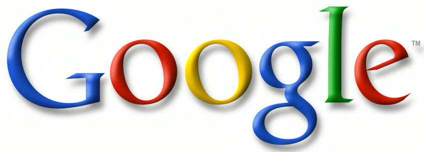

E LIBRIS
IOHANNIS EVANS
D.C.L., LL.D.
SOC.REG.S.
I DESIRE TO DESERVE

Gr. af E. Martin.

Runsten i Parken vid Dagsnäs.

SAMLINGAR

FÖR NORDENS FORNÄLSKARE,

innehållande

Inskrifter, Figurer, Ruiner, Verktyg, Högar och Sten-
sättningar i Sverige och Norrige,

med Plancher,

TOMEN I.

På Archäologiska Sällskapets kostnad och Förlag,

af

N. H. SJÖBORG,
Professor och i nåder förordnad att hafva inseende och vård öfver Rikets Antiqviteter, Ledamot af Kongl. Norrska VettenskapsSällskapet i Drådheim, af Kongl. Danska Genealogiska och Heraldiska samt Skandinaviska LitteraturSällskapet, och af Kongl. Musikaliska Akademien samt Kongl. Patriot. Sällsk. i Stockholm.

STOCKHOLM,
tryckte hos Fr. B. Nestius, 1822.

Tänk uppå den förra tiden allt här till, och betrackta hvad Herren gjort hafver med de gamle Fäder. 5 Mose Bok, C. 32. v. 7.

Till
ARCHÄOLOGISKA SÄLLSKAPET.

Fordom hafva Furstar och enskildte i likhet med detta Sällskaps Ledamöter, nitälskat för det gamla Skandinaviens Fornlämningar. Åt kommande Fornforskare hembäres här ett vedermäle af, att äfven under en tid, mindre gynnande för allmänna och enskildta tillgångar, hafva flere af Lan-

dets, och i synnerhet en mängd af Hufvudstadens VettenskapsÄlskare och för Patriotiska tänkesätt, för Statens areställen, eller för välmåga utmärkte Invånare, lifvade vid anblicken af OSCARS *Namn, ansett för hedrande att bidraga till det, en så högt älskad Furste velat uppmuntra.*

Våra Minnesvårdar bevara, ehuru nötte, spår efter de Hjeltar och Snillen, genom hvilka Försynen fört våra Förfäder steg för steg närmare upplysning och lycksalighet. Så skall Efterverlden med vettgirig forskning söka lärorika tider, och finna Minnen af, huru Skandinaverne upprätthöllos, förenades och leddes af CARL JOHANS *Fåderliga och Kraftfulla hand, och huru våra barn skola njuta en lycka, den vi innerligen önska att med dem ej få dela, — att i en ljust framskymtande och med vishet förberedd Gyllende Ålder ledas af* OSCAR.

Men det vi här åt Allmänheten öfverlämna, tillhör ej vår hyfsade Verldsdels, genom sin storhet eller skönhet intagande, men väl de för sin ålder aktningsvärde qvarlefvor af flydde århundraden. Vi hafva inga Triumfbågar, inga Colonner, inga Coliséer, ingen Circus, ej bibehållne murar efter smakfulla Tempel, ej reslige Pyramider och Obelisker, inga Statuer, Caméer eller Konsternas Mästerverk. Men vi hafva: Högar och Altaren, på hvilka de uråldrige Skandinaver offrat åt sina Gudar: ställen för Riksmöten, där de afgjort Nordens öden och hyllat dess Beherrskare: Stencirklar, uti hvilka de skipat Rättvisan: Ruiner af Borgar, inom hvilka de förskansat sig: Valplatser, på hvilka de segrat, — eller för Frihet, Fosterland och Konung ärofullt stupat: Runor med hvilka de i stenhällar ingräft Åminnelsen af sina bedrifter, sin odling och sina tänkesätt: — samt Grifter, uti hvilka de gått till hvila, för att lämna oss efterdömet af Forntidens lyckliga enfalld, redlighet och mandom.

Dessa minnen, ägande för oss det stora företräde, att de tillhöra Fosterlandet, går jag att framställa på det sätt tillfället medgifvit, hvarjämte jag underdånigst och med lifligaste tacksamhet vördar en Vitter Furstes nådiga hägn, äfven som jag med fullkomligaste Aktning anser Sällskapets välgörande ynnest, ädelmodiga uppmuntran och förbindande Vänskap.

Stockholm d. 1 December 1822.

N. H. Sjöborg.

Förteckning
på De
Älskare af Nordens Fornminnen,
hvilka, under Namn af
ARCHÄOLOGISKA SÄLLSKAPET,
till Utgifvande Befordrat
dessa Antiqvariska Samlingar.

Beskyddare:

Hans Kongl. Höghet
Sveriges och Norriges Kronprins,
JOSEPH FRANS OSCAR.

Ledamöter:

AF RIKETS HERRAR:

Hans Excellens m. m. Herr Grefve *M. F. Brahe.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *H. H. v. Essen.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *L. B. C. v. Stedingk.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *Clas Wachtmeister.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *L. v. Engeström.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *F. Wrede.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *C. Fleming.*
Hans Exc. m. m. Herr Baron *G. L. Cederhielm.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *H. G. Trolle Wachtmeister.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *G. af Wetterstedt.*
Hans Exc. m. m. Herr Baron *C. Bonde.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *A. F. Skjöldebrand.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *J. De la Gardie.*
Hans Exc. m. m. Herr *P. Anker*, f. d. Norrsk StatsMinister.
Hans Exc. Norrska StatsMinistren m. m. Herr *M. L. Sommerhielm.*

Af Utrikes Ministrar:

Kommendören af K. M. O. m. m. Herr Grefve *P. van Suchtelen.*
Spanske Ministre Plenipot. m. m. Herr *Moreno.*
Danske Ministre Plenipot. m. m. Herr *Krabbe.*
Ångelske Ministre Plenipot. m. m. Herr *Bloomfield.*
Portugisiske Chargé d'affaires, Herr *A. J. Gomes d'Oliveira.*

Öfrige Ledamöter

i Alfabetisk Ordning:

Aall, J. Brukspatron i Norrige, m. m.
Adlerbeth, J. Baron, förste ExpeditionsSecreterare.
Ankarsvärd, J. August, Baron, Öfverste, m. m.
Ahrengren, A. A. Sekreterare.
Arfvedsson, Carl, Direktör vid Ostind. Comp.
Arnell, L. Landshöfding, m. m.
Beckfris, Corfitz L. Grefve, Hofmarskalk, m. m.
Benedicks, Wilhelm, Brukspatron.
Bennet, W. Baron, President, m. m.
Bergvall, M. C. Kyrkoherde.
Beskow, Bernhard, ProtocollsSekreterare.
Beskow, Gustaf, Grosshandlare.
Biel, C. F. Grosshandlare.
Björkman, B. M. Brukspatron.
Bohnstedt, C. F. Grosshandlare.
Bonde, Carl Carlsson, Baron, Juris Doctor.
Broberg, Anders Andersson, Grosshandlare.
Burensköld, Otto, Hofjägmästare.
Burgman, John, Grosshandlare.
Camin, L. M. Assessor.
Camps, L. GeneralMajor, m. m.
Cantzler, T. G. Grosshandlare.
Carlander, C. Assessor, m. m.
Casström, S. N. KommerseRåd, m. m.
Cederström, J. Baron, Landshöfding, m. m.
Cock, A. Löjtnant.
Cronius, Jöran, KommerseRåd, m. m.
Cöster, O. J. Assessor.
De Geer, Carl, Grefve, ÖfversteKammarjunkare, m. m.
De la Grange, G. Landshöfding, m. m.
Dybeck, Christian, Brukspatron.
Dybeck, Erik, Brukspatron.
Eckhoff, H. W. Grosshandlare.
Faxe, Wilhelm, Biskopp, m. m.
Fileén, P. E. KommerseRåd.
Frankenfeldt, A. F. Grosshandlare.
Fägersten, L. O. KammarRåd.
Gillberg, P. Assessor, Apotekare.
Granschoug, J. F. Lagman, m. m.
Groen, A. H. BergsRåd.
Gyldenstolpe, N. Grefve, Landshöfding, m. m.
Gödeke, J. Brukspatron, m. m.
Göransson, Carl, Apotekare.
Hedrén, J. J. Doctor, ÖfverHofpredikant, m. m.
Heidenstrauch, G. Brukspatron.
Heykensköld, C. F. HofrättsRåd, m. m.
Klingspor, F. P. Baron, Ståthållare, m. m.
Lagerbjelke, G. Grefve, StatsRåd, m. m.
Lilljenwalldh, C. C. Doctor, ÖfverHofpredikant, m. m.
Lindfors, A. O. Professor.

Lindgren, *J.* Kamererare.
Lüdeke, *J. A. A.* Doctor, Kongl. Hofpredikant, m. m.
Lundgren, *P. Andersson*, Grosshandlare.
Lundstedt, *C. M.* Lagman och LandsSecreterare.
Löfvenhjelm, *C. A.* Grefve, StatsRåd, m. m.
Löfvensköld, *S.* Baron, President, m. m.
Mazèr, *J. P.* Grosshandlare.
Michaelson, *G.* Brukspatron.
Müller, *J. C.* KommerseRåd, m. m.
Möller, *Peter*, KommerseRåd.
Mörner, *C. S.* Grefve, Landshöfding, m. m.
Petersson, *J. H.* JustitieRåd, m. m.
Piper, *Carl Clas*, Grefve, GeneralMajor, m. m.
Posse, *A. A.* Grefve, Landshöfding, m. m.
Posse, *Knut*, Grefve, Löjtnant.
Ramel, *C. E.* Baron, Hofmarskalk.
Reder, *D.* Brukspatron.
Rehausen, *John Gothard*, Baron.
Ridderstolpe, *G.* Baron, Hofmarskalk.
Rhodin, *C. W.* Doctor, Kongl. Hofpredikant, Prost, m. m.
Rutström, *C. B.* MedicinalRåd, RiksAntiqvarie, m. m.
Rydberg, *Abraham*, Grosshandlare.
Saltza, *E. F. von*, Baron, Öfverste KammarJunkare, m. m.
Santesson, *B. H.* KommerseRåd.
Scharp, *C. A.* Grosshandlare.
Scheringsson, *R.* Lector.
Schinkel, *J. F. von*, Brukspatron.
Schlegell, *E. W.* Grosshandlare.
Schwan, *H. N.* Direktör vid Ostind. Comp. m. m.
Silfversköld, *Nils August*, Baron.
Smerling, *G. F.* Grosshandlare.
Sparre, *B. E. Franc*, Baron, GeneralMajor, m. m.
Sprengtporten, *J. W.* Baron, Major, m. m.
Stokoe, *R. A.* Grosshandlare.
Strängnäs Consistorium.
Sture, *G.* Baron, Öfverste, m. m.
Ståhle, *A. P.* Lagman, m. m.
Swedelius, *Anders*, Grosshandlare.
Söderberg, *A. P.* Grosshandlare.
Tannström, *N. M.* KansliRåd, m. m.
Tersmeden, *P. R.* Öfverste, m. m.
Thott, *Christian*, Baron, GeneralMajor, m. m.
Tingstadius, *J. A.* Biskopp, m. m.
Trolle Bonde G. Grefve, Hofmarskalk, m. m.
Ugglas, *G. af*, Grefve, Öfverste, m. m.
Ulmgren, *P.* Förste ExpeditionsSecreterare.
Ulrich, *H. J.* KrigsRåd, m. m.
Wachtmeister, *C. A.* Kammarherre.
Wachtmeister, *H.* Grefve, Landshöfding, m. m.
Wahrendorff, *C. v.* Brukspatron.
Wallenberg, *M.* Biskopp, m. m.
Wallin, *J. O.* Doctor, Pastor Primarius, m. m.
Wallis, *A. B.* Grosshandlare.
Wallmark, *P. A.* KansliRåd, m. m.

Wedel Jarlsberg, *J. C. H. af*, Grefve, StatsRåd i Norrige, m. m.
Weidman, *T.* Biskopp, m. m.
Wingård, *C. F.* Biskopp, m. m.
Winkler, *J. M.* RevisionsSekreterare, m. m.
Wirsén, *G. F.* Baron, President, m. m.
Wrangel, *O. R.* Grefve, Öfverste, m. m.
Wijkander, *A.* Kongl. Hofpredikant, m. m.
Åkerhjelm, *G.* Baron, Öfverste, m. m.

INNEHÅLL.

NORDISKA ANTIQVITETERS KLASSIFIKATION. *Första Klassen:* Handlingar: 1:o De gamla *Isländska Qväden*, Sämundars och Sturlusons Eddor p. 1. — 2:o *Islands Sagor*, Heims Kringla p. 2. Sagornas större och mindre värde p. 3. Till Nordiska Antiqviteterne hörande skrifter, utgifne på Regenters eller Enskildtas kostnad i Sverige och Danmark p. 4. Arna Magnäanska Legatet i Köpenhamn p. 5. Anvisning till Skrifter, som fullständigt uppgifva Islands Sagorna p. 6. Sagornas klassiska tid och dess aftagande p. 7. — 3:o Gamla Stads och Provins *Lagar* p. 8. — 4:o *Rimkrönikor.* — 5:o *Politiska Handlingar* p. 9. — 6:o *Religions Handlingar.* Förslag till inrättande af ett Svenskt National-Museum p. 10. De äldre Skrifsätt p. 11.

Andra Klassen. *Inskrifter*, Hieroglyfer, *Runor* p. 12. Namnet Runa, de äldste Alfabet p. 13. Runornas utseende, namn och ursprung från de äldste alfabet p. 14. Helsinge Runor p. 19. Runornas ålder i Norden p. 20. Detta Alfabets egenheter och lämplighet med Skandinaviska Fornspråket, som qvarlämnat spår i alla Nordiska Provins Dialekter, men i synnerhet födt af sig Nordens 3:ne beslägtade språk Svenskan, Danskan och Fordna Norrskan, eller Isländskan; ty ett eget Norrskt språk finnes nu icke mera p. 22. Runstenar äro Christne Minnesmärken p. 25. Korstecknet på Runstenar kan ingalunda hafva gemenskap med Thors Hammarmärke p. 26, 42, 138. För en del Runstenar kan åldren noga bestämmas p. 27. Runstenen i parken vid Dagsnäs p. 28: Nyare Runstenar, de sednaste för Hedniska uppgifne Runstenar p. 30. Christne ätthögar, nämde på Runstenar p. 32. Runstenars olika allmännelighet och ungefärliga antal i de Nordiska Länder. *Munkstyls Inskrifter* p. 34. Gamla benämningar, som böra bibehållas p. 35.

Tredje Klassen, *Bilder* och *Figurer* p. 37. De äldste Christnas Hieroglyfer p. 38. Korstecknet p. 26, 39. Dess förmodade kraft att fördrifva onda andar p. 41. Hällristningar äro ej Hieroglyfer, utan enkla Historiska teckningar p. 44.

Fjerde Klassen, *Ruiner* p. 48. Femte Klassen, *Mynt.* Sjette Klassen, *Verktyg, Vapen* och *Prydnader* p. 49.

Sjunde och sista Klassen, *Högar, Lundar, Källor* och *Stenmonumenter* p. 49. Offerhögar, ätthögar och Tingshögar äro af jord uppkastade. Stenrör, utom det aft de äro Griftrör, kunna vara *Rycktbarhetsvårdar, Ruinhögar, Landstigningsminnen, Åminnelserör* p. 50. *Helgade Stenrör* och *Amunitionshögar.* Kummelgrottors *Takhällar, Kummelblockar, Tröskelsten, Fredsbana, Vårdhållare, Förvård* p. 51. Stenars storlek och Form: *Klumpformige Stenhällar, Tingsstens och Kullerstens form, Skyddspelarhöjd* och *Bautastenshöjd, Obelisk-, Pyramid-,* och *Cylindrisk form, Platt-* och *Flisformige, Murformade.* Stenars plats: *Central-, Vinkel-, Polar-, Rand-* och *Pärlstenar, Föreningskedjor* p. 52. Stensättnings former: *Randade, Planerade, Fyllde.* De olika slag och bestämmelser af *Cirklar* p. 53, *Ovaler, Qvadrater, Rektanglar* och *Trekanter. Fotanglar* med *Bågar, Halsar* och *Armar* p. 54. Fotanglars 3:ne olika slag och bestämmelse p. 55. *Sluttningshöjd, Vårdprydnader, Oregelbundna Stensättningar, Strödde reste stenar,* Reglor för Monumenters beskrifvande p. 56.

DE NORDISKE ANTIQVITETERS INDELNING I ANSEENDE TILL DERAS BESTÄMMELSE. 1:o Gudstjensten: *Ättstupor* p. 57. *Grottor i berg* p. 58. *Jättegrytor* p. 46, 58. *Tempelkummel* p. 58, 87. *Altarkummel* p. 58, 92. *Offerhögar* p. 58, 117. *Skirkällor* p. 58. *Offeraltare* p. 58, 93. *Offerlundar, Offerhällar* p. 58. *Skyddshällar* p. 59. *Skyddspelare* p. 60, 85. *Andaktsvårdar, Offerkällor* p. 60.

2:o Krigsväsendet: *Gymnastiska Banor* p. 61. *Enviges Banor* p. 62. *Valplatser* p. 62, 192.

3:o Rikets Styrelse och Lagskipning: 2:ne slags Tingsplatser, Tingshögar och Domstens-Banor p. 62. *Tingshögar* p. 63. *Domhögsstenar*, *Domstens-Banor*, *Drottsäte*, *Lagmanshäll*, *Idavallsbord*, *Jarlsäte*, *Domstenar* p. 64. *Fotkulor* p. 65.

4:o Grifter: *Halfkorsgrafvar* p. 67, 95. *Ätthögar*, *Ättkullar*, *Ätthäll* p. 67. *Diadem*, *Krona*, *Bälte*, *Fotkedja*, *Grafaltare* p. 68. Fredsbana, Harald Hildetans hög i Danmark p. 69. Betydelsen af Högar och Bautastenar, *Inre Stenröret*, *Askevård*, *Stenkista* p. 70. *Bottenhäll*, *Täckstenar*, *Drakring*, Inre delar visa ätthögars olika ålder p. 71. Lufttrör i högar, Sällsamma lufttrör på Gottland p. 72. En sällsam ätthög i Bohuslän och Qville socken p. 73. Högar öfver djur och stridsvapen p. 74. De Länder, uti hvilka ätthögar finnas, *Skeppshögar* p. 75. *Skeppskullar*, *Grafvallar*, *Griftrör* och bevis, att de ej höra till Kummelåldren p. 76. Första betydelsen af Bränn- och Högåldren p. 79. *Hällkistor*, *Skeppshällar*, *Bautastensgrafvar*, *Bautastensskepp*, p. 80. *Kullerstensgrafvar*, *Kullerstensskepp*, *Stamdrottar* p. 81.

ÖFVERSICKT AF FIGURERNA

På 26 Enkla och 17 Dubbla, eller 43 Plancher, utgörande 60 Qvartblad.

Planchen 1, är endast ämnad till upplysning vid Nomenklaturen. Således visar Litt. A. en offerhög med alla möjliga vårdprydnader: N:o 1, altaret: 2, kronan: 3, bältet: 4, fotkedjan: 5, fredsbanan. B. en ätthög med diadem öfverst. Högens undre del är öppnad, för att visa de äldste och klassiske högars inre beskaffenhet, med inre stenröret öfver Askevården, hvilken innesluter Urnan. Undre stenraden är en blottad Drakring. C. Hällkista. D. Domstensbana: 1, Domstenar i Cirkelform: 2, Drottsäte: 3, Lagmanshäll: 4, Vårdhållare: 5, utseendet af en, ej hos oss vid Domstensbanor, men vid flere andre monumenter förekommande Förvård, ofta tjenande till förstuga eller ingång. E. Oval Kullerstensform, randad: 1, polarstenar: 2, perlstenar. F. Planerad Recktangel: 1, vinkelstenar: 2, föreningskedja. G. Fylld cirkel: 1, centralsten. H. Trekant: 1, vinkelstenar: 2, centralsten. I. Fotangel, den föreställer här en menniskoform med armar. K. Kullerstensskepp: 1, stäfven: 2, aktern: 4, styrbord: 3, bagbord: 5, stamdrottar. L. Bautastensskepp: 1, 2, 3, 4, likasom föregående. M. Ätthög: 1, ätthäll: 2, fotkedja. N. Hällskepp: 1, 2, 3, 4, såsom vid K. och L. — Litt. O. P. Q. Hällristningar, som finnas i Bleking och Bohuslän, af dessa och af flera skeppsformer.

Kummelgrottor Pl. 2 — 8. Utländske Pelarkummel, Joterne pag. 82: Kummelgrottor äro Jotiska Minnesmärken p. 83: Stenars Dyrkan, Skyddspelare p. 85: Indianernes Koviler lika våra Tempel-Kummel 86, 92.

Tempelkummels kännetecken p. 87: Figurerne 1, 2, 3, 4. förklaras p. 89: Fig. 5, 6. p. 90: Fig. 7. p. 85: Fig. 8, 9. p. 90: (Fig. 34. A, B, C, D. p. 90): Fig. 10, 11, 12, 13, 14. p. 91.

Altarkummel och Götiske Altaren p. 92: Fig. 15, 16. p. 94.

Grafkummel, Halfkorsgrafvar, Fig. 17. p. 95: Fig. 18, 19, Karleby Långa p. 96: Fig. 20, 21, 22, Axvallagrafven, p. 98: Fig. 23. p. 99: Fig. 24, 25. p. 100: Fig. 26, 27, 28, 29, 30. p. 101.

Plancherne 9, 10. innehålla utländske Antiqviteter, hvilka med våra blifvit jämförde. Fig. 31, Stone Henge i Ängland p. 102: Fig. 32. A. p. 95: Fig. 32. B. p. 80: Fig. 32. C. p. 95: Fig. 32. D, E. p. 106: Fig. 33, Planen af Stone Henge, p. 102: Fig. 34. A, B, C, D. p. 90: Fig. 35. p. 94: Fig. 36. p. 117. Fig. 37. p. 95.

Valplatser, Pl. 11 — 21. Deras olika slag, pag. 102. Fig. 38, Fjärås Bräcka i Halland, p. 104: Fig. 39, Wätteryds hed i Skåne, p. 105: Fig. 40, Bråvallahed i Östergöthland, p. 106: Fig. 41, 42. p. 107: Fig. 43, 44, 45, Slagen vid Hvitaby och Runeberga högar i Skåne, p. 108: Slaget vid Kullaberg, p. 108. Fig. 46, 47, Sticklastad i Norrige p. 109. Fig. 48, 49. p. 111: Fig. 50. p. 112: Planch. 16, Slaget vid

Freyrsberg i Norrige, p. 112: Pl. 16. Litt. A. p. 113: Fig. 51, Blendashed i Småland, p. 113. Fig. 52, 53, Fagras graf i Halland. Fig. 54. p. 114. Fig. 55. p. 115: Fig. 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62. p. 116: Valplats i Halfmåneform Pl. 42, Fig. 137, p. 117: Hit kan äfven räknas Pl. 31, Fig. 83, p. 126.

Offerhögar, Pl. 22, 23: Deras fordna och närvarande utseende, p. 117: Fig. 63, 64. p. 118: Fig. 65, 66. p. 119.

Uppland, Pl. 24 — 29: Fig. 67, Planen af Monumenterne vid Gamla Upsala p. 120: Fig 68, 69. p. 120: Fig. 70. p. 121: Fig. 71, 72, 73, 74, 75, 76. p. 121: Fig. 77, Mora stener p. 121. Fig. 78, 79. p. 123: Fig. 80, Njords hög. p. 124.

Gottland och Öland, Pl. 30 — 33. Wisby Ruiner af flere ritade, p. 124. Anmärkningar vid Ruiners granskande, Fig. 81. Wisby stads murar, p. 125: Fig. 82, 83, Skeppshällarne vid Gudfrida p, 126: Fig. 84, 85, 86, 87, 88. p. 127: Fig. 89, 90, 91, Ismantorps Borgen. p. 128: Hit höra äfven Fig. 136 och Fig. 138. p. 139.

Norrige. Pl. 34 — 40. Samlade teckningar af Norriges Antiqviteter p. 129; Fig. 92—99. p. 129: Fig: 100. p. 131. Fig. 101, 102, 103, 105, 106. p. 132: Fig. 104, 107, 108, 109. p. 133. Fig. 110, 111, 112. p. 134: Fig. 113, 114, 115, 116, p. 135: Fig. 117, 119. p. 135: Fig. 118, 120. p. 136: Fig. 121, 122, 123, 124, 125. p. 137.

Blandade Fornlämningar, Pl. 41, 42. Fig. 126 — 134, Kil r, Thors Hammare, p. 138, 139: Fig. 135 — 140. p. 139.

Nya Runstenar, Pl. 43. Fig. 141. p. 139: Fig. 142, 143, 144, Hopp om fortsättning, p. 140.

Rättelser.

Pag.	1	rad.	1	—	läs:	Fornlämningar.
—	29	—	27	Det var år 1444	—	1449.
—	45	—	27	Vareger	—	Väringar.
—	52	—	—	*Pyramidformige* Fig. 104	—	105.
—	81	—	9	N:o 3	--	N:o 4.
—	—	—	10	N:o 4	—	N:o 3.

Se tidens vishet åt legenden ler
Och tviflarns fötter på reliken trampa.
Jag vördar, Forntids Minnen! ännu Er
Och tänder åter Er förtärda lampa.

Tegnér.

NORDISKA FORNLEMNINGARS KLASSIFIKATION.

Första Klassen.

Då skriftlige underrättelser af trovärdige Författare gifva de mest pålitliga och fullständiga upplysningar om det förflutna, har jag ägnat första rummet åt:

Diplomatiske Urkunder, eller desse äldste *Skrifter och Handlingar*, hvilka skildra Skandinaviens öden, dels under alla hedniska århundraden, dem man vanligen omtalar under namn af gamla Historien, som går till omkrig år 1000, dels under Catholicismen eller Medeltiden, hvars slut kan bestämmas till början af 1500:talet. Därefter blifva underrättelserna ymnigare, redigare och säkrare, men desse sednare minnesmärken, som väl tillhöra Historiens, hänföras dock ej till Antiqviteternas område. Det är angenämt att i Nyare Historien se en säker väg banad för sanningen, att där lättare åtkomma den, och öfverse den i ett oafbrutet sammanhang, men det är äfven en egen njutning att forska i det fördolda, att i den öfver oss uppgående dagens ljus framdraga hvad aflägsne tider ofta höljt med villande skuggor, att upptäcka spåren af de Förfäder, som lefvat i Naturens första enfald, och att följa dem genom flera af de med vår belägenhet så olika odlingsgrader, hvilka den Allgode begagnat, för att fostra och i tidernas fullbordan i full skönhet framvisa sin och verldens afbild, mänskligheten. Beståndet af det helas sammansättning beror ofta på en god början, och det är Fornforskningen, som lägger grundvalen för Historiens byggnad.

Till Archäologiens första eller Diplomatiska Klass hörer:

1:o *De gamla Isländska qväden.* Skalden söng Historien, förr än Häfdetecknaren sökte bevis, sammanletade det trovärdigaste, ordnade och skref. Desse äldste poetiska urkunder äro till en stor del samlade, under namn af Edda, af Isländske Prästen Sämundr Sigfuson Frode, eller den vise, och är det denna Samling, som Snorro Sturluson följt uti sin prosaiska Edda, hvaruti, jemte några historiska uppgifter, flera Mythologiska Sagor förekomma om de i Norden dyrkade Gudars egenskaper och bedrifter, hvarigenom i synnerhet en nödig vägledning lemnades för den tidens Skalder, hvilka af en vidlöftig gudalära fingo tillfälle att betydligen rikta det Skandi-

naviska fornspråket. Desse Mythologiske berättelser kallas *Dämesagor*, liknelser, fabler, de hade således en högre betydelse, eller *Gylfa Ginning*, det för Gylfe tillstäldta bedrägeri, *Härslyge*, Hars osanningar, betraktade endast såsom fabler, och *Braga Rädur*, eller Brages samtal. Edda betyder egentligen Mormors Moder, och i denna bemärkelse sluga gumman, en Patriarkalisk, pratsam, vis och erfaren Olltmoder och Profetissa. Dessa Fornqväden äro dels Mythologiska, såsom *Woluspa*, *Waftrudnismal*, *Thrymsqvida Ægisdrecka* m. fl. dels Historiska, såsom *Lodbrokarqvida*, *Hakonarqvida* m. fl. och innehålla stundom, jemte något afseende på verkliga händelser, en målning af forntidens seder och lefnadssätt, såsom *Rigsmal*, eller af deras vishet och sedolära, såsom *Havamal*, eller af deras gåtor, såsom sången om *Heidreks visdom*, eller af deras Trollkonst, såsom *Runa Kapitule* och *Brynhildar qvida*, eller af deras Skaldekonst, såsom *Skalda*.

Af de Eddiska urkunder äro hos oss utgifne: Sturlusons Edda i Upsala 1746, och Woluspa i Stockholm 1750 af Göransson. Sturlusons Edda och Skalda på Isländska 1818, och på Svenska 1819, af Rask, under dess vistande i Stockholm. Sæmundars Edda både på Isländska och Svenska af Afzelius, 2 Delar, Stockholm, 1818. Periodiska skriften Iduna innehåller öfversättningar af *Wafthrudnismal*, *Solarljod*, *Wegthamsqvida* och *Woluspa*. Uti Akademiska afhandlingar har jag öfversatt *Rigsmal* och *Lodbrokarqvida*, hvilket sednare qväde äfven är utgifvit 1782, jemte flere hithörande stycken, af James Jonstone, som då var Ängelsk Legations-Predikant i Köpenhamn. Resenius utgaf af Sturlusons Edda, *Havamal*, *Runa Kapitule* och *Woluspa* i Köpenhamn 1665, och af Woluspa en ny upplaga 1673. Dessa Resenii Eddor äro på Tyska öfversatte af Schimmelman i Stetin 1776. I Köpenhamn hafva sedermera utkommit *Waftrudnismal* af Thorkelin 1779, och en Dansk öfversättning af Sæmundars Edda af Sandvig 1783 i 2 Delar; men en mera fullständig samling af de gamla qväden jemte tillhörande upplysningar är på Isländska och Latin utgifven af Arna Magnäanska Legatet, under namn af *Edda Sæmundar hins Froda*. Skule Thorlacius har uti sina Antiqvitatum Borealium Observationes Miscellaneæ utgifvit *Hakonarqvida*, *Rafnsmal*, *Grotta Saungr*, *Höstlanga* och *Thorsdrapa*, äfven som Græter i sin Bragur gifvit *Thrymsqvida*. Sturlusons Edda med Nyerups Danska tolkning utkom år 1808, och är den på Svenska öfversatt 1811.

2:o *Islands Sagor*, hvaraf en del hafva ett verkligt historiskt värde, bland hvilka Sturlusons Norriges Konunga Sagor, under namn af *Heims Kringla*, såsom Klassiske framför andra utmärka sig. Verket har fått namn af de 2:ne första ord i första stycket eller Ynglinga sagan, hvilka betyda Jordens Krets, på samma sätt som på Hebreiska Första Mose Bok fått namn af *Breschit*, emedan det är första ordet och betyder i begynnelsen. I sitt Företal uppgifver Sturluson anledningen därtill, att Island blifvit en nederlagsplats för Nordens äldste urkunder, nämligen att Kon. Harald Hårfager i Norrige hade i sitt hof en mängd Skalder, hvilka denna tiden ofta voro

ryktbare Kämpar, men därjemte alltid Minnets Härolder, hvilka besöngo Regenternas bedrifter. Då nu i den stridsamme inkräktaren Haralds tid Island år 861 blef upptäckt och bebygdt af Norrmän, medförde de dessa qväden, hvilka de i minnet bibehöllo, hvarigenom på denna aflägsna Ö, fredad för krigsbuller, uppstod en utmärkt kännedom om fornminnen, förenad med lust att i pennan författa dithörande handlingar, en fallenhet, som fick fullt utrymme till verksamhet och utsväfningar, sedan skrifkonsten i de högre stånden, och särdeles bland de andelige, efter christendomens antagande blifvit allmän. Island blef då en vistelse-ort, så väl för politiska offer, som för vittra Författare, hvilka tillika med sanningen flydde från våldets buller och enväldets lysande tvång. Det nöje Isländarne funno uti resor, jemte deras vitterhet och mod, gaf flere af dem tillfälle att vistas i de Nordiska hof, hvarigenom de ökade kännedomen om sin tids händelser, smak och upplysning. Således började man med att skrifva Historien och slöt med att författa Romaner, äfventyr och uselheter. Utom hela Samlingen i Heims Kringla, hvaraf *Ynglinga Sagan* angår Sverige och allt det öfriga egentligen Norrige, äro flera Sagor helt och hållet historiska. Således är *Sagobrottet om Bråvalla Slaget* upplysande för Sveriges, *Olof Tryggvassons Saga* för Norriges, *Knytlinga Saga* för Danmarks, *Jomsvikinga Saga* för Pomerns, *Orkneyinga Saga* för Orcadiska öarnas, och *Are Frodes Schedæ*, *Landnamabok*, *Kristni Saga*, *Hungurvaka* m. fl. för Islands Historia. Andre äro rent fabelaktige och diktade Romaner, såsom *Wilkina*, *Hjalmters* och *Olvers*, samt *Asmund Kappabahes Sagor*, utom en mängd dylika eller än sämre äfventyr. Äfven finnes ett medelslag, där sanning och dikt i olika dosis, efter författarnes smak och ändamål, äro blandade om hvarannan, såsom *Götriks* och *Rolfs Saga*, *Hervarar Sagan*, *Ragnar Lodbroks Saga* m. *fl.* Men äfven bland de obetydliga och diktade äfventyr kan stundom finnas ett och annat drag af forntidens seder och förhållanden, som förtjenar någon uppmärksamhet, och kan i alla fall detta gammeldags bokkram vara äfven så roande och nyttigt, och i gyllende band lika väl pryda ett väl ordnadt Museum, som en del af vår tids förvekande Romaner, eller osammanhängande Teaterstycken, eller detta vittra och filosofiska ordprål, eller detta till en viss tid med så mycken framgång begagnade boksynta skryt, hvilket stundom mera missledande än bevisande, liknar den nyfiknes forskning efter andras angelägenheter, utan sann lust att vårda och rätt känna sina egna.

Af Isländska äldre och nyare Sagor finnas vid 500, af hvilka omkring 120 äro redan utgifne, och äro de återstående, särdeles de hos oss befintlige, äfven som flere tryckte, af föga värde, åtminstone för Häfdetecknaren. I Sverige hafva Sagor blifvit tryckte både tidigare och flera; våre grannar i Danmark hafva däremot utgifvit sina senare och bättre, ty de hafva senare haft kraftig uppmuntran och understöd af Regeringen, och deras lärdaste Antiqvarier hafva varit infödde Isländare.

I Sverige är likväl ganska mycket gjordt till Archäologiens fördel. Utom andra allmänne författningar och enskildte bemödanden, har:

Drottning Christina påkostat utgifvandet af *Olof Tryggvassons Saga*, Reenhjelms upplaga.

Konungarne Carl XI och Carl XII hafva gifvit kostnaden till Grefve *Dahlbergs Svecia Antiqua et Hodierna*. *Peringskölds Monumenta Uplandica*, hvaraf första Delen om Tiundaland är dedicerad till Konung Carl XII, utkom 1720 och visar på titelbladet, att verket är tryckt på Kongel. bekostnad, äfvensom andra Delen, eller Monumenta Ullerakerensia, hvilken utkom 1719, där dedikationen till Drottn. Ulrika Eleonora, som öfverträffar den förutnämda uti archaismer och antiqvarisk löjlighet, likväl upplyser, att Kon. Carl XI och Carl XII anslagit ansenliga medel till de Svenske Monumenters utgifvande, men att desse sedermera blifvit använde till Krigsomkostnader. Båda Delarne utgåfvos på Antiqvit. Arkivets Boktryckeri.

Kongl. Antiqvitets-Arkivets Medel lära således blifvit begagnade till utgifvandet af dessa Upplands Monumenter. Af samma medel trycktes *Björners Nordiska Kämpadater*, som utkommo 1737, äfvenså *Beskrifningen öfver Halland*, som utkom 1752, och fick Författaren vid dylika tillfällen ⅕ af upplagan; dock klagar Richardsson, uti Dedikationen till Kon. Adolf Fredrik, öfver saknad uppmuntran 1).

Riks-Drotset Grefve Magnus Gabriel De la Gardie föranstaltade om, och bestod kostnaden till *Konunga och Höfdinga Styrelsen*, Scheffers Upplaga in folio 1669. Han har äfven skänkt Ulphilas så kallade *Codex Argenteus* till Upsala Bibliotek.

Riksdrotset P. Brahe bestod kostnaden till *Norrlands Krönika*, utgifven på Wisingsborg af Gyldenstolpe 1670.

O. Rudbeck den äldre gaf kostnaden till *Sturlöger Starfsames* och *Illuge grydar Fostres* Sagor, Gudmund Olofssons upplagor, *Thorsten Wikingssons Saga*, så väl upplagan in 8:o, som in folio, Reenhjelms öfversättning, *Egils och Asmunds Saga* af Salan, *Kätil Hängs* och *Grim Lodinkinnes* samt *Örvar Odds* Sagor, Islef Thorlefssons upplagor, och slutligen till *Hedin och Hognes Saga*, Jon Gudmundssons upplaga, alla numera räknade bland sällsynta böcker.

I Danmark har nu Regerande *Konungen* Fredrik VI påkostat *Heims Kringla* in folio, ej allenast de 3 Första Delarne af Schöning, 1777, 1778 och 1786, utan äfven den af B. Thorlacius och Werlauff utgifna fortsättning, nämligen 4:de Delen, 1813, som innehåller *Sverres*, *Håkan Sver-*

---

1) För våra Runstenar har Regeringen någon tid på ett utmärkt sätt nitälskat. De, som finnas uti Bautil, äro till största delen afritade och i trä skurne, enligt Konungarne Gustaf II Adolfs och Carl XI:s förordnande, men då de slutligen, på Riksens Ständers begäran och på Kon. Fredriks befallning, utgåfvos af Göransson, måste han därtill bestå hela Kostnaden, och blef därigenom nödsakad ansenligen inskränka sin första plan.

ressons, *Gudorm Sigurdssons* och *Inge Bardssons Sagor*, samt 5:te Delen, 1818, som innehåller *Hakon gamles*, och *Magnus Lagebeters* Sagor. Äfven har Konungen gifvit kostnaden till Magnus Lagebeters *Gulatings-Lag*.

Af *Arna Magnäanska Legatets* medel äro kostnaderna bestridde till utgifvandet af *Knytlinga Sagan*, omkring år 1750 in folio utgifven af Gram 2), *Kristni Saga* och *Thattr* af *Isleif Biskupi*, Thorkelin, 1773, 8:o. *Sagan af Gunlaugi Ormstungu ok Skald Rafni*, 1775, 4:o, (af de Danska vackra Sago-upplagor har denna af Erichsen företrädet), *Hungurvaka*, (om de 5 förste Biskoppar i Skalholt), *Pals Biskups Saga* och *Thattr af Thorvaldi Vidförla*, 1778, 8:o, *Edda Sæmundar hins Froda*, 1787 4:o, hvaraf andra Delen ej utkom förr än 1818, *Ejgil Skallagrims Saga*, 1809, 4:o, *Niáls Saga*, Latinska öfversättningen, till hvars tryckning både Suhm och Legatet bidragit, 1809, 4:o. Isländska texten hade 1772 utkommit, under titel af *Sagan af Niáli Thorgeirssyni ok sonum hans*, 4:o. Till de Magnäanske Samlingarne höra äfven Isländska Kyrkolagen, eller *Kristnirettr hinn Gamli*, 1776, och *hinn Nyi*, 1777, Thorkelin, 8:o, och hade till utgifvandet af den förra erhållits något Kongl. understöd, *Den Jydske Low*, utgifven af Ancher 1783, och *Diplomatarium Arna Magnæanum* 1786 af Thorkelin 3).

---

2) *Æfi Dana Konunga eda Knytlinga Saga*, *Historia Cnutidarum regum Daniæ*, låg efter Grams död på Höpfnerska Boktryckeriet, där upplagan så vanvårdades, att alla exemplaren af mal förtärdes, några få undantagande, hvilka således blifvit utmärkt dyra och sällsynta, ehuru alla ofullständiga. Det dyrbaraste och mäst fullständiga exemplar förvaras på Kongl. Biblioteket i Köpenhamn. Rätta Titelbladet felas, men smutstiteln är qvar. Företalet fattas, äfven registret, jemte Latinska öfversättningen till sista sidan af Texten, som går ända till år 1156 och pag. 232. Detta Exemplar har tillhört Geheimerådet Luxdorf, och finnas däruti flera af honom bifogade anmärkningar jemte en Dansk öfversättning af hela Sagan. Om rånsmän kunnat vara Fornälskare med något anlag till bibliomanie, hade de må hända haft nog svårighet att afgöra, om de hellre velat taga Guldhornen på Konst-Kammaren, eller detta exemplar af Knytlinga Sagan.

3) Isländа en Arn Magnusson, Hist. et Antiqvit. Professor i Köpenhamn, reste på Kongl. bekostnad till Island, för att uppsöka gamla Handlingar. Efter återkomsten blef större delen af dessa förtärd af lågorna vid eldsvådan 1728, dock började han å nyo med otrolig möda göra samlingar af Sagor, gamla Lagar m. m. så att vid hans död 1730 utgjorde de ett antal af 1550 Volumer. Dessa skänkte han genom ett testamente, under namn af *Legatum Arna Magnæanum* åt Universitets-Bibliotheket jemte en penningesumma, hvars ränta skulle användas för att genom trycket göra alla de handlingar allmänna, som kunde upplysa Nordens äldre Historia, Geografi och Lagverk. Denna Summa utgjorde år 1760, då inrättningen fick Kongl. bekräftelse, 13,356, och hadt 1794 stigit till 18,500 Riksdaler. Verkställigheten af Testamentet var först anförtrodd åt Thom. Bartholin och Joh. Gram, sedan åt Kall och Möllman, men länge kunde föga skönjas något resultat af denna inrättning, till dess omsider, genom en Kongl. befallning at år 1772, Luxdorph, Suhm, Langebek och Erichsen förordnades till Legatets Ephori och sattes i verksamhet. Tvänne Stipendiater, som böra vara födde Isländare och hafva aflagt prof af hithörande kunskaper, äro vid denna Manuskript-samling arbetande

Kammarherren P. F. Suhm har bestått kostnaden till utgifvandet af *Islands Landnamabok*, om Islands första bebyggande, 1774, 4:o, *Rymbegla*, eller Isländarnes gamla Computus Ecclesiasticus, hvarmed följer *Talbyrdingus*, ett slags Kronologisk beräkning, *Stiornu Odda Draumur*, astronomen Oddes dröm, samt *Schiagraphia Horologii Islandici Veteris et Novi*, utgifvaren är Steffan Björnsson, 1780, 4:o, *Orkneyinga Saga* jemte *Saga hins helga Magnusar Eyia Jarls*, 1780, 4:o, *Hervarar Saga*, 1785, 4:o, *Wiga glums Saga*, 1786, 4:o, och *Eyrbyggia Saga*, 1787, 4:o, utgifven af G. J. Thorkelin.

Brukspatron *J. Aal* har sednast påkostat utgifvandet af *Watnsdæla Saga ok Saga af Finboga hinum Rama*, 1812, 4:o, utgifven af Professor Werlauff.

Uti *Torfæi Series Reg. Dan.* och uti *Bartholini Antiqvit.* uppgifvas en del Isländska Sagor, och Troil uti sin Isländska Resa uppräknar ej mindre än 489, men Professor P. E. Müller, uti sitt *Saga Bibliothek*, Köpenhamn, 1817, 8:o, har en grundlig och utförlig undersökning om Sagornas innehåll, ålder och värde. De hos oss utgifna Sagor nämnas uti min Inledning till kännedom af Fäderneslandets Antiqviteter p. 114. De i Stockholm förvarade hithörande Manuskripter uppräknas uti Hickesii Thesaurus L. 2. p. 310 till ett antal af 102, utom Edda och allt hvad i Heims Kringla finnes, och uti Asmund Kappabanes Saga p. 36 uppräknas 160 Isländska, i Stockholm förvarade Sagor, utom Annaler, Krossqväden och Påfviska Sånger. För det närvarande finnas omkring 160 Islands Sagor på härvarande Kongl. Bibliotek, enligt Hammarskölds välkomna uppgifter uti Inledningen till den af Liljegren utgifna Svenska öfversättning af *Gånge Rolfs Saga*. Denna saga åtföljes af utgifvarens särskildta afhandling om de gamle Nordboars vitterhet och kroppsöfningar, hvilken med nöje af våre Fornälskare blifvit emottagen, äfven som *Örvar Odds* samt *Jarlmans och Hermans Sagor*, klädde i Svensk drägt af samme författare. Desse äro de sednast hos oss utkomne Isländske produkter, och likna de deruti flere andre af våre mäst namnkunnige och arbetsamme Antiqvariers Sagoupplagor, att då sjelfva Sagorna innehålla diktade äfventyr, ersättes denna brist af historiskt värde genom Utgifvarens bifogade upplysande anmärkningar 4).

---

och njuta lön af Legatets särskildt därtill anslagna medel, den ene räntan af 3600 och den andre af 2400 RD årligen.

4) Dessa Sagor, af hvilka den förra utkom 1818 och den sednare 1819, jemte Adlerstams öfvesättning af *Joms Vikinga* Sagan, utgifven af Hammarsköld 1815, med bifogad förklaring öfver de gamla Nomina Propria, böra läggas till uppgiften, i min Inledning, om de i Sverige tryckta Sagor. De samma böra läggas till uppgifterna i 5:te Delen af Warmholtz Bibl. Hist. Sveo Goth. oaktadt Jomsvikinga och Gånge Rolfs Sagor där omtalas, nämligen Peringskölds öfversättning af dem i Manuskript på Kongl. Biblioteket. Till Warmholtz bör äfven läggas alla i Köpenhamn utgifna Sagor, af hvilka endast upplagorna af Knytlinga Sagan och Heims Kringla, såsom okände i förbigå-

Omkring år 1200 inföll med Sturlusons tid Isländska sagornas klassiska och gyllende ålder. Före denne Häfdetecknare hade man af Nordens Historia endast smärre samlingar af annaler. Island antog Christendomen omkring år 1000, och i stället för att i trä rista runor, började man småningom lära sig på pergament skrifva Latinska bokstäfver. Are och Sæmundr Frode författade omkring år 1100 några historiska anteckningar, af hvilka man endast har qvar de ofvannämnde Schedæ, dock åberopas Are Frodes Skrifter på flera ställen uti de sednare Sagor, och ett utdrag af Sæmundr Frodes Samlingar finnes uti *Jon Loptsons Enkommiast*, eller *Låfsångare*, utgifven af Erichsen, *1787*, *4:o*. *Hungurvaka*, som kan hänföras till slutet af 1100 talet, omtalar Sagor, som då redan voro skrifna. *Sköldunga*, *Ragnar Lodbroks* och *Orkeneyinga Sagorna* samt *Olof Tryggvassons Saga* af Oddur Munck torde höra till tiden korrt förr än Sturluson författade sina arbeten, hvarvid de äfven troligen blifvit begagnade. Denne Islands Lagman och Höfding var född år 1178 eller 1179, ägde och bebodde Bessastader i Gullbringu Syssel, nu en Kongsgård och Landshöfdingsäte, skref sin Heims Kringla omkring år 1210, företog en resa till Norrige 1219, invecklades allt mera uti politiska oroligheter, och blef mördad 1241. Till denna klassiska tid hörer *Knytlinga Sagan* m. fl. hvarefter Sagorna i allmänhet allt mera förlorade i värde. Antalet af detta slags minnesmärken, ehuru ganska betydligt, har likväl varit än större. *Landnamabok*, hvars anteckningar började redan af Are Frode och fortsattes sedan af flere författare ända intill omkring år 1330, förtjenar fullkomlig trovärdighet, och åberopas där flera Sagor, hvilka nu ej mera finnas. Uti Sagorna söker man förgäfves årtal, utan får man sluta till deras ålder af andra omständigheter. De som angå Island äga nästan alla en utmärkt trovärdighet; ty de äro skrifna ungefärligen emel-

---

de nämnas. De på Island tryckta Sagor äro: *Schedæ ara Prestz Froda um Island*, Skalholt, 1688, 4:o, hvaraf en Latinsk öfversättning utkommit i Oxford 1716, 8:o, och i Köpenhamn, 1733, 4:o: *Sagan Landnama*, Skalholt, 1688, 4:o: *Olof Tryggvassons Saga*, Skalholt, 1689 och 1690, två Volumer, hvaruti äfven finnas införde *Joms vikinga Saga* och *Fundin Noregur*, jemte flera mindre Sagor: *Egil Skallagrims Saga*, och är denna Isländska upplaga tryckt på Rapsö 1782, 4:o: *Nockrer Margfroder Sögu Thættar Islendiga*, Holum, 1756, 4:o, detta är en Sagosamling, endast med Isländskt text, af Björn Marcusson; äfvensom *Agiætar Fornmanna Sögur*, Holum, 1756, 8:o. Redan år 1578 utkom i Holum Magnus Lagebeters *Lagbok Islendinga på Lagman Jon Jonssons* förlag 8:o. Af Isländska Handlingar är äfven en tryckt i Sorö på Seland, nämligen *Kongs Skuggsio*, eller Speculum Regale, 1768, 4:o, som är ett motstycke af vår Konunga och Höfdinga Styrelse. Desse böra äfven, såsom ett bihang, antecknas uti Warmholtz förtjenstfulla och för alla älskare af Nordens Häfder oumbärliga verk, af hvilket de siste, eller 12, 13, 14 och 15:de Delarne blifvit tryckte på vår allernådigste Konungs CARL XIV:s bekostnad. Den outtröttlige Gjörvell utgaf de 7 första Delarne i Stockholm, ifrån 1782 till 1793. Efter Gjörvells död utgafs 8:de Delen 1801, på Öfver-Intendenten Thams bekostnad, af Aurivillius i Upsala, hvarest äfven de följande Delar utkommit.

lan 1150 och 1250, och omtala händelser och förhållanden innom landet, hvilka ej äro äldre än 900 och 1000:talet. Sedan hafve vi ungefärligen ifrån 1300:talet en mängd af föga värde. Den historiska upplysningen hade under sjelfva sin gyllende ålder urartat till politiska schismer och inbördes förföljelser. Sturluson hade, såsom ej ovanligt är med Historici, varit Royalist, men han var derjemte en förnäm och mäktig man, i hvilken egenskap han hade, såsom händelsen ej sällan är med lyckans söner af någon utmärkt duglighet, blifvit misstänkt för att vara, och förmodligen var, en imponerande och verksam hufvudman för sitt parti, hvilket äfven efter hans död segrade, då denna Republik år 1261 förlorade sin sjelfständighet och villigt undergaf sig Moderlandets Beherrskare. Pesten gjorde omsider år 1350 stora förödelser på detta Norriges aflägsna Nybygge, — och Skaldernas rena toner läto ej mera i Hjeltesånger höra sig vid dess stränder, och omkring fjällen tystnade småningom de sista, redan orediga genljud från Häfderna.

3:o *De gamle Lands-, Stads- och Provins-Lagar*, jemte flere hithörande stadgar bidraga mycket att sprida ljus öfver medeltidens Historia. Provins-Lagane räkna väl sitt första upphof åtminstone allt ifrån 600:talet, men i sin nu varande form i pennan författade, tillhöra de första christna tiden. Jag vill endast nämna dem, hvilkas författare vi känna. Upplands-Lagen lemnas företrädet i ålder, och har den sin uppkomst af *Wiger spa* eller den vise, som under Ingjald Illrådas regering gjorde en lagsamling, kallad *Wigers Flockar*. I det skick den nu befinnes, med tilläggning af Kyrko-Balken, fick den sin bekräftelse af Kon. Birger 1296, hvarom Lagerbring lemnar utförlig upplysning, D. 2. p. 658. Wästgöta-Lagen täflar med denna i ålder och har sitt ursprung från den förste Lagman i nämde provins, Lumber. Burman, uti sin afhandling om Provins-Lagarnas ålder och innehåll, införd uti Witt. Hist. och Ant. Akad. Handl. D. 6. p. 186 etc. nedsätter Lumbers lefnad till 800:talet, men Tidgren, uti Wästergötlands Historia p. 128, vederlägger dem, som vilja göra Lumber yngre än början af 600-talet, med tillägg, att han snarare är äldre, än yngre än Wiger Spa. Lagerbring med sin vanliga sanningsälskande försigtighet tillstår, att vi ej veta under hvilken regents tid Lumber lefde, med Dalin har uppenbart misstagit sig, då han D. 2. p. 29 förmodar till och med, att han varit Christen; ty uti de gamle uppgifter vid Wästgöta-Lagen säges uttryckligen, att han var hedning. Alla upplagorna af våra gamla lagar uppräknas af Warmholtz D. 14 p. 4 etc. och vårt fordna lagverk upplyses vidare af Wildes Historia Pragmatica och Stjernhöks De Jure Sveonum vetusto m. fl. En Samling af gamla Norrske Lagar utgaf Hans Raus, 2 Delar, Köpenh. 1752, hvarest man äfven utgifvit det gamla Norrska *Hirdskrå*, det är Gårdsrätten eller Håfartiklarne, 1594 och 1666, samt med Resenii anmärkningar 1673. En Svensk öfversättning däraf utkom i Stockholm 1648. Goda upplysningar för denna del af Norriges Antiqviteter erhållas af Analecta, qvibus Historia, Antiqvitates, Jura,

ra, tam publicum qvam privatum, Regni Norvegici illustrantur, ex tabulario Arna Magnæano, observationibus et indice vocum adjectis, G. J. Thorkelin, Hafniæ, 1778. Magnus Lagebeters *Isländske Lov, Jons Bogen*, af år 1280 är tryckt i Köpenhamn 1763, 8:o, och fragmenter af Isländska Brottmålslagen *Grågås* äro äfven där utgifne af Thorkelin. Den som med Sveriges och Norriges, vill jemföra Danska Lagverket, får fullständig underrättelse därom uti Peder Kofod Anchers Danske Lov-Historie, Köpenh. 1769, 4:o.

4:o *De gamla Rimkrönikor* äro ej att förkasta, de äro i flera delar trovärdiga och hafva af våra bästa Häfdetecknare blifvit begagnade. Vid granskningen af en rimmad Historiebok af detta slag, uppstår ej fråga om en, utan om flere författare, som på olika tider skrifvit, då man åtminstone kan bestämma tiden för den siste af dem, hvilken troligen inträffar med den sist besungne Konungens regeringstid. Hadorph utgaf 1674 Två gamla Svenska Rimkrönikor in 4:o. Den gamla och korta Rimkrönikan innehåller 62 Konungars Historia, börjar med en Erik, hvilken förmodas vara den samme som Rik, eller Odens son Heimdaller, hvilken omtalas så väl i Rigsmal, som i Prosaiska Eddan, och slutar med Kon. Carl Knutson. Den gamla och vidlöftiga Rimkrönikan börjar med en låfsång öfver Sveriges herrlighet, hvarefter 22 Regenters bedrifter omnämnas, ifrån Erik Läspe till Christian Tyrann, som här kallas Christjern Klipping. Upplagorna af våra Rimkrönikor med tillhörande upplysningar finnas anförde af Warmholtz D. 5. p. 25 etc.

5:o *Medeltidens Politiske Handlingar*, såsom Konungabref, allmänne eller enskildte försäkringar, föreningar, dagtingningar, förbund, testamenten, arfskiften, köpebref, fullmakter, lejdebref m. m. En vigtig Samling af hit hörande Dokumenter finnes uti Handlingar rörande Skandinaviens Historia, hvaraf första Delen utkom 1816, och fortsättes ännu af ett Sällskap i Stockholm. Det därvid bifogade Register öfver Tryckte Handlingar i Svenska Historien af Professor Fant gifver de mäst välkomna och fullständige anvisningar i kronologisk ordning, och vore det en ganska stor förlust, om Fants död skulle göra afbrott i fortsättandet. Rätta förvaringsstället för Svenska Original handlingar och Bref af detta slag har varit Kongl. Antiqvitets-Arkivet, hvarifrån de år 1780 flyttades till Kongl. Biblioteket, där de allt sedan, i brist af utrymme, lidit af en otjenlig sammanpackning, hvarigenom de ej allenast varit onyttige och obegagnade, utan äfven nära att af mögel och fuktighet förderfvas. En verklig välgerning för vår Medeltids Diplomatik var således den, i anledning af nu varande Bibliotekariens anmälan om förhållandet, af Kanslers-Styrelsen innevarande år vidtagne författning, hvarigenom desse gamle bref och dokumenter fått sin egen plats uti ett rum på Slottet, som därtill befanns passande, hvarest de ordnas och genom afskrifning för alla göras läsbare af vår arbetsamme Liljegren, som härtill äger en

utmärkt och fulltygad skicklighet. De nyare original Handlingar förvaras däremot uti Riks-Arkivet.

Högst önskeligt vore, att en tjenlig och tillräcklig Lokal kunde utses och ägnas åt inrättandet af *ett Antiqvariskt National-Museum*, hvarest ordnades och förvarades alla *medeltids Bref och Handlingar, Krönikor, Gamle Lagar, Islands qväden och Sagor, Våre Antiqvariers ännu i behåll varande Handskrifter och Teckningar,* jemte alla *Svenske och Norrske Mynt* samt alle *i Skandinavisk jord fundne eller till vår Nord hörande Fornlemningar.* Allt detta skulle uttagas och skiljas ifrån Kongl. Biblioteket och Mynt- samt Antiqvitets-Kabinettet, hvilka inrättningar i alla fall sakna tillräckligt utrymme. Detta National-Museum skulle sedan ständigt ökas, dels med gamla Handlingar, då de kunde öfverkommas, dels med nya jordfynd, samt andra hithörande märkvärdigheter, och dels med Beskrifningar och Teckningar af sådana Monumenter, hvilka, i anseende till sin storlek, eller andre omständigheter, ej kunde skiljas från sin lokal.

6:o *Handlingar, som hafva gemenskap med Religionen och dithörande inrättningar under Påfveväldet.* Sådane äro Påfve-Buller, Mötens Beslut, de Andeligas Privilegier, Prelaters Bref och Förordnanden, Ritualer, Legender, Aflatsbref, och allehanda i Klostren gjorde anteckningar. Dylika Handlingar finnas, utom på flera ställen, uti Er. Benzelii Monum. Veteris Eccl. Sveog. Hit höra Diarium Wadstenense, Diar. Minoritarum Stockholm. Breviarium och Missale Lundense, Liber Daticus Lundensis och Fasti Necrologici m. fl. I de flesta Samlingar finnas Kyrko-Handlingar och Politiske Monumenter tillsamman, och omsider hafva vi äfven i Sverige gjort början med en sådan Diplomatisk Corpus. Vår nu varande allernådigste Konung inköpte, och skänkte till Upsala Akademi-Bibliotek Biskopp Nordins historiska Handskrifter, bestående af öfver 2200 Volumer, hvilken samling, förut ansenlig, vunnit denna betydliga tillväxt under de 10 år han på Kon. Gustaf III:s befallning arbetade vid Arkiverna i Stockholm. Professor Fant, som äfven användt en god del af sin lefnad till samlande och ordnande af dylika monumenter, uppgjorde nu planen till Scriptores Rerum Svecicarum Medii Ævi, hvarefter af allmänna medel anslogos 2000 RD Banko till någon hjelp vid tryckningskostnaden, och har man häraf hittills endast sett första Tomen, som utkom i Upsala 1818. Utom hvad man i samma ämne långt för detta gjort i flera länder, vill jag blott nämna, att Langebek började i Köpenhamn utgifva sina Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi år 1772. Han tillstår, att han erhållit vigtiga bidrag till sina samlingar under den resa i Sverige han på Kongl. kostnad företagit, hvarefter han utgaf verket på eget förlag, men sedan första Tomen utkommit, fick han en Kongl. gratification och medhann, under sin lifstid, de 3 första Tomerna, hvarefter Suhm fortsatte till och med 7:de Tomen. Flere här förekommande Handlingar hafva gemenskap med vår Historia, och något är helt och hållet Svenskt, såsom hörande till det fordna Ärkebiskoppssätet i Lund. Linde-

brogii Script. Rer. Germanicarum Septentrionalium är äfven för oss mycket upplysande. Blandning af Politiska och Kyrkosaker finnes äfven uti O. Celsii Monumenta Politico-Ecclesiastica ex Archivo Palmsköldiano, uti Lagerbrings Samling af Handlingar och uti dess Monumenta Scanensia, samt på flera ställen. För öfrigt får man anvisning på Ritualer, Legender, Mötens beslut, Privilegier, m. m. af Warmholtz uti 4:de Delen af dess Bibl. Historica.

Bly, sten och koppar voro, så långt tillbaka man har sig bekant, de första ämnen, på hvilka man skref. Budorden voro skrifne på Stentaflor, enligt Moses vittnesbörd, och uti en annan, af de äldsta urkunder verlden äger, Jobs Bok. Kap. 19. v. 24. finnes, att det var vanligt skrifva med jernstyl uti bly och rista inskrifter i sten. Uti Jerem. Kap. 17. v. 1. nämnes äfven skrift med jernstyl och med skarp diamant, samt ingräfning uti taflor. Lagarne i det gamla Rom voro stuckne i 12 Koppar-Taflor. Sedan skref man på blad af palmträd, Oliveträd m. fl., hvaraf vi ännu behålla benämningen *blad* i en bok, äfven begagnades härtill barken af vissa träd, hvarföre det Latinska *liber* betyder både bok och bark. Derefter skref man på trätaflor, och då hos oss förmodligen bokträ i synnerhet nyttjades, hafve vi deraf fått ordet *Bok*, och i lagen *Balk*, bestående af flera på hvarannan lagda Boktaflor. Det är troligt att Wigers Flockar och Lumbs Lag varit med Runor ristade på dylika taflor. Ännu finnas Runkalendarier inskurne i små trätaflor, vid hvarannan fästade, såsom bladen i en bok. Våra Runor, alla i sin urgamla form bestående endast af räta linier, äro tydligen ämnade att inskäras uti trä, och Helsinge Runorna tyckas mig ögonskenligen visa, att de ej annat äro, än ett slags förkortning af de vanliga, och att ursprungligen desse små kilar och punkter varit ganska vigt och hastigt instuckne i trä med udden af en knif. Stundom öfvergjötos trätaflorna med vax eller beck, för att med lätthet kunna rista i det mjuka ämnet, och äfven i 14:de Seklet skola vaxtaflor blifvit nyttjade af Franske Konungarne 5). Vanligen finnes nu intet Manuskript äldre än 700:talet; konsten att tillreda och till skrift begagna pergament af olika färgor var likväl bekant flere Sekler före Christi födelse, äfven skref man på Egyptiska växten Papyrus, hvaraf vi fått ordet *papper*. Därefter påfann man att förfärdiga ett slags papper, Charta Bombycina, dels af silke, dels af bomull. Ifrån år 800 till 1100 var pergamentet ganska fint, ofta färgadt, blått eller purpur. Unsialerne, eller de store bokstäfver, voro ofta af guld eller silfver, Initialerne, eller begynnelse-bokstäfverne, voro med mångahanda figurer utsmyckade, och få ord voro abrevierade. Många dylika förkårtningar af orden visa, att dokumentet är yngre än 1300:talet. För öfrigt upptäckes en närmare eller mera aflägsen ålder af pergamentets tjocklek och grofhet, af skriftens vårdslöshet och af abreviationernas beskaffenhet m. m.

5) Memoires Litt. T. 32, p. 477.

Vårt nu bruktiga papper nyttjades redan år 1350, men man känner, hvarken när det först uppfanns, eller när det först hos oss blef bekant. Af Ärkebiskopp Birger i Lund hafve vi ett Bref på papper af år 1482, men Öfver-Inspektor Nescher i Stockholm förvarar i sina betydliga samlingar ett original på papper af år 1445 från Kon. Christoffer af Bejern till Konventet i Wadstena, däruti han begär att få låna en af deras bästa Kronor att nyttja för Drottningen vid förmälnings-högtidligheterna, och tror jag ej, att någon hos oss kan uppvisa ett äldre dokument, skrifvet på papper. Sedan Boktryckare-Konsten blifvit införd i Sverige af Sten Sture den äldre 1483, får man 40 år derefter först höra omtalas ett Svenskt pappersbruk, som inrättades i Söderköping vid år 1523 af Biskopp Brask; men denna så kallade *pappersmölla* blef snart nedlaggd, hvarefter intet pappersbruk nämnes, förr än det, som anlades i Upsala 1612 på Kon. Gustaf II Adolfs bekostnad.

Andra Klassen.

Inskrifter, som tillhöra Nordiska Archäologiens område, äro af 2:ne slag, nämligen *Runristningar* och *Munkstyls-Inskriptioner*.

Om våra Runor är ganska mycket skrifvet, och vilje vi här endast i korthet tillse, hvad man med största trovärdighet kan antaga om deras upphof, om deras ålder hos oss i Skandinavien, och slutligen huru och när våra månge Runstenar tillkommit.

Före skrifkonstens upptäckt bibehöllo och fortplantade Asiens och Egyptens Vise sin kunskap och sina hemligheter med bildskriften, eller med Hieroglyfer, då hvarje figur innefattade, ej en bokstaf, utan en hel tanke. Desse Hieroglyfer alstrade den första skrifkonst, hvarföre de äldre bokstäfver bibehöllo en viss Hieroglyfisk egenskap, och såsom de Feniciske och Hebreiske hafva afseende på Österländska föremål, så hafva Runornas nu varande namn och betydelse afseende på Nordens beskaffenhet och tänkesätt. Således betyder och föreställer det Österländska *Alef* en Oxe med horn (Apis), *Lamed*, en käpp eller piska att drifva oxar med och lära dem att draga plogen, (en sådan piska får man stundom se i handen på de små Osirisbilderna), *Bet* ett hus, eller ett platt tak, omgifvet med skrank, *Gimel* en Kamel, och *Dalet* ingången uti ett tjäll. Däremot hafva vi Runor, hvilkas namn betecka Gudarne Thor, Oden, Freyr och Tyr, äfvensom hagel, urväder och is, ja äfven Mälaren.

Runa betyder en bokstaf af hemlig bemärkelse, hvarföre *Ryni* på Isländska kommit att betyda både att forska i böcker och att utforska hemligheter. Man säger därföre orätt Runbokstäfver; ty Runa betyder ensamt och egentligen bokstaf, men betydde äfven trolldom, hvartill Oden och de, som

fingo del af hans hemligheter, nyttjade dem 6). Hos Johannes Magnus, Olaus Magnus, Göransson och Joh. Peringsköld får man se Runornas upphof hänfördt till omkring den tid, då syndafloden inträffade, hvarföre några Runstenar tros tala om dem, som voro i Arken, om Jafets son Magog, och om Tyrus, Sodom och Galileiska hafvet. Ol. Rudbeck den äldre, som leder runornas upphof från Mercurii staf, säger att de uppfunnos i 4:de eller 5:te Seklet efter Noachs tid. Utan att gå så långt tillbaka i Forntiden, härleder Baazius och Wormius runorna från Hebreiskan, Hermannus Hugo från Syriskan, Hermannus Conringius från Ulphilas, Verelius från våra gamle Skalder, Hans Gram och Crozius från Anglosaxiskan, Leibnitz och Ludevig från Latinen, Ihre och Schlötzer från Marcomannerne, som fordom bodde i Norra Delen af Saxen, men Erik Benzelius den yngre, von Dalin och Broocman härleda dem på ganska god grund från Joniskan, eller gamla Grekiskan 7).

Såsom ursprungliga Alfabet kunna det *Egyptiska* och *Feniciska* anses 8). Närmast från dessa härstammande äro: det *Joniska* eller gamla Grekiska, däraf samt af Hebreiskan tilldanades sedermera det nya Grekiska, hvaraf omsider uppkom det Latinska och däraf det Anglo-Saxiska: det *gamla Persiska*, som hade 2:ne utgreningar, *Zend* och *Pehlvi*: det *Samaritanska*, hvaraf blef det *gamla Syriska*, äfven som det Hebreiska däraf har sin uppkomst: det *gamla Armeniska*, hvilket har namn af det först efter syndafloden bebodda land, där berget Ararat är beläget, på hvilket Noachs ark stadnade. Då nu intet Alfabet finnes, som är mera likt våra Runor, än desse urgamle, så tyckes ingen kommit sanningen närmare, än Benzelius, nämligen att vårt Runalfabet härstammar ifrån det Joniska, eller att de båda såsom syskon

6) Ynglinga Sagan, Runa Kapitule, Volsunga Sagan och Brynhildarqvida. Stjernhjelm härleder ordet Runa från *rôna*, utforska, Wormius ifrån *rinna*, en fåra, Gudmund Andreæ af *rya*, upprycka, och Baazius, som leder det från Hebreiskan, vill att det skall betyda en röst, eller ett tal.

7) Joh. Magn. Hist. Goth. Suion. L. 1. C. 7. Ol. Magn. Hist. de Gent. Sept. L. 1. C. 36. Göranss. Is atlinga p. 6. Bautil §. 3, p. 5. N:o 138. Peringsk. Not. ad vit. Theod. p. 355, 402. Rudb. Atl. T. 1. C. 28. — 38 §. 4. Baazii Inventar. Eccles. Suio-goth. L. 1. C. 1. Vormii Litt. Run. C. 20. Hugo De prima Scribendi origine, C. 3. Conringius De origine Juris German. C. 5. Verel. Runograph. p. 8. Crozius uti Vindiciæ Veter. Script. p. 90. Leibnitz Collect. Orat. Dominicæ, Variis Linguis p. 28. Ludevig gelehrte Anzeigen D. 1. p. 899. Ihre de Runarum Patria et Origine p. 29. 46. Schlötzer Allgemeine Nordische Geschichte p. 605. Benzelii Periculum Runicum p. 29. Jämför dess utkast till Sv. Folkets Hist. Dalin Sv. Rik. Hist. D. 1. p. 221. Witterhets-Arbeten D. 2 p. 175. Broocman Ingvar Widtf. Saga p. 269, 274, 275.

8) Plinii Lib. 5. och Lucani Pharsalia. L. 3. uppgifva det Feniciska, såsom det äldsta alfabet, och därmed instämma de fleste; dock finner man dem, som för det första och ursprungliga anse det Egyptiska, såsom Kircherus uti Oedip Ægypt. Tom. 3. diatrib. 2. — det Chaldeiska, såsom Schuckford Harm. Vol. 1. — det Syriska, såsom Diodorus, Lib. 5. och Eusebius uti Præp. Evang. Lib 10. — det Hebreiska, såsom Buddeus uti dess Hist. Eccles. T. 1.

hafva sin gemensamma Moder uti det Feniciska och likna således de äldsta därmed närmast heslägtade. Hvad Marcomanerne vidkommer, så är det mera troligt, att de lånat sina Runor från Skandinavien, än att vi fått våra af dem, åtminstone är säkert, att då vår Nord kan uppvisa emot 1500 Runstenar, finnes ingen i det land de bebodde.

Förr än Palamedes och Simonides gjort sina tillägg, voro de Grekiske Bokstäfver af Cadmus endast sexton 9). Samma antal innehåller äfven vårt gamla Runalfabet. Hvarje Runa betecknar därföre från 1 till 16 ett siffertal, och är försedt med sitt särskildta namn, hvilket alltid har en viss betydelse, samt åtföljes därjemte af ett Minnes- eller Tänke språk. Grekerne begagnade äfven sina Bokstäfver såsom siffror till räkning, ehuru i en annan ordning. Af de många förändringar af Runorna, som kunde uppgifvas, förekomma några på Norrska Inskrifter, en del på ett och annat gammalt guldsmycke m. m., men de fleste äro endast sednare tiders påfund, för att complettera Runornas antal och lämpa dem efter vårt nu brukliga alfabet. Hos oss hafva Helsinge Runorna sin alldeles egna form, men på våra öfriga många Svenska Runstenar bihehålla Runorna sitt gamla oförändrade skick, och det med få undantag, såsom att *h* på flera ställen läses som *g*, att ej sällan *s* är taget af Helsinge alfabetet, att någon gång en Runa skall läsas 2 gångor, då samma bokstaf slutar ett och börjar det påföljande ord, och att man finner någon Runa bakvänd, ja äfven af vårdslöshet alldeles utelemnad. Formen med räta linier är äldre än den med krokiga. Runornas ordning, utseende och siffertal framställas här, jemte den likhet jag funnit dem äga med de äldste alfabet.

1. ᚠ. ᚠ. F. Rätta benämningen är *Freyr*, efter Guden af samma namn, kallas af Isländarne *Fæ*, som betyder penningar, hvaraf det hithörande Tänkespråk blifvit *Fæ frænda rogr*, penningar gifva anledning till slägtingars inbördes förtal och oenighet, äfven *Fæ Fofnis bedr*, på penningar hvila drakar. I sednare tider har man stundom satt en punkt uti denna Runa, för att uttrycka *v*. Har sitt ursprung af det Egyptiska ϥ, i öfverensstämmelse med samma F uti det gamla Persiska Zend [illegible] eller [illegible]. Förändringen ᚠ tillhör Ulfilanska och Anglosaxiska alfabeterna 10).

9) Montfaucon Palæograph. De Priscis Græcorum et Latinorum Litteris, pag. 117, jemför pag. 554.

10) Flere alfabet, med hvarannan jemförde, får man se uti Pantographia, containing accurate copies of all the Known alphabets in the world, London, 1799, 8:o, — uti Allgemeine Geschichte der Morgenländischen Sprachen und Litteratur von Wahl, Leipzig, 1784. Tab. 5, — uti Biblia Polyglotta, Proleg. — uti Orientalisch und Occidentalischer Sprachmeister, welcher nicht allein hundert Alphabethe nebst ihrer Aussprache, sondern auch das Gebet des Herrn in 200 sprachen und mundarten mitheilet, Leipzig, 1748, — samt på flera ställen. Runförändringar får man, utom hos andre Fornforskare, se uti

2. ᚢ, U eller W, *Ur*, yrväder, minnesspråket *Ur versta vedr*, yrväder är det värsta. Är samma bokstaf som det gamla Syriska och Armeniska Λ. Då man i sednare tider tillagt en punkt ᚤ, läses denna Runa såsom y. Variationen ᚴ är hämtad från Ulphilas, som äfven har ett u af denna form Y, taget af Grekernas Ypsilon.

3. ᚦ, ᚦ, Ths, Ds, Th, D, *Thor*, på Island *Thuss*, hvadan man säger *Thuss kletta ibui*, Jätten är klippans inbyggare. Hade i Feniciskan denna form ᐊ, i Zend ᚹ, och i Armeniskan Ꭾ, tydligen samma bokstaf. Till förändringar räknas ᛞ, som liknar det Georgiska ᚦ, och ᚼ, som ej sällan förekommer på Norrska inskrifter, äfven ᛞ, som är det Marcomanniska, och ᛞ, som är det Saracenska D. För öfrigt har man af våre Runsamlare vid 20 a 30 variationer, så väl af denna, som af de följande Runor.

4. ᚯ, ᚯ, O, *Odin*, Öfverguden, men vanligen kallas äfven denna Runa *Os*, det är åmun, älfvens utlopp i hafvet. Därföre sade man *Alldinn-Gautr*, (det ålderstigna Snillet, den gamle sluge), *Asgards Jöfr* (Jofur, Jupiter), *valhallar visir*, det är, Oden är den dyrkade Konungen i Gudarnas urgamla boningar och Anföraren uti Hjeltarnas Himmel, — men man sade äfven *Leikr Os i vidi*, åmunnen leker i hafvet. Då denna jemföres med Runan *Ar*, ser man, att *os* utgöres af ett dubbelt *a*. O läses såsom *å* såväl i Grekiskan som i alla Österländska språk, äfven i flera Europäiska, och i Svenskan uti *om*, *som* etc. och merendels före 2 Konsonanter, såsom *ofta*, *ollon*, *orre*, *godt*, m. fl. *O* och å ombyta äfven i Skandinaviska språken i samma ord, därföre då Isländaren skrifver *overk*, skrifva vi åverkan m. m. Men *a*, och i synnerhet tvänne *aa* ombyta äfven med detta ljud af *å* eller *o*. Således då Isländaren har *asyn*, har Dansken *aasyn*, och vi *åsyn*, äfvenså Isl. *as*, Dansk. *aas* och vi ås, öfversta bjelken på taket, äfven en mindre bergsrygg. Runan *Os* är icke annat än desse 2:ne *aa*, hvilka alltid i Danskan läsas som å, eller som det Grekiska *ω*, och så läses ofta Runan Os på Island. I Österländska språken är ombytet af ljuden *a* och *o* än mera vanligt. Wår Runa *Os* härstammar således ifrån *a*, hvarföre det helt och hållet är det Feniciska *Alef*, som har detta utseende ᚯ, ᚨ. Det Marcomanniska *o* är deremot helt sällsamt och liknar det Latinska k, sålunda ᛕ.

5. ᚱ, R, *Reid*, ridande, betyder äfven åska, och tyckes mig, att vår Runa från början varit ämnad att föreställa en åskstråle, som slår ned vid stammen af ett träd. Man sade *Reid smudug för*, *jors ervidi*, ridande

Hickesii Linguarum Septentrionalium Thesaurus Grammatico-Criticus et Archæologicus, 1705, in folio.

är en sträng fart och för hästen ett arbete, äfven *Reid hesta sprengr*, ridande kan förderfva hästen. Det Samaritanska ᑫ finnes äfven uti Feniciska Alfabetet, som dessutom har ett R af detta utseende ᖊ, däraf har det Joniska P uppkommit, hvaraf åter så väl vår Runa, som det Grekiska *Ro* P har sin uppkomst, och med en liten tilläggning till det Grekiska hafva Romarne tilldanat sitt R.

6. ᚴ, ᚴ, K, G, *Kaun*, böld: *Kaun i köte verst*, en böld i köttet är det värsta. De sednare hafva, här såsom på de öfriga ställen, helt onödigt tillagt punkten ᚴ, för att mera bestämdt uttrycka g. Ännu i Svenskan läsa vi stundom g såsom k, således skrifva vi *sagt*, *bragt*, *lagt*, *löjligt*, *slagt*, *slägt* m. m. De Feniciska, Egyptiska, Armeniska och Zend-Alfabeten hafva alla *g* under dessa former ╀, ╀, hvaraf vår Runa uppkommit. Såsom Österländsk Hieroglyf föreställer detta g en människa, som håller en afgudabild i handen, hvilken här blir den böld, som i köttet är värst. Det Samaritanska k Y har härmed någon likhet.

7, ᛡ, H, *Hagel: Hagl kalda korn*, hagel äro kalla korn, stundom tillägges *knappa drifa*, en drifva af snökulor. Förändringen ᛡ liknar med sin halfva nedre del det Feniciska ᛡ, dessutom har Feniciskan 2:ne *h*, som visa huru Runan Hagel med litet tillägg uppkommit, nämligen χ och ᛡ. Wår Runas 2:ne tvärlinier igenfinnas uti Samaritanernas ᛡ och Georgiernas ᛡ, ehuru de här ej korsvis skära hvarannan. På våre Runstenar läses *Hagel* stundom såsom *g*.

8. ᚾ. N. *Naud: naud thungr kostr*, nöden är en tung lott. Af tvärlinien utelemnas ofta ena eller andra hälften, och är förändringen ᛋ alldeles lika med det Feniciska, och ᚽ med det Georgiska N. Det Joniska är lika med det Feniciska, men vänder blott åt andra sidan.

9. ᛁ, I, Is: *Is bru breidust* isen är den bredaste bro. Runan *Is* är fullkomligen det samma som det Joniska I. Rudbeck vill leda denna Runa från Mercurii staf och Göransson vill visa, uti sin Is Atlinga, intet mindre, än att den innefattar Jesu Namn och en Gudomlig Uppenbarelse därom för hedningarna. Visst är, att denna Runa utgör grunden till alla de öfriga, och att den kallades *Stafr*, eller stafven. Häraf *Bokstaf*, egentligen en Runa, som med sina urskillnings-linier är formerad på stafven uti bokträ. I sednare tider har man midt på denna staf satt en stor punkt ᛂ, hvilken Runa merendels läses såsom *i*, men är äfven stundom en förändring af näst följande Runa *ar* eller *a*, då det skall läsas såsom *e*.

10. ᛅ, A, E, *Ar*, år, äring, god årsvext: *Ar gunna gaman*, god årsväxt är stridbare mäns glädje. *Ar* äfven som *naud* utelemnar ofta, på ende-

endera sidan af stafven tvärlinien, i synnerhet saknas ofta den öfra, eller uppåt gående delen ᛅ. Ofta läses denna Runa såsom *e* i sin urgamla fullständiga form, men sednare har man uttryckt ljudet *e*, någon gång med en punkt midt på stafven, ᚽ, men ofta sålunda ✝, och detta är det Feniciska *a*, äfven som ✗, ⊢. Joniskan och gamla Persiska Pehlvi har ✝, och gamla Syriskan ⊢, men Marcomannerne hade ett *a*, som liknade det Latinska, nämligen Λ.

11. ᛋ, S, *Sun*, *Sunna* eller *Sol*, solen: *Sol skya skjölldr*, solen är skyarnas sköld. Det Feniciska *s* är alldeles det samma, blott med en liten bugt nederst, ᛋ. Liknande är äfven Zend ϡ och det Armeniska Ꮭ, ja till och med det Slavonska Ϟ. Förändringar äro bland en mängd andre ᛋ, äfven ᛋ, som är det Samaritanska *s*, men vändande åt en annan sida. Enligt Österländska betydelsen, skall denna bokstaf föreställa en stol eller säte. Stundom finner man denna Runa bakvänd ᛋ, och sådant är Marcomannernas *s*.

12. ↑, ᛏ, T, *Tyr*, KrigsGuden: *Tyr einhendr As*, Tyr är en enhänd gud; ty Fenris Ulfven hade afbitit hans högra hand, den han till pant fått i sin mun, då Gudarne fängslade honom med bandet Gleipner. Se Edda, hos Resenius Dæmesagan 23, hos Nyerup Cap. 8. Detta Tyr är det Feniciska *t*, † eller korstecken.

13. ᛒ, ᛒ, B. *Bjark*, på Isländska *Birki*, björkträd: *Bjark lunda fegurd*, björken är lundarnas prydnad. Är det Feniciska och Samaritanska ℶ och det Georgiska ℨ, till hvilket Runornas vanlige staf blifvit fogad. Då punkter tillkomma ᛒ, läses det såsom P.

14. ᛚ, L, *Laugur*, vatten, sjö, Mälaren, däraf Isländarnes *lauga*, att bada, och *laugurdagr*, eller lördag, då man borde bada. Är helt och hållet det Joniska L, ⊦, i någon likhet med det Feniciska ٦, och Zend ⊬, ⊬.

15. ᛘ, Ψ, M, *Madur*, på Isländska *Madr*, man, människa: *Madr moldar auki*, människan är mullens förökelse, innehåller det af alla minnesspråk vigtigaste: Tänk på Döden! eller det sista hvarmed man afskedar vår förgängliga del: Af jord är du kommen! Till jord skall du åter varda! Men man hade härvid äfven ett tänkespråk för lifvets glädje: *Madr manns gaman*, den ena människan är den andras förnöjelse, nämligen genom ett muntrande umgänge. Vårt *Madur* är tydligen det Feniciska ᛘ, af hvilket *m* det Joniska ᛗ uppkommit, äfven som det Samaritanska ᛘ, hvilket skall föreställa hafvets vågor.

16. ᛦ, ᛦ, R, *Aur*, penningar, i hvilken bemärkelse det i Isländskan är qvar i pluralis *Aurar*, ägodelar, rikedom, penningar, som efter Isländska tolkningen är i Runalfabetet både det första och sista, såsom det ägnade en på sjöfart och handel begifven koloni. Verelius tror, att *aur* uppkommit af ᚼ eller ᛅ, *a*, och ᚢ eller ᚢ, *u*, vill således att det skall läsas för *au* eller *ö*. Annars har man trott, att *aur* skulle endast i slutet af orden nyttjas och betyda R. Om så från början varit, bevisar det så mycket mera Runornas upphof från Österlanden, der final-bokstäfver äro vanliga. Visst är, att på våra Runstenar finnes *Reid* i början af orden, men det finnes äfven ofta i slutet, och blir således äfven ett R finale. *Aur* är väl det i slutet af orden mäst förekommande *r*, men det finnes äfven ganska ofta midt uti orden, hvarest man ömsom ser *Reid* och *Aur*. Under denna Runornas sista period, då man ristade dem på ett slags Bautastenar, är således *aur* ingen bestämd final-bokstaf, men också ej en begynnelse-bokstaf, icke heller läses *aur* på Runstenarne för *au* eller *ö*, utan bibehåller sitt ljud af R. Att denna Runa hade en hieroglyfisk betydelse, visar Tänkespråket: *Aur bendr bogi*, Aur är en spänd båge. Men man sade äfven ganska ricktigt: *Aur madr thing sækir*, de rike söka eller blifva ofta invecklade uti rättegångar. Vårt *aur* har uppkommit af det Samaritanska ᛘ, eller det Georgiska ᛘ, och finnes dess första grund uti det Feniciska ᛘ. De nyare hafva velat använda *aur* nästan till alla de sednare bokstäfver, för hvilkas ljud man ej funnit någon egentlig Runa, således, utom det förutnämda *au* och *ö*, har man läsit det såsom *y*, *z*, och *d*, äfven har man, för att uttrycka *x*, hopdragit *or* eller *om*, sålunda ᛘ, ᛘ. För att ihågkomma Runornas ordning kan man endast vänja sig att säga: *Fudorkh*, *Njast*, *b*, *l*, *m*, *r*.

Flera än dessa 16 Runor finnas icke i det gamla oförändrade alfabet, och hvad mera är, flera behöfdes ej, för att uttrycka det Skandinaviska Fornspråket, men till beräkningen på Runstafven gjorde de ej tillfyllest. Runkalendren innehåller 2:ne Runrader. Den ena, Runstafven egentligen så kallad, visar dagar, veckor och månader, hvartill icke behöfves mera, än de 7 första Runor, hvilka med hvarje vecka å nyo upprepas. Den andra, Primstafven, utvisar när *prim* eller Nytändning infaller. Men nu består *Tunglöld*, Cyclus Lunæ, eller Måncirklen, af 19 år, efter hvilkas förlopp Ny, Nedan, och alla *Tunglskiften*, eller månans omväxlingar, infalla på samma dagar. Den Runa, som är *Gyllentalet*, visar, hvilken i ordning af dessa 19 år det ifrågavarande är, och på de dagar, där denna Runa står utmärkt, infaller alltid Ny. Äfvensom man har en viss beräkning för hvarje års Söndags bokstaf, så har man äfven en för att veta dess Gyllental, hvarvid anmärkes, att vid skottåren användas 2:ne Gyllental, ett före och ett efter Skottdagen. Således då Måncirklen har 19 år, fordras 19 Runor för att ut-

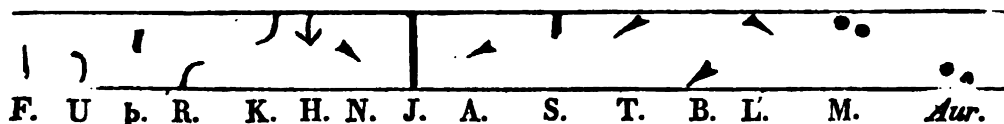
märka Gyllentalen, hvarföre man till de förutnämda 16 läsbara Runor lade följande 3:ne Dubbelrunor:

17. ᛆ *Aurlaugur*, kan läsas såsom *a l*, eller *l a*, hvaraf det är sammansatt, men alla dylika dubbla Runor, då de användas såsom bokstäfver, äro ett sednare tiders påfund. I Norrska inskrifter finner man, såsom vi redan anmärkt, ofta ᛆ i stället för ᚦ.

18. ᛯ, *Tvimadur*, dubbelt M. De, som velat gifva Runorna en nymodig fullständighet, hafva användt denna figur, än till *y*, än till *x*, och än till *z*.

19. ᛄ, ᛰ, *Belgthor*, dubbelt *th* eller *d*, som de nyare äfven stundom begagnat i stället för *x*. Hickesius säger, att dubbla och sammansatta Runor kallades *Vefiur*, af *vef*, väfva, insvepa, inblanda. Se dess Thes. D. 3. p. 4.

Joh. Buræus gjorde först Helsinge Runorna bekanta på 1630:talet, men de ansågos för Villrunor. Professor Joh. Scheffer skickade en teckning däraf på 1660:talet till Rom, för att få upplysning om runornas betydelse af den lärde och ryktbare Språkkännaren Athanasius Kirckerus, som först svarade, att han sett något dylikt på Sicilien, och att de endast voro prydnader, utan all betydelse, men efter nogare forskning yttrade sig Kirckerus, att en rest sten med figurer af det slag var ej annat än ett slags Talisman, tjenlig att fördrifva ormar med, emedan man funnit dylika vid Constantinopel och i Arabien, hvilka voro reste vid gränsskillnader, och dem man trodde äga en öfvernaturlig verkan, för öfrigt fann han ej underligt, att på en och samma Runsten visade sig både ormsfigurer och korsmärke, emedan sjelfva den Gamle Ormen kan förskapa sig i en ljusens Ängel. Att man ingen annan väg, än genom kännedom af Nordiska Antiqviteterna, skulle i en sådan fråga komma sanningen på spåren, var tydligt. Det var Professor Magn. Celsius, sjelf född i Helsingland, som upptäckte Helsinge Runornas rätta läsart, eller åtminstone gjorde den först bekant, uti den Oration han vid Rectors ombytet höll i Upsala 1675, hvilket Tal hans son O. Celsius den yngre sedermera utgaf under titel af Oreades Helsingicæ. Burman, uti sin afhandling i Nova Act. Soc. Ups. Vol. 5, åberopar Pehrssons Biografier öfver Svenska Antiqvarier, ett Manuskript på Kongl. Biblioteket, och berättar, att Buræus först upptäckt Helsinge Runornas läsning, men att hans därom handlande anteckningar sedan föllo uti M. Celsii händer. Man känner endast 5 Runstenar af detta slag, alla i Helsingland, och hafva dessa Runor följande utseende:

F. U þ. R. K. H. N. J. A. S. T. B. L. M. *Aur.*

Häraf ser man, att Stafven är qvar uti J, men att just denna Runornas hufvudgrund saknas uti de öfriga. Således blifva U, K, N, A, T och L fullkomliga och vanliga Runor, blott denna staf tilläggas. F saknar hela öfra och H hela nedra delen, men D, S, B, M och *Aur* behöfva litet mera hjelp. Äfvenså *Reid*, hvilken dock blifver en vänd Runa, och sådana vända Runor, ja till och med alldeles upp- och nedvända, eller Stuprunor, äro ej okända uti den vanliga Runskriften. Derföre har Göransson uti Is Atlinga, p. 110, då fråga är om Dubbelrunan *Tvimadr*, denna sällsamma och långväga hämtade liknelse: *År 3648 föddes den store Tvimadurin, Alexander Magnus, som ville vara både människa och Gud, blef också segervinnare både öfver Grekland och Asien, — men blef jämväl snart en Stupmadur.* Om Författaren lefvat i vår tid, hade han fått se det största under af detta slag, hvaraf flera Stuprunor uppkommit. Hvad slutligen Helsinge Alfabetet vidkommer, finner man att *o* saknas, men att R Finale däremot blifvit bibehållet, hvilket visar, att Helsinge Runorna uppkommit af de vanliga redan på den tid, då desse bibehöllo mycket af sitt Österländska skick. O kunde äfven vara umbärligt, då Runan *Ur* ofta hade samma ljud. På några ställen får man se Helsinge Runor med de vanliga inblandade, i synnerhet förekommer ej sällan Helsinge *s*. En skrift med båda slags Runorna finnes på Edshults Kyrkodörr i Småland. För öfrigt hafva Helsinge Runorna mycken likhet med Persepolitanska bokstäfverna, hvilka äfven visa sådana små kil-former. Utom dessa ofvannämda 5 stenar finnas i Helsingland flera med de vanliga Runor.

När Runorna först inkommit i Skandinavien, veta vi ej med någon visshet. Den i allt annat så trovärdige Sturluson intygar uttryckligen, att Oden hitförde dem, använde dem vid sina Magiska Mysterier, och långt ifrån att göra dem allmänna, såsom en mänskligheten gagnande konst, förbehöll denna höga kunskap endast åt några få därtill invigda Drottar. Scheringham de Orig. Angl. Gent. C. 13. §. 5, Torfæus uti Series Reg. Dan. L. 2. C. 4 och Brocman p. 268 antaga därföre utan betänkande, att Oden infört Runorna. Lagerbring och Suhm hafva icke heller något däremot. Det har dock för flera Författare förekommit alldeles orimligt, att här kunnat vara fråga om någon verklig skrifkonst på en tid då, utom Grekland och Rom, nästan hela vårt nu mera så högt upplysta Europa inga bokstäfver kände. Men ehuru många Europäiska Furstar man skulle kunna uppräkna, som i desse aflägsna tider ej kunde skrifva sitt namn, och ehuru sjelfva Göthernas Theodorik ej kände en enda bokstaf, är det likväl ingalunda omöjligt, eller alldeles otroligt, att Oden, som var ett forskande snille, och kom från grannskapet af de trakter, där Skrifkonsten blifvit uppfunnen eller åtminstone var känd, och som före sin ankomst hit, enligt Sturlusons vittnesbörd, gjort vidsträckta resor och samlat ovanliga kunskaper, känt något slags skrifkonst och hitfört den, hvarest den såsom en hemlighet blifvit bibehållen af Konunga slägten, af offerprästerna och af de förnämare. På flera ställen visa därföre våra

sagor och qväden, att då i de gamla tider man skulle bevittna eller utforska en persons höga, stundom dolda, börd och anseende, var hufvudfrågan, hvilka kunskaper den samme ägde, och äfven nämnas någon gång särskildt Runor. Ända ifrån vår Historias början med Gylfe, till och med Ragnar Lodbroks gemål Kraka, allt ifrån Runakapitulé till och med Heidreks gåtor och Brynhildas Qväde, framstrålar samma anda. Om också de Runor Oden hitförde ej varit något slags alfabet, kunde de likväl hos oss därtill gifvit första anledningen. Att Runorna här under hedendomen varit kända och slutligen blifvit allt mera allmänt nyttjade, är ganska säkert, äfven som att de, under första Christna tiden, några år hundraden bibehöllo sig, och om ej så varit, hade våre Runstenar och Runstafvar haft Munkstyl i stället för Runor. Alldeles otrolig är således den förmodan, att sedan med Christendomen de Latinska bokstäfver inkommit, Runorna blifvit tilldanade efter dem, hvilka de, af alla äldre alfabet, nästan alldraminst likna. Biskoppen i Poitiers, Venantius Fortunatus, nämner i sina Latinska värser redan omkring 500:talet barbariska eller hedniska Runor, som ristades i trä. Saxo Lib. 3. pag. 52, Suhm uti sin Danska Hist. D. 1. p. 393, och Schlötzer p. 574, omtala en Jutländsk Konung Fengo, som vid år 550 skref till en Regent i Ängland på 2:ne Runstockar. Våra äldste Lagsamlingar omkring 600:talet hafva troligen varit skrifna med Runor. Saxo omtalar, att den Starkotter, som bivistade Bråvalla slaget omkring år 730, sjelf gjort en beskrifning därom, och eburu en stor del blott genom minne och tradition kunnat bibehållas, måste likväl något varit skriftligen författadt; ty huru skulle annars den mängd af kämpenamn, som uppräknas, kunnat komma till efterverldens kunskap? Ärkebiskoppen i Mayntz, Hrabanus Maurus, som skref sin afhandling De Inventione Litterarum omkring år 830, omtalar Runor, hvilka nyttjades dels att anteckna verser med, dels till trolldom. Af Rimberti Vita Ansgarii Cap. 11. vet man säkert, att vid samma tid Svenska Kon. Björn på Håga skref ett bref till Kejsar Ludovicus Pius med de bokstäfver, som i landet nyttjades. Uti Olof Tryggvassons Saga, tryckt i Skalholt p. 21, omtalas att vid år 950, då Isländarne ännu voro hedningar, en Thorkel underhöll samtal med sin mållösa syster på det sätt, att hon skref sina svar på en träkafle. Uti Ejgils Saga berättas, att hans Dotter bad fadren göra ett arfqväde efter Bodvar, hvilket hon sedan ville rista uti trä. Laxdala Sagan omtalar, att Isländaren Olof Hjardarhult ristat fornsagor på bjelkar och sparrar i sitt hus, äfven som att Thorkil Hake på sin stol och sin säng antecknat sina egna bedrifter. Äfven hvad i Sverige skrefs i 11:te Seklet har efter all trovärdighet varit med Runor. Sturluson omtalar uti 71 Cap. af Olof den Heliges Saga, att Norrska sändebudet Hjalte och Olof Skötkonungs Dotter Ingegärd (vid år 1018) skrefvo bref till Ragvald Jarl och hans gemål Ingeborg i Vestergötland.

Ej utan anledning har man invändt, att runorna icke ursprungligen kunnat tillhöra oss, emedan de ej tyckas vara tjenlige att uttrycka alla i vå-

ra Nordiska språk varande ljud. Härvid kan först anmärkas, att vi alldeles icke rätt veta, huru det Skandinaviska Fornspråket ursprungligen uttalades. Isländskan är en föga säkrare hjelpreda härvid, än våre egne Provins-Dialekter. Flere sekler hade man här talat, och förmodligen med tiden något förändrat detta språk, innan Island blef upptäckt, dessutom var det icke den Svenska, än mindre den Danska, utan den Norrska Dialekt, som ditfördes, och slutligen endast där blef rådande, då Island öfvergaf sitt Moderland och Norrige sitt Modersmål; ty det är ganska tydligt, att i Norrige något eget Norrskt språk icke mera är till, utom det som talas af allmogen. Det språk, som nu i Norrige finnes i tryckta skrifter och det som af ståndspersoner talas och skrifves, är ren Danska, och är ej annat, än ett minnesmärke af Norriges långvariga undergifvenhet under Danmark, då Danskan småningom blifvit införd genom Danska Ämbetsmän samt Danska skrifter och författningar. I Bohuslän åter, som under flera tidskiften utgjort en del af Norrige, har Norrskan äfven blifvit utträngd af Danskan, men hvilken i sin ordning lemnat plats åt Svenskan. Att en sådan fullkomlig språkförändring på ett Sekel efter omständigheterna likasom af sig sjelf verkställes, hafve vi sett i Skåne, som ej allenast var Danskt, utan åfven ursprungligen var Moderlandet både för Danska namnet, språket och folket 11). Det rätta Norrska Språket är det, som under landets äldre sjelfständighets-tid öfverfördes till Island och där till en stor del ännu bibehåller sig, och denna egentliga Norrska, äfven som de Norrske Provins Dialekter, de Norrske gamle Lagar och handlingar, samt de Norrske Runstenar, vittna om ett språk, som är mera likt Svenskan än Danskan, hvilket äfven var en naturlig följd af det nära och långsträckta grannskapet. Önskligt vore, att någon forskare gåfve oss fullständigare upplysningar, än de som förefinnas, om de Norrska Provins Dialekter, ty det är troligt, att Skandinaviska Fornspråket hos dessa våra uråldriga Bröder bättre bibehåller sig, än i de fleste af våra egna Landsorter, och än mindre däraf är qvar i de Danska Provinser. Hos oss har i synnerhet vår förträfflige Ihre i dylikt afseende nedlagt en berömlig möda, dock återstår äfven här ännu mycket att göra. Men låtom oss genomgå Runornas egenheter och tillse, om de ej kunna förenas med de qvarlefvor vi hafva af Fornspråket.

Runorna hafva det sällsamma, att de börja med *Freyr*, eller F, och hafva alltigenom en egen oväntad ordning, hvilket ytterligare bevisar orimligheten af, att de hafva någon gemenskap med Latinen. Af våra nyare Bokstäfver fela C, E, G, P, Q, Y, W, X, Z, Å, Ä, Ö. Däremot tyckas 2:ne R vara ett öfverflöd. Ihre håller äfven Runan *Thor* för öfverflödig, men utom den funnes intet *d*. Dessutom hade *Thor* sitt egna ljud emellan *t*, *d* och ett lent *s*, såsom *th* ännu i flera ord uttalas i Ängelskan, och *t*,

11) Suhms Dansk. Hist. D. 1. p. 23, 47, 105, 542. Torfæus, Ser. Dyn. et Reg. Daniæ p. 83 etc.

d, och *s* hafva ännu i våra Nordiska språk en viss förvandtskap, derföre säga vi *fot*, Danskarne *fod* och Tyskarne *fuss*. Vi veta ej hvarföre F blifvit första bokstafven, men vi kunne tillåta oss några gissningar. Hvad ordning det första alfabet haft vid skrifkonstens uppfinning, veta vi ej heller. Runorna torde varit siffror, innan de blefvo bokstäfver, hvarefter de bibehållit samma ordning. Någon gammal hieroglyfisk bemärkelse, eller något gammalt ordstäfve eller minnesspråk för hela alfabetet kunde äfven härtill gifvit anledning. Vi hafve bland Runorna 4 Gudanamn, hvilket visar, att någon Teogoni utgjort åtminstone en del af alfabetets äldre hieroglyfiska bemärkelser. Må hända detta ᛘ med sina 3 grenar haft afseende på de Skandinaviska Asars, i likhet med Indianernes, allegoriska Treenighet, som hos oss hade namn af *Har*, *Jafnhar* och *Thridi*, eller Thor, Oden och Freyr. F kunde då hafva afseende på *Fadir*, eller *Al Fadir*, (som äfven var ett af Odens tillnamn), allas Fader och skapare, *hinn Fyrsti*, den förste, gamle och sanne Guden. *Freyr* var väl ej, såsom Gud, den förste, men såsom människa, var hans regering den för folket mäst välgörande, han var ej så mystiskt imponerande, som Oden, ej så fruktansvärd, som Thor, men han utgjorde så alldeles undersåtarnes sällhetshopp, och älskades till den grad, att man slutligen ej vågade låta allmänheten få underrättelse om hans död, således har hans namn förmodligen, sedan alla Gudarne lyktat sin jordiska bana, funnits bäst passande, då man skulle börja med F, och gifva en Hieroglyf af Guds faderliga kärlek och beskydd. De 4 första Runor kunde därjemte hafva afseende på de 4 elementer, då *Freyr*, som förestod jordens fruktbarhet, kunde betyda jorden, *Ur* vädret, *Thor* med sin åska elden, och *Os* vattnet. Hvad de felande bokstäfver vidkommer, så äro 5 af dem i alla språk onödiga; ty C är *s* eller *k*, Q är *k*, X *ks*, Z *ts* och V hänföres nästan i alla alfabet till *u*. Vi hafve äfven anledning bestämma, huru de öfrige felande ljud, så vida de alla i Fornspråket funnits, där blifvit uttryckte. E är det samma som *a*, därföre säga Isländarne *akenni* och vi erkänna, efter heter i våra gamla lagar *aptur*, och eller heter *alla*, då vi säga gifva, göra, uttala Danskarne *gifve*, *gjöre*, etc. G är i Fornspråket det samma som *k*, därföre heter en bugt på Isl. både *kilpr* och *gilpr*, därföre är det Isl. *glamer* larm, och *glamra* larma i närmaste gemenskap med vårt klammer, därföre bibehålla vi och Isl. *k* i orden mjuk, sjuk, duk, buk, bok, då Danskarne hafva *myg*, *syg*, *dug*, *bug*, *bog*, *etc*. dessutom är tillförene anmärkt, hvad de tillsatte punkter kunna uträtta, för att lämpa Runorna efter ett sednare uttal, äfven så att *h* stundom läses såsom *g*. P var det samma som *b*, därföre då Isl. säga *ploma* och vi plommon, säga Danskarne *blomme*, och då vi säga kappa, hopp, knipa, stöpa, svepa, tappa, säga Dansk. *kaabe*, *haab*, *knibe*, *stöbe*, *svöbe*, *tabe etc*. Annars är märkligt, att i Isländskan äro ganska få ord, som börjas med P, och de äro till större delen nya, tillhörande sednare inrättningar. Y hade en dylik gemenskap med *u*, därföre

säga Isl. *sura*, *sudurlönd*, *sudvestan vindr*, *bu*, och vi syra, sydliga länder, sydvest, by, äfvenså då vi bibehålla *u* uti ljus, och vi, äfven som Isl. uti mjuk, sjuk, hafva Danskarne *lys*, *myg*, *syg*, m. m. Vi ombyta äfven ännu *u* till *y*, då vi af sur hafve syra, osyrad. Å lär i Fornspråket, äfven som i Österlanden, varit rätta ljudet af *o*, därföre då Isländaren skrifver *lof*, *lofa*, uttala vi låf, låfva etc. För öfrigt hade stundom *a* samma ljud som *å*, därföre skrifva Isl. *a*, *ta*, *atta*, *har*, *hard*, *rad*, och vi uttala å; det är flod, tå på foten, åtta, hår, hård, råd, m. m. Ä är uttryckt med *e* ofta äfven i vårt nu varande språk, i synnerhet enligt Svenska Akademiens hittills gifna uppgifter, där en utmärkt ovilja röjes emot bokstafven *ä*, emedlertid hafva Isl. *bera*, *betra*, och vi bära, förbättra etc. äfven hafve vi af *a* gjort *ä*; ty då Isl. hafva *bjalki*, *bjarg*, *handar*, säga vi bjälke, bärg, händer m. m. Ö är det gamla *au*, därföre då Isl. skrifva *auga*, *audr*, *audkendr*, *daudr*, *audun*, *raudr*, *baula*, uttala vi öga, öde, ökänd, död, ödeläggare, röd, böla m. m. Ö har man äfven ersatt med *o*, *u*, *ej* och *ey*, därföre då Isl. hafva *briost*, *sudr*, *hleipa*, *eystri*, säga vi bröst, söder, löpa, öster m. fl. Samma gemenskap och ombyte i alla de ofvannämda ljud, igenfinner man äfven i de Skandinaviska Provins-Dialekter. R finale tyckes vara ett Österländskt öfverflöd. Men då Isländarne hafva flere hundrade ord, som börja med *Hr*, förmodar jag att Runan *Reid*, som på Runstenarne i början af orden förefinnes, skulle, i anledning af någon egenhet i uttalet, uttrycka detta *hr*. Flera ord finnas väl, som nu på Island skrifvas med *Hl* och *Hn* i början af orden, men må hända *h* vid dessa konsonanter hos oss ej borde utmärkas, då det hade här intet i uttalet, som däremot svarade. På detta sätt torde *Aur* varit ämnadt att användas midt uti och i slutet af orden, hvilket äfven på Runstenarne är händelsen, och *Reid* däremot i början af orden uttrycka den omnämda adspiration, ehuru denna Runa ofta, af vårdslöshet och okunnighet, kunnat blifva, i stället för *aur*, insatt på obehörigt ställe. Om fordom alla R i början af orden haft adspiration, vete vi ej, och kan i denna fråga vara likgilltigt, men att många haft det, är af Isländskan troligt. Bokstafven R lär hos de gamle Romare haft ett slags starkt skorrande näs-ljud, de kallade den Hund-bokstafven, om hvilken Persius uti Sat. 1. säger, *Sonat hic de nare Canina Littera.* För att säga sanningen, veta vi lika så litet, hvad ljud Cicero, (eller, som han sjelf förmodeligen uttalade sitt namn, Kikero), gaf åt alla ord, då han deklamerade sina genom en smakfull konst verkande Orationer framför Curia Hostilia i Rom, som vi veta, huru Lagman Thorgny uttalade alla ord uti sitt kraftfulla och djerfva Betänkande till Kon. Olof Skötkonung vid Riksmötet på Tingshögen vid gamla Upsala, eller huru Bale och Ubbe sjelfve läste alla Runor på sina stänhällar. Den lärde och oförgätlige Antiqvarien, Justitie-Rådet Skule Thorlacius i Köpenhamn, sade mig i lifstiden, att på Island, som var hans födelseort, uttalades Runan *Os* såsom det Danska *aa* eller *å*,

Ar

Ar oftast likt *e*, och *Ur* såsom *o*. Vi läsa däremot sällan *Ar* såsom *e*, för hvilket vi hafve en egen form, och aldrig *Ur* för *o* och *Os* för *å*. Ingen kan således bestrida Runornas ålder i Norden af det skäl, att de voro otillräckliga för ljuden i ett språk, hvars uttal man ej närmare kan bestämma, och som så lätt kan förklaras till Runornas fördel. Hrabanus Maurus var af den mening, att Marcomannerne sjelfve uppfunnit sina Runor, för att anteckna sina verser och sin trolldom, och Ihre antager, att desse Marcomannernes Runor med någon förändring kommit till oss. Men är fråga om en alldeles ny och egen upptäckt, så är visserligen mycket troligare, att man hos oss gjort denna uppfinning, där man hade urgamla Mysterier, Skaldeqväden, Lagsamlingar och Häfder att anteckna, och där man hade Odens gamla Runor eller trollmärken att lägga till grund.

Helt annat är, då fråga blifver om Runstenarnes ålder. Förmodligen hafva de hit anlände Christne, som sett Romares och andra Nationers inskrifter på grafmonumenter föreställt våra förfäder, hvad ärfarenheten redan då kunnat visa, att uppresandet af en Bautasten var otillräckligt för att en längre tid bibehålla minnet af en afliden vän, och att för detta ändamål en inskrift borde tilläggas. Några af de kringströfvande Norrmän torde äfven i främmande länder sett grafskrifter och bestyrkt denna mening. Man lär då hafva företagit sig, att jämte det man enligt gamla seden reste stenar, äfven på dem rista inskrifter med de bokstäfver, som i landet hunnit blifva mera allmänt kände, nämligen Runorna. Må hända har man äfven inhuggit runor på några af de under sednare hedendomen reste Bautastenar, därvid de dödas minnen ännu bibehöllo sig. Det är ganska troligt, att detta är orsaken, hvarföre man ej finner någon Runsten, som kan bevisas vara ristad af en hedning, eller före Christendomen, som först i Sverige predikades omkring år 830, fick småningom allt flere anhängare, och slutligen af Svensk Konung antogs vid år 1008. Runstenarne ristades således desse förste Christne Sekler, då hedendom och Christendom voro om hvarannan blandade och täflade om företrädet, ja denna Runstens-tid går ända ned till 12 och 1300:talet. En afgjord Christen Runsten kallar jag den, som antingen omtalar personer och händelser, tillhörande Medeltiden, eller har uttryck, vittnande om Påfviska Religions-begrepp och sedvanor, eller som jämte Runorna har någon med dem samtida figur, hvilken har afseende på Christendom. Monumenter af detta slag hafva vi i mängd. Högst sällan äro de *personer* kände, hvilkas minnen Runstenarne bevara. Här torde vara nog att anföra Lunds Ärkebiskopp Absalon, som nämnes på Runstenen uti Åsum i Skåne. Af *händelser* kunna nämnas de gamle Wäringars, eller Greklands-farares resor till Constantinopel, där de blefvo Kejsarens lifvakt, eller Βαραγγοι, och hafva från Sverige de fleste Greklands-farare utrest omkring år 1070. Enligt Wästgöta-lagen fingo de, som blefvo qvar och satte sig ned i Grekland, ej ärfva hemma. Äfven omtalas västerleds resor, som hafva afseende på Norrmän-

nens härjande vikingsfärder, hvilka togo sin början från Norrige och Danmark på 800:talet, och voro i full gång de följande sekler, då Sverige ej obetydligen däruti deltagit. En Runsten i Näs socken i Uppland, omtalar äfven ett fruntimmers pelegrimsfärd till Jerusalem, se Act. Litt. Vol. 3. 1733. p. 115. Brocman p. 165. Om Christna Tänkesätt vittna den mängd af stenar, som nämna *Christus, Guds moder, Jesus, Gud hjelpe hans själ och anda, Himmelrike, Pater Noster, göra bro för sin själ,* (emedan man fintligt nog gaf allmänheten det begrepp, att det var ett saligheten förtjenande verk att bygga broar), han blef död i *hvita hvadum,* eller i de hvita dopkläderna, hvilka förvarades och ikläddes den nychristne på hans dödsbädd. Desse Hvita Wads stenar hänför Celsius uti Act. Litt. Svec. 1730. p. 89. till 900:talet, Brocm. p. 139, 147, till 1100:talet, och Ihre De Mortuis in Hvita Wadum afviker från bådas mening. Utom andra dylika uttryck nämner en Runsten uti Tilitse Kyrkomur på Laland *St. Michaël,* och tillhöra alla dessa stenar 10, 11 och 1200:talet. Figurer kunna äfven gifva ett monument stämplen af ett visst tidehvarf. Bautil, N:o 558, visar på en Runsten i Hargs socken i Uppland en kyrkobetjent, som ringer på en klocka. Det på Runstenarne befintliga Kors har äfven så mycket säkrare en Christen betydelse, som det finnes på en mängd afgjordt Christna Runstenar. Väl kan en hammare, med ett till den ändan danadt och insatt skaft, liknas vid ett kors, hvaraf en fintlig Christen vid ett tillfälle i Norrige, där den nya läran med våld infördes, för att stilla Hedningarnas upplopp, tagit sig anledning att likna det påfviska korsandet med handen vid Thors hammarmärke, men det är så mycket mindre rimligt och antagligt att gifva åt Runstens-korsen en dylik tydning, som vi veta alldeles intet af, att hedningarne någonsin sjelfve föreställt, ristat eller tecknat Thors hammare, såsom ett slags beskyddande korsmärke, alldraminst för de aflidne, hvilka ej hade någon gemenskap med Thor, men väl med Oden. Antagligare hade den förmodan varit, att Thors hammarmärke någon gång af krigare bars i bältet, såsom gifvande styrka och mod. Mycket rimligare, ehuru för mycket vågadt, vore äfven att tyda de på flere runstenar, så väl som på gamla här fundna mynt och guldsmycken, befintliga menniskor, fyrfota djur, foglar och skepp på Oden, hans häst, korpar och konstfulla fartyg. Celsius och Brocman taga därföre med rätta korset på Runstenarne för ett afgjordt märke af Christendom, däremot är allt hvad man skulle kunna medgifva Ihre och Lagerbring, som skrifvit Akademiske afhandlingar om detta förmodade hedniska kors, att om man ej hade så mångfalldiga andra bevis på Christna Runstenars tillvarelse och på korsets därvarande Christna betydelse, skulle dessa korsmärken ej ensamt fulltyga, att desse stenar varit reste af Christne, emedan korstecknet ofta kan vara en helt enkel och naturlig prydnad, äfven som det hos ett och annat folkslag, ehuru ej hos våra sednare Skandinaver, haft en egen hieroglyfisk bemärkelse. Men mera om denna figur frambättre. Högarne öfver Gorm den gamle och hans gemål Tyra Danabot vid Iellinge Kyrka och Torilds Härad

i Jutland äro visserligen bland de sista hedniska ätthögar, men däremot äro de därvid reste Bautastenar, på hvilka Harald Blåtand med Runor låtit rista sina föräldrars åminnelse, förmodligen de äldste Runstenar, som finnas, eller åtminstone de äldste, som kunna till tiden bestämmas; ty de äro ristade i slutet af 900:talet, de kunna dock äfven så säkert räknas till afgjordt Christna monumenter som vi, om den Christne Olof Sköt-Konung låtit rista runor på Bautastenar, reste åt hans hedniske föräldrar, skulle räknat dem bland Christne minnesmärken. Gorms stenar ser man hos Worm p. 331, och uti Cimbr. Heid. Religion af Arnkiel, D. 3. p. 274, jemför Suhms Dan. Hist. D. 3. p. 138. Frösö stenen i Jämtland, Bautil N:o 1112, kan man just därföre anse för en af de äldste, att den omtalar en Östmader Gudfastsson, som lät christna Jämtland. Af stenar, som tyckas mig hafva utseende af hög ålder, äro Edsvära Stenen i Wästergötland öfver en rask yngling, som for *västrvägum i Vikingu*, och stenen vid Aspa bro i Södermanland, på hvilken står, att stenen är rest på Tingsstaden till ett märke efter en västerleds vaktkarl; märkligt är, att nämde Tingshög finnes nära i grannskapet, och hafva båda dessa stenar intet märke af Christendom, dock kan man ej sätta dem längre tillbaka, än omkring 1000:talet. Se Bautil N:o 962, 807, Brocman p. 168, 170. Af samma ålder äro de stenar, som tala om resor åt öster, samt vikingsfärder af flera slag. Det är nyligen man gjort den upptäckt, att äfven på Island finnas Runstenar, och det till ett antal af omkring 20. Man har afskrifter af flera af dem på National-Museum i Köpenhamn. En af dessa har den märkvärdighet, att den till tiden noga kan bestämmas; ty derpå nämnes *Kjartan Olofson i Borg*, som är en känd man, hvilken dog vid år 1003. Efter Celsii beräkning uti Act. Litt. 1730, p. 94, lefde Upplands utmärkte Runristare, Ubbe och Bale, i slutet af 900:talet, men enligt Brocman p. 115, 120, på 1100:talet. Må hända vore man sanningen närmast, om man gick medelvägen och hänförde dem till 1000:talet. Att de voro Christne är säkert. Karlevi Runsten på Öland, Algustrums Härad och Wickleby socken, som är rest öfver Sibbe Udsson, är troligen ett minnesmärke efter Danske Kon. Erik Ejegods krigståg till Öland i slutet af 1000:talet. Se Bautil 1071, Brocm. 187, Lagerbr. D. 2. p. 26, 37. Till första hälften af 1100:talet hörer däremot den här täcknade Rumars sten, Pl. 16, som jemte den därvid varande ätthög utgör en del af slagfältet på Blendas hed vid Skatelöf i Wärende, Pl. 17, Fig. 51, hvilka minnesmärken förmodligen äro efter Danske Kon. Sven Grates infall i Småland, hvarom bättre fram. Till samma århundradet höra så väl Runstenarne vid Thor Totts ätthög vid Strö i Onsjö härad i Skåne, (Worm p. 147, Hofmans Danske Adelsmän p. 129, Mine Skånske Saml. p. 336, Nomenkl. p. 77), som Osbjörn Tuvessons Runsten vid Sjörup i Skåne och Ljunits Härad, på hvilken nämnes en härfärd till Upsala, förmodligen Prinsen Magnus Henrikssons och Danskarnas tåg till Upsala och seger öfver Erik den Helige 1160, (Bautil 1169, Worm p. 185, Brocman p. 194, mine Skånske Saml. p. 21). Runstenen i parken vid Dags-

näs i Wästergötland, förd från Saleby Kyrkotorn, där den var inmurad, tillhör sednare upptäckter, och nämnes där en Atark, som uttryckligen säges hafva varit Christen, äfven omtalas slaget vid det fordna Ptolomais, Accon, Acre, eller St. Jean d'Acre, som tilldrog sig år 1190, och vid hvilket man vet, att flere Svenskar icke allenast varit närvarande, utan äfven utmärkt sig. Här läses: *Atark Kriusten gardi kubl thausi eftir Thuru kunu sino, su* (vart) *tutir i Akit, mith allum vi barthih Tiraka auk kunu kier, jak hauk*; d. ä. Atark, som var en Christen, gjorde denna stenvård efter Thora, sin hustru, som blef död i Acre, medan vi alla, äfven som den älskade hustrun, slogo Turkarne; jag högg (stenen). På en särskild rad stå desse ord *krus* - - - *uk briuti*, hvilka icke gifva någon mening. Om detta fältslag se Lagerb. D. 2. p. 732, 462, 283, Benzelii Fata Palæstinæ p. 118. Brocman p. 153. Till och med af 13:de Seklet hafve vi flera Runmonumenter, som till tiden säkert kunna bestämmas. Runstenen vid Åsum nära Christianstad nämner Ärkebiskopp Absalon och Esbjörn Mule, af hvilka Absalon dog vid 1204, men Mule 1232, och förr kan stenen ej vara ristad (Worm p. 175, min Inled. p. 135). Runinskriften på Saleby klocka i Wästergötland och Skånings Härad, som nämnes i min Inledn. p. 153, är blott 4 år äldre; ty det där anförda årtal, *thushundrad, tu hundrad, tjugu vintr ok otta fra börd Gus*, kan ej betyda annat än 1228. Runinskriften på en klocka i Burseryd i Småland och Wästbo Härad har detta årtal, *Annus inkarnationis Domini millessimus, tutentessimus, tritessimus oktavus*, och däraf lär ej annat kunna blifva än 1238. De 2:ne Runstockar, som funnits i Winie Kyrka i Christiansands stift i Norrige, men nu förvaras uti National Museum i Köpenhamn, tillhöra äfven 1200:talet emedan de hafva gemenskap med Kon. Sverres och Magnus Erlingssons Historia, och äro de beskrifne uti Antiqvariske Annaler, Förste Bind, Häft. 2. p. 247, Pl. 4, Fig. 42. Af samma tid är det Isländska koppar-Lejon, hvars Runinskrift man ser i min Inledn. p. 152. Tab. 1 Fig. 3. Det är vid 12 tum långt och lika högt, på hufvudet är ett lock och på den utsträckta tungan visa sig 2:ne hål, hvarigenom vatten kan sprutas. Detta Lejon har tjent till ett vigvattens-kärl, och Runinskriften på bröstet innehåller, att Thorvald (Ejnar Thorvaldsson) och Thordis skänkte Lejonet till Guds och St. Olofs ära. Det har tillhört Wassfjords Kyrka på Island, som var helgad åt St. Olof. Denne Thorvaldsson ägde Wassfjord och blef 1224 gift med den ryktbare Snorro Sturlusons Dotter Thordis; jemför Företalet till Danska upplagan af Heims Kringla. Detta Lejon fördes sedan till Norrige, kom därifrån till Köpenhamn, och fick sin plats uti Kammarherren Suhms samlingar, där jag först afteckuade inskriften. Suhm höll detta monument för en lampa. Sedan blef Justitie-Rådet Skule Thorlacius däraf ägare, som härstammade i 18:de led från Sturluson, och då jag hos honom återsåg denna antiqvitet, berättade han sig hafva sett i ett gammalt kloster på Island 2:ne dylika vigvattens-kärl, men utan inskrift, och tillade, att en kunnig resande på några ställen i Ryssland sett dylika.

Denna gamla helgedom har nu i arf tillfallit Etats-Rådet och Professoren, Birger Thorlacius, och hoppas man i Köpenhamn, att den slutligen skall stadna i National-Museum därstädes. En 6 a 7 alnar hög, klumpformig och jordfast Runsten, hvarom ganska mycket är skrifvet och gissadt, lär likväl vara den yngste Runstensskrift, som finnes, nämligen den på Aspö i Mälaren, hvarpå nämnes, att Islaug, eller Gisle, gjort vården till minne af Thord. Riksrådet Gisle Elinesson Sparre ägde gods på Aspö. Hans mågs fader var Riksrådet Thord Bonde, som gjorde sitt testamente till Linköpings Domkyrka år 1329. Således lär Gisle, som dog vid år 1351, låtit rista dessa Runor till Thords åminnelse omkring år 1330. Orden, som här förekomma, *gjarva mirki* och *gjarva Santier*, visa äfven en sednare ålder; ty under den klassiska Runstens-tiden, det vill säga omkring 1000:talet, ristade man *gera merki*, göra märket, och *santier* får antingen påtvingas meningen, dels af *sannerligen*, dels af *vittnes-öret*, eller tyckes det vara helt modernt och Fransyskt, då det betyder gångstig, och en sådan finnes verkligen på stället 12). Stenen tyckes hafva varit en gammal Hednisk Skydds-Häll, på hvilken man i sednare tider ristat runor. Än mera oväntadt torde det förekomma att finna en runsten, hvars ålder man säkert kan bestämma och nedsätta ända till år 1449; men det är en af desse på Kyrkogårdarne på Gottland liggande grafstenar, hvilka hafva Runinskrifter. På Lye Kyrkogård på en dylik sten läser man, att den aflidne blifvit skjuten med en *bössesten* då Kon. Erik (af Pomern) var belägrad på Wisborg, och utsättes årtalet på detta sätt: *tha var lidni af Gus byrd fjurtan hundrad ar ok ainu ari minna en femtigi ar*, eller 1400 år och ett mindre än 50. Flere dylike Runlikstenar finnas på Gottland, på hvilka Söndags-bokstafven och *primstafr*, eller Gyllentalet, med Runor utmärkas. I Lye Kyrka söder om altaret står på en dylik sten: *ok i ta ari primathi* ᚹ *ok* R *sunutagri i radu*. Det var år 1444, då ᚹ var Gyllental och ᚱ söndagsbokstaf, och af dessa slags Runmonumenter kan knappast någon anses äldre än 1400:talet, men desse kunna ej räknas till egentlige Runstenar. Sådana får man äfven se på Hangvars och Sanda Kyrkogårdar. En dylik grafsten med Runor finnes äfven i Wrigstads Kyrka i Småland, men utan uppgift af Gyllental och Söndagsbokstaf. Ehuru vi äga många för öfrigt ganska klassiska Runhällar, hvilka till något visst Sekel icke kunna bestämmas, tyckes likväl vara klart af hvad vi redan anfört, att egentliga Runstenstiden i sin vidsträcktaste bemärkelse kan utsättas ifrån år 950 till år 1350. Redan på 1100:talet började man med Munkstyls-Inskrifter, och en längre tid därefter nyttjade man jämte hvarannan Runor och Munkstyl. En sådan dubbel inskrift ser man på den Sarcophage, som från Kyrkogården vid Bot-

---

12) Bautil N:o 722, Clars minne p. 75, Hadorphs företal till Dale-Lagen, Dalin D. 2. p. 406, 408, Erik Ekholm om Aspö Runsten 8:o, Björners Häfda ålder p. 180, Brocman p. 223. Act. Litt. Ups. Vol. 3. 1730, p. 70.

kyrka i Södermanland, efter underdånig anmälan af Herr Öfverkammarh. m. m. Baron Stjerneld, blifvit flyttad till Kongl. Museum i Stockholm. På denna minnesvård läser man, att Carl gjorde stenen öfver sin frände Björn, som var en son af Sven och Benkfrida i Hammarby. BotKyrka, som invigdes år 1129, har namn af Södermanlands Apostel St. Botvid, och är Peringskölds förmodan ganska trolig, att den blifvit byggd af samma Björn, som nämnes på denna Stenvård, hvilken har mycken likhet med den förmodade Olof Skötkonungs graf vid Husaby Kyrka i Wästergötland. Sarcophagen, tillhörande Botkyrka, är aftagen bland Curios Runstenar N:o 41, och hos Bautil N:o 933, men där oriktigt förblandad med monumentet i Husaby, som väl har dylika figurer, men ingen inskrift. Jämför Brocman p. 249, och Peringskölds företal till Fragm. Run. Papist. samt dess Ättartal p. 54. På Ugglums Kyrkogård i Wästergötland visa sig dylika dubbla inskrifter, se Bautil N:o 938, 940. På Likstenar i Wallstena Kyrka på Gottland finnas Runor och Munkstyl tillsamman af år 1326, äfven som af år 1350, och i Lund så väl inuti, som utanpå Domkyrkan af år 1525 och 1527. Se mine Skånske Saml. p. 91, 93. Sedan har man en och annan gång ända intill våra sednaste tider, af ett slags patriotisk aktning för våra Runor, roat sig med att till inskrifter dels på gamla, dels på nya språket begagna dem 13).

Skulle någon Hednisk Runsten kunna upptäckas, hvarpå vi dock hafva goda anledningar att tvifla, blefve det för hvarje Fornälskare ett nöje att därföre erkänna den. Men en afgjordt hednisk Runsten bör antingen gifva anvisning på Personer, som lefvat, och händelser, som tilldragit sig före eller åtminstone under 800:talet, eller hafva uttryck, som vittnade om Hedniska Seder och Religions-begrepp, eller som jämte Runorna visade någon med dem samtida Figur, som hade afseende på Nordiske Mytherna. Således borde den, i stället för Gud och Guds Moder, nämna Thor, Oden, Freyr, eller någon annan af Asa-Gudarne: i stället för Himmelrike nämna Walhall: i stället för Hvita Hvadum, Pater Noster och Bro för själen nämna Altaren, Lundar, *blothof* och *blotmenn*, (tempel och afgudadyrkare), *Geirs Oddr*, (hvarmed man på sotsängen ristade sig på kroppen, för att helga sig

13) Sådane får man, utom på andra ställen, se på och vid Dagsnäs samt vid stora Dala i Wästergötland, hvilka gårdar tillhört aflidne Öfver-Intendenten Tham. Bland de märkligaste minnesmärken af detta slag är en vacker sten, som Riks-Rådet Grefve Gustaf Bonde år 1740 lät resa vid Bordsjö gård i Askeryds socken och Norra Wedbo Härad i Småland. Jämte en Latinsk inskrift, samt följande önskan på Svenska: Gud bevare denna gård för orätta ägare, släta hushållare och trolösa förvaltare: finner man öfverst ristadt med Runor: *På det året, när Ryssar intogo Finland, när Freden med dem gjordes och en stor del af Finland till dem afstods, när Sveriges krona anböds Storfursten af Ryssland, när Ryssar inqvarterades i Uppland, Södermanland och Östergötland, när en utländsk Herre valdes till arffurste af Sverige, när hela Dal-allmogen sig reste, intågade i Stockholm och blef slagen på Norrmalmstorg, när hela Europa var i krig och krigsrustningar, när den stora kometen på himmelen började visa sig, blef denna sten färdiggjord och hitförd.*

åt Oden), bål, aska, med mera dylikt. Funnes någon af Odens, Hels, eller Walhalls Attributer inhuggne, vore det så mycket bättre. Men detta är ej händelsen, man har ej kunnat, oaktadt allt bemödande, af den stora mängd Runstenar vi äga, upptäcka en enda, som har något af dessa kännetecken, då vi likväl hafve ett betydligt antal afgjordt Christna. Hvad man såsom Hedniskt häraf i välmening uppgifvit, kan räknas, antingen till längesedan urmodiga dårskaper, eller till nyare ogrundade uppgifter. Hos oss har man fordom trott vissa Runstenar nästan vara jämnårige med jordens nuvarande form. I Danmark har man däremot i sednare tider omfattat anledningar att glädas öfver upptäckten af Hedniska Runstenar. Vid Generalen Baron Blixen-Fineckes gård Dalum på Fyen fanns 1786 en Runsten, hvarpå man trodde sig läsa *Thor vigi thisi runor*, Thor vige dessa Runor, se Kapiten Abrahamssons uppgift därom uti Skandinaviska Museum. Men Thor var ej de dödas Gud, utan de lefvandes skräck, och på stenen står ej annat än *Thor* (ett vanligt Mans-Namn) *uggi* eller *iggi*, det är: högg dessa Runor. På Bällstads stenarne i Uppland hafve vi *igi mirki*, högg märket, och *iggi stin*, högg stenen, se Bautil N:o 52, 53, Brocman p. 50, 222, Act. Litt. Svec. 1730. p. 79. På en gammal sten med nötta Runor och några små springor, kan Runan ᛁ, lättligen förblandas med ᚢ, eller ᚠ, hvadan Brocman p. 55. är i ovisshet, om han på Bällstads stenen skall läsa *giridi*, eller *guridi*. Wid Runde Torn i Köpenhamn äro på Kyrkogården 3:ne Runstenar, och uti sjelfva tornet i den breda, jämna och spiralformiga gång, som leder upp till Universitets-Biblioteket och det Antiqvariska National-Museum, ser man 8 Runstenar, och är en af dessa därföre ganska märklig, att den blifvit funnen vid Snoldelev nära Roskild i en backe, med en däröfver ofvan jord liggande stor sten, lika som en ätthäll öfver en begrafven hjelte. Inskriften är otydlig och obetydlig, men figurerne äro märkvärdige. Man ser där 3:ne dryckeshorn, som med ändarne slingra sig om hvarannan, samt ett enkelt kors, som har någon likhet af 2:ne nycklar. Man förmodar att en man med sin hustru där blifvit begrafne, att hornen skola betyda hans gästfrihet och de korslagde nycklar antingen hennes hushållsvett, eller Thors åskviggar. Se Ant. Anal. 1 Bind, p. 278. Men hornen lära betyda, här såsom på runstafven, julen, vid hvilken tid den döde lär aflidit, korset kan vara ett vanligt Christendoms märke, eller vill man däraf hafva nycklar, kan det vara Kyrkonycklarne, som skulle kunna betyda, att den döde varit präst, eller någon kyrkobetjent. Emedlertid är detta fynd i sig sjelf ej besynnerligare, än att man i ätthögar funnit på ön Falster ett dryckeshorn med munk-inskrift, på Island en dopfunt och en malmplåt med St. Görans bild m. m. och i Norrige en mungiga m. m. För att veta anledningarne till dessa sakers nedgräfvande, fordrades att innehafva den åt Oden tillägnade konst, att kunna stiga in i högarne och tala med de dödas vålnader. En Runsten ifrån Falster finnes äfven i uppgången till Runde Torn, på hvilken man ser ordet *Gu*, hvilket Justitie-Rå-

det Thorlacius har förklarat med *Goa* eller *Goi*, hvaraf Februari månad blifvit kallad Göjemånad, då fordom *Goeblot*, eller Gojas offer förrättades. Meningen blir således här ingen annan än den, att Eskil, öfver hvilken minnesvården är satt, aflidit i Februari månad. Stenen beskrifves i Ant. Ann. p. 74, där Professor Verlauff, af aktning för Thorlacius, förkastar sin egen ganska antagliga och mera trovärdiga läsning, att här ej står *Gu*, utan *kurland*, där det säges att Eskil dödt. Worm p. 205 har en Skånsk Runsten från Vismarlöf i Hoby socken och Bara härad, på hvilken han läser om en Kon. Gorm och hänför stenen till år 747. Men Worms orediga inskrift finnes ej på denna sten, utan en annan långt otydligare, dock om Worms teckning antages, står där ej annat, än att Thordr gjorde monumentet efter sin hustru, hvarpå följa några dubbla Runor i en alldeles ny styl, såsom initialbokstäfver eller bomärken. På stenen i Frestads socken i Uppland läses, att man lät resa stenar och göra hög, *haug*, efter den döda. På den förutnämde Bällestads stenen står: *giridi kasa*, gjorde högen, på Karlevi stenen på Öland har man öfversatt *fultar i inhois* med jordad i högen, och på Avinslöf stenen på Fyen läses: *gardi hug*, gjorde högen. Se Bautil N:o 86, 53, 1071, Brocman p. 232, 50, 187, Worm. p. 245. Men Frestads stenen är märkt med kors, äfven så den ena af Bällestads stenarne, och Karlevi stenen hafve vi redan anmärkt tillhöra slutet af 1000:talet. Dessutom är ganska säkert, att ätthögar äfven i början af Christendomen nyttjades, att flera Christna ligga begrafne i högar, och att det ej förr än efter en längre tids förlopp ansågs för otillbörligt och förböds att begrafva lik annorstädes, än på de ställen, som af prästerne därtill voro invigde. Kon. Stenkil var en nitälskande Christen, och han blef begrafven i en ännu bibehållen ätthög vid Lefverne i Wästergötland. I samma socken finnes äfven Håkan Rödes hög; likaledes får man i samma Provins vid Karlebylånga se Ragvald Knaphöfdes hög, och räknas båda dessa Herrar äfven till Christna Konungar. Att Skånska Höfdingen Thor Tott, som blef döpt år 1145, hvilar i en ätthög, är förut nämdt. På samma sätt lät Erik Rosenkrantz i Jutland, som var den förste af sin slägt, hvilken antog Christendomen, begrafva sig i förfädernas ätthög. Härtill kommer, att i ett gammalt fragment af Smålands eller Wärends Härads Kyrkobalk förekomma dessa ord: *Nu kan grafva a Ättehög annars*, som visa att ätthögar under Ckristendomen nyttjades. Se Dalin D. 2. p. 29. Act. Litt. Svec. 1732. p. 77. Olaus Petri nämner äfven i sin handskrifna Krönika, att man långt in uti Christna tiden begrof sina döda i grannskapet af deras boningsplatser. Att förfäders seder i det längsta bibehållas, är ganska vanligt och stundom berömligt 14). Slutligen kan

14) Katolske Prästerne gjorde det till en helig plikt att begrafvas i Kyrkor och på kyrkogårdar. Nu har man funnit det vara skadligt och mindre passande, hvarföre begrafningsplatserna flyttas utom städerne. Arnkiel säger uti sin Cimbrische Heyden-Religion D. 3. p. 36, att ingen annan än djefvulen lärt människorna att bränna de döda, icke

kan anmärkas, att om också någon, eller någre af Harald Hildetans och Ragnar Lodbroks bedrifter fordom stått läsbart ristade i Hälleberg, så hör detta ej hit, där fråga endast är om resta Runstenar. Jag är således öfvertygad, att ingen nu känd Runsten kan bevisas vara hednisk, och jag tror, att ingen sådan skall upptäckas, emedan just denna griftlitteratur torde kunna anses för det första tecken till det slags odling, som Christendomen hos oss småningom införde. För öfrigt kan man se nästan fullständigt om Runor, utom på flera ställen, uti Brocmans afhandling vid Ingvars Saga, uti Suhms Dan. Hist. D. 1. p. 476, där äfven Ragnar Lodbroks Runberg i Bjarmaland nämnes p. 534, Kapiten Abrahamssons afhandling om Märkvärdig-

heller skulle det nu tillåtas, och likväl tyckes detta vara det skönaste sätt att undvika en långsam och ohygglig förrutnelse, och i hast i Naturens famn återskänkas åt elementerna. Våra gamla Landskaps Lagar kalla den en vederhäftig jordägande man, som hade så stor jordrymd, att han därpå kunde få en tjenlig plats för sin ättgrift. Vi hafva äfven en anekdot från Skåne, som visar en bibehållen lust att begrafvas på sina ägor. En Dansk Adelsman, Janus Gagge, eller Jan Kagge, skall hafva bott på ett gammalt befäst slott, vid Tästerups gård, kalladt Wallen, hvaraf man sett ruiner emellan Köpinge och Öfraby i Ingelstads Härad. Han har gjort sig känd för ett särdeles öfverdåd. Då han ej åtlydde en Kongl. befallning att gå i fällt, skall hans gård blifvit förstörd. Sedan lär han vid Reformations-tiden flyttat till Simmelsberga by i Kägeröds Socken och Luggude Härad. Må hända för att förarga prästen derstädes, Herr Hans, som var den siste Katolske Kyrkoherde, tog han alltid sina jagthundar med sig i Kyrkan, hvilka gjorde oljud. Sedan prästen enskildt förgäfves tilltalat honom därföre, utbrast han slutligen på predikstolen i alfvarsamma förebråelser. Gagge, som hade sin bössa laddad med sig, ville då genast skjuta honom, men en bonde sade: Ack, kära Herre! skona dock vår goda sockenpräst. Gagge svarade, att om han också var Påfve i Rom, Bisp i Lund, Kanik eller Prost, skulle han dö. Detta gjorde något uppehåll, men då prästen kom för altaret, sköt Gagge honom, så att han föll ned död. Gagge blef således dömd till lifsstraff, då han skänkte en äng, kallad Sandängen, till prästgården, och förbehöll sig därvid, att få begrafvas på sina ägor, och att blifva afrättad på Simmelsberga gata, hvarest äfven 2:ne stenar blifvit reste, som visa stället, där han aflifvades. Händelsen bekräftas af handlingar, som finnas vid Kägeröds Kyrka. Bönderne omkring Tästerup säga, att en Isegrim ägt det omtalta Slott, hvilket blifvit förstördt, emedan Isegrim, efter flere föröfvade våldsamheter, dödat prästen i Löderup. Ett Manuskript af Bertel Knutson, Pro Dan. Nobilitate ostendenda, kallar Herren på Wallen Peder Grim, och nämnes äfven mordet på prästen i Löderup; men Chytræus i sina monumenter säger, att det var Janus Gagge, som ej ville gå i krig, hvilken vållade förstöringen af Wallen. Äfven har en och annan gång i sednare tider någon bofast landman fått det infall att vilja på samma sätt, som hedniske urfäder, begrafvas på sina ägor, men det lär varit författningar, som tvungit Prästerskapet att sätta sig däremot. Kumla Kyrka i Wästmanland Kittelstads Kyrka i Östergötland och Hjerpås Kyrka i Wästergötland äro på fordna ätthögar uppbyggde. Hedniske högar nära vid Kyrkorne äro ganska vanlige; märkligt är att på Tjärby Kyrkogård i Halland finnes en gammal ätthög, men i sednare tider uppkastade högar i uråldrig smak på Kyrkogårdarne äro mera sällsynte. En sådan stor ätthög med rest ätthäll har Antiqvarien Prosten Ljunggren i Sjogerstad låtit uppkasta på Rådene Kyrkogård vid Sköfde öfver min aflidne Svärfader, Öfverste-Löjtnanten C. M. Sparrsköld, och lär denna för det närvarande vara den siste Ätthögen.

heter på Runstenar, i Antiqvariska Annaler, Bind. 2. Häft. 1. p. 85, äfven kan jämföras Lagerbrings Monum. Scanens. Vol. 1. p. 280.

Öfver Medelpad finnas inge Runstenar, således ingen i Lappland, och besynnerligt nog, att ingen enda finnes i Finland, men i Sverige hafva vi nära 1300, hvaraf emot 700 blott i Uppland, i Norrige vid 50, på Danska öarne vid 30, hvaraf 10 på Bornholm, i Jutland emot 40, och vid Slesvig 2:ne. I Mark i Westfalen vid Ruhenthal har man funnit en sten med oläslig inskrift, som liknar Helsinge Runor, och dylika inskrifter har man äfven upptäckt på reste stenar i Siberien. På ön Man i Ängland, hvarest äfven finnas ätthögar med därutur uppgräfda urnor, får man se flera grafstenar i form af kors med Runor jämte bilder af människor och djur. De 2:ne helt klassiske Runstenar, som förvaras på Museum i Oxford, äro af Ängelske Ministren Robinson från Sverige ditförde år 1689. Hickes nämner, att man funnit ett kors med Runor vid Beucastel, förmodligen Ballycastle på Irland, äfven som att vid ett ställe, som han kallar Ruthwell eller Revel i Skotland, finnes en otydlig Runsten med några inhuggne Bibliske Historier. Utom vår Nord har man äfven sett ett slags Runinskrifter, så väl på de små Slaviske Gudabilder, som funnits vid Prilvitz i Mecklenburg Strelitz, hvaraf en har namn af Baldur, som på Marmor-Lejonen i Venedig, och på några gamla Spanska mynt, dem Peringsköld förmodat vara minnesmärken af den tid, då de gamle Wästgöter innehade landet 15).

Munkstyls-Inskrifter äro antingen med Latinske, såsom här Pl. 36. Fig. 100, Pl. 39. Fig. 111, 114, eller med Longobardiske, sedan så kallade Svenske och Tyske Bokstäfver, se Pl. 39, Fig. 112, 115, 116. Munkstylen på klockor tyckes både hafva börjat förr och slutat sednare, än den på grafvar, och har det gemensamt med Runstenarne, att ju äldre de äro, desto vackrare och redigäre befinnas de. En klocka i Wästerås Domkyrka har årtalet 1107, och en ganska vacker Munkstyl på en i Bara i Skåne och Bara Härad visar år 1130, äfven som en i Segerstad i Wästergötland och Gudhems härad 1199. Föröfrigt äro af omkring 100 klockinskrifter, som jag här aftecknade, och af hvilka jag sjelf sett och granskat de fleste, endast några få af 1300:talet, såsom i Bölum i Walla Härad i Wästergötland, stör-

---

15) Beschreibung zweyer in der Nähe von Schleswig aufgefundenen Runensteine von zweyen Freunden, 8:o. Rhode Cimbr. Holstein. Antiqv. p. 408—420. Arnkiel Cimbrische Ant. T. 3. p. 331. Beschreibung einer alten Germanischen Grabstätte von Kortun 8:o. Alterthümer der Obotriten aus dem Tempel zu Rhetra von Masch. Voyage de la Basse Saxe par Potocki. Britania by Camden p. 1007, 1010, 1458 Hickesii Thesaurus, P. 3. p. 4, 5. P. 2. p. 248. Peringsköld in vitam Theodorici p. 263. Jämför La Science des Medailles par Jobert, T. 2. p. 310, och Berch De nummis Gothor. extra Sviogothiam. Notice sur deux Inscriptions à Venise par Åkerblad: Magasin Encyclopédique par Melin N:o 17, Germinal, An 12. Das NordOstl. Theil von Europa und Asia von Strahlenberg p. 312, 336, 356 etc. Histoire de Russie par Levesque T. 6. p. 428—35.

sta delen af 1400, några af 1500:talet, och den sista Munkskrift af detta slag är på minsta klockan i St. Petri kyrka i Malmö. Den är af år 1675 och äfven som klockan ganska illa danad, full af små ränder och vanskapande utgröpningar, dock läsbar för den, som är van vid dylik lecture, för öfrigt är inskriften ovanligt vidlöftig och i vissa delar upplysande. Se min Historia om Malmö p. 158. Det är likväl långt ifrån, att jag anser min Samling för fullständig, utan tror jag snarare, att man i Sverige skulle kunna finna ännu ett dylikt antal, men det är ofta högst besvärligt att nog nära åtkomma detta slags Antiqviteter. Af Munkinskrifter på Likstenar är Hermanns i Kraftskyrka i Lund den äldste. Denne Hermann var Biskopp i Slesvig, biträdde Ärkebiskopp Eskil vid Domkyrkans invigning år 1145, och dog kort efter i Lund. Stenen har det sällsamma, att några små bokstäfver finnas uti de store, hvilka skola läsas till dem. Se mine Skånske Samlingar p. 78. Af 13, 14 och 1500:talet äro alle de månge likstenar med Munkskrift, som finnas så väl i Wadstena kloster-kyrka, som i Domkyrkorne i Upsala, Lund och Drändheim 16). Likstenen, Pl. 32, Fig. 111, öfver Isabella af Joigny, som funnits i Fjäre kyrka i Christiansands Stift, men nu förvaras i Antiqvitets-Samlingen i Christiania, lär kunna hänföras till omkring 1295, och Biskopp Jons grafsten Pl. 36, Fig. 100, i förstaden Opslo vid Christiania är af år 1385. Merendels äro Munkstyls-inskrifter, så väl de med Romerske, som med Longobardiske bokstäfver, på Latin, stundom på vers, såsom, bland andre, på en klocka i Alrum i Luggude Härad, och ofta på rim, såsom i Bösarp i Skyts H. i Skåne m. fl. Platt-Tyska läser man i Lund, både i och utanpå Domkyrkan, samt i synnerhet i den underjordiska Krafts-kyrkan, äfven på flera klockor, såsom i Lefvede på Gottland och i Borrby i Järrestads Härad i Skåne, där klocktornet dessutom har den märkvärdighet, att det varit byggdt till ett slags fäste eller borg med flera rum och försvarsanstalter, och finnes öfverst ett stort hjul med järntaggar att nedrulla på fienden, i händelse den försökte bestiga uppgången. Huru äfven ett kyrktorn ämnades till försvar under sednaste bondupproret 1811, kan man se i mine Skånske Saml. p. 266. Blandning af Latin och Platt-Tyska finnes på klockorna i Hör och Skeglinge i Frosta H. i Skåne. Svenska med Munkstyl finnes, utom på andra ställen, på klockan i Balingstad, Hagunda H. i Uppland, och Danska i Fru Alstad i Skyts H. i Skåne &c. Äfven hafve vi på några få ställen klockor med Slavonska eller Ryska inskrifter, hvilka förmodligen till större delen blifvit af våre krigare förde från Ryssland under Kon. Carl IX:s regering. Af det-

16) Jag ämnar ej bedja Läsaren om tillgift, då jag skrifver Drändheim. Så heter staden på Svenska, så har den äfven hetat på Norrska; ty Sturluson skrifver *Þrandheim*, se Håkan Adalsten Fostres Saga C. 19, utom på många andre ställen. *Trondhjem* är ren Danska, och det hafve vi ej att göra med. Ändelsen *heim* är oss så mycket mindre främmande, som Sverige blifvit kalladt Mannheim. Vid samma tillfälle torde jag få göra reda för, att jag skrifver Sturluson med blott ett *s*, då alla andra namn på *son* haf-

ta slag får man se en i Dörarp i Småland och Sunnerbo Härad, och ser man emellan orden bilder af djur, gubbhufvuden och fruntimmer med armarne uppräckte öfver hufvudet. En dylik skall äfven finnas i Bottnaryd i Mo Härad. I Uppland och Danderyds bergslag finnas 2:ne med Rysk inskrift, nämligen i Sollna och i Ryd. Den sednare är af år 1567, och nämnes där Joan Wasiljewitz, Rysslands Sjelfherrskare och hans söner Ivan och Feodor, samt den helige Metropolitanen Philip och Ärkebiskoppen Pimin, Novogorods och Plescovs förebedjare hos Gud. Den här nämde Sjelfherrskare är således Siberiens eröfrare, Ivan IV, som dog 1585, lät vid sin annalkande hädanfärd inviga sig till Munk, och blef då kallad Jonas. I Fjelkinge, i Skåne och Willands Härad, är en dylik klocka, som skall från Ryssland vara ditförd af en Öfverste Skytte, som bodde på Råbelöf i slutet af 1600:talet, och torde flere inskrifter af samma slag framdeles kunna upptäckas. På många ställen får man se munkstyl på kyrkornas öfrige prydnader och tillhörigheter, såsom gamle kalkar, dopfuntar m. m. sällan finnes dock därpå någon upplysning om deras ålder, dock kan man sluta därtill af stylens jämförande med de grafstenar och klockor, på hvilka årtalen finnas utsatte.

De gamle inskrifter bära en sann stämpel af sin tids odling, och gifva flera nya upplysningar, eller bekräfta förut kände uppgifter, dock bör det ej förefalla underligt, att en del af dem äro obetydlige, några äfven oredige, någon gång till och med obegriplige, ja alldeles oläsbare. Man tänkte minst på, då de författades, att de skulle komma i händer på vår tids Antiquarier, väcka kommande tiders nyfikenhet och undergå historisk granskning. Icke heller förmodade man så många kommande tider; ty språksamma Gummor och

---

va 2:ne. Orsaken är, att ändelsen *Sturlu* redan förut är en Isländsk Genitiv, och behöfver således ingen tilläggning af *s* för att blifva det. Nominativen är *Sturla*, som egentligen betyder den förskräckande. Ytterligare, om jag skrifver Bleking, då det vanligen, och alltid i offentliga papper och af våre Geografer skrifves Blekinge, så är det därföre, att Provinsen heter på Svenska Bleking, och har från uråldriga tider så betat. I Knytlinga Sagan p. 224 kallas den Bleking, äfven så i Valdemars Jordebok af år 1231, och på kartan uti Danska upplagan af Heims Kringla D. 3, på hvilken de gamla Isländske namn äro bibehållne, kallas den Bleiking, af ordet *bleikr*, blek, som har afseende på vattnets färg i lugnet emellan öarne i skärgården, hvilket af ortens invånare kallas *stilla blek*. E är en sednare Dansk ändelse, som tillkommit då landet var Danskt, och den böra vi ingalunda bibehålla. *Inge* är ej en Svensk ändelse, vi säga ej lärlinge utan lärling, ej Helsingeland, utan Helsingland, vi säga ej Norrköpinge, Söderköpinge &c. Provinsen heter således, och har alltid betat, på Svenska så väl som på Isländska, det är Norrska, *Bleking*. Äfvenså tror jag, att Nomina, som lyktas med *s*, *x* eller *z*, rättast i Svenskan blifva oförändrade i Genetiven, då den ej på annat sätt kan uttryckas, än med tillägg af *'s*. Så äro i Fornspråket *lax*, en lax, och *koss*, en kyss, i genitiven oförändrade, och om till ett enkelt *s* lägges ännu ett, såsom *is*, genet. *iss*, så höres detta dubbla *s*, och man slipper åtminstone att emellan 2:ne *s* se en Apostrof, hvilken är än mera främmande i nu varande Svenskan, där detta frånskilda *s* blir öfverflödigt för begreppet, ganska fult för ögat, och får intet rätt motsvarande för örat.

falske Profeter hafva aldrig saknat tillfällen att förespå verldens snart instundande ändalykt. Att anföra årtal, eller under hvilken Konungs regering händelsen timade, ansåg Runristaren för ett högmodigt öfverflöd, att tydligare utbreda sig, än som för ögonblicket var begripligt, för en löjlig enfald. Munkstylen är merendels mera utförlig, men i allmänhet var det enskildte tillfälligheter och egna känslor man ville uttrycka, sällan sin vitterhet, som man ville uppenbara, således var man belåten, och bäst belåten, med ett enda drag af sin vänskap, sin kärlek, sin saknad, sina tårar. Någon gång har man i de sednare inskrifter af detta slag upptäckt spår af en satirisk anda och yttradt missnöje. Men af hvad slag som helst, hafva desse drag hos författaren och dess närmaste tillfredsställt de första rörelser och varit nog för minnet, men måste blifva ofullständige och oredige för andra, och än mera för en efterverld, i synnerhet då härtill kommer tidens råhet och osmak, som alltid vållar oreda och ej sällan är i förening med konstnärens oskicklighet och brist på noggrannhet. Det är en konst att uttrycka sig, man vill ej säga skönt, men sannt och redigt för sina samtida, ännu mera att förutse, huru ljuset bör spridas för de ofödda slägten. Men äfven bland oss mera upplyste, om ej offentlige inskrifter voro underkastade vitter granskning, hvilka vanskapligheter skulle icke skildras för allmänheten? ja, hvilka enskildta sinnebilds- och inskrifts-påfund har man icke sett och ser i våra dagar väcka åtlöjet? För öfrigt var det med våre Fäder, som med oss. Författare tänka verkligen mindre, än man vanligen föreställer sig, på det tillkommande, men äro däremot lifligt sysselsatte och rörde af eget och samtidens omdöme. Efterverlden är däremot en osynlig och aflägsen Domstol, en tröstande anvisning för det bedragna hoppet och det vädjande missnöjet, — och likväl är onekligt, att förtjensten ofta, till sin samtids blygd, först vunnit oväldig dom och rättvisa af kommande tidehvarf.

Tredje Klassen.

Bilder och *Figurer*, äfven utan all inskrift, gifva ofta upplysande anledningar till forskning, rörande fornverldens händelser, seder och odling. Hit höra *Bildhuggare-Arbeten*, *Hällristningar*, *Sköldemärken*, *Sigill*, och andre *Målade*, *Ingräfde eller Broderade Teckningar*.

Af Bildhuggare-Arbeten hafve vi intet från hedendomen qvar. Den träklots i Upsala Dom-Kyrka, som man utgifvit för Thors bild från gamla Upsala hedniska Tempel, har ingen annan märkvärdighet än den, att man någon tid låtit bedraga sig af dikten, och att den blifvit aftagen uti Svecia Ant. et Hodierna, där utomdess åtskilligt förekommer, som dels aldrig varit till, dels endast på en kort tid vid någon tillfällighet varit att se, och

dels ännu, dock ej i det anförda skick, befinnes. Om de fordna afguda-bilders utseende och om Thors hammare samt de öfrige Gudars attributer, komma vi att tala, då Pl. 34 och 35 på sitt ställe förklaras. Äfven på forntidens skepp såg man uthuggne bilder, såsom Drakar och andra djur, efter hvilka de hade namn, därföre nämnas i Olof Tryggvassons Saga hos Sturluson C. 94 och 118, Ormen Långa, Ormen Stackuga och Tranan. De 2:ne Riddare-bilder af trä på Kimstads kyrkotak till minne af de 2:ne Erikar, som täflade om herraväldet efter Kon. Stenkils död 1066, hafva i sednare tider blifvit förstörde och i deras ställe andre af järnplåtar ditsatte. Se Lagerbring D. 2. p. 17. Broocman öfver Östergötland p. 237, 489, min Inledning p. 163. Om vi hafve intet minnesmärke af bildhuggarekonsten under hedendomen, hafve vi däremot så mycket flere katolske produkter, men rörande desse Helgon och deras Legender, desse Bibliske Historier och andelige symboler, desse Riddare- och Biskopps-bilder m. m. torde blifva tillfälle att gifva närmare underrättelse uti en särskild Handbok för Resande vid beseendet af kyrkors märkvärdigheter. Jag vill här endast nämna de bilder, hvilka redan i de första Sekler, i Christendomens lifliga barnaålder, fått en bestämd bemärkelse.

Christus föreställes dels såsom *den gode Herden*, bärande ett får på axlen, och stundom hafvande ett eller flera får bredevid sig, (Joh. 10: 11. Luc. 15: 4, 5. Tertullianus de pudicitia C. 7), dels såsom ett *Vinträd*, (Joh. 15: 1. P. Aringhii Roma Subterran. T. 1. p. 323), och dels såsom en *Ljusstake* (Joh. 8: 12. Clemens Alexandrinus Stromatum L. 7. C. 6. p. 666). Däremot betyda Sju Ljusstakar de 7 församlingar (Joh. Uppenb. 1: 13, 20. Cyprianus adv. Judæos C. 20). Midt ibland de 7, visade sig det eviga ljuset, i mensklig gestalt. Sjutalet har en urgammal helig betydelse af den osynliga Församlingen och dess framskridande efter en fullkomnad seger, under en ljusare kännedom af Gud och Hans helighet. Tiotalet betyder däremot hela och fullkomliga utvecklingen af djupt i själen bibehållna gnistor, uråldriga qvarlefvor af det för ett fallet slägte någon tid bortskymda och till en stor del förlorade ljus, efter hvilken utveckling man blir skicklig att användas till andras Lärare. Ljusstaken i Vittnesbördsens Tabernakel hade 7 Lampor. Så äfven i den af Prof. Zacharias omtalta syn C. 4. v. 2. Men i Salomos Tempel voro 10 gyldene Ljusstakar, 5 på högra och 5 på vänstra sidan af Choret, (1 Kon. Bok. 7: 49 och 2 Krön. Bok. 4: 7). Uti liknelsen Matth. 25 C. om Brudgummen, som vid full midnatt ingick till Bröllopet (Christi förening med Församlingen) omtalas Lampor (tron) burne af Jungfrur (kärleken), men af de 10 inkommo i Bröllopps-Salen endast 5 utkårade, som varit omtänkte att bibehålla lamporna brinnande 17). *Hälleberget,*

17) Om bland Antiqviteternas Mysterier man skulle finna någon Lex Cærimonialis, hvilken, lämpad till nyare tider, bestämmer 3:ne ljus, och börjar med att förklara dem med väderstreck, himmelstecken, officianter m. m. så visar detta blott deras brist på smak och insickter, som uppkommit med dessa första betydelser. Äfven på Scenen inträffar en och

hvarpå Moses slår med sin staf, då en vattenådra utspringer, hvilket omtalas uti 2 Moseb. 17: 6. och 4 Moseb. 20: 11, betyder äfven Christus, enligt 1 Cor. 10: 4. och Upp. B. 22: 17. Att äldsta församlingen så förstod denna bild, ser man af Hieronymi Comment. in Ps. 77, Esaiæ 48. Återlösaren föreställes äfven såsom ett *Lamb*, enligt Joh. 1: 29. Upp. B. 5: 6. För att så mycket mera uttrycka betydelsen, finner man ofta denna oskuldens och tålamodets sinnebild, bärande ett kors, såsom man här ser Pl. 42. Fig. 135. på en sten, hvilken jag med tillhjelp af den studerande ungdomen uttagit vid Ruinerna af alla Helgons kloster vid Lund och fört till den vackra Lundegård, där den nu finnes upprest vid ingången till Akademiens Auditorier. Detta Lamb med segerfana har blifvit Gottlands vapen. Christi Namn uttryckes med ett X, där upputi ett P, och stundom på hvardera sidan A. och O, första och sista bokstäfverna uti Grekiska alfabetet, eller begynnelsen och ändan. Grekiska bokstafven *Chi*, som är den första i Christi namn, liknar alldeles det Latinska X, och det Grekiska *R* har utseende af det Latinska P, hvarföre äfven i Munkstyl *Xp* läses för Christus. Aringhius uti Roma Subterr. T. 2. p. 306. visar en figur, föreställande Christi Namn, på hvilken öfra delen af P saknas, sålunda X, men detta är mera sällsynt.

Kors-tecknet är ganska gammalt, äfven Crux Truncata, det stympade korset, eller S:t Antonii kors, som liknar T, eller Grekernas Tau. Denna bild tillhörde de Egyptiske och äfven de Indiske hieroglyfer. Den berömde Orientalisten Hammer i Wien menar, att denna figur hos dessa folkslag föreställde Phallus, och förebildade Naturens alstrande kraft, se dess Fodin. Orient. T. 6. p. 102. Däremot ser man uti de gamla Kyrko-Historier af Ruffinus T. 2. p. 29. och Socrates Scholasticus T. 5. p. 17. att de förste Christne ansågo denna figur föreställa det tillkommande lifvet. Må hända denna bemärkelse varit äldre och bekant äfven utom Christenheten, och hvem vet, om

---

annan gång, att det vackra man får se till en del afvänder tanken från det orimliga man får höra, men granskningen återtager vid alla tillfällen sina rättigheter. Om äfven flere tydningar af ord visa brist på språkkännedom, och äro alldeles oriktiga, och om en viss ordrikhet, mer och mindre fattig på tankar, sanning och sammanhang, är endast en tidspillan, förringande det värde och ändamål saken kan innehålla, och ursprungligen innehållit; så intygas äfven därigenom, att en ytterligare förbättring i vissa delar är nödig, så att det, som efter en bunden skråordning skall utföras, ej kontrasterar på taflan af det hela emot det sanna, ja äfven sköna, som stundom på fri hand tecknas. Om ej afseende hafves på Treenigheten, kunna dock Tre Ljus få den antagliga betydelse, att de föreställa det Naturliga, Andeliga och Himmelska Ljuset, eller de 3 stora Visbets- och Sanningsgrader, hvilka innehålla både de närvarande och tillkommande sätt af förklaring, upplysning och klart beskådande. Det är ju afgjordt, att vi nu jämförelsevis blott se bilder, såsom uti en spegel, liknande ett mörkt tal, och känna endels och hafva barnsliga tankar, men då det kommer, som fullkomligt är, återvänder det barnsliga, som endels var, och vi varda förklarade uti samma beläte ifrån den ena klarheten till den andra? 1 Corint. 19: 9—12, och 2 Cor. 3: 18.

ej formen af våre Halfkors-grafvar, (Pl. 6. Fig. 18, Pl. 7. Fig. 20.), som äfven är formen af Tau, haft en dylik betydelse? åtminstone vore den för desse urgamle dödens boningar ganska passande, och får därigenom en viss trovärdighet. Man har äfven trott, att denna figur var den stämpel, hvarmed Herren lät Änglarne i anletet teckna sina utvalde, enligt Hesek. 9: 4. och Joh. Upp. 7: 3. Se Tertullianus adv. Marcion T. 3. p. 22. Om Antonii korset liknat bokstafven T, så föreställer däremot Andreas-korset bokstafven X och kan således med ett tillagdt P uttrycka Christi namn. Desse flere ställningar, äfven som de många olika former och prydnader man i sednare tider gifvit korstecknet, är ett vedermäle af, att det ofta och nästan vid alla alfvarliga tillfällen blifvit användt, för att återkalla minnet af den korsfäste Frälsaren, och ej sällan för att därjämte åstadkomma någon kraftig verkan. Äfven har det stundom blifvit vidskeppligen missbrukadt. För oss Christna gifver detta enkla korstecken en så hög, skön och rörande erinran, att ett fullständigt Krucifix måste bära stämpeln af en verklig konstens mästare, om det ej skall vara vida sämre. Oförgätligt för den resande forskaren var därföre uttrycket af den tanke Prosten Wolff framställde, då han i nya Tyska Kyrkan i Carlscrona, efter branden 1790, då församlingen icke hade tillfälle anskaffa ett fullständigt Krusifix, eller någon dyrbar tafla, lät på altaret uppresa ett enkelt kors med inskrift, enligt Marci 16: 6, *Han är uppstånden, han är icke här*. Den form korstecknet hade på de fordne korsfarares och Tempelherrars skrud och prydnader, bibehålles på våra nu varande ordenstecken, hvilka äfven ifrån dem leda sitt ursprung, och alldeles i samma skapnad visar det sig till och med på en del af våre gamle Runstenar, så att vid de korstecken man ser i Bautil N:o 171, 176 m. fl. och här Pl. 16, A. Pl. 43, Fig. 144, tyckes intet fela mera än ett band, ett knapphål, eller en Collier. Ganska ovanlig däremot och, af hvad man känner, alldeles egen i sitt slag, är den hitta stenlaggde ättkulle med ett korstecken, synbart genom en nedsänkning och genom brist på stensättning i den för öfrigt planerade cirkel, hvilken finnes vid Ottenby på Öland, och är här aftagen Pl. 42. Fig. 138, där man ser detta kors vara i så behörig form, att mången Tempelherre ej fått en mera passande grafvård. Samma Ridderliga form har det kors, som lambet bär på den ofvannämde stenen vid ingången till Akademihuset i Lund. Vid Krageholm i Skåne finnes en Runsten och därvid en rest sten utan inskrift, på hvilken man ser bilden af en man, förmodligen en Biskopp, eller annan andelig, med kåpa, spetsig mössa och skägg, bärande ett dylikt på en staf upphöjdt kors. Samma form hafva de kors, som stundom på Munkstyls-inskrifter åtskilja orden, eller sluta meningen, se här Pl. 39. Fig. 111, 115, Pl. 40. Fig. 122, Pl. 42. Fig. 139. Bland en mängd förändringar och tillagde prydnader på korsen får man här se 2:ne, nämligen Pl. 39, Fig. 113, under en Munkstyl på en klocka i Norrige, och Pl. 42, Fig. 140, under en runskrift på en klocka i Hardeberga vid Lund, hvarest sjelfva Runin-

inskriften Fig. 139 är så mycket märkligare, som den upplyser, hvad begrepp man hos oss gjorde sig om korstecknets kraft och verkan. Här läses denna rimmade vers: *Per crucis hoc signum Fugiet procul omne malignum*, det är, igenom detta korstecken skall allt ondt fly långt härifrån. Att crucis skrifves *krusis*, var nödvändigt, då detta ord skulle gifvas med runor. Vid fugiet hade däremot *t* bort uttryckas med ↑ i stället för detta tillkrånglade *Thd*. För öfrigt intyga nästan alla våre äldste författare i Kyrko- och Religions-ärender, att man ända ifrån de förste Christne sekler ansett korstecknet äga kraft att fördrifva sjelfva djeflarne. Däremot säger den store Mästaren, som äger all makt i himmelen och på jorden, uti Matth. 17: 21. och Marc. 16: 17, att detta slägtet fördrifves, icke genom hans kors, utan genom hans namn, genom tro, bön och fasta 18). Många olika former af Runstenskors får man se uti Act. Litt. Svec. T. 2. p. 242. och uti Antiqvar. Annaler 1:ste Bind, Häft. 2. Tab. 1, som tillhör den i desse Annaler förekommande förklaring öfver de korslaggde kilar på Runstenar. Med all aktning för den lärde Författaren, torde vi likväl kunna antaga, att denna mening om Runstenskorsens betecknande af korslaggde flintkilar, eller Thorviggar, nu icke behöfver vederläggas. Den är beslägtad med den förmodan, att dessa kors kunde be-

18) Den ande, som fått makt med Saul, sedan Herren öfvergifvit honom, var så rädd för det uttrycksfulla och upplyftande i tonkonsten, att han vid Davids strängaspel flydde och sökte sedan i harmen att förgöra harpolekaren: 1 Sam. 16: 14, 16, 23. Se vidare C. 18. v. 10. C. 19. v. 9. Profeten Elisa lär äfven funnit något välgörande, kraftfullt och himmelskt uti Musiken; ty då han ville komma i andanom och profetera, eftersände han en af den tidens Virtuoser, och lät något musikaliskt stycke för sig utföras: 2 Kon. Bok. 3: 15. Doctor Luther, som både hade öra för musik och, måhända mera än trovärdigt är, ögon för andesyner, säger att lögnens och disharmoniens fader, som ej fördrager fröjd och glädje, är en särdeles hatare af de musikaliska samljud, för hvilka han flyr, och att äfven helfvetiska ingifvelser af frestelser och svårmodighet försvinna genom tonkonstens kraft. Se Luthers Schriften von Walch, Halle 1743, 4:o T. 22. p. 1190. Guds mannen trodde, att djefvulen ej kan öfvervinnas genom lärda argumenter, ja, han säger sig ofta hafva disputerat med honom och funnit honom mera skriftlärd, än någon Theologiæ Doctor; däremot förmente han sig af erfarenheten hafva utrönt, att denne högfärds-anda bäst fördrifves genom förakt eller begabberi, och stundom är han härvid så okonstlad och öppenhjertig, att man ej ordagrannt kan eftersäga hans uttryck. Pag. 1115 och 1130 berättar han, att under ett samtal, då tvisten blef något häftig, förebrädde satan honom dess många synder, då Luther till svar yttrade, att han en gång genom trängande omständigheter kommit att snöpligen nedsmutsa sina underkläder, och tillade: har du ej luktat det? skall du ej räkna det bland mina synder? och om ej den stora försoningen gör tillfyllest för mina brott, så anhåller jag, att du vill bedja för mig, käre djefvul! Vidare råder han p. 1127, att vid tillfällen af spökeri, säga: packa dig bort satan! jag är herre i huset och ej du, utan du kommer såsom en mördare och tjuf, ja, p. 1139 visar han, att största konsten består uti att rätt kunna urskilja andarne, men försäkrar, att blott man är öfvertygad, att den föreställda person är en ond ande, kan man gärna bedja honom kyssa sig . . . hvar som helst.

tyda Thors Hammare. Jag vill endast tillägga, att de kors man ser på medeltidens mynt äro till en stor del alldeles lika dem, som finnas på Runstenarne. På Tabellen uti Glossarium af Du Cange Tom. 4. p. 981. ser man kors på de mynt, som tillegnas Dom. Castri Meliand. och Duc. Basensium, hvilka äro alldeles lika korsen på stenarne i Bautil N: 17, 22, 28, 131, 137, m. fl. På de mynt, som tillegnas Dom. Falkumberg, likna korsen alldeles dem i Bautil N: 14, 145, m. fl. och de mynt, som förekomma under namn af Com. Fuxensium, kunna jämföras med Bautil N: 439 och 462. Men äfven så litet, som korsen på medeltidens mynt, sköldmärken, ordenstecken och grafvar kunna utmärka Thors hammare, lika litet finna vi något runstenskors, som därmed rimligen har någon gemenskap. Korset på stenen vid den så kallade och nu förstörda Odens graf på Axvalla hed (Pl. 7. Fig. 20, 22.) kan, oacktadt grafven lär varit öfver 1000 år äldre än någon Runsten, dock ej lämpas på Thor. En sådan figur kunde förtjena uppmärksamhet, om den funnes på en stenvård, upprest inuti en dylik tillsluten grift, men då på en liten sten utom grafven, (äfven om man antager, att den i sitt då varande skick varit samtida med grafkumlet), finnas till ett slags vanlig prydnad ristade 2:ne linier, hvilka händelsevis skära hvarannan med räta vinklar; så vore äfven så rimligt att tyda detta till ett Thors hammarmärke, som att tro, det hvarje cirkel skulle betyda, om ej evighet, fullkomlighet och de visas sten, åtminstone Solen, hjulen på Phœbi vagn, eller Thors bälte, hvarje halfcirkel månen, Diana, eller midgardsormen i skapnad af en katt, som kröker sig, då Thor vill lyfta honom från jorden, och hvarje trekant föreställa Egyptens Pyramider, Davids harpa, Odens hjelm eller Freyas natthufva. Vi veta att triangelformen i våra kyrkor och på flera ställen hafva en ganska hög och andelig bemärkelse, men äfven så litet som hvarje triangel kan betyda Treenigheten, lika litet kan hvarje korstecken vara emblematiskt, utan är ofta en likgilltig prydnad, och på samma sätt bör man döma om de i korsform arbetade plåtar som finnas fästade på de i Finnveden i Småland och flerestädes uppgräfna kopparurnor. Vill man alltid hafva en symbol, så kan sjelfva korstecknet blifva en missvisande magnet för den, som irrande på hieroglyfernas vågor, far efter en önskad bemärkelse.

En *Dufva* föreställde oskuldens enfald, enligt Matth. 10: 16, den Helige Ande, enligt Matth. 3: 16, och Noachs dufva med oliveqvisten förebildade den Ande, som frid förkunnar. *Fiskar* betydde Christna, hvilka anammat Evangelii lära, enligt Matth. 4: 19. Clemens Alexandrinus kallar de Christna kyska och rena Fiskar, och Tertullianus de Baptismo, C. 1. gifver denna bild en högre bemärkelse af Christus sjelf Däremot tror man, att 2:ne fiskar, äfven som 2:ne dufvor, betyda Christna ägta makar 19). *Evangelisterna* har man föreställt, än med 4 böcker, än med 4 källor, som ut-

19) Aflidne Öfverintendenten Tham berättade ofta, och nämner äfven i någon af sina brochurer, samt efter hans uppgift Tuneld D. 2. p. 253, att uti Skagerns gamla offer-kyrka

springa ur ett berg, och än med 4 får, men oftast med de 4 djur, som omtalas uti Hesek. 1: 5, 10. och Joh. Upp. 4: 7. Någon olikhet i tydningen förekommer likväl hos de gamle Fäder. Alla komma dock däruti öfverens, att kalfven eller oxen betyder Lucas. Hieronymus och Irenæus säga, att Matthæus föreställes med människan, men Augustinus anför i dess ställe Lejonet. Augustinus och Hieronymus tyda örnen på Johannes, men Irenæus vill se hans förebild i Lejonet. Rörande Marcus hafva de däremot hvar sin tanke; ty Hieronymus tillegnar honom lejonet, Augustinus människan och Irenæus örnen. Sedan man häraf samlat de fleste röster, har man i sednare tider tagit för afgjordt, att människan har afseende på Matthæus, lejonet på Marcus, oxen på Lucas och örnen på Johannes, enligt minnesspråket:

Est vitulus Lucas, Leo Marcus, avisque Johannes,
Est homo Matthæus, quatuor ista Deus:
Est homo nascendo, vitulus mortem patiendo,
Est leo surgendo, sed avis ad summa petendo.

I det medlersta, stora chor, till hvilket man går genom ingången bakom högaltaret i Lunds Domkyrka, ser man en ganska stor ljusstake af gul metall, hvilken på särskildte fötter stående på golfvet utbreder ej allenast armar för de 7 ljusen, utan visar äfven de ofvannämde Evangelisters symboler. *Arken* i syndafloden betyder Christna församlingen, enligt Tertull. de Baptismo C. 8. Ganska passande med denna äldre symbol var således den skådepenning, som slogs 1693, då jubelfest firades till minne af Upsala kyrkomöte, hvarpå man ser ett skepp i vågorna med denna öfverskrift: Jactatur, sed tuta tamen. Ett *Hus* har haft samma bemärkelse, i anledning af 2 Timoth. 3: 15. Äfven har man därmed betecknat de himmelska boningar, enligt 2 Cor. 5: 1. Joh. 14: 2. På runstafven, äfven som vid flere helgons bilder, har däremot denna bild afseende på någon viss kyrka eller kloster och dess stiftare. *Krona* betyder ursprungligen det samma som horn, hvaraf den var sammansatt, nämligen makt och styrka, och däraf seger och glädje. Man såg den först på algudar, samt hedniske regenter och segerherrar, sedan på Christne konungar, martyrer och helgon, och slutligen, såsom ett seger- och glädjetecken, ehuru blott för få stunder, på brudar. *Oxar* betyda präster och lönte lärare, enligt 5 Mos. 25: 4, — 1 Cor. 9: 2, — 1 Tim. 5: 18, jämför Cassiodori Comment. in Ps. 8 och 65. Annars har Oxen en äldre bemärkelse af styrka äfven som horn. Bilden af en *Kalk* finnes stundom på de andeligas grafvar. Uti Aringhii Rom. subt. T. 1. p. 82, omtalas att man vid Biskoppars begrafningar, ej allenast på minnesvården afbildade en kalk, utan äfven med liket begrof en verklig kalk. Apostlen Johannes föreställes äfven

i Wästergötland, Wadsbo härad och Undernäs socken, har man öfver predikstolen, i stället för den Helige Ande i dufvolikneIse, hängt i en silfverkedja en löga af silfver, ett fiskslag, som finnes i Venern och i sjön Skagern, och af hvad anfördt är befinnes, att man äfven med denna sinnebild kunde vara ganska väl belåten.

på ett och annat ställe med en kalk i handen, och stundom ser man uti kalken en orm. Man tror, att den har afseende på Marc. 16: 18, och därjämte på en gammal berättelse, den Abdias och flere författare anfört, att Johannes vid något tillfälle utan skada af en bägare förtärt en dryck, som var förgiftad med örten Cicuta. Bayle vid Art. Jean säger, att det skall hafva skett på en viss Aristodemi befallning, och att man, i anledning däraf, brukat dricka sina gäster till med la coup de S:t Jean. Jac. Tomasius de Poculo S. Johannis intygar, att i en gammal Cisterniens-munkarnas mässa, då de Johannesdagen välsignade vinet, förekomma dessa ord: Gud! vi anrope Din hjelp, Du! vid hvars namn ormen stelnar, draken flyr och huggormen tystnar. *Ankare* betyder de Christnas hopp, enligt Ebr. 6: 19, en *Hjort* innerlig längtan efter föreningen med Gud, i anledning af Ps. 42: 2, och en eller flere *Fötter* vandringen i tron i Christi fotspår, enligt 2 Cor. 5: 7, — 1 Petr. 2: 21, äfven någon gång pelegrimsfärd. *Hästar* betyda menniskor, som skynda till målet, en *Vagn* föreställer ett tillända bragt lefnadslopp, men en vagn med ett vinfat, dragen af 2 oxar, tros förebilda endrägt och inbördes Christlig kärlek. En *Tupp*, vaksamhetens symbol, har i anledning af Christi lidandes Historia fått en viss förbindelse med Apostlen Petrus, och må hända denna bild i den egenskap befinnes öfverst på våra kyrkotorn, såsom disponerande Himmelrikets och således äfven kyrkans nycklar. Utsänd af Antiqvarien Tham år 1794, att göra upptäckter, kom jag till Herrenhed i Wästergötland, och såg öfver stora kyrkodörren med gylldene bokstäfver denna inskrift: Här är Himmelens port. Då man ser tvänne stridande tuppar, plägar det uttydas på den andeliga striden. *Oljeträdet* bibehåller allestädes sin bemärkelse af frid, äfven som *Palmen* af seger, och en *Påfogel* har man trott föreställa odödligheten, emedan Augustinus de civ. Dei T. 21. p. 4, säger, att hans kött alldrig undergår förrutnelse. Samma bemärkelse har äfven foglen Phœnix. Men desse och de ofvanföre anförde förklaringar kunna jämföras med ett af Biskopp Münter i Köpenhamn år 1819 utgifvet Programm: Symbola veteris Ecclesiæ, artis operibus expressa.

Figurer i basrelief får man, med eller utan inskrifter, se på dryckeshorn och på flere ålderdoms-lämningar. Inhuggna ristningar finnas ej allenast i sjelfva Hällebergen, utan äfven på våra Runmonumenter och andre stenar. Hälleberg med figurer finnas flera vid stränder och skärgårdar, i synnerhet i Bohus Län och Bleking, äro tydligen ristade af sjöfarande äfventyrare och vikings-hjeltar, hvarföre man där ser skepp, ja hela flottor, jämte de människor och djur, som blifvit förde i land. Sådane har jag först funnit i Blekingska skärgården år 1792, nämligen en flotta på Hästhallen i Thorhamns socken, bestående af 21 Galerer med ifrån 8 till 30 människor i hvarje fartyg. Se min Blekings Hist. D. 1. p. 27. Sedan har Tham uti sine Göthiske Monumenter uppgifvit dylika, hvilka Hilfeling funnit i Bohuslän och Tossene socken, nämligen väster om Tossene kyrka på Persias högar ett par skepp se Tab. 12; på Öfverby prästgårds ägor 6 skepp med manskap, och på

en flat berghäll på tingshögen vid Walla by, inhuggne fötter samt flere runda hål, Tab. 6: på Walla västra gärde 12 à 14 mer och mindre tydliga skepp, en häst, några runor och flere linier, som likna inskrift, Tab. 7: på ett annat ställe i samma gärde 11 skepp och 2:ne djur, Tab. 13: Norr om Walla på Knippelsberget några skepp med sin besättning, dessutom 2:ne människor och 6 djur, som gått i land, Tab. 14. Äfven funnos på ett flackt berg emellan Tanum och Lur 2:ne människor, som tyckas vara stadde i envige, en annan därvid stående på en prydlig upphöjning, förmodligen en åskådare eller domare, och därvid ett djur, Tab. 18: äfven nämnes p. 13, att ehuru Hilfeling med tillhjelp af prästen i orten flere dagar voro sysselsatte med desse ristningar, och upptäckte åtskilligt, omtaltes dock att flera dylika inhuggningar i bergen skulle finnas. Någon del af hvad sednast funnits af detta slag i Bohuslän ser man uti Nordiska Fornlemningar H. 1. nämligen i Tanums socken på Tegneby utmark, hvarest föreställes en bonde vid sin plog och några kämpar som gå emot hvarannan med stridshamrar, och därvid ett par runda hål. Här anföres förslagsvis, att inhuggne fötter betyda landstigning, hålor, såsom upp- och ned-vända ätthögar, döden, och hafva flere fundne nakne mansbilder gifvit anledning till den förmodan, att priaper betyda lättsinnighet &c. Af de skepp, som i bergen finnas ristade, hafva de största och tydligaste utseende af de här tecknade Pl. 1. Litt. O, P, Q. Af figurer på Runstenar ser man i Bautil N:o 258 flere, som bedja vid ett upphöjdt kors, N:o 558 en Konung med krona och därvid en som ringer i en klocka. N: 173, 361, 556, 593, Ryttare med och utan svärd i handen, N:o 618. stegböglar, N:o 1157, en trollkarl, som har en pil i handen och en i munnen under det han rider på en varg, den han styr med en krokig gren, i stället för betsel, därvid på en annan sten en man, som bär en yxa på axlen, i samma rustning, som våre gamle Vareger i Constantinopel och de Ängelsmän och Danskar, hvilka bivistade korstågen, beskrifvas, N:o 1097 en dansande flicka, N: 344, 620, 1138 skepp, af hvilka N:o 344 liknar de i skärgårds-bergen inhuggne, N: 581, 1092, 1096 människor och små troll, N: 183, 295, 363, 555, 1095 &c. &c. flera djur, af hvilka de flesta äro ganska vanskaplige. I Skåne vid Tullstorp är en Runsten, på hvilken man ser en varg och därunder ett skepp med roder, och ser man i skeppet 14 människor. Här skulle vargen kunna betyda, att den döde varit sjöröfvare, kanske med namn och värdighet af Sjöhjelte. Men den märkligaste af alla våre stenristningar får man se uti grafven i det stenrör i Skåne, som är kändt under namn af Kiviks Monumentet. Se Nomenklat. p. 114 &c. Det där förekommande skärgårdsfartyg, samt hästar, hjul, stridsyxor, spjut, segervagn, segertåg af krigare, fångar, hornblåsare, triumfbågar, altare med offerpräster, allt är en Historisk målning af hvad som händt, att en flotta anländt, att man medfört stridsvapen samt hästar och vagnar, att man vunnit seger och firat den med offer. På annat sätt kunna icke heller våre öfrige ristningar i stenar och hällebergs tydas, de äro på sitt enkla och råa sätt Historiske målningar

af hvad sig tilldragit, såsom att man kommit med ett visst antal skepp, att man medfört djur, att man hållit envige, att man våldsamt behandlat strandboernas fruntimmer m. m. Men enkla historiske teckningar äro ej Hieroglyfer, jag tror det således vara en fruktlös möda att jämföra desse ristningar med bildskrift från andre verldsdelar. Där bildskrift finnes, innehafves denna vettenskap af landets Mager och präster, men ej af sjöfolk, den användes på, uti och vid Tempel, på stoder reste inuti landet på ställen, som af folksamlingar voro högtidlige, och på grafvar, men ej på klippor vid skärgårdarne. De runda hålen i bergen kunna ej hafva afseende på ätthögar; ty den som hos oss uppkom med dem, införde väl runor, tillhörande magiske hemligheter, men ingen bildskrift. Något dylikt nämnes ej i våra Sagor och ej en gång i våra annars bildrika qväden och myther, icke heller finnes någon bildskrift bland våre profane monumenter, men så mycket flera bland de andelige. Hvad de större hål i bergen, eller jättegrytor vidkommer, är ganska troligt, att de varit nyttjade till brödbakning, äfven som hålorne i de Syriske berg. Legations-Predikanten Jac. Berggren berättar i bref till Hans Exc. m. m. Herr Grefve v. Engeström, tryckt i Allm. Journalen 1821, N:o 59, att på Libanons berg finnas uthålkningar, lika jättegrytorne vid stränderna i Bohuslän. På bottnen af dessa lägges eldkol, och när sidorna af hålet blifvit uppvärmde, fastklibbas en tunn deg, och på detta sätt bakas ett tunnbröd; alldeles likt det, som ännu nyttjas i Bohuslän. De små hål förmodar jag däremot hafva, i brist af nära befintliga källor, och vid infallande rägn, blifvit inhuggne för att samla rägnvatten att dricka. Vid Skipparslöf i Gärdshärad i Skåne har jag sett en stor på jorden liggande sten, kallad prickesten, uti hvilken finnas en mängd dylika större och mindre hål, och har man ännu i sednare tider ansett dem såsom offerkällor och åt Vattu-Nymfen helgat vissa små skänker. Människor och djur vid skeppsfigurerna visa landstigning, men uthålkning efter människofötter har man roat sig med, antingen för att visa måttet af sina egne fötter, eller för att skryta med en jättelik storlek. På Ryssberget vid Gammalstorp i Bleking, en half mil ifrån hafsstranden, har jag sett spår efter både människors och hästars fötter, och därvid följer ännu en tradition, att den tid bergen voro mjuka hafva 2:ne jättar, den ene till häst och den andre till fot, hållit envige, då dessa spår intrycktes. Priaper hafva en gammal hieroglyfisk bemärkelse, dels af Naturens alstrande kraft, dels af mod, duglighet och styrka, äfven som dess motsvarighet betydt qvinlighet, fruktan och svagsinne, men på hällebergen vid våra stränder lära de ej betyda annat än en bedrift, den endast våldsverkare kunna skryta med. Lättsinnigheten ligger ej i bilden, utan i stenhuggaren, såsom ännu lättsinnige pojkar och båtsmän skulle teckna efter egne ingifvelser, eller efter verkliga facta. Mera oväntadt är likväl, att vid ingången till en kyrka finna ett ordentligt bildhuggare-arbete, som visar en ofantlig priap. På Lokrums kyrkogård på Gottland ser man en i sandsten huggen naken manbild i sittande ställning med benen under sig på Österländska sättet, läggande hufvudet

tillbaka. Den tjente först till sparbössa, då man lade penningerne i bildens mun. Sedermera har på hufvudet blifvit anbragt en solvisare. Äfven i sednare tider har man nyttjat det gamla sätt att genom ristning i hälleberget gifva sin närvaro tillkänna för efterkommande. I Uppland och Roslagen, i Frötuna socken och Gislinge skärgård på den lilla Marön, tillhörande säteriet Penningeby, på en klippa vid Norra stranden ser man 2:ne hällristningar i en ganska vacker styl. År 1561 har Hertigen af Finland, sedermera Sveriges Kon. Johan, då han vid något tillfälle här i skärgården uppehöll sig, låtit på en klippa inhugga sitt namn jämte vapnet, och 1721 har Riksrådet och Öfveramiralen, Grefve Clas Sparre, i samma berghäll låtit rista sitt vapen jämte en Latinsk inskrift, som upplyser, att han då låg för ankar där i farvattnet, såsom befälhafvare på en Svensk flotta, som var förenad med den Ängelska under Amiral Norris befäl, utgörande tillsamman 30 krigsskepp, utom mindre skärgårdsfartyg. Såsom bekant är, skulle ändamålet med denna sjömakt varit att medverka till någon dräglig fred med Ryssland. I Norrige vid Fredriksstad norr om förstaden ser man i ett hälleberg ett väl inhugget vapen med 3 fogelhufvuden, liknande gås- eller svanhufvuden. Skölden är täckt med en Greflig Krona. Därunder läser man: *Courage sans conduite Est un seigneur sans suite, Conduite sans courage Pauvre personage. Cicignon.* 1680. Söder om staden ligger en skans på en ö, kallad Cicignon. Förmodligen har skansen blifvit byggd och fått namn af denne Franske Riddare, som lär varit Fortifications-Officerare, och vid staden ristat sin åminnelse i hälleberget. Huru gamla de förutnämde minnen af de fordne vikingsfarare äro, kan ej bestämmas. På Wetteberget på Tossene utmark i Bohuslän är uthugget ett kompass ricktigt visande åt Norr, jämte Runan *Tvimadur.* Se Thams Göt. Mon. Tab. 8. Sådane kompass ser man äfven i Halland, såväl i Ljungby socken på Hernaberget vid Hermannstorp, som i Walda socken, väster från prästgården i Ekåsberget. Se Professor Bexells Hallands Historia och Beskrifning D. 2. p. 69. &c. D. 3. p. 381. &c. I Halland äro dessutom, ej allenast ormar och drakar, utan äfven Runor i bergen inhuggne. D. 2. p. 318, 334. &c. D. 3. p. 296. &c. Äro våre öfrige hällristningar nära samtida med desse kompass, så äro de åtminstone ej äldre än 14:de seklet. Stundom kunna figurer hafva afseende på någon fornsägn, såsom Nyckelstenen vid Sigtuna, se här Pl. 24. Fig. 69, men oftare äro de endast prydnader, såsom klotet på Ingels hög i Småland, se Svec. Ant. et Hod. Tom. 3. Tab. 93. De Runor, som man på flera ställen trott sig se spår till i våra berg, höra i detta afseende till Inskrifter, och hvad stenen i Grönandal i Jämtland vidkommer, så förtjenar den ej något rum, hvarken bland Inskrifter eller Figurer. Se Nomenkl. p. 16. De inskurne figurer på våre Runstafvar äro däremot helt och hållet symboliske, med anvisning på högtider, helgon och deras legender, samt årsskiften, då visse ekonomiske förrättningar borde ihågkommas.

Af gamle målningar kunna nämnas den bak på altartaflan i Wårds-

bergs kyrka i Östergötland, der de 2:ne ofvannämde Erikars fältslag är aftaget, och Erik den heliges Historia på norra kyrkoväggen i gamla Upsala kyrka, jämte samme Konungs ooh hans Drottnings porträtter, inbrände på glaset på norra Chorfönstret, samt den saga eller historia om någon de Christnas förföljelse, som är målad bak på luckorna af altartaflan, se Peringskölds Mon. Upl. per Thiundiam p. 186, 202 &c. Uti Wolsunga Sag. p. 58, 86, omtalas huru de fordna Prinsessor broderade Historiske målningar, hvaribland äfven nämnas i land kommande skepp, och uti Wilkina Sag. p. 76, 263. nämnas figurer, som utmärkte de gamle Hjeltars sköldar. Äfven hörer till denna klass Länders, Regenters och enskildtas gamle sköldmärken, samt gamle Sigill, tillhörande Samfund och inrättningar, eller enskildte, men detta m. m. torde blifva tillfälle att utförligare afhandla framdeles, Emedlertid kan jämföras min Inledn. p. 163, &c.

Fjerde Klassen.

Hit har jag hänfört *Ruiner* af gamle *Tempel*, *Städer*, *Slott*, *Kyrkor*, *Kloster*, *Skansar*, *Borgar*, märkligare *Byggnader* och *Höfdingasäten*.

På Ruinerna af gamla Upsala hedniska Tempel har den nu varande kyrkan blifvit upprest, i hvars murar man ännu ser de uråldriga qvarlefvor, och hafva våre äldre Antiqvarier, efter en nogare granskning af desse Ruiner, jämförd med de äldste beskrifningar, trott sig kunna utmärka det fordna Templets utseende, såsom man här ser Pl. 25, Fig. 70.

Biskopp Ryzelius har uti sin Monasteriologia Sviogothica gifvit en Beskrifning af våra gamla kloster, hvartill icke betydliga tillägg kunna göras, ganska många gamla Slott och Fästen uppgifvas äfven uti dess Sviogothia Munita; men då det är för en forskare, och i en mansålder, alldeles ogörligt att upptäcka alla de Borgar, hvarefter vi finna lämningar på våra fält och berg, eller i våra skogar, så är helt naturligt, att till denna förteckning ännu är ganska mycket att tillägga. Ett litet prof däraf kan man se här, endast af gamle Borgar och Vikingsnästen på Öland Pl, 30, Fig. 82. Pl. 31, Fig. 84. Pl. 32, Fig. 87. och Pl. 33. För öfrigt ser man här Pl. 25, Fig. 71. Pl. 26. och 27. ruinerna vid Sigtuna, som ej tillförne blifvit med sine planritningar särskildt tecknade. Äfvensom de här uppgifne Ruiner på Gottland Pl. 30, Fig. 81. och i Norrige Pl. 38. Fig. 109. Flera Ruiner får man se i Svec. Ant. et Hod. Mera hithörande skall uppgifvas en annan gång. För öfrigt kan jämföras min Inledn. p. 174.

Femte

Femte Klassen

Skall innefatta gamle *Brakteater* och *Mynt.* En del af de gamle mynt voro ej tvåsidiga, utan bestodo af en liten *bractea*, eller tunn plåt, hvaraf de kallas Brakteater. De äro i en skål-lik form med uttryckte figurer, och merendels af fint silfver. Ehuru man på några af de gamla mynt ser Runor, kunna vi dock ej med någon afgjord trovärdighet anse något Svenskt mynt vara slaget före Olof Skötkonungs tid, och de fleste, som vanligen tillräknas honom, hafva allt utseende af att vara Ängelska. Om våra mynt är ganska mycket skrifvet. Efter den föresatta plan, är här icke stället att öfver detta ämne vidare utbreda sig. Den som ej sjelf är mynt-samlare, kan åtnöjas med att se våre märkvärdigheter i denna väg beskrifne af Berch öfver Svenska Mynt och för ögonen tecknade af E. Brenner uti dess Thesaurus Numm. Sviog. Något hithörande finnes nämdt uti min Inledn. p. 188 &c. och mera torde framdeles få anföras.

Sjette Klassen.

Denne har jag ägnat åt *Verktyg, Stridsvapen* och *Prydnader*, såsom *Offerredskap, Helgedomar, Allehanda Verktyg och Husgeråd, Förvars- och Anfalls-Vapen, Ringar, Smycken, Dryckeshorn, Urnor, samt Fynd och Märkvärdigheter af flera Slag.* Äfven ett och annat till denna klass hörande torde man framdeles få tillfälle anföra, och kan man emedlertid, i händelse något bättre ej är för handen, jämföra den åfvannämde Inledn. p. 201 &c. Nomenkl. p. 97. &c.

Sjunde Klassen.

De förutnämde klasser af ålderdomsqvarlefvor äro ofta Städernas tillhörigheter, och större delen däraf kan uti därtill inrättade Museer och Kabinetter förvaras och beses. Denna sista innefattar däremot Fornlämningar, hvilka under resor måste sökas på landsbygden och på öppna fältet: Men minsta delen däraf är att finna vid allmänna landsvägar, således måste det inre af hvarje Provins åt flera håll besökas. Också händer, att ganska få hafva sett något större antal däraf. Beskrifningar äro därföre nödige, då man vill lära känna dem, men dessa kunna alldeles icke med nog sanning, tydlighet och fullständighet gifvas, utan en Nomenklatur, hvarigenom hvarje till ett monument hörande del noga bestämmes och får en icke mång-

tydig benämning, Men äfven vid redigaste beskrifning, kan den, som ej sett flera dylika minnesmärken, ej få tillräckligt begrepp därom, utan bifogade teckningar. Arbeten af detta slag äro därföre dubbelt kostsamma, dels i anseende till de resor, under hvilka samlingarne blifvit gjorde, och dels i anseende till de Plancher som måste vara följaktige. Uti min år 1797 utgifna Inledning har jag, icke utan skäl, af denna gjort 2:ne Klasser, men då Högar och Stensättningar hafva så mycket gemensamt, i anseende till deras bestämmelse, och då de sednare stundom ej äro annat än prydnader, tillhörande de förre; så har jag här hellre velat förena dem.

De till denna Klass hörande Minnesmärken äro till en del af det slag, som naturen sjelf framalstrat, såsom Berg, Backar, Lundar, Källor och store klumpformige Stenhällar, hvilka förmodligen allt sedan jordytans nu varande tilldanande finnas, ehuru mera sällsynt, på våra fält, och stundom alldeles ensamme, aflägsne från berg eller andra stenmassor. Men större delen af våre Fornlemningar äro med månniskokraft tilldanade. Högarne äro dels af jord, dels af sten uppkastade. Jordhögar kunna vara Offerhögar, Ättbögar, Ättkullar och Vallgrafvar. Stenhögar eller Stenrör äro vanligen Griftrör, men dessutom kunna de vara af flera slag, såsom *Ryktbarhetsvårdar*, dem krigshärar, eller samlade folkhopar, innan de åtskildes, upprest, eller som segrare tvungit besegrade fångar att hopkasta, och till det jag därom nämt i Nomenkl. p. 113, har sedan kommit nya bevis, då man i Halland i Walda socken på berget Branåsen, äfven som i Släp socken på holmarna i hafvet, funnit stenrör med tradition om fångar, som man tvungit att uppstapla dem, äfven som man, af nyare tiders minnesmärken, i Slättåkra socken, emellan Mared och Fjelgime funnit stenrör, som sägas under Kon. Erik XIV:s krigsoroligheter med Danmark vara uppkastade af tropparne efter slaget 1563, se Bexells Hall. Hist. D. 2. p. 278, D. 3. p. 381, 393 &. Hit höra äfven *Ruinhögar*, då man öfver intagna och nedbrutna fästen och borgar uppkastat stenhögar. En dylik finnes i Wästergötland vid Thun, straxt utom byn vid landsvägen, där man säger sig någon gång sett tecken af murar imellan stenarne. Detta sätt att likasom i glömskan begrafva intagne platser var urgammalt, äfven bland Israeliterne, det omtalas redan i Jos. Bok C. 8. v 28. Några kunna vara *Landstignings-minnen*, till hvilket slag man, utom andra, kan räkna Stenröret i Bohuslän, Lurs socken på Glysberget, ej långt ifrån Kusaröd vid hafsstranden, hvilket i Thams Monumenter p. 15. Tab. 19. kallas Kusens graf. Andre äro i allmänhet *Åminnelserör* efter någon händelse, den man ansett märkbar. Ett sådant omtalas i Jos. Bok C. 7, v. 26, och det, som beskrifves i 1. Mos Bok. 31, v. 45. &c. hade till och med öfverst en rest stenvård, såsom en ätthäll. Äfven berättar Xenophon om de 10,000 Greker, som blifvit skickade Cyrus till hjelp, och genom förräderi förlorat sina Generaler, att då de, efter flere uthärdade svårigheter, under hans anförande lyckligen hemfördes, och de ifrån en höjd fingo se Svarta Hafvet, upphofvo de ett glädjeskri och uppkastade ett stenrör till minne däraf. Ödman om-

talar ett stenrör i Bohuslän i Askums socken på Tryggön till minne af Kon. Tryggwe Olofssons sista öde, som omtalas af Sturluson i Harald Gråfälds Saga C. 9, och finnes dessutom på samma Ö Kon. Tryggves hög, och däromkring hans kämpars högar. Äfven finnas *Helgade Stenrör*, på hvilka, eller till hvilka offer eller annan andakt förrättades, och vid dylika har stundom den seden ända till våra tider bibehållit sig, att vid förbigående ditlägga eller påkasta något, likasom till offer, åt den i röret boende ande. En del kunde man kalla *Ammunitionshögar*, emedan stenar samlades, hvilka i krig nyttjades både till lands och sjöss. Sådane äro de, som omtalas i Bohuslän, i Kalms Resa p. 100, 122. I Österländerna har man äfven nyttjat sten till stridsvapen, se 1. Krön. Bok. C. 12, v. 2. De stenrör, som mindre tillhöra antiqvarisk forskning, äro Uppbodlingsrör, Sjömärken, högar till Wårdkasar, Barlastplatser och Gränsmärken.

Af stenmonumenter, äfven som af alle våre Fornlämningar, äro Kummelgrottor, ej allenast de äldste, utan äfven bland de märkvärdigaste. Jag har så kallat dem, emedan de bilda små grottor, och emedan man med kummel-åldren utmärker vår äldsta Historiska period. Jag har trott mig finna dem vara af 3:ne slag, nämligen Tempelkummel, Altarkummel och Grafkummel, eller Halfkorsgrafvar. Man ser sådane här ifrån Pl. 2. till och med Pl. 10. Af Pl. 2. Fig. 1, finner man tydligen, att grottan består af en, eller flere, till tak upplyftade stenar, *Takhällar*, och af flere under liggande eller reste stenar, utgörande grottans väggar, *Kummelblockar*, och någon gång har funnits en uti ingången liggande *Tröskelsten*. Äfven är minnesvården omgifven af en *Fredsbana*, bestående af reste stenar. Om vid ett monument, särdeles vid ingången, en eller flere reste stenar finnas, kallas de *Wårdhållare*, såsom vid Pl. 3. Fig. 5. Pl. 1. Litt D. N:o 4. Förstugan, eller den betäckta gång, som leder till grottan, kalla vi *Förvård*, äfven som alla obetäckte och stenprydde vägar vid ingången till hvarje omsluten minnesvård, se Pl. 6. Fig. 18. Pl 7. Fig. 20, 22, 23, 24. Pl. 8. Fig. 28, 29. Pl. 1 D. N:o 5. Ett Offeraltare är, i jämförelse med de föregående, ett sednare, dock hedniskt minnesmärke, och liknar mera ett bord eller en bänk med skifva, hvilande på sina fötter. Således är Pl. 6. Fig. 15. säkert, och må hända äfven Fig. 14, ett Altarkummel och röjer sin slägtskap med kummelgrottorna, men Fig. 16 och 17, äfvensom Pl. 9. Fig. 32. A, C, och Pl. 1. A. N:o 1. äro offeraltare. Hällkistor äro sällan täckte, ofvan jord stående, minnesvårdar, som hafva någon likhet af kummelgrottor, men ofta utan Takhällar, i form af aflånga lådor, då grafven, urnan eller qvarlefvor af liket finnas, ej i kistan, utan i jorden under den samma, men Hällkistan står däröfver endast såsom en prydnad. De kunna antingen vara fyrkantige Pl. 1. C. eller ovale i skeppsform Pl. 1. N. Stenkistor kallar jag däremot de öfvertäckte, och i ätthögar och griftrör befintlige, stenvårdar, uti hvilka lämningarne af liken befinnas, och närma desse sig mera formen af våra likkistor, ehuru flata öfver och under samt på alla sidor.

Vid granskande och beskrifvande af Stensättningar, måste man noga

bestämma stenarnes Storlek och Plats, samt stensättningens Form. Vidare äro stenar, antingen liggande i naturlig ställning, eller af människor uppreste och stående på ända. Af de liggande stenar kalla vi de största *Klumpformige Stenhällar*, de äro af människo-storlek i höjden och däröfver. Det vore en sällsamhet att finna någon som närmade sig till regelbunden kubisk form. *Tingsstensformige* kalla vi dem, som vid pass hafva storleken af en kullerstol, och på hvilka man någorlunda beqvämligen kan sitta, *Kullerstensformen* närmar sig däremot, mer och mindre, storleken af ett människohufvud. De reste stenar hafva *Skyddspelarhöjd*, om deras längd öfvergår människors största storlek. *Bautastenshöjd* är däremot allt ifrån jättens största till dvärgens minsta längd. Samma storlek hafva äfven Runstenarne, men desse, såväl som Bautastenarne, äro till större delen af en mans vanliga höjd, hvarföre reste stensättningar på en del Valplatser likna ett uppställdt infanteri. Men i anseende till de reste stenars daning, kunna de vara mer och mindre breda underst, och spetsige öfverst, och således: *Obeliskformige* Pl. 37. Fig. 103: och *Pyramidformige* Fig. 104: eller lika tjocka uppe och nertill, således mera *Cylindriske*, Pl. 38. Fig. 110, se den liggande sten och den närmast där intill reste. En sällsamhet är, då den smalare ändan står i jorden och den breda uppåt, se Pl. 9. Fig. 32. D. De kunna äfven, i anseende till tjockleken, vara flata och likna taflor, dels med någon betydlig tjocklek, det är *Plattformige*, passande till inskrifter, Pl. 16. A, Pl. 43. Fig. 141, dels ganska tunna, eller *Flisformige*, Pl. 37. Fig. 106, och således mera bräcklige. Både liggande och uppreste stenar befinnas äfven stundom *Murformade*, i skapnad någorlunda liknande tegelstenar, dock af en eller flere alnars storlek, ofta med någon tillsats af klumpformighet, antingen reste på ena ändan, eller liggande på jorden med någon af smalsidorna, eller liggande med en af bredsidorna på jorden, eller på andra stenar såsom tak. Desse äro passande till Kummelgrottor och Hällkistor. Pl. 6. Fig. 16, ser man 2:ne af det slag utgöra ett sällsamt offeraltare, hvarom mera på sitt ställe. I anseende till Platsen anmärka vi: *Centralstenar* Pl. 1. H. N:o 2. G. N:o 1: *Vinkelstenar*, H. N:o 1. F. N:o 1: *Polarstenar* i ovalformer E. N:o 1: *Randstenar*, hvilka utgöra sjelfva banans figur, D. N:o 1, L. N:o 3, 4, så utgöras äfven sidorna i fyrkanter och trehörniga stensättningar af Randstenar. Då någre af desse i en viss regelbunden ordning äro större än de öfrige eller på annat sätt utmärkte, kalla vi dem *Pärlstenar* Fig. G. N:o 2. Sådane får man se i Bautil p. 232. *Föreningskedjor*, Litt. F. och G. N:o 2, gifva anledning att förmoda, att de sålunda förbundna monumenter hafva afseende på samtida händelser, eller på de där jordades närmare förbindelse med hvarannan, således fosterbröder, makar &c. Så förenas Bällstads Runstenar i Uppland, se Bautil N:o 54, så förenas en trekantig kullerstensform med en Domstensbana, se Nordiska Fornlemningar H. 7, 8. LVIII. Men den märkligaste föreningskedja man känner, är den Prof. Bexell omtalar uti Hallands Historia D. 3. p. 296, som bestått af Bautastenar, och gått ifrån Valplatsen vid

Fjärås bräcka till Gällinge kyrka. Föreningskedjor lära förmodligen de linier vara, som man sett på Torpön i Östergötland och omtalas i Iduna H. 4. p. 176. Sådane får man äfven här se frambättre, då de till Valplatser hörande Plancher beskrifvas. I synnerhet finnas flera dylika i Halland. I anseende till ytan kunna stensättningsformer vara 1:o endast *Randade* utan all fyllnad Pl. 1, H. Pl. 19. Fig. 56, eller 2:o därjämte *Planerade*, likasom stenlaggde, se en fyrkant Pl. 1. F, flera Cirklar Pl. 18. Fig. 54, och 3:o *Fyllde*, då de utgöra en helt liten, merendels platt ättkulle af jord, af sten, eller af båda delarne, Pl. 1. G. Pl. 17, Fig. 52. I anseende till den figur stensättningar med sina Randstenar beskrifva, så äro både Bautastens, Tingsstens, och Kullerstensformer 1:o *Cirklar*. Domstens-Cirklar utgöra Tingsbanor, Pl. 1. D. Cirklar så väl af Bautastens som Domstens storlek kunna vara delar af Valplatser, Pl. 11. Fig. 39. Pl. 13, äfven prydnader omkring offerställen och ätthögar Pl. 1. A. M. Af Kullerstens-Cirklar utgöra däremot en del ganska säkert grafvar, hvarföre de så ymnigt finnas på våra Valplatser, Pl. 12. Fig. 40, Pl. 15. Fig. 48, 49. Pl. 19. Fig. 56. Pl. 20. Fig. 60, och torde de någon gång äfven tjent till andaktsvårdar, men denna tradition uppgifves ej sällan om alla slags kullerstensformer, hvilka i alla fall äro flertydige, äfven som minst kände och af våre fordne forskare alldeles icke granskade. Att enstaka Kullerstens Cirklar kunna vara grifter, därom blef jag öfvertygad, då jag år 1814 i Skåne vid det för sina fornminnen märkliga Raflunda, på gärdet eller i den så kallade Östre Vång, fann en Kullerstens Cirkel, som kallades Bedestället, af 4 alnars diameter. Då namnet väckte uppmärksamhet, undersökte jag monumentet nogare, och fann efter gräfning, under den kullrige centralstenen, flera människoben, under dessa en liggande plattformig sten; då denna blef upptagen, råkades på nytt dylika ben, därunder befanns åter en kullrig sten, och under denna 3:dje sten likaledes en hop ben. Här voro således efter utseendet 3:ne lik i särskildta hvarf under hvarannan på ett ganska enkelt sätt jordade. Benämningen, om den annars är urgammal, tyckes gifva tillkänna, att något slags andaktsöfning här blifvit förrättad, hvilket äfven vore passande på vänners eller slägtingars griftvård. Att äfven Cirklar bland större grupper af fornlemningar äro grafvar, intygas af den mycket välkomna uppgift om Rasbo socken i Uppland, som finnes i Iduna H. 7. p. 206. Här nämnes, att 2:ne stensättningar (förmodligen kullerstens former) blifvit undersökte. Båda uppgifvas såsom Cirklar, af hvilka uti den ena fanns på 2 alnars djup en urna uti en askvård, och dessutom var urnan täckt med en liten flat sten till lock, samt fylld med kol, aska, ben och några järnbitar. Uti den andra funnos flera urnor samt stycken af stenyxor (förmodligen stridshamrar), och säges att stensättningarne voro murade och att denne cirkel gick i fyrkant på djupet. Således tyckas de haft den sällsamhet, att de varit stensatte nedigenom såsom brunnar, och sedan igenfyllde. Äfven nämnas flere cirklar, som hade den ovanliga märkvärdighet, att ifrån Centralstenen utgingo 4 radier till Randstenarne efter de 4 väder-

strek, och funnos några, som hade 12 à 16 radier. Man kan med tämlig säkerhet anse stället för en Valplats. På Öland emellan Kjälla kyrka och prästgården är, bland flere klapurstensformer, en fylld cirkel, därföre märklig, att den åt öster har en Förvård. 2:o *Ovaler*, då desse bestå af Bautastenar och hafva högre Polarstenar, utgöra de grafvar i Skeppsform öfver Sjöhjeltar; Pl. 1. L. och må hända man till detta slag kan räkna en del ovaler på våra Valplatser, där de äfven kunna utmärka de i våra Sagobrott om fältslag så ofta omtalte Envigen emellan berycktade kämpar, Pl. 11. Fig. 39. Pl. 13, men då de äro utan Polarstenar, kunna de vara Tingsbanor. Jag har äfven sett ovala Tingsbanor med stenar endast af vanlig domstens storlek. Kullerstens-ovaler äro Enviges-banor, om de hafva ingen annan vårdprydnad än en eller 2:ne Polarstenar, Pl. 1. E; man ser äfven desse ej sällan på våre Valplatser utan att säkert veta, om de där hafva afseende på sjöhjeltars grifter, eller på envigen, eller på någon annan omständighet, Pl. 17, Fig. 52. Pl. 21. Fig. 61. Man ser här att ovalerna stundom äro fyllda, stundom endast randade, och hafva stundom förlorat polarstenarne, eller hafva de aldrig haft dylike. Däremot utgöra de säkert Skeppsformer och äro minnesmärken efter Vikingar eller andre Sjöfarande, om de jämte polarstenarne hafva andre till en dylik figur hörande vårdprydnader, såsom planering, utmärkande däck, m. m. se Pl. 1. K. 3:o *Qvadrater* af Bautastenar finnas någon gång på Valplatserne Pl. 11. Fig. 39: af Domstenar förekomma de sällan hos oss och utgöra då merendels Tingsbanor: af Kullerstenar förekomma ymnigt på Valplatserne, Pl. 15 Fig. 48. Pl. 17. Fig. 52. I Småland, särdeles i Finveden, förekomma flera, som kallas Bedeställen och tyckas hafva varit andaktsvårdar. 4:o *Rektanglar*, eller aflånge fyrkanter, af Bautastenar finnas på Valplatser, men träffas äfven enstaka såsom grafmonumenter; det samma kunde man säga om dem af Domstenar. Kullerstens Rektanglar ser man äfven på Valplatserne, jämför Pl. 14. Fig. 46. Pl. 15. Fig. 49, och Pl. 1. F. ser man en planerad Rektangel med vinkelstenar. 5:o *Trekanter*, en dylik med Centralsten och vinkelstenar ser man Pl. 1. H. De finnas på Valplatser, Pl. 12. Fig. 40. nederst. Pl. 14. Fig. 46. Pl. 19. Fig. 57. och är det egentligen planerade Trekanter, som på flera ställen i Småland hafva namn af Bedeställen, eller tillbedjare-platser. 6:o *Fotanglar*, till hvilket namn den liknande formen gifvit anledning. Jag hade i det ställe kallat dem Treuddar, men Neptuns Treudd har vid denna benämning fästat begreppet om ett slags gaffelform. Fotanglarnas inböjda sidor kalla vi *Bågar*, och deras sammanfogningar kunna antingen, äfven som trekanternas, vara spetsiga vinklar, ofta med vinkelstenar, eller bredare såsom *Halsar*, då de stundom föreställa menniско-figurer med utsträckta ben och lämna rum åt må hända ursprungligen där formade hufvuden och fötter. Sådane halsar får man se på fotanglarne i Östergötland, där Bråvalla slaget stod, Pl. 12. Fig. 40, hvarom på sitt ställe. Dessa treuddige monumenter äro hittills ganska litet kände och skilde från den rätlinige triangelformen. De finnas endast af Kullersten, hafva stundom *Armar*,

Pl. 1. I. och äro ej mindre mångtydige och svåre att bestämma ändamålet af, än de öfrige kullerstensformer. Dock har jag trott mig kunna afgöra, att de äro af 3:ne slag, nämligen andaktsvårdar, enstaka grifter och delar af Valplatser. Andaktsvårdar af detta slag upptäckas tydligen i Småland vid Offerhögar, såsom man ser Pl. 23. vid Fig. 66 en mera glest stenprydd och Fig. 65 en tätare planerad, midt emot det ännu till en stor del qvarstående altare vid foten af medlersta offerhögen. Då högarne på båda ställen äro 3:ne, förmodligen helgade åt Thor, Oden och Freyr, så torde äfven andaktsvårdarnes 3:ne sidor och vinklar hafva afseende på detta hedniska begrepp om Treenigheten. Man kunde äfven gissa, att offerprästerne där blifvit jordade, men äfven det hindrar ej, att dessa ställen kunnat begagnas till Andaktsvårdar. Skulle man åter helldre vilja anse dem för Slagtoffers-Hagar, så visades äfven därigenom, att de voro ett slags Andaktsvårdar. Enskildte grafvar i fotangelform, hvilka bibehålla namn af den där jordade, äro: Herning Broks graf i Skåne, Södra Åsbo Härad, vid Herninge: Kusens graf med vinkelstenar i Bohuslän, Tanums Härad, Lurs socken vid Kusaröd, se Thams Göt. Mon. Tab. 19, och har hvarje båge omkring 20 alnar, emedan det hörde till forntidens tänkesätt att stundom skryta med en ofantlig jätteform: Långben Reses graf i Bohuslän, Stångenäs Härad, öster ifrån Brokyrka vid Björkebräcka, har 16 alnar i hvarje båge, Tham Tab. 1. I Halland finnas flere dylike, Åke Jättes graf är i Slättåkra socken vid Klefva, och fotanglar med gammal benämning af Jättegrafvar finnas i Ullaröds socken, i Asige socken på Solberget, och en i Hvalinge socken med en ovanligt stor fyllnad af omkring 2 alnar hög, se Bexell om Halland D. 1, p. 54, D. 2, p. 75, 165, 278 &c. En fylld fotangel med vinkelstenar i Wästmanland nära Köping vid Frostad med fornsägn om en jättegraf i människoform, då en liten stenring midtpå skulle föreställa naflen, omtalas och är aftecknad uti anmärkningarne till Eigles och Asmunds Saga af Salan p. 140. Fotangelformer på Valplatser visa sig här Pl. 12. Fig. 40. Pl. 15. Fig. 47. Pl. 18. Fig. 54. Den man ser Pl. 21. Fig. 61. N:o 1, hvilken finnes i Bohuslän på Hjertums så kallade Ske, eller betesmark, har ej allenast 2:ne armar, utan äfven därvid qvarlefvor af en rundel, som man säger skall föreställa det från kroppen skilda hufvudet. Allmogen kallar detta ställe Jättesa, eller jättinna, med tillägg, att en sköldmö här blifvit slagen och hufvudet afhugget. Figuren har omkring 20 alnar i hvar båge. Jag lät gräfva i dess med stensättning utmärkta medlersta del till 2½ alns djup, äfven undersökte jag den därunder varande runda kullerstens-form af omkring 14 alnars diameter, som har en platt fyllnad, af omkring ¼ al. hög, och lät där gräfva öfver 3 alnar djupt igenom 3:ne lager, bestående af mull, ren sand och slutligen klapur. Likaledes öppnade jag ovalen N:o 2, såväl midtuti som under största polarstenen, samt undersökte på samma sätt den därvid varande mindre kullerstens Cirkel med polarsten, och bestod bottnen på dessa ställen alltigenom, äfven som hela fältet, af sten och grus. Men i alla dessa Monumenter syntes ej minsta tecken

till uruor, ben eller andra vanliga fynd. Traditionen är ganska trolig, att här stått ett blodigt slag, man säger till och med, att kyrkan fordom hetat Larm af detta krigsbuller, (Oedman p. 161.), och utom slagfält skulle stället ej kunna tydas till annat än en Envigesplats, eller ett allmänt Begrafningsställe, men hvilken af desse 3:ne benämningar man antager, var ganska oväntadt att ej finna urnor, eller ben, hvilket dock kan förklaras på det sätt, att liken där blifvit obrände begrafne och i denna grund, som föga utestänger luftens och vattnets åtkomst, på en tid af omkring 1000 år, äfven till minsta ben multnat. Dessa stensättningar, som äro vid vägen, kallas alla efter den märkligaste, Jättesa. Söder därifrån äro några stenrör, och smärre i ett par cirklar reste stenar, hvilket ställe kallas Resestenar. Äfven säges, att man i en närbelägen skog, Gälen kallad, sett nu öfvervuxna stensättningar, bland hvilka varit flere fotanglar, som utvisat både hufvud och fötter.

Vid Högar och stenrör bör man gifva akt på lodräta höjden, *Sluttningshöjden* och omkretsen, men då tillfälle ej är att uppgifva ett noggrannt alnmått, kan man mäta med steg, då sluttningshöjden tages från högens fot till dess spets, men omkretsen mätes vid foten. Undersökas Bautastenar och Domstenar, böra de räknas och mätas. Vid Cirkelformer utsättes Diametrens, vid andre figurer sidornas storlek: och vid alla Monumenter iakttagas deras *Vårdprydnader*, så kallar jag de delar och tillsatser, hvilka ej väsendtligen tillhöra ett monument, hvilka ej alltid därvid finnas, och stundom icke ursprungligen funnits, och hvilka kunna vara borta, utan att monumentet förlorar sitt ändamål, sina hufvudsakliga kännetecken och sin benämning. Således vid högar äro ätthällar och fotkedjor &c. vid stensättningar i allmänhet Central-, Vinkel- och Polar-stenar, vid fotanglar armar och vid alla monumenter äro Förvårdar, Fredsbanor och Vårdhållare icke annat än Vårdprydnader. Äfven finner man stundom *Oregelbundne Stensättningar*, ej egentligen tillhörande någon af de uppgifne regelbundne former. Hit höra äfven *Strödde reste stenar*, hvilka hvarken utgöra linier, eller någon ordentlig figur. Hufvudsakligt vid beskrifvandet af minnesvårdar, hörande till denna klass, är ett noggrannt uppgifvande af Lokalen. I detta afseende passar Provinsens benämning, såsom äldre, mera känd och naturlig, bättre än Länets, och Stiftets är än sämre. Socknens namn är alltid och Häradets ofta högst nödigt att utmärka, emedan flere Socknar och byar af lika namn ej sällan finnas i samma provins. Väderstreken äro äfven nödige att känna, ofta vid planen af flere vid hvarannan varande monumenter, och alltid då fråga är om likens eller stenkistors läge i grafvar, eller om ingången till kummelgrottor, Hällkistor, eller andre slutne stenformer. Då mångtydighet särdeles vid stensättningar så ofta kan äga rum, böra svårigheterna af en nöjaktig förklaring ej ökas genom ofullständige uppgifter. I synnerhet hörer beskaffenheten och rätta bestämmandet af kummelgrottor och Valplatser till ett så litet kändt och odladt fält, att de nästan kunna anses för nya upptäckter. Jag har därföre

före här med en viss fullständighet uppgifvit dem och aftecknat en icke obetydlig del däraf. Andra hit hörande ämnen skola vid ett annat tillfälle äfven med någon utförlighet omnämnas. Jag vill nu endast i kårthet framställa de särskildta slag och den indelning, som lämpligen kan äga rum, af de till denna klass hörande minnesvårdar, i anseende till det ändamål och afsickt man haft med deras uppresande och tilldanande. Således kan tagas i betraktande:

1:o *Gudstjensten*, hvartill man äfven kan räkna den sed att afkårta en till krigstjenst otjenlig samt för sig sjelf och andra besvärlig ålderdom, med att helga sig åt Oden och kasta sig utföre någon ansenlig höjd. Härtill passade våra branta Hälleberg, från hvilka man stundom i detta afseende störtade sig. Ett sådant ställe kallas *Ättstupa*, på gamla språket Ätternistapi, emedan stapi är klippa. Vid dessa ställen finner man stundom en särskild uppgång, och öfverst en plan, hvarifrån man kastade sig, merendels ser man äfven nära ättstupan något vatten, som tjent till likens tvagning. En Ättstupa omtalas uti Götr. och Rolfs Saga. Flera sådane finnas i Wästergötland, Östergötland, Södermanland, Småland, Skåne och Bleking, med en urgammal och ganska bestämd tradition om deras bestämmelse. Äfven nämnes en Ättstupa, eller som den här kallas Ättenistapa, på ett litet Rågångs-Dokument på pergament af år 1309, funnet af Prosten Ljungren i ett skåp i väggen i Häggums kyrka, och i kopparstick aftaget i Thams Anmärkningar om Ordaförståndet i vår äldsta Historia, där äfven sjelfva ättstupan på berget Billingen i Wästergötland är aftagen. Om detta dokuments verkliga tillvarelse och oförfalskade beskaffenhet, som jag i alla fall ingalunda kunnat betvifla, är jag så mycket mera öfvertygad, som jag sjelf sett det, och kan härvid anmärkas, att om Thams text, i hans strödde samlingar till Nordiska Archäologien, stundom vittnar om ett flygande snilles oreda och paradoxer, så äro likväl teckningarne af de mäst noggranna och med sanningen enliga. Ganska opålitliga äro däremot teckningarne af Ättstuporna i Svec. Ant. et Hod. T. 3, N:o 49, 50, där äfven lokalen, dels är oredigt, dels alldeles icke uppgifven. Uti Nomenkl. p. 11, har jag nämt, att Seneca, Virgilius och Pomponius Mela omtala ett slags ättstupor. Judas Iskariot kastade sig äfven utföre en dylik Ätternistapi, som sedan kallades Akeldama. Vår nya öfversättning af Apostl. Gärn. 1: 18, anför därföre, att han störtade sig utföre en höjd, men vid Matth. 27: 5, nämnes blott, att han gick bårt och afhände sig lifvet. Det är besynnerligt nog, att traditioner och uppgifter om ättstupor i Norden endast finnas i Sverige, likväl äro de hos oss ingalunda af den mycket problematiska beskaffenhet, som Danske Antiqvarier förmoda 20).

20) Denna mening yttras äfven uti en af Köpenhamns ephemeriska produkter, Dagspostens Söndagsblad, utgifvet ved J. K. Höst, för 1816, där uti N:o 27, 28, min högt aktade och älskade vän, Professor Nyerup, låtit inflyta några anmärkningar emot min

De uti en del berg befintliga Grottor kunna i flere afseenden hafva någon märkvärdighet, och tror man, att en dylik Grotta på Blendashed vid Odensjö i Småland nära Skatelöf blifvit nyttjad till tempel, se Nomenkl. p. 61. Utom Ättstupor och Grottor kunna i bergen äfven finnas Jättegrytor, eller större och mindre runda, öfverst breda och nedåt allt smalare, uthålkningar. Enligt hvad pag. 46. anfördt är, hafva dessa varit ett slags bakugnar, och må hända i några af dem har man samlat regnvatten till något andeligt bruk. I Norrige kallar man dem äfven S:t Ols Gryder. *Tempel-Kummel* och *Altarkummel* skola vid afhandlingen om Kummelgrottor särskildt omtalas. *Offerhögar*, se Pl. 1. A, hafva Altare N:o 1, Fredsbana N:o 5, kunna dessutom, äfven som ätthögar, hafva Krona N:o 2, och Fotkedja N:o 4. Hos oss finnas ej vid Offerhögar desse vårdprydnader i behåll, men af Worms teckning p. 8. ser man, att de finnas i Danmark. *Skirkällor*, (af gamla ordet Skira, rena) eller heliga reningskällor, brunnar, eller andra vatten-samlingar voro äfven vid offerställen, hvaraf man ännu någon gång finner spår vid Offerhögar, Tempelkummel och Offeraltaren. Uti detta Skirvatten dränktes stundom de människor, som skulle offras, så skedde i Upsala, enligt Crantzius i företalet, och på Island enligt Worm p. 7, hvarföre han kallar dem Blotkällor. Mera om Offerhögar, då Pl. 22 och 23 förklaras. Enstaka *Offeraltaren* skola sedermera, i anledning af Altarkummel, omtalas. *Offerlundar* hade både Greker, Romare, Galler och Germaner, ja de omtalas äfven uti 5 Mos. Bok. 12: 3. Att de funnos hos oss, vittnar ej allenast Bihanget till Gottlands Lagen p. 48, utan intygas äfven af de på många ställen i Riket förekommande lämningar och traditioner därom. *Offerhällar* äro klumpformige, åfvanpå flate stenar, således olika Offeraltaren, som hafva en stenskifva, hvilande på fötter, skilja sig äfven från Altarkummel, som bestå af en massivare Takhäll, åfvanpå flat, upprest på grofva kummelblockar, emellan hvilka bildas en grotta. Offerhällar, ehuru mera klumpformige, äro däremot, såsom altaren i våra kyrkor, af så stor och solid beskaffenhet, att de inga fötter behöfva. Skulle en Offerhäll finnas, något litet upplyftad från jorden, så hvilar den endast på underliggande små stenar. Offeraltaren funnos allmänt, och finnas ännu, på ett och annat ställe, på och vid högar, eller andre monumenter, utgörande högtidliga samlingsställen, men Offerhällar finnas merendels enstaka i skog och vild mark, likväl åtföljer ej sällan någon tradition och benämning af altare. På öfra flata sidan af alla slags offerstenar finner man stundom några ingräfda hål, hvilkas ändamål torde varit att däruti samla askan. Offerhällar finnas på flera ställen, i Bleking det så kallade Hoby altare i Hoby socken, samt 2:ne i Thorhamns socken på ett platt stenberg, Altarmoen kalladt: i Småland, Östbo Härad, Fryeleds socken vid Svenaryd på Altaremåsen: i Halland i Grimmetons socken Altarstenen,

---

Nomenklatur, hvilka dels af sjelfva Nomenklaturen vederläggas, dels genom hvad här anföres, förfalla.

en dylik emellan Walda och Ängås, äfven kallad Altarstenen, i Onsala socken på Ejderön det så kallade Offeraltaret m. fl. En offerhäll nämnes i Dom. Bok. 13: 19. Uti Stormarn vid Elbströmmen nära byn Wedel är en ofantlig offerhäll, omgifven af en rund fredsbana. Uti hällen, som ligger i en stor offerlund, har man huggit 4 afsatser eller trappor, för att komma upp till offerstället, hvilket ännu på 1600:talet tycktes vara blodbestänkt, Arnkiel Cimbr. Heyd. Rel. p. 174. *Skyddshällar* äro af samma klumpformiga beskaffenhet som offerhällar, men ofta större, äro icke på öfra delen flata, åtföljas merendels af små trollhistorier, men aldrig af någon tradition att de varit altaren. Uti desse stenar trodde man att någon ande bodde, och på det denne skulle blifva välgörande och skyddande, blef stenen, eller rättare den däruti boende anden, hedrad med dyrkan och stundom med offer. Därföre förbjuder Upplands lagen Kirk. Balk. 1 Flukk. att offra åt afgudar och tro på stenar. Uti Hermanssons Disput. De Unctione Lapidum omtalas 5 stenar i Uppland, hvilka blifvit helgade med smörjelse och med dyrkan ansedde, nämligen i Hagunda Härad, Hageby socken, en nära vägen vid Fockstad, en vid Hellinge och en i Tibble socken vid Sundby, hvarest vid stenen finnes en brunn eller Skirkälla, en i Järlåsa socken, och en i Näs socken i Åsunda Härad vid Kåsbacka. I Uppland kallas de Elfqvarnar, af de däruti boende andar eller elfvor. På Island hafva de namn af Buasteinar, emedan desse skyddsandar ansågos såsom goda grannar, ty Bua är grannqvinna. Uti Kristni Saga p. 10. omtalas en sten, som man dyrkade och till hvilken man offrade, och en dylik dyrkan nämnes äfven uti Landnamabok. Maglesten i Skåne vid Ljungby nära Christianstad, som blifvit berycktad för sagan om en därunder varande elfdans, samt ett ifrån elfvorna taget horn jemte en pipa, lär varit en sådan skyddshäll, då tron på elfvorna uti stenen med tiden förändrats till berättelse om en elfdans under stenen. Glumsten i Morups socken i Halland, som äfven är vida berycktad, och omtalas redan vid år 1061, såsom ett sjömärke, lär äfven varit en Skyddshäll, den är 5 alnar hög och 7¼ bred, men Maglesten är dubbelt större åt alla sidor. Vid Raflunda i Skåne bibehålles ännu tradition, att sammankomster skett och att vidskeppelse blifvit öfvad vid den klumpformige Baltasten (Ballderssten) i Kungsoran, och finnas dylika på flera ställen. På Gottland finnas 2:ne sällsamme Skyddshällar. Den ena är vid Stenkumla i Bertils skog, den är öfver 6 alnar hög och 4 à 5 alnar bred, och hvilar på en midt under stående sten af öfver 2 alnars höjd och bredd. Omkring monumentet är en fredsbana. Den stora stenen har varit större, men den faller småningom sönder, emedan den är en sjelfffrätsten, sådan som Linné omtalar i sin Gottl. Resa p. 262. Offeraltare har den ej kunnat vara, i anseende till sin höjd, oacktadt formen annars därtill är passande. Den andre är vid Garde uti en äng vid en backe, den är vid 3 alnar i kubik, mera tärninglik än klumpformig, hvilande på 10 i rektangelform underlaggde stenar, endast af vid ¼ alns höjd. Detta resliga minnesmärke kunde äfven anses för ett altare, men är äfven då

af ett utmärkt och sällsamt slag. *Skydds-Pelare* hafva varit dyrkade på samma sätt som Skyddshällarne, men äro pelarlika uppreste stenar, merendels af ansenlig höjd, äro större än Bautastenar, och finnas ofta 3:ne tillsammans, men mera därom, då Pl. 4. Fig. 7. förklaras. *Andaktsvårdar* äro stensättningar, bestämde till någon förrättning, som haft afseende på Gudstjensten. De kunna vara af flera slag. Landnamabok p. 94 omtalar en krets, uti hvilken slagtoffren blifvit granskade och godkände. Dylika stensatte Slagtoffers-Hagar torde äfven hos oss vara i behåll, ehuru de hittills ej kunnat urskiljas och bestämmas. Vid de så kallade Bedeställen eller Tillbedjareplatser tyckas böner, eller annan andaktsöfning blifvit förrättad. Stundom torde man därtill hafva valt de aflidnas grafvar. Kullerstens-former, men i synnerhet Trekanter, kallas bedeställen på några orter och särdeles i Finveden i Småland. Dylika stensättningar vid Offerhögar kunna nästan på intet annat sätt förklaras, än såsom andaktsvårdar. Uti Apost. Gärn. 16: 13. omtalas ett bedeställe vid en flod utanföre Staden Philippos i Macedonien. Stundom torde äfven de Christne begagnat de gamle hedniske Andaktsvårdar, i synnerhet om de befunnits på deras förfäders grifter. Våre hedniske Fäders böner lära ej varit mångordige, likväl anföres i Ynglinga Sagan C. 10, att Svenskarne åkallade Oden: den hedniske Isländaren Thorkil Måne, som Landnama omtalar, vände däremot sina böner till den Gud, som skapat solen. Allmänheten var van att samlas vid stensättningar, och det är troligt, att de förste Christne lärare begagnade dylika till predikoställen, förr än man hann bygga kyrkor. Detta bestyrkes af flere traditioner. Således finnas ännu ställen på Hallands ås, som kallas kyrkohåll och kyrk mässa. I Asige socken i Halland på Årstadsgärde är en oval af 32 reste stenar, som kallas Munkkyrkan. Bönarp i Hvalinge socken i Halland, äfven som Bönestad i Nyköpings Helgona socken i Södermanland, hafva fått namn af dylika bedeställen. Äfven finnas flere stensättningar, som uppgifvas vara minnen af fordna kyrkobyggnader, ehuru lokalen ofta tydligen visar, att där ej kunnat vara annat än Andaktsvårdar. Ett nyare minne af detta slag är den trekantige så kallade Altarhallen i Rödeby socken i Bleking, där Gudstjenst blifvit hållen 1564 under kriget emellan Erik XIV och Fredrik II, se min Blek. Hist. p. 243. *Offerkällor* härleda måhända sitt första upphof från de gamla Skirkällor, men hafva under påfvedömet fått en invigning af ett annat slag, hvarföre de merendels bära namn af något Helgon. Här samlades man detta Helgons dag, eller vanligen vid midsommarstiden, de sjuke för att anropa den skyddande Helige, och för att i den enkla drycken finna läkedom, de friske för att träffa godt sällskap, ungdomen roade sig med dans och lekar, alla drucko af vattnet, alla offrade några småsaker i källan, och hälsan och glädjen hade trefnad omkring dess bräddar. Kyrkorna och prästerne i grannskapet befunno sig äfven väl däraf; ty på flera ställen emottogo de vid samma tillfälle ett mera redbart offer. Denna gamla sed bibehåller sig på några ställen ända intill våra dagar. De friske gå ej miste om

nöjet, och sjuklingen, om han ej tror på Helgonet, tror han åtminstone på källan, hvilken tro, om den är rätt stark, ej litet bidrager till hälsans verkliga återfående. Nästan i alla våra Provinser finnas flera dylika källor, och då Jättegrytor stundom äfven innehålla vatten, hafva de äfven någon gång såsom Offerkällor blifvit begagnade.

2:o *Krigsväsendet*, hvartill man bereddes genom öfning på *Gymnastiska Banor*. En del af dessa väcka minnet af det gamla Målskjutande; ty man öfvade sig ej allenast att slunga och kasta med sten och spjut, utan i synnerhet att skjuta med båge. I Wästergötland hade Konung Stenkil sina skåttmål i Levene socken, nämligen Skäktesten, som sedan blef ätthäll på hans grafhög, vid Kungsgrinden och på Stångeberg. Rimkrönikan omtalar denne Konungs färdighet i bågskjutning, traditionen har äfven bevarat minnet däraf, fornlämningarne äro ännu på stället att bese, och namnen bibehålla sig. I Spangerejd socken i Mandals Amt i Norrige visas reste stenar, där man säger, att den ryktbare kämpen Ejnar Tambaskjelfver skutit till måls med sin båge Tamb på ett afstånd af $\frac{1}{8}$ mil, jemför Bing om Norrige p. 640. I likhet med desse äldre öfningar hafva i sednare tider skjutsällskap uppkommit, såsom de Skånska Knutsgillen, hvilka bland annat roade sig med att skjuta till måls på en papegojbild, se mina Anteckningar om Medeltidens Inrättningar i Lund p. 11 &c. Harald Hårdrådes Saga C. 8. omtalar, huru krigare lekte och dansade, och ännu hafve vi platser, som vittna om de gamla Kämpenöjen, Vapenöfningar och Lekar till ernående af kroppsstyrka och vighet. Lekåsa i Wästergötland och Leknäslund i By socken i Dalarne hafva båda namn af, och tradition om, sådane lekar, hvilka äfven blifvit hållne uti stensättningen, Röraring kallad, på en backe i Lossa socken i Uppland och på flera ställen. På Himmelsberget i Rolfstorps socken i Halland är en planerad bana, 90 alnar lång och 40 bred, flera öfningar lär man här förehaft, och så långt traditionen går tillbaka omtalas, att man i synnerhet pröfvat sin styrka med att från berget nedkasta stora stenar. På Glimhögarne vid Lejre på Seland är troligt att man öfvat sig med kämpande, emedan gamla ordet glyma har en sådan betydelse. I By socken i Dalarne äro Danshögarne, i Bohuslän, på ön Oroust, vid Langelands kyrkomur är Dansarebacken, och på en berghäll i Tanums socken ser man en ristning föreställande dansande personer. Man älskade äfven att rida, och Sturluson omtalar, att Sveriges Kon. Adil var ryktbar för sina sköna hästar, hvilka hade sina särskildta namn, men denna Riddare-lust blef hans död; ty då ett offer anställdes åt Gudinnorna, var Konungen efter den tidens sed till häst, och lät den göra en volt omkring offerstället, då hästen i farten stupade och Konungen föll med hufvudet så häftigt mot en sten, att hjernan gick ut. Men äfven där icke fråga var om Gudinnor, lär man haft platser för att öfva sig med ridande. Sådane Hippodromer tyckas på flera ställen visa sig med tillräckligt utrymme. I Småland, Sunnerbo härad, Kånna socken, på Berghems gärde är en upphöjd bana med smärre reste randstenar,

vid 150 alnar lång och 10 alnar bred. Adelsåsen vid Levene i Wästergötland, där Konung Stenkil hade sina öfningar, är vid 1500 alnar lång och 200 bred. Riddaregrafven på Bolmsö i Småland kan äfven härvid komma i fråga. På Kongshögarne i By allmänning i Dalarne har man funnit märlor invuxna i träden, och lär man där haft ridderliga öfningar med att rida till rings. En dylik, ehuru sällsam sednare tiders öfning omtalar Linné uti sin Skånska Resa p. 235, nämligen att man vid Falsterbo, i stället för andre ringar syftat åt en tunna med en katt uti. *Envigesbanor*, som kallas Kretsar, nämnas uti de gamle enviges-lagar och kämpevisor. Hvad jag redan år 1797 i min Inledning p. 228, såsom troligt anfört, att ovale stensättningar med polarstenar, sådane som man här ser Pl. 21. Fig. 61. N:o 2, kunna anses för Envigesbanor, har nyligen genom Professor Bexells forskningar i Halland vunnit bekräftelse. Man finner därstädes i Släp Socken på Kyfviks ägor nära Bångsbro en oval af 9 stenar med 2 polarstenar, jämte tradition att 2:ne kämpar där dödat hvarannan och ligga där begrafne. I Ysby socken på en Ljunghed vid såghuset emellan Edensberg och Laholm bibehållas äfven namnen på dem, som där vid de så kallade Tvästenarne, ej långt ifrån Alaby, hållit envige, nämligen Starkotter och Hergrim. Vid Träslöf nära korsvägen är en bana af 20 stegs längd, där det säges att kämpen Erle uti envige vunnit seger och därefter offrat uti den närbelägne efter honom sedan namngifne Erlesdal. Uti Skällinge Socken på Kjölleryds hed bibehålles ännu minnet af, att en lång föreningskedja vid en envigesbana gått ifrån största stenen af 9 alnars höjd till de 2:ne stridande jättars grafvar, som äro ett stycke därifrån belägne, hvilket bestyrker hvad jag uppgifvit, så väl om Envigesbanor, som om Föreningskedjor. I Nerike och Kumla socken, vid södra Sonna, söder ifrån Blackstads Gästgifvaregård, är en Envigesbana och vid högsta polarstenen en ättkulle med fotkedja. Den kämpe, som haft sin plats vid denna polarsten, lär således stupat och blifvit begrafven i ättkullen. Ett stycke ifrån Envigesbanan äro 3:ne Vårdhållare. Likväl hafva envigen äfven kunnat hållas inom gränsor af annat slag och form. Äfven är icke underligt, om man stundom endast finner Polarstenarne qvar, då den stensatta ovalformen blifvit förstörd, eller tvärtom. Emedlertid får man se de nämde ovale former i flere landsorter och äfven på *Valplatser*, men dessa slags minnesmärken skola här fullständigt omnämnas, då de därtill hörande Plancher här komma att förklaras.

3:o *Rikets Styrelse* och *Lagskipningen*. Härtill höra de ställen, där Riksmöten höllos, där Konungar hyllades och där Rättegångar förehades, ja äfven där invånare uti mindre distrikter samlades, för att afgöra de dem åliggande ärender. Alla dessa slags sammankomster plägade kallas Ting. Dessa Ting höllos dels på Högar, dels på särskildta ställen på jämna fältet och ofta innom Stensättningar. Jag innefattar således båda dessa slag med benämningen af *Tingsplatser*. Men då desse Högar och Stensättningar ej här, såsom i Danmark lär vara händelsen, alltid finnas förenade

och tillsamman utgöra ett fullständigt Monument, utan tvärtom hos oss oftast ingen förbindelse hafva med hvarannan och, väl på flera ställen, dock sällan träffas tillsamman, så har jag på goda skäl delat den allmänna benämningen af Tingsplatser i 2:ne slag, af hvilka det första är *Tingshögar*. Då på desse någon gång finnas stensatte kretsar, kunna de där anses såsom en vårdprydnad, hvilken ehuru passande den verkligen är, likväl äfven så väl kan vara borta, och oftast hvarken finnes eller ursprungligen funnits på desse högar, och för att nämna de i Norden mäst ryktbare och klassiske fornlämningar af detta slag, kunna vi blott anmärka, att Tingshögen vid gamla Upsala, Pl. 24. Fig 67. F, ej har och ej haft någon stenkrets, och att Mora stenar, Pl. 28 Fig. 77, icke voro placerade på någon hög, utan tvärtom på en lågländ äng. Därföre då Sturluson i Olof den Heliges Saga C. 80 omtalar det stora Tinget vid Upsala, nämnas inga stenar, utan han säger, att Kon. Olof Skötkonung satt på en stol, förmodligen en väl utsmyckad Thron af trä, och midtemot suto Ragvald Jarl och Lagman Thorgny på en stol, förmodligen ett därtill inrättadt bredare säte af trä, då de öfrige togo plats däromkring så långt det räckte, och de, som ej annat rum fingo, betäckte de närmast därvid belägna fält och höjder. Hade här varit stenar, hvilka icke behöfdes då där voro stolar, så hade de visserligen i denna omständliga beskrifning ej blifvit onämde. Icke heller finnes, eller så mycket man vet, har det funnits stenar, hvarken på Kungshögen eller på Lybergshög vid Lund, som var det gamla Danska och Skånska Tings- och Hyllningsstället. Tingshögarne äro mera platte åfvanpå än Ätthögar, och likna de här tecknade högar Pl. 22. Fig. 64. Sådane finnas på många ställen, jag vill här blott nämna ett par af de mäst sällsamme. På Bolmsö i Småland, norr om Smederyd på ljungheden är en vacker Tingshög, och på östra sidan vid dess fot på jämna fältet en cirkel bestående af 16 stenar i domstensform. Detta Monument kan förklaras på icke mindre än 4 sätt. Det kunde tydas till en offerhög med en slagtoffers-hage. Det kunde anses för ett stensatt tingsställe, som fått en mera högtidlig plats, likasom i Gudarnas åsyn vid en Offerhög. Det kunde tydas till en Ätthög med en sådan Ustrina, eller Bålbränningsplats, som Rhode omtalar p. 28, i synnerhet om den varit på västra sidan om högen och inuti haft en stenlaggd fördjupning. Men troligast utgöra de båda tillsamman en tingsplats, då man på ena stället hållit ransakningen och på andra afsagt dommen, eller på ena afgjort rättegångar och på andra hållit allmänna möten om skatter, krig eller andra till ortens styrelse hörande ärender. I Halland i Winberga socken norr om Faurås är ett berg, kalladt Såberget, norr om detta berg är en stenkrets, kallad Domsätet, öster om berget är en hög kallad Tingshögen, och på sjelfva berget äro 5 klumpformige stenar i en krets kallad Afrättsplatsen, äfven synas lämningar af en väg, som gått från Faurås till Tingshögen, denne kallas Tjufvägen. Stöld var ett af de största brott man viste och ansågs stundom i de gamle krigiske tider svårare än mord. Häraf kan slutas, att man fört desse grofva brottslingar först

till Tingshögen, där förmodligen ransakningen skett, sedan lär dommen blifvit afsagd på det så kallade Domsätet, hvarefter den genast gått i värkställighet på afrättsplatsen. Någon gång, ehuru sällan, begagnades märklige ätthögar och äfven naturliga backar till Tingssamlingar. Stundom finner man Tingshögar belägne inne uti byarne, en sådan är i Skalunda i Wästergötland och en i Hishult i Halland, till hvilken varit anslagit ½ tunneland jord under namn af Tingsåkrarne, förmodligen till Dommarens traktamente. Af ett särdeles slag är den så kallade Bäsing vid Larf i Wästergötland. Den är hög samt ovanligt brant och smal. Namnet är af gamla ordet Bäsa, som betyder att leda oxar i sina bås, och ännu säger man i Skåne att fäkreaturen besa, då de i sommarhettan häftigt löpa. Enligt Wästgöta och Östgöta lagen, knnde en landstrykande spelman om han blef sårad, ej få ersättning, utan om han med insmorda händer, fattande i svansen på en otam qviga, som med spö piskades, kunde hålla henne tillbaka på en dylik brant höjd, men härom och om Tingshögar samt ställen för Riksmöten i de 3 Nordiska Riken kan ses fullständigare i min Nomenkl. p. 26 etc. Det andra slaget af Tingsplatser är *Domstensbanor*, de äro ganska ofta i Cirkelform, jag har likväl ej velat kalla dem Tingscirklar &c. emedan de någon gång finnas ovalformige och äfven fyrkantige. Benämningen af Tingsställen tillhör äfven såväl Tingshögar, men de på dem stundom befintlige stensättningar kan man till åtskillnad kalla *Domhögsstenar*. På en Runsten i Södermanland nämnes Tingsstad, Bautil N:o 807, men denna benämning kan tillhöra både högar och enstaka stensättningar. De ifrågavarande Domstenar på jämna fältet hafva vanligen storleken af en större eller mindre kullerstol, då man vid Samlingar sutit eller stått på dem. Sällan befinnas de af Bautastens storlek, och någon gång får man se dem i Skyddshällsform, och vid dessa 2:ne grader af storlek, har man ej kunnat sitta på stenarne, utan har man då stått vid dem. Banans beståndsdelar äro: *Drottsätet*, Pl. 1. D. N:o 2, Konungens, dess Befallningshafvandes, eller Dommarens säte: *Lagmanshällen*, N:o 3, ett bakom Drottsätet varande stöd af Bautastens storlek: *Idavallsbordet*, en flat sten, som kunnat tjena till bord, framför Drottsätet: *Jarlssäten*, mindre stenar i Domstens form vid Drottsätet: *Domstenarne*, N:o 1, Nämdens säten, som utgöra en randad bana och omgifva Drottsätet. På ganska många ställen ser man Domstenarne orubbade, och utan att de fleste af dem förefinnas, skulle detta slags monumenter ej kunna bestämmas. Drottsätet saknas däremot ofta, finnes dock på flera ställen, men alle de öfriga delar, äfven som vårdhållare träffar man högst sällan, men på det ingen misstanke skall uppstå, att jag sjelf dicktar vårdprydnader, vill jag uppgifva, hvar de finnas, eller hvar man har säker uppgift, att de funnits. Lagmanshäll, 2½ aln hög, vid Drottsätet i en oval bana har jag sett i Halland på Träslöfs gärde. I Valda socken vid Buera är en lika stor Lagmanshäll samt ett Drottsäte af 1½ aln uti en cirkel af 13 Domstenar. På Gottland vid Anga är vid det

på

på Fotkulor hvilande Drottsätet en Lagmanshäll af 3 alnars höjd och 8 alnars omkrets. I Nerike vid Kumla förde Professor Franzén mig till ett särdeles slag af Domstensbanor. Stenarne voro 9 i cirkelform, intet Drottsäte fanns, men i dess ställe var en af de 9 stenar i sjelfva banans rand af betydlig bautastens storlek, tjenande till Lagmanshäll, vid hvilken förmodligen Dommaren, eller ordföranden för samlingen, stått eller sutit, och i stället för Jarlsäten voro 2:ne Bautastenar, en på hvardera sidan om Lagmanshällen, mindre än denne, men högre än de öfrige 6 stenar, hvilka slags Jarlsäten tycktes utmärka platser för ordförandens närmaste män, eller Dommarens Lagläsare. En dylik bana fanns vid Hjortsberga och 5 stycken ej långt ifrån Blackstad, söder ifrån gästgifvare-gården. En sådan högre Lagmanshäll, bland Randstenarne i en rund bana af 16 stenar utan Drottsäte, får man se i Halland i Okome socken. Idavallsbord med Drott- och Jarl-säten, som varit i Norrige vid Sola i Christiansands Län och Stavangers Amt, beskrifvas i Nomenkl. p. 181, jämför Ant. Annal. D. 1. H. 1. Tab. 3. Fig. 1. Denna af 24 Domstenar bestående cirkel med 8 radier, laggde med hvita kullerstenar, har mycken likhet af en Persisk kyrkogård, se Anquetils Zend Avesta T. 2. Pl. 13. Trenne *Fotkulor* under hvarje Domsten och merendels äfven under Drottsätet finnas på Gottland vid Anga, men i synnerhet på flera ställen på Öland, såsom vid Resmo, vid Gaxa, vid Röda, vid Högby, vid Wangborga och vid Köpinge, men därom mera en annan gång. Dylika skola äfven finnas på Bornholm. I Skåne, Norra Åsbo härad vid Ösjö, är bakom Drottsätet ett mindre Jarlsäte uti en bana af 12 Domstenar, och därvid en mindre bana af 6 stenar, så att här tyckes hafva varit både en öfre och undre rätt. I Danmark finnas äfven Domstensbanor med Lagmanshällar, Jarlsäten och Idavallsbord. I Småland, Östbo härad, Byarums socken i Gärahofs äng är en bana af 12 stenar med 2:ne ganska stora Vårdhållare i Väster tätt bredvid banan. I Wärnamo vid Sörhörja är en bana af 10 stenar med 2:ne helt små vårdhållare äfven i väster. Likaledes emellan Tofteryd och Skillingaryd en oval med Drottsäte och blott en Vårdhållare. Äfven ser man i Halland och Winbergs socken vid Tröinge blott en vårdhållare 30 steg ifrån banan. Dylike vårdhållare äro tecknade här Pl. 1. D. N:o 5. Däremot visar N:o 4 utseendet af de vid flere monumenter förekommande Förvårdar, men dylika har jag icke funnit vid Svenska Domstensbanor, äfven som dessa ganska sällan hafva någon särskild och bredare öppning eller ingång. Cirkelformen var den hos oss ursprungliga, hvarför man sade Tingskringla, och ännu bibehålles på flera ställen namnet Dommarering. Det egentliga och fullständiga antalet af Domstenar är 12, så många voro de äldste Drottar och i likhet därmed den sednare nämd. Uti Wästgöta Regenten Inges Synebref, som anföres af Dalin D. 1. p. 427, och af Tidgren uti Wästergötl. Hist. p. 96 med flere, säges därföre, att Inge kom med 12 sina Drottar och höll en Rågångs Dom. Sådane 12 stenar till Nämdens säten finnas ännu hos oss flera

i behåll, både med och utan Drottsäten. Deras egentliga höjd gör dem passande till säten, men i allt detta äro flera afvikelser och bruk på särskildte orter, således finner man hos oss någon gång 6, 7, 10, 11, 13, 16, 24, ganska ofta 9, i Norrige stundom öfver 40, men i Danmark till och med öfver 70 stenar. Oedman uti sin Beskr. öfver Bohuslän p. 145, och därefter Iduna H. 5. p. 60, säger, att en Cirkel af 9 stenar med 9 fot emellan hvarje sten är Odens märke, och att man där förrättat offer och afgudadyrkan, men här saknas alla bevis, och jag har ej funnit minsta spår af monumenter, som kunnat gifva anledning till en dylik förklaring. I Bautil N:o 54, 55. visas Arkils Tingsstad i qvadratform med Drottsäte, belägen i Uppland och Wallentuna socken vid Bällstads Runstenar, och på Öland emellan Sandby och Gårdby är en i Rektangelform med 12 stenar och Drottsäte. I Skåne och Östragöinge Härad vid Färlöf är en oval Tingsbana med 12 stenar, och en dylik finnes i Småland vid Fryeled på Sjöbogärde. Likaledes finnas i Halland och Breared socken vid Skallinge 12 stenar i oval från norr till söder, och ehuru det säges, att man här ämnat bygga en kyrka, hvarföre stället kunde anses för en Andaktsvård, anvisar dock 12:talet till Domstensbana, dessutom bygger man ej kyrkor i norr och söder. Ofta äro Domstensbanorna i Danmark fyrkantige, men vid Vordingborg på Seland är en oval af 48 Domstenar med ingång och med ett Drottsäte, som har en Runinskrift, hvilken vittnar om ställets bestämmelse till rättegångar. Domstenar af Bautastens största storlek i ovalform finnas i Wästergötland, Wadsbo härad och Wads socken vid Askeberga, och lär detta af ålder så kallade Tingsställe varit för 2:ne Härader, emedan stenarne äro 24. I Norrige, Drondheims Län, Inderöns Fögderi vid Hegge är det gamla Öreting, hvarest man jämte andre monumenter ser flera ovala tingsställen, hvaraf det största är 64 alnar långt från norr till söder, har ännu 38 stenar af Bautastens vanliga storlek i behåll, och tyckes hafva haft 45. Den stora Domstensbanan vid Blomsholm i Bohuslän har däremot 12 Domstenar af den klumpformiga storlek, att de likna skyddshällar, störst är likväl det midt uti cirklen varande Drottsäte, som liknar en offerhäll uti en fredsbana. Jag såg detta ställe 1814, och kan jag ännu ej säkert bestämma, om det varit Offer- eller Tingsplats, eller båda delarna; ty dess like har ingenstädes funnits. Mäst troligt är likväl, att det varit ett Tingsställe; ty i det närgränsande Norrige finner man ganska ofta stenmonumenter af kolossalisk beskaffenhet, således kunde här en Domstensbana blifvit inrättad i samma kolossaliska smak. För öfrigt äro 12 stenar långt mera passande, än 9, att anvisa ett offerställe, eller hvad man kallat Odens märke; ty Odens 12 Drottar voro därjämte Offrens högste Föreståndare. Men vid ett så märkligt Offeraltare hade troligen någon tradition och urgammal benämning bibehållit sig, hvilket här ej är händelsen. Ofta finnas flera Domstensbanor tillsamman, merendels af olika storlek, hvilka förmodligen varit bestämde för olika stora distrikt, för olika vigtiga ärender och för olika talrik Nämd. Jag har funnit vissa orter hafva någon i detta afseende

oftare förekommande märkbarhet, eller något sällsynt, ja alldeles eget. Således är Sverige i allmänhet utmärkt för sina ordentliga Cirkelformer och 12 Domstenar, Öland därjemte för sina fotkulor, Halland för flera där befundne Lagmanshällar, Wästergötland för sina 9 Domstenar, Nerike därjemte för de 6 smärre och de 3:ne vid hvarannan befintliga högre stenar, Norrige för sina ovaler, och Danmark för sina rektanglar. Sällsam är den så kallade Drottn. Margaretas sten i Danmark, Sorö amt och Marvede socken, där man ser ett Drottsäte i form af en länstol, däromkring 8 Domstenar i form af en halfmåne, och finnes dessutom en fredsbana i Rektangelform. Ett annat slag af de gamla, mera förgängliga, Tingsbanor kallas Veband, som bestodo af hasselstänger, emellan hvilka voro rep spände. Hyllningsställen i öfra Sverige voro Morastenar: i Skåne Lybergs hög vid Lund: i Danmark Kongsstolen vid Lejre, ett Drottsäte, omgifvet af en Bana: och utom andra ställen omtalar Kejsler p. 23 en Valsten i Irrland, som var trehörnig, askgrå och rödfläckig, hvilken troddes hafva den egenskap, att så snart Konunga-valet, efter Gudarnes skickelse och välbehag, var afgjordt och väl förrättadt, gaf stenen ett ljud ifrån sig och suckade.

4:o *Grifter*, af hvilka *Halfkorsgrafvar*, som vid kummelgrottorne skola omtalas, äro de äldste. Näst dem i ålder följa *Ätthögar*, hvilka dock äfven kunna vara af de yngste hedniska monumenter, emedan de begagnades till grafplatser ända ifrån Odens tid till Christendomen, ja äfven någon tid efter Christendomens antagande. De äro således, såsom hedniske Nordgötiske minnesvårdar, både de förste och siste, således de allmännaste, och finnas därföre hos oss ännu till ett antal af många tusende, ehuru hundratals af dem blifvit förstörde och förstöras. För att noga undersöka och beskrifva dem, måste man känna deras beståndsdelar och olika beskaffenhet. De störste af dem kunna hafva omkring 300 alnar i omkrets och vid 30 alnars lodrät höjd, äro vanligen, och hos oss nästan alltid, runda och af jord uppkastade. De minsta af dem kalla vi *Ättkullar*, som bestå merendels af jord och sten, eller grus, och hafva endast en höjd af omkring 1 till 3 alnar, och kunna hafva vid 3 till omkring 6 alnar i diameter. De hafva ofta fotkedja af lägre stenar och utgöra då öfvergången ifrån ätthögar till fyllde sten-cirklar, hvilka äro än lägre, hafva endast kullersten i randen och höra till de flera slags kullerstensformer, hvilka äfven ofta befinnas utan allt slags fyllnad, men visa däremot stundom inuti planering, eller en jämn stenlagd plan, Grafhögars beståndsdelar äro dels yttre och synliga, dels inre och i jorden dolde. Till de yttre höra 1:o *Ätthäll*, eller en Bautasten, rest midt på högens öfversta del, Pl. 1. M. N:o 1. finnes hos oss ännu på flera ställen i behåll, såsom på den gamle Njörds hög vid Norsunda i Uppland, Pl. 29. Fig. 80, Bautil N:o 187: och N:o 842. visar en Runsten, som har utseende af en ätthäll på en ättkulle med fotkedja, men här är ätthällen ej en vårdprydnad på högen, utan Runstenen är det hufvudsakliga monumentet, för hvilken man gjort en liten hög, kringsatt med stenar till vårdprydnad.

slag, just de egentlige af Sturluson omtalte Bautastenar, hvilka intyga, att hos oss ofta så inträffat, att den jordade varit både en förnäm af utmärkt anseende, och en hjelte af utmärkt förtjenst. Uti Håk. Adalst. Fost. Sag. 8. C. 27, där Ejgill Ullsäcks hög omtalas, menar Sturluson med Bautastenar Fotkedjan, emedan där står, att stenarne stodo vid högen. Också ser man på slagfältet i Norrige vid Frädarberg, Pl. 16, att såväl Skeppshögarne vid N:o 5, som ätthögarne vid N:o 7, hafva Fotkedjor. Desse Skeppshögar, utaf hvilka den största tillhör Ejgill, utmärka således högre befälhafvare på flottan af utmärkt mod och duglighet. Sturluson nämner, att Oden blef bränd, men hvarken hög eller stenar omtalas; ty man trodde, att han for genast förhärligad till Godheim, och hans Gudom kunde ej råka i glömska. Vid Wanlander och Domar nämnas endast Bautastenar; ty deras anseende kunde ej betviflas, då de voro Sveriges öfverkonungar. Vid Alf och Yngve, som mördade hvarannan af svartsjuka, vid Halfdan, som var en inkräktare af Upsala thron, och vid Ejgill Tuna Dolgr, som nödsakades betala hjelptroppar från Danmark emot egne undersåtare, och som slutligen under en jagt dödades af en tjur, nämnas däremot högar, men inga Bautastenar. Ätthögars inre beståndsdelar äro ganska olika och förändra sig efter olika tider och orter, men de vanligaste äro: 1:o *Inre Stenröret*, som plägar träffas på omkring 4 alnars djup ifrån högens topp, och består af ett kullerstensrör i halfklotsform, eller i samma form som högen, se Pl. 1. B, där en ätthög föreställes öppnad på ena sidan, och nederst merendels midtuti röret ser man 2:o *Askevården*, som bevarar urnan med sin täcksten och med de sidostenar, som uppehålla den, se Act. Litt. Svec. V. 2. p. 34, jämför Rhode p. 33. och Arnkiel p. 291. Den kallas Obruendarium af Cambry uti dess Monumens Celtiques. Urnan, som merendels är af lera, men äfven af koppar, järn, trä, ja äfven, ehuru högst sällan, af guld och kristall, är af ganska olika form och storlek, ja stundom har man i stället för urnor begagnat stora fat och kärl af utrikes tillverkning. Urnorna hafva stundom lock af samma ämne, som de äro gjorde, stundom hafva de, i stället för ett sådant lock, en löst påliggande flat sten, men oftast äro de utan all annan betäckning än täckstenen. Flera urnor, ja äfven flere Askevårdar hafva funnits tillsamman, men äfven finnas urnor i jorden utan stenrör, ja äfven utan någon nu märkbar Askevård. Uti urnan finnes aska, jemte brända ben och kol, ja stundom pärlor, bernsten, rökelse-kakor, flint-knifvar, stycken af koppar- eller järnvapen, allehanda smycken m. m. och i Grimmeton socken i Halland har man funnit i en Askvård 2:ne öfver urnan korslaggde flint-knifvar. Askevård och urna hänvisa till ett tidehvarf, som börjar med Odens tid och tyckes hafva sträckt sig ända till omkring slutet af 700:talet. Obrända lik i högar kunna däremot möjligen gå ända ned till 1100:talet, men äfven lika möjligen ända upp till 100:talet, de flesta äro likväl emellan desse ytterligheter, och kunna i allmänhet anses yngre än de brända. Till dessa obrända lik hörer egentligen 3:o *Stenkistan*, som är en aflång, fyrkantig och på alla sidor flat lik-

kista, bestående af vid hvarannan satte, ofta flisformige stenar, och merendels har underst en *Bottenhäll* och öfverst en eller flere *Täckstenar*. Sådana kistor äro både med och utan stenrör. De innehålla ben af obrända lik, jämte vapen, smycken och andra fynd, men stundom innehålla de äfven aska och brända ben både uti, men oftast utan urnor. Att de tillhöra en sednare tid visar, utom de obrända benen, likheten dels med Harald Hårfagers grift, som är af år 936, och beskrifves af Sturluson i denne Konungs-Saga C. 45, och omständligen i Schönings Norr. Hist. D. 2. p. 223, och dels med våra Christna likkistor, af hvilka de äldsta till och med någon gång befunnits vara utan allt arbete af trä, i åldrig form murade, och med huggne täckstenar försedda, såsom vid Lund i den backe, på hvilken alla Helgons kyrka och kloster legat, se Iduna H. 9. p. 307. Således äro grifter med Askevårdar och Urnor, om dessa äro af koppar eller af guld, jämte fynd af guld, koppar och flinta, säkert bland de äldste grifter näst grafkummel (det är Halfkors-grafvar), och utmärka därjämte, efter högens storlek, vårdprydnadernas mängd och fyndens dyrbarhet, börd och utmärkt anseende. Lerurnorna tyckas däremot vara af en något sednare ålder, och såsom mera vanliga utmärka ett mera vanligt anseende. Urnor af ovanlig beskaffenhet, såsom fat och andra stora kärl, jämte oväntade fynd i högen, tyckas utmärka brännåldrens sista period, och därjämte en berest man, eller ock en utländning. Stenkistor med lämningar både af brända och obrända lik bevittna den långa mellantid och blandning af de så kallade hög- och bränn-åldrarne: och stenkistor endast med obrända lik, i synnerhet om de äro flera tillsamman, såsom ofta är händelsen, och därjämte finnas mera oskadade fynd af järn, skulle kunna gifva anvisning till Seklerne närmast vid Christendomens antagande. Men lämningar såväl af brända som obrända lik kunna äfven finnas i de gamle grifter, utan både Urna, Askevård och Stenkista, hvilket visar, att den jordade varit af mindre anseende. Man har funnit kistor af lera, äfven i stället för stenkistor dels hvalf, dels andra små rum af sten, eller af packad jord, med flera förändringar, hvilket visar inblandning af främmande folkslags seder och har af naturlig orsak detta ofta varit händelsen i Danmark; i anseende till dess närmare belägenhet vid Europas Continent, hvarföre man, ej allenast vid grifter, utan äfven vid Danska Antiqviteter af flera slag, finner något konstladt och främmande för den uråldriga Nordgötiska smaken. Kummelgrottor förekomma hos oss väl någon gång på jämna fältet, finnas dock oftast på ättkullar och stenrörskullar, men då man någon gång neduti jorden i de Skånske och Danske ätthögar får se stenkistor liknande kummelgrottor, höra de till tiden omkring de förste sekler, och tyckas utvisa, att under de Anti-Odinske Asars, eller Joternas sista vistande i landet, före eller under deras utvandring, hafva Joter, (hvarmed ingalunda menas Finnar), och de Odinske Asar, eller Göter, antagit en del af hvarandras begrafningssätt. Ändtligen kan till ätthögarnas inre beståndsdelar nämnas: 4:o *Drakring* eller en inre och uti högen dold fotkedja, se Pl. 1, B. de inre stenar, som synas un-

der Askevården, och denna drakring kan man kalla nedre. Man har äfven funnit dylika längre upp i högen, såsom ett inre Bälte, hvilka vi kalla öfre. Den gamla fördom om drakar, som vaktade skatter i jorden, har gifvit anledning till benämningen. I Wästergötland, Säfvareds socken, på kyrkojorden Brakelund, har man i flere ättkullar funnit nedre Drakringar, som varit i stället för askevård eller Stenkista, och omslutit aska och brända ben, se Lindskog om Skara Stift H. 1. p. 124. På Wisingsö uti Säldehögen, äfven kallad Slättehög, visade sig, sedan en del grus blifvit borttaget till väglagning, en nedre Drakring, som ännu var i behåll år 1815. I Skåne hafva flere dylika visat sig. En nedre Drakring har man funnit i Rönnebergs Härad vid Billeberga uti Billes hög. Vid gården Helenelund nära Malmö har jag sett 2:ne högar med nedre Drakringar, och uti en af dem, som var ganska märkvärdig, fanns en tredubbel öfre Drakring på en rund stenlaggd plan, och uti innersta ringen en liten stenkista, se Nomenkl. p. 90. En dubbel öfre Drakring är äfven funnen vid Fjelkinge nära Christianstad, se Iduna H. 9. p. 301. Yngve Freyr i Sverige och Kon. Härlöger i Numedalen i Norrige fingo af särskildte orsaker ätthögar, inuti inrättade såsom boningsplatser, se Yngl. Sag. C. 12. Har. Hårf. Sag. C. 8. Uti Braut Anunders hög i Balunda socken i Wästmanland har man vid en gräfning råkat på ett lodrät stensatt hål eller lufttrör, liknande en skorsten, men gräfningen blef af Kon:s Befallningshafvande förbuden, emedlertid behöll högen därefter en hålighet. Uti en annan hög nära Wästerås har man funnit en stenkista nederst midt uti högen, och därifrån ett dylikt stensatt horisontelt lufthål, gående ut till högens fot, och var detta hål så trångt, att man ej kunde krypa därin. Desse äro annorstädes högst sällsynte egenheter. Något liknande, och än mera sällsamt, har funnits uti Hemsö kyrkogård på Gottland på ett ställe, där hvarken var tecken till ätthög eller till någon nyare grift: men hvad där fordom varit kan man ej veta. Man råkade $\frac{1}{4}$ aln under jordytan 6 stycken med sten och kalk murade och inuti rappade lufthål af $\frac{1}{4}$ alns diameter. De fyra af dem hade hvardera öfver öppningen likasom en Askevård för att lemna något luftrum, och gingo de rätt ned 3 alnar i jorden till tvänne murar af 4 alnars längd och $1\frac{1}{4}$ alns bredd, tvänne lufthål till hvarje mur. Vid norra sidan förenades dessa murar med en något mindre mur, som inga luftrör hade. Täckstenen öfver ett af dessa lufthål var af marmor, slipad på ena sidan, och såg man därpå några figurer liknande hjul, kedjor, liljor, och band laggde i valknutar, men intet slags bokstäfver. I söder vid öppningen af den fyrkantiga form, som murarne bildade, voro tvänne dylika murade rör liknande vårdhållare, öfver öppningen på hvardera af desse låg helt enkelt en tunn sandsten likasom till lock. Då man nedsänkte en järnstång uti dessa rör, tycktes den komma uti grumligt vatten. Det hela hade denna form П̤, och midtuti omkring 3 alnars djup råkade man en stor sten, liggande på en tät och öfver allt stenhård mur. Undersökningen, som skedde år 1767, fortsattes ej

vi-

vidare, ehuru en gammal tradition säger, att en stor skatt här förvaras, men en berättelse om händelsen, författad af Prosten Åkerman, finnes uti Wisby Consistorii Arkif. Monumentet är högst märkvärdigt och därjämte hittills oförklarligt. Skattgräfvare hafva ofta fördärfvat våra gamla grifter, men önskligt vore, att någon, som hade en mindre skatt att våga, ville använda den på en fullkomligare undersökning, huru det med denna större förhölle sig. Bland sällsamme ätthögar är den som Boställsinnehafvaren på lilla Tored i Qville socken i Bohuslän undersökt 1816, då han äfven inlämnade de gjorda fynd, jämte ritning och beskrifning öfver högen och dess inre beskaffenhet, till Kongl. Vitterh. Akad. Högen var belägen på Toreds ägor bland flere högar och rörkullar, hvilket ställe, ehuru ej tillräckligen beskrifvet, dock utan svårighet kan antagas för en valplats. Uti högens stenkista, hvars sidomurar hvilade på tjocka Ekstockar, var en träkista af 5 tums tjocka svarta, dock ännu friska och starka ekplankor. Denna träkista hade 3:ne afdelningar, som hvardera täcktes af ett stycke träplanka, och dessutom hade kistan ett för dem alla gemensamt lock. Uti hvarje af dessa afdelningar fanns en lerurna med aska, öfverst bestruken med ett slags beck. Äfven funnos i dessa rum en armring af guld samt en tredubbel och en enkel fingerring, flera kopparkärl, fyllda med aska och ben samt öfverstrukna med beck, flera smärre metall-fynd och dessutom en stor mängd kol och aska samt öfverst näfver, besmord med beck och lera. Denna från det urgamla sättet i flere delar afvikande sällsamhet anser jag såsom anvisning på en sednare tid, hvilken mening ökar trovärdigheten af hvad i den tryckta beskrifning öfver detta monument anföres, att Sjolf den gamles söner i Götaland, Wandil och Karl, hvilka omtalas i Njals Saga och hvilka stupade i Bohuslän vid år 976 i ett slag emot Isländske vikingar, här torde ligga begrafne: Ja, jag finner till och med denna för oss främmande inre inredning af grafven hafva någon likhet med de egenheter, som vid Isländska Monumenter förekomma. Utom de obetydlige svårigheter, att man för den 3:dje afdelningen i kistan får antaga någon de slagne hjeltars onämde stallbröder, äfven som att inga stridsvapen funnits, förekommer här äfven den ganska betydliga omständighet, att man hittills ej så långt vågat nedsätta brännåldren. Uti det närgränsande Norrige tyckes den minst 200 år förut redan hafva upphört. Af Sturluson hafve vi följande uppgifter: efter Halfdan Svartes död (863) ansågs för afgjordt, att denne Konung skulle läggas obränd i hög, se dess Sag. C. 9: Augvalds hög på ön Karmen är mycket äldre, denne Konungs tro på en ko, byen och näset, som af honom fått namn, den glömska han det oacktadt tyckes hafva råkat uti, allt utmärker en hög ålder, likväl lär han blifvit obränd jordad, ty både Konungens och kons ben funnos, då efterfrågan skedde och undersökning företogs af Ol. Tryggvasson, se dess S. C. 70: Af Håk. Adalst. Fostr. S. C. 32 är äfven klart, att denne Konung begrofs (år 963) obränd, äfvensom Ejgill Ullsärk, som nämnes C. 27: Harald Hårfager

lades äfven obränd i hög (936); ty en sten sattes vid hufvudet och en vid fötterna, se dess S. C. 45. Likväl skall det befinnas af hvad här redan är anfördt och af hvad ytterligare skall anföras, att desse för sin obestämdhet otjenlige, dock till beräkningssätt för forntiden stundom begagnade perioder, gå så uti hvarannan, att ingen kan utsätta gränsorna för brännåldrens och högåldrens början och slut så afgjordt, att de icke vid särskildte omständigheter, tider och ställen, skulle kunna tåla en flyttning äfven till 1 à 2 sekler fram eller tillbaka. Således kan man ingalunda påstå omöjligheten af, att brännåldren på vissa orter kunnat gå till och med så nära inpå 1000:talet, och vore Toreds högen just ett bevis därpå, om man kunde bringa dess jämnårighet med dessa Vikingars strid till en större grad af trovärdighet. Högar hafva icke alltid blifvit uppkastade öfver människor. Kreatur, stridsvapen m. m. som den döde älskat, äfvensom dyrbarheter, med hvilka man velat hedra dess minne och befordra dess andeliga lycksalighet, hafva, såsom öfver allt synes i våra häfder och i våra gamla grifter, ganska ofta blifvit jordade med liket, men stundom, dock ganska sällan, finner man sådana i tiden älskade föremål hafva fått en egen särskildt hög. Således fick den förutnämda af Kon. Augvald dyrkade ko sin egen hög, dock utan bautastenar, hvilka däremot uttryckligen nämnas hafva stått på Konungens hög, hvarvid fotkedja och, om ej diadem, ätthäll, ja äfven krona kunna komma i fråga. Likaledes har man i Danmark vid Jägerspris undersökt en ätthög, hvaruti intet annat fanns, än en Askevård af stenar och hoppackad jord, och uti askevården blott en ½ aln lång koppardolk, för hvars skull högen var uppkastad. Äfven har man vid Tanums Prästgård midt uti ett stort stenrör funnit en stenkista med en ansenlig täcksten, och uti kistan intet annat än en koppardolk, eller svärd, 15 tum långt utom skaftet, som förmodligen varit af trä och bortmultnat. Men det vanliga äfven som det mest naturliga var, att de aflidne fingo jämte sig i samma graf de älskade minnesmärken af det jordiska lifvet. Således finner man merendels i våra krigiska fäders högar, i eller utom urnan, askvården och stenkistan, stridsvapen af sten, koppar, eller järn mer och mindre af tiden skadade. Vi hafva redan anmärkt p. 43, att de äldste Christne i samma mening lade kalkar i likkistan, då Biskoppar och andelige begrofvos. Att denna sed äfven kommit till Norden ser man af Iduna H. 6. p. 57, hvarest berättas, att man, i ett nu förstördt Chor i Lunds Domkyrka i en graf, funnit både kalk och paten. Ja, till och med i sednare tider har det befunnits på Öland, där man ännu kallar grafvarne på kyrkogårdarne högar, att en och annan vän af tobaksrökande låtit pipa och elddon följa sig i likkistan. Men om mer och mindre sällsamma jordfynd torde vi en annan gång få tillfälle nämna något utförligare. Grekerne, som före oss hade dylika grifter, kallade en ätthög Μνῆμα, *Mnema*, eller fullständigare *Mnema Heroon*, Hjeltarnas grafvård. I Norden finner man dem i en lång sträcka, med något afbrott, från Öster till Väster. I Siberien finnas flera af olika former, på en af dem har Strahlenberg sett en utmärkt

atthäll i människo-form uthuggen, och omgifven af flera fyrkantiga grifter, hvilka omgåfvo högen, och formerade likasom en fredsbana i cirkelform. Ryssarne kalla dessa högar *Bogri.* Finland, som inga Runstenar har, kan icke heller uppvisa några egentliga ätthögar, men man finner där så mycket flera stenrör, hvilka anses för Lappgrafvar, *Lapin Haudat,* och förmenas vara från en tid, då Lappar bebott Finland. Åbo Tidning för år 1782 p. 221 uppgifver väl, såsom en sällsamhet, en stor och vid jordhög vid Kuricka kapell i Illmola socken och Wasa Län; men den är ej undersökt, man vet ej om den innehåller ett grafställe, eller om den endast tjent till vårdkasars uppresande &c. Måhända den, äfven som en del af de Finska större stenrör, innehåller små dolda kulor med eldstäder, hvilka tyckas hafva tjent till boningsplatser för något Troglodyt-liknande slägte, Om dessa Finska stenrör se Åbo Tidn. 1782, p 221. 1783, p. 186 Men på Åland, som utgjort en del af Sveriges fordna Vikinga-nästen, finnas däremot Ätthögar i flera socknar. Den största mängd däraf får man se i Sverige, allt ifrån Ångermanland, nedigenom Medelpad, Helsingland och Dalarne, och allt vidare ända ned till Skånes södra stränder. Våra förfäder kallade dem *Högar,* lika som vi, derföre kallar Östgöta-Lagen de byar, hvilkas ålder bevittnades af de vid dem befintlige ätthögar, *höga-byr,* och uti såväl Wästgöta- som Skåne-Lagen kallas de odöpte jordade fäder *höge-män.* Också äro de Svenska grafhögar, särdeles de i Uppland, så mycket säkrare urgamla och klassiska, som lagen om detta begrafningssätt utgick från det urgamla Sigtuna Residenset. Denna klassiska art bibehåller sig i Norrige, men urartar märkligen i Danmark, i hvilka båda riken en stor mängd högar finnas. På Island hade, efter öns bebyggande, blott något öfver ett Sekel förflutit, då Christna Läran började predikas, deras *Haugar* kunna således hvarken vara många eller klassiska. Några förekomma i norra Tyskland, och flera i Ängland, där de kallas *Bàrrows.* Att en del af de Antiqviteter man funnit i Siberien likna våra, är ofelbart, men för att om dem kunna bestämma något synnerligen trovärdigt, fordras ytterligare undersökningar. De hos oss och i länderna omkring oss varande ätthögar, så väl som flera gemensamma ålderdoms-minnen, sätta däremot sanningens stämpel på de häfder, hvilka på likartade språk tala om dessa folkslags närmare slägtskap.

De tappre Fäder, som bebott våra vidsträckta stränder, hafva ansett sjöslag och vikingsfärder såsom de mest utmärkande och hedrande bedrifter, och är detta orsaken, hvarföre de gamle grifter af flera slag äro danade i skeppsform, hvilken vi kunna anse såsom utvisande sjöhjeltars hviloställen. Således finnas, bland högarne, *Skeppshögar*, hvilka ofta i Norrige förekomma, där forntidens sjöfart äfven var bragt till största fullkomlighet. En sådan Norrsk hög ser man här Pl. 38. Fig. 109, den ovale hög, äfven som på Sticklarstads Valplats Pl. 15. Fig. 47. Den uti Iduna H. 8. p. 159. nämda aflånga hög i Ångermanland tyckes vara af samma slag, den är 30 alnar lång och emot 10 bred. Då vi hafva flera slags ovale stensatte grafvar, som tyd-

ligen föreställa skepp, är troligt, att de ovale högar haft samma bestämmelse, och då det är säkert, att Ejgill Ullsärk och flera af hans slagne följeslagare blefvo laggde i sina skepp, och åfvan på dem högar uppkastade, så är intet naturligare, än att dessa högar efter skeppen fått en oval form, såsom man ännu ser Pl. 16 vid N:o 3. Jämför Håk. Adalst. Fostr. S. C. 27. *Skeppskullar*, är ett mindre slags Skeppshögar, hvilka skiljas från fyllde klapurstensformer, genom deras kullriga rygg och genom de stundom befintliga reste stenar, som gifva dem likhet af kullerstens-skepp, (Tab. 1. K.) Sådane Skeppskullar finner man stundom på Valplatserne, Pl. 17. Fig. 52. *Grafvallar* är ett annat slags jordhögar, bestående af låga men långa vallar, inrättade till grafvar. Af dylika känner jag 3:ne slag: i rektangelform, i gaffelform och i räta linier. Af rektangelform finnas flera på Gottland, den störste af dem ser man ett stycke från Hemsö prästgård på en åker, kallad Pukerise, dess 4 vallar innesluta ett rum, hvars längd i söder och norr är öfver 90 med en bredd af 20 alnar, södra vallen har en ingång, så att det hela liknar de lusthus man tilldanar af grästorfvor, dock i större form. Man kallar stället Strabeins graf, och anses denne Strabein för en af Gottlands gamle Höfdingar. En gaffelform, den enda hittills kända i sitt slag, är den så kallade Fagras graf i Grimmetons socken i Halland, se Pl. 18. Fig. 53, uti hvilken man upptäckt Sköldmön Fagras aska, jämte flera märkvärdiga fynd. Vallen, som skall bilda en jättinne-lik människo-figur, har haft ett någorlunda oskadadt hufvud, men ej tecken till fötter, men härom mera på sitt ställe. Grafvallar i räta linier ser man därvid, Fig. 54, på valplatsen bland kullerstenscirklarne rätt under Fagras graf, och flera dylika finnas i Halland. *Griftrör*, af hvilka vi kalla de mindre *Rörkullar*, äro till sitt upphof sednare, och därföre äfven i allmänhet yngre, än ätthögar. På de orter där ymnig tillgång varit på sten, men brist på mylla, har man i stället för ätthögar och i likhet med dem, uppkastat stenrör till grifter. Sällan finner man dem af den höjd, som de större ätthögar, men däremot äro de ofta vidare. De hafva, äfvensom ätthögar, stundom i behåll ätthällar, fotkedjor och stenkistor. Det torde förekomma oväntadt och dristigt, att jag anser dem till sitt upphof yngre än ätthögar, då man allmänneligen antagit, att de äro de allraäldste Nordiska Monumenter och utgöra den före Odens tid så kallade kummelålder. Men att detta afgjordt kan anses för ett misstag, skall jag tydligen visa, ty 1:o finnas uti dessa rör stenkistor och uti dem urnor, kol och aska, äfven stridsvapen af koppar och järn, således äro de ej äldre än den af Oden började Brännålder. Dylika får man se flera i Halland, såsom i Sibbarps och Wäro socknar, ja, i stenröret på Steningsberg i Stråvalla socken funnos ej mindre än 18 stenkistor med aska, ben &c. se Bexell D. 2. p. 4, 274. D. 3. p. 267 &c. 2:o finner man uti deras stenkistor äfven obrända ben; således äro de icke heller äldre än den sednare började högåldren. Uti Iduna H. 8, p. 110 omtalas ett stenrör i Wästergötland och Bergs socken vid Orresäter, hvaruti fanns en stenkista och däruti, jämte en flint-knif 4

hufvudskålar och en mängd obrända ben, och kan vid denna ganska välkomna uppgift anmärkas, att Fig. 1. N:o 3 ej kan anvisa någon ingång, utan har här säkert varit en sidosten till fyllnad, lik de öfriga, hvilken af skattgräfvare, eller vid annat tillfälle, blifvit bårttagen. 3:o känner man flera Griftrör, som hafva namn af personer, som däruti äro begrafne, af hvilka en del äro kände, och hvilkas lefnad infaller ganska långt efter Odens tid; en Starkotter är, enligt Saxo; begrafven (vid år 460) i en stor stenhög i Skåne på Råljungshed vid Weglingebro, och finnas ännu på samma ställe nära Wegeholm lämningar af detta rör jämte bibehållen tradition i orten: Frodesrör är vid Raflunda i Skåne: Kungsrör och Tumlingsrör äro vid Dansjö ej långt ifrån Wexiö på Blendas slagfält: och utom flera andra ställen nämner Tuneld D. 2. p. 187 en Angantyrs rör på Gottland med fotkedja, hvilket ännu där befinnes. 4:o vet man säkert, att lik åtminstone i Norrige begrofvos i stenrör ända in på början af Christna tiden; ty annars hade man ej behöft förbjuda det i Håkan Adalsten Fostres Gulatings Lag. Slutligen kan 5:o tilläggas, att hvarken Sturluson eller någon annan af våre äldste handlingar, ja icke en gång Fundinn Noregur, den man annars trott tala om denna aflägsna ålder, gifver anledning att så långt tillbaka hänföra våra stenrör. Säkrare spår till den af sednare författare så kallade kummelålder torde man däremot finna uti de från det Odinska lynnet så frånskilda Monumenter, hvilka jag kallat kummelgrottor, hvarom framdeles; hvilket dock, då fråga är om en så uråldrig märkvärdighet, ej kan fulltygas med den säkerhet, som det påstående, att våra stenrör alldeles icke hafva någon gemenskap med den Anti-Odinska tid, utan äro endast en sednare, någon gång godtycklig, men på vissa orter nödvändig variation af ätthögar. Gamla ordet kuml, af det Latinska Cumulus, betyder en backe och hög i allmänhet, och de orter som heta Kumla, kunna såväl hafva namn af de kringliggande ätthögar, som af stenrör. Dalin införde denna benämning i vår Rikshistoria, och för att visa hvad han förstod med kummel, nyttjar han allmogens vanliga namn jättegraf, hvilket utom den utförligaste beskrifning af en kännare är högst otjenligt, förvillande och mångtydigt. Således ser man D. 1. p. 182, att han därmed menar stenrör, men p. 51. anföras exempel, dem han ej känt utan af beskrifningar, hvilka utan archäologiskt system och nomenklatur äro och förblifva orediga: också äro de af honom anvista kummel eller jättegrafvar i sjelfva verket, hvad han minst förmodat, dels ätthögar, dels monumenter på jämna fältet, såsom hällkistor, knllerstens-cirklar, fotanglar, domstensbanor och offeraltaren m. m. Ingen tvifvel är likväl, att om Dalin sett och granskat våra olikartade högar och stenm numenter, hade han med lätthet, i anseende till minnesmärken af den så kallade kummel-åldren, bestämt det trovärdigaste, hvars spår han med liflig blick sökte: men i sitt Museum, endast rådfrågande sina böcker, var han i samma belägenhet som en Regent, hvilken, ständigt omgifven af sitt hofs glans, anar folkets belägenhet endast

af de omgifvandes yttranden 21). Lagerbring, som med så stor förtjenst och möda banat vägen för kommande Häfdetecknare, och så ofta med varsamhet behandlar gamla tvifvelaktiga uppgifter, har likväl vid denna Anti-

21) I dylik belägenhet tyckes äfven en ganska kunnig Antiqvarius varit, af hvilken vi hafve en liten afhandling om ätthögar uti Iduna H. 5. p. 43, och just därföre, att hans nit varit aktningsvärdt, förtjena hans misstag rättelse. Således kan följande anmärkas: Pag. 46, de små rum uti halfkors-grafven på Dala gärde böra ej så förstås, att de voro särskildta rum eller afdelningar i grottan, hvilka hade en gemensam utgång, utan de voro små stenkistor omkring kummelblockarne, alldeles såsom man ser har Pl. 7. Fig. 20. uti Axvalla grafven. Pag. 47. att alla minnesmärken fullkomligen instämma däruti, att Oden residerat i Satuna i Wästergötland, skulle jag trott, att författaren anfört endast för att gläda Öfver-Intendenten Tham, om jag ej kande, att han med honom icke stod i någon förbindelse. Visst är, att Sturluson var ej af samma tanke rörande Odens hemvist. Då Sigtuna i Uppland af Olof den helige från Norrige ödelades vid 1007, och Nya staden ett litet stycke därifrån byggdes, hvilken val af Ryska ströfvare förstördes 1188, men återbyggdes på samma plats; så kunde i Sturlusons tid intet annat ställe, än detta aldsta Sigtuna i Uppland kallas Forn-Sigtuna, således lär Malaren äfven få behålla sitt gamla namn Lögaren, hvilket svårligen den lilla Hornborga sjön vid Dagsnäs kan tillagna sig. Att Gylfe bodde i Wastergötland är däremot ganska troligt, och vore till och med ej orimligt att förmoda, att han haft sitt säte omkring trakten af Karleby Långa, som är belaget på Götarikes stora landrygg, hvarest är öfverflöd af de uråldrigaste Monumenter, det är af kummelgrottor. Men att Gylfes välde ej sträckte sig till det egentliga Svearike, och att Oden där behöfde införa sitt språk, såsom okändt för en Finsk stam, hvilken var honom fiendtlig, äro uppgifter, hvartill ej den minsta anledning finnes i våra Hafder. Pag. 48. att stenrör ej höra till kummelåldren, är redan visadt: men mycket mindre kan man räkna de i Bohuslän och Småland befintliga fyrkantige och trekantige kullerstensformer samt fotanglar till denna ålder, icke heller kunna uti dylika stensättningar finnas stenkistor. Pag. 50. Monumentet i Wästergötland vid Åsled är ej en stenkista, eller något slags graf, icke heller ett offeraltare, utan ett stort och utmärkt Tempel-kummel, och de där nämda fredsbanor i flera kretsar omkring Dyrhus finnas ingenstades hos oss. Pag. 51. det är ej sällsamt att finna urnor uti stenkistorna. Uppgiften p. 52. om Ulriksdalshögen hade varit interessant, om den varit omständligare utförd, eller upplyst af någon teckning. I högen tyckes hafva varit en mindre drakring med en förvård i korsform. Uppgiften p. 53, att man år 1760 funnit runor på täckstenen af en Askevård, kan icke vara ricktig: om så varit, hade dess inskrift nogsamt varit känd, och dessa runor flere gånger åberopade, såsom det kraftigaste bevis på Runstenars hedniska ålder. För öfrigt har man lika liten anledning hos oss att söka runstenar i ätthögar, som (p. 56.) att söka penningar i sjelfva urnorna. Vidare är det ingalunda sällsynt att finna fotkedjor omkring ätthögar, däremot har uppgiften af Hammarsköld p. 54. tydligen ej afseende på annat, än central-stenar uti Kullerstens-former och polarstenar i ovaler. P. 59. man började ej med att uppresa blott en bautasten på högen; ty Sturluson talar från första början om flera på en gång: icke heller utmärker en rik vårdprydnad de dödas antal, utan deras förtjenster: äfven äro bautastenar ej vanligen på sjelfva högen, utan de flesta utgöra fotkedjor, hvilka äro hos oss de vanligaste vårdprydnader vid grifthögar. Pag. 60. nämnas Tingshögar, omgifne af höga stenar: menas Tingsstenar på högarne, så förekomma de sällan och äro ej höge, utan ämnade till säten: menas fotkedjor, så har man inga dylika funnit vid våra Tingshögar. Den oricktiga förklaringen af 9 stenar i cirkelform är förut nämd p. 66.

Odinska tid låtit bero vid 2:ne då allmänna, och någon gång ännu framskymtande villfarelser. Han går väl i tysthet förbi benämningen af kummelåldren, och de dithörande sten-monumenter, men hänför Fornjoterska ätten till denna period. Sednare forskare hafva dock på goda grunder länge sedan ådagalaggt, att desse Regenter, nämde i Sagan Fundinn Noregur, antingen aldrig varit till, eller endast regerat i Finland, och det flere sekler efter Odens tid. Äfven har han antagit den mening, att Joterne, eller Sveriges inbyggare före Odens tid, varit Finnar: sednare så väl Svenske som Danske Häfdetecknare hafva dock gjort det långt troligare, att Joterne kommit från samma trakt och varit nära beslägtade med Odens Asar, eller Göter, men att Finnarne äro ett ganska frånskildt folkslag, som mycket sednare kommit till Norden. Hvad Bränn- och Hög-åldren angår, så nämnas de väl i företalet till Heims Kringla, men däraf hafva vi ingen särdeles uppbyggelse. Sturluson tyckes här hafva följt ett sin tids benämningssätt, som ännu icke hvarken var rätt fattadt, eller nog utredt. Han förenar uttryckligen likens bränning med Bautastenars resning och obrända lik med ätthögars uppkastande. Således borde dessa perioder snarare hetat Bautastens- och Ätthögs-åldren eller brända och obrända liks ålder. Han gifver likväl strax tillkänna, att dessa åldrar ganska snart blandades om hvarannan, det vill säga, äro af liten eller ingen betydelse. I Ynglinga Sagan utredes väl tydligen vid Odens Lagsättning hvad högar och Bautastenar utmärka, men för öfrigt bibehålles samma begrepp om Bautastens- och Ätthögs-ålder; ty det säges att Yngve Freyr började med att läggas obränd i hög, hvarvid inga resta stenar nämnas, (emot Christi födelses tid). Sedan anföres att Wanlander (kårt efter Christi födelse) blef bränd och fick Bautastenar, hvilka äfven upprestes efter Domar, (vid 100:talet), dock ej på en backe; såsom Peringsköld oriktigt öfversatt, utan vid åbrädden; ty *bakki* betyder rand, strand: men för ingen af dessa båda brända Konungar nämnas högar Däremot säges, utan att minsta fråga är om bränning eller bautastenar, att följande högades: Alf och Yngve (vid 300:talet), Halfdan, Ejgill Tunna Dolgr och Adil (vid 400:talet), samt Yngvar (vid 500:talet). Hvarken skalderne Brage den gamle, Thiodolfer den Hvinverske och Eyvinder Skaldaspiller, eller Häfdetecknaren Sturluson hafva haft någon tradition om, huru det tillgick med en del af Ynglinga Regenternas begrafning; ty annars hade de nämt därom vid dessas, såväl som vid de öfrigas Historia: men af det de anfört befinnes, att då man ej beräknar Yngve Freyrs hög, som med sina 3:ne rum var en sällsamhet, tyckes åtminstone vid Konungars jordande, högar och obrända lik vara 300 år yngre än bautastenar och brännåldren. Äfven är tydligt, att Sturluson, såväl i företalet som i Ynglinga Sagan, vid alla tillfällen förenar likens bränning med bautastenar, och ätthögar med obrända lik. Härpå har man hittills icke gifvit akt, må hända förhållandet så i början varit, men ehuru därmed må vara, motsäges detta indelnings- och föreningssätt uppenbarligen af våra nu befintlige och undersökte ätthögar, af hvilka de fleste tillhöra brännåldren, äfven som

af våra bautastenar, af hvilka större delen äro i förening med och stå åfvan-på och omkring högarne. Bautastenar på en hög omtalar Sturluson ej förr än det angår Norrige, och vid ett särdeles tillfälle, då Ejgill Ullsärk fick en Skeppshög (963). Om grafhögar kan jämföras Nomenkl. från p. 37 till 112.

Hällkistor, kallas i Ängland, efter Anglosaxiska mundarten, *kist-vean*, de äro af 2:ne slag: Rektanglar och Skeppsformer. Rektanglar hafva ofta den ena smala sidan öppen till ingång Pl. 1. C. och hafva stundom täckstenar. De finnas ofta på jämna fältet, men stundom hafva de ättkullar eller rörkullar till vårdprydnader. Längden, vanligen men ej alltid ifrån norr till söder med ingång åt söder, är omkring 6 till 10 alnar, bredden ifrån 1 till 3 alnar och höjden vid 2 alnar. Sådane äro i Bohuslän: en vid Tegneby på ön Oroust, och 2:ne i Tossene socken, samt Skottske Kon. Wallberts graf i Tanums socken, och Kon. Hakes graf, vid öfra Ared emellan gästgifvare-gårdarne Grohed och Åker: i Wärmland i Trankils socken vid Gyltnäs, i Silleruds socken vid Lianed, vid Korsby och vid Traned: i Småland i Rydaholms socken vid Hjortsjö, samt flera i det gamla Finveden: i Halland och Lindesbergs socken, på Tornas utmark, där man tror att en hjelte vid namn Pär hvilar, och är vid hällkistan en 3 alnar hög bautasten, kallad Pär på Horskullen. Hällkistor i skeppsform, eller *Skeppshällar*, finnas på Gottland, Pl. 31. Fig. 83, hvarom fram bättre, jämför Pl. 1. N. Äfven finnas *Bautastens Grafvar* på jämna fältet, dels enstaka, dels flera i Qvadrat, Rektangel och Oval eller i Skeppsform. I Halland i Dagsås socken på Öströ skog är rest en alldeles ensam bautasten, hvarvid funnits en urna med ben. Traditionen säger, att en kämpe stupat där i envige, men man vet ej, om denna minnesvård varit en Polarsten till en förstörd envigesbana. Widrik Werlandssons graf i Skåne vid Sissebäck, som är gränsen vid Bleking, består af 15 smärre bautastenar i ojämn qvadrat, med 2:ne stenar till vårdprydnader inuti fyrkanten. Rektangelformen är den naturliga för grafvar, sådane voro flera nu förstörda grifter, stendansarne kallade, vid Stora Herrestad nära Ystad, som bestodo hvardera af omkring 20 à 30 större Bautastenar, och hafva dessa så mycket säkrare varit grafvar, som man uti dem funnit obrända människoben. Sådan lär äfven den förstörda Kon. Ingels graf varit, som man vet funnits vid Ingelstads gård på Cimbrishamnstrakten i Skåne. Ja, till och med vore den förmodan ej förmäten, att Kon. Domars bautastenar, hvilka i Sturlusons tid, efter omkring 1000 års förlopp, ännu syntes vid åbrädden på Fyrisvall vid Upsala, haft denna naturliga form, och må hända däruti en Hällkista. En ganska gammal Bautastens-graf, som förmodligen varit fyrkantig, finnes i Frankrike i Bretagne vid sjökusten nära Köpingen Carnac på ön Qviberon, Pl. 9. Fig. 32. B. Comte de Caylus kallar den Gallisk graf, och visar den Tom. 6. pl. 120. Litt. E. *Bautastens-skepp*, Pl. 1. L, finnas på flera ställen, i synnerhet på Gottland, såsom i Ekstads socken, nära Djueke fiskarehamn, och i Etelheims socken vid vägen till Stenkumla: af samma slag är Frid-

Fridlefs graf vid Fridlefsstad i Bleking: en dylik är äfven vid Blomsholm i Bohuslän &c. *Kullerstens-Grafvar* af flere slag hafva vi förut nämt, i synnerhet cirklar och fotanglar. Det återstår blott att nämna *Kullerstens-Skepp*, Pl. 1. K, hvilka skilja sig ifrån envigesbanor, E, genom de tillsatser och stenläggningar, hvilka tydligen skola utmärka skeppsformer. De äro, såsom alla stenskepp, ovaler med polarstenar, hvilka föreställa master, eller åtminstone *Stäfven*, L, K, N, N:o 1, som alltid förutsättes vara i norr eller öster, allt efter skeppets ställning, och *Aktern* L, K, N, N:o 2, i söder eller väster. Således hafve vi *Styrbord*, L, K, N, N:o 3, i öster eller söder, och *Bagbord*, L, K, N, N:o 4, i norr eller väster. Stundom finnas flera på skeppet reste stenar, *Stamdrottar*, af hvilka man ser 4 reste här på de 2:ne små stenlaggde däck, K. 5. Dessa, äfven som alla stenskepp och skeppshögar, förmodas vara grafvar, eller åtminstone minnesvårdar åt Sjö-Hjeltar och Wikingar. Sådane Kullerstens-skepp af flera stenläggnings-förändringar finnas på Öland och Gottland. En alldeles liknande Pl. 1. K. N:o 5, men blott med 2 stamdrottar i behåll, är den så kallade jättegrafven vid Ormöga gästgifvaregård på Öland, den är 32 alnar lång och 6 bred. Andra förändringar finnas vid Bläsinge och vid Högsrum. En dylik är på Fårön vid Gottland m. fl., hvarom mera framdeles.

Att våra Förfäder voro Vikingsfarare och älskade sjöväsendet bevittnas således på ett utmärkt sätt af våra fordna grifter, hvilka uppvisa så olika slags teckningar af fartyg, nämligen dels med högarnes form såsom Skeppshögar (Pl. 38. Fig. 109), och Skeppskullar (Pl. 17. Fig. 52.), dels med stensättningar, såsom Skeppshällar (Pl. 1. Litt. N.), Bautastensskepp (Litt. L.) och Kullerstensskepp (Litt. K.); utom det att skärgårdsfartyg finnas ristade både på Runstenar och Hälleberg (Litt. O, P, Q.).

Intet annat folkslags stränder uppvisa så många och så olikartade grafmonumenter, hvilka likasom trycka dödens insegel i skeppsform öfver de aflidnas aska: och uppåt fjällarna stå Bautastenar såsom vålnader på grifterna och sucka mot Nordans ilar öfver Hjeltars fall, — och vid urnan förvara högarne Krigares svärd.

Så skola våra nyare Minnesmärken och Grafvårdar för Fosterlandets framtida inbyggare gifva sanna drag af sednare tiders lynne och intyga, att det urgamla arfvet af mannamod och kraft ej sällan bland oss likt Thors viggar framljungat, att vi därjämte ej varit utan känslor för det ömma i saknaden och det sköna i konsten, att vi vetat högt akta förtjensten, men också att vi älskat att lysa med det utländska, med guldet och med marmoren.

Förklaring
öfver de här tecknade Svenska och Norrska Minnesmärken.

KUMMELGROTTOR,
Ifrån Planchen 2 till 10.

Dessa Fornlämningar finnas icke i Norrige, men så mycket flera i Sverige, dock endast i Wästergötland, Bohuslän, Halland och Skåne. De finnas med någon förändring på Danska Öarne och på Jutland. Man finner äfven några få liknande spår i Norra Tyskland, uti Bretagne i Frankrike och på några ställen i Ängland, hvilka monumenter äro äldre än dessa länders Historia, genom hvilken de ej kunna nöjaktigt förklaras. Dessa Tyska, Franska och Ängelska monumenter äro stundom betydligen höga och kolossaliskt resliga. I stället för kummelblockar hafva de ganska höga pelare, bestående hvardera af en enda ohuggen rest sten. Vi kunna således hänföra dessa utländska kummelgrottor till ett eget slag, och kalla dem *Pelarkummel*, vi se dylika Pl. 9. Fig. 31. Monumenter, som hafva någon likhet af stengrottor, kallas i Frankrike Dolmins och Pierres Levées, men på några ställen i Tyskland gifver man dem namn af Teufels Keller och Hunen eller Huynen Betten, hvilket sednare namn dock ej har afseende på Hunnerne. Cambray uti Monumens Celtiques, med flera, förklara denna benämning med Jättarnes Hviloställen. Vi lämna alldeles den frågan, om flere af det namnet Oden kommit till Norden, hvilken ingalunda med någon säkerhet kan afgöras. Då vi nämna Oden, förstå vi således alltid den af Sturluson omtalte anförare för de från trackterna emellan Svarta och Kaspiska hafvet utvandrande och hit anlände Asar. De mäst pålitlige och ryktbare af våra Nordiska Häfdetecknare, hvilka användt mästa och bästa delen af sin lefnad på hithörande forskningar, kalla det folkslag, hvilka några hundrade år före Christna tidräkningen bebodde vår nord, och hvilka Oden med sina Asar seklet före Christi födelse här träffat, Joter. Desse äro åtminstone till en del de samma, som af Eddorna och Sagorna utmärkas såsom Jättar, hvarföre äfven Jotun på gamla språket betyder jätte. Desse Joter tyckas redan förut hafva känt Thors och Odens dyrkan, samt varit beslägtade med, och haft ett liknande, om ej samma, språk som Odens Jättar, eller Hjeltar, af Guda-stammen, Gode Joter, det är Goter eller Göter. Såsom Joterne, ehuru i början förtjuste af Odens visdom och konstverk, dock i flere afseenden voro Göterna i vägen, voro nu för dem främmande, hade en del olika seder och tänkesätt, och afskydde deras öfvervälde; blefvo de af Göterna tid efter annan förföljde, och slutligen

till största delen utdrifne. Det var hos Göterne ett gammalt ordspråk, att Jättarne bo i bergen. Joterne lära äfven merendels uppehållit sig i bergsklyftor och i grottorna i våra Hälleberg, hvaraf ännu flera finnas: och deras minnesmärken äro i samma smak, grottor och stenhällar.

Att detta slags monumenter, hvilkas beståndsdelar redan äro nämde p. 51, höra till en tid, som är äldre än vår Historia, att de således äro äldre än Odens ankomst, och i följe däraf kunna kallas Jotiske, bevisar jag af följande skäl: 1:o Kunna de icke hafva någon gemenskap med Oden och hans Asar; ty deras hufvudsäte var i Uppland, och i hela Svea Riket finnes inga kummelgrottor. Visst omtalas Oden såsom en stor trollkarl, men den konst kunde han ej, att upplyfta ofantliga stenblock från jorden och lägga dem på därunder ordnade stenhällar, åtminstone har han icke visat något prof på denna styrka eller konst: också höll man dem, som tilldanat dessa stenmassor, för Jättar och bergtroll. 2:o Gifva de anvisning på ett folkslag, som ej känt och ej fått rätt fästa sig uti eller bemäktiga sig hela landet, som där blott några få sekler haft sitt säte, och som följt västra kusten af landet, hvilken väg de tyckas hafva tagit, antingen vid deras intåg, eller vid deras afresa. Detta kan man uppgifva med säkerhet. Därjämte vore likväl ej orimligt eller otroligt, att gissningsvis antaga, hvad flere författare anföra om Joterne, att de, äfven som de sednare Odens Asar, kommit från trakterna vid Svarta och Kaspiska hafvet, vidare att de genomvandrat Ryssland och Finland och kommit öfver Ålands haf till Sverige. Hvad Monumenterna sedan tyckas visa, är, att de följt Mälarens farvatten, ej stadnat förr än på landryggen i Wästergötland, hvarefter de småningom utvidgat sig, fästat sin uppmärksamhet på de i väster belägna länder och, under ett längre uppehåll på hvarje ställe, uttågat genom Bohuslän, Halland, Skåne och Danska Öarne till Jutland, eller Jotland, som ännu bibehåller Jotiska benämningen, hvarefter de, blandade med främmande folkslag, blifvit kända under andra namn, och efter egna ingifvelser, eller åtföljande andra stammar, företagit flera utvandringar. 3:o Voro Nord-Göternas Gudahus, om icke alla sådana, som man förmodar det lysande Tempel varit i Gamla Upsala, Pl. 25. Fig. 70, dock rymliga byggnader, som innehöllo flera afgudabilder i människoform i trä utarbetade och efter tidens sätt kostsamt utsmyckade, hvilka därföre icke doldes, utan visades offentligen. Dessa Jotiska Gudaboningar visa däremot små grottor, med stor kraft danade och inom sig döljande små dyrkade, kägellika stenar. 4:o Göternes altare voro stenbord, sådane som visas Pl. 1. A. 1, Pl. 9. Fig. 32. A, och Pl. 18. Fig. 54, under ena Vallgrafven. Ett sådant i Danmark ser man hos Worm p. 8, hvilket han likväl orätt anser för ett grafaltare; ty den omständighet, att högarne äro tre, gifver tydlig anvisning på ett offeraltare till Thors, Odens och Freyrs dyrkan. Joternes Altarkummel liknade däremot grottor och voro i en helt annan klumpformig styl, såsom man ser Pl. 6. Fig. 15. 5:o Om man också anser mina uppgifter om Tempel- och Altarkummel, såsom ännu endast problematiske; så är dock utom

all tvifvel, att en stor del dylika stenmonumenter äro Grafkummel. Dessa grifter befinnas dock icke heller hafva något gemensamt med Odens inrättningar och Nord-Göternas seder. Dylika grottformige sammansättningar kunna alldrig anses för Bautastenar. Vidare finnas de i Sverige alldrig på stora och ordentliga ätthögar, utan antingen på jämna fältet, eller på små jord- eller sten-kullar, hvilka ej sällan till en viss del betäcka dem, men grottan är här det hufvudsakliga monument, ätt- eller rör-kullarne äro däremot blotta vårdprydnader. Dessa grifter äro således icke Odinske Ätthögar, och om än kummelhögarne vore större, kunde dock ej grottorna anses för därpå reste Bautastenar, utan vore äfven den största hög att anse blott för en vårdprydnad. Äfven kan anmärkas, att då vi känna öfver 100 ätthögar, som hafva ännu bibehållna namn, stundom af kände, oftast af okände personer, och då vi hafve flera Bautastensgrafvar och Hällkistor med bestämda namn efter personer; så kallas kummelgrottor endast Jättegrafvar, Trollstenar, Dyrhus, Kycklinghönor &c. Detta visar att de tillhöra en aflägsnare tid och en fördrifven folkstam, hvars åminnelse man snarare velat utplåna än bibehålla, och är troligt, att sjelfva kummelgrottorna varit förstörde, om de före krutets upptäckt kunnat förstöras. Om någon gång en kummelgrotta af allmogen uppgifves med benämning efter viss person, så är det alltid ett misstag, såsom då man i Skåne kallar en kummelgrotta Harald Hildetans graf, då man likväl vet, att hans aska fördes till Danmark, där han har en utmärkt ätthög med grafaltare. Hällkistor äro ganska lätt söndertagne och stenarne skingrade, således har stundom händt, att då en hällkista, som haft namn af en person, blifvit förstörd, har man öfverflyttat namnet på den närmast i trakten varande kummelgrotta: såsom händelsen tyckes vara med Hjalmars eller Hjelms rör i Wästergötland, hvarvid Tuneld och Linné omtala en stenflis-graf, hvilken nu icke mera finnes. 6:o Visar tydligen de uti de klassiska Graf-kummel fundne lämningar af lik en ganska märkbar åtskilnad ifrån de Nordgötiska klassiska grifter. De sednare visa oss urnor i små askevårdar, eller spridda obrända ben i stenkistor, passande med den dödas längd, och liknande våra likkistor, allt på eller nära bottnen af ätthögen. Om Sagorna någon gång omtala, att Nordens kämpar sattes i hög, gåf man dem en rak och ordentligt sittande ställning, äfven voro de stundom i harnesk och full rustning och hade tjenliga säten, af hvilka de i behörig ordning understöddes, så att de suto såsom Furstar på sina throner. De äldste Halfkorsgrafvar visa däremot en lång Förvård eller förstuga, ledande till ett rektangelformigt Grafchor, där man i smärre likasom stenlådor omkring väggarne, af de hopkrupne och likasom på jorden med höjda knän och indragna ben sittande liken, hvilka må hända på något sätt varit balsamerade, ser ännu sammanhängande skeletter: och finnes något lik utsträckt på golfvet, äro äfven dess ben mera sammanhängande, än dem man får se i ätthögarnas stenkistor, se Fig. 20. Således hafva ej allenast dessa monumenters yttre, utan äfven deras inre beskaffenhet egenheter, som icke kunna tillägnas Odens Asar, icke

heller något kändt folkslag, som efter deras ankomst här uppehållit sig. Hvar och en Italiensk Antiqvarius afgör utan svårighet, lika säkert som L'academie des Etrusques i Florens, om en Ruin är Modern, Romersk, eller Etrurisk. Så kan man äfven här urskilja, om en Fornlämning hörer till Medeltiden, till den Nordgötiskt Hedniska, eller till den Jotiska perioden. I Ängland däremot kan man ofta ej med säkerhet bestämma, om ett stenmonument är minne af Norrmännens ströfverier, af Danskarnas öfvervälde, af Anglosaxer, eller af Albions första inbyggare. Nästan öfver hela jorden träffar man folkslag, som dyrkat stenar, hvilka af Naturens produkter äro de allmännast förekommande. Vildarne vid Ohio floden i Amerika hafva dyrkade stenar, Humbolt har sett dylika i Mexico, man träffar dem äfven på Madagaskar och Ceylon. Kamtschadalerne uppresa äfven stenar, dyrka dem och omgifva dem med fredsbanor. Pausanias intygar, att Greker och Argonauter, på en ö i ett tempel, dyrkade en svart sten. Men i synnerhet hafva Indianerne dyrkat pelarlika uppreste stenar, af hvilka en del hafva en ofantlig höjd. Uti en Pagod i Kalkutta ser man en svart cylindrisk sten, Egyptiernas Phallus, kallad Sib, Chiva, eller Mahadeo, som betyder all fortplantnings moder. Män och qvinnor komma hoptals och tillbedja den, se Benares Asiatik Miscellany T. 1. p. 385, 388. Dylika höga stenpyramider, helgade åt Solen, finnas äfven i Siam och i Tibet. Jämför Monumens Celtiques, ou recherches sur le culte des pierres par Cambry, Paris 1805, 8:o p 146, 166, 167, 277. Att Europas hedniska folkslag äfven voro stendyrkare är tydligt däraf, att denna dyrkan förböds, såväl på flera kyrkomöten, som uti de gamla Ängelska och Svenska lagar, hvarom man kan se hos Arnkiel C. 2, där han äfven åberopar Holmverja Saga och berättar, att en Thorsten i Norrige i ett Tempel tillbad en upprätt stående sten. Att äfven våre Nordgötiske Förfäder tillbådo höga, på öppna fältet reste, pelarlika stenar är ganska troligt. När dessa äro 3:ne tillsamman, såsom ofta är händelsen, lär detta antal hafva afseende på Nordens 3:ne Öfver-Gudar, och reste stenar af detta slag är det, som jag p. 60 kallar *Skydds-Pelare*, emedan man trodde, att en Skydds-Gud eller åtminstone en Skydds-ande hade sitt säte i stenen, såsom själen uti kroppen, och Kristni Saga p. 10, säger uttryckligen, att stenar dyrkades därföre, att man trodde skyddsandar bo uti dem. Att det varit en ganska gammal sed bland hedningar att uppresa sådane skyddspelare, och att till och med Guds utkårade folk haft en viss begärelse att göra det samma, intygas af 3 Mos. Boks 26: 1. De vackraste och ansenligaste skyddspelare vi hafva, har jag med särdeles nöje funnit i Bohuslän, Nordre Härad, Norums socken, vid gården Holm, se Pl. 4, Fig. 7. Stenarne äro 3:ne, stå i en rad från norr till söder, och om här bibehålles samma ordning, som vid Afgudabilderna i Gamla Upsala, kunde man förmoda, att den till höger, som står åt södra sidan och är minst 7 alnar hög och $1\frac{1}{4}$ aln bred, vore helgad åt Oden: den medlersta, 12 alnar ifrån den förutnämde, 7 alnar hög och $2\frac{1}{8}$ bred, åt Thor: och den tredje, 4 alnar därifrån i norr, 5 alnar hög och 2 bred, åt Freyr.

Några smärre stensättningar omgifva dessa Skyddspelare, hvilka bestå af ett starkt skimrande stenslag, så att de mot solen hafva utseende af 3:ne obelisker, prydde med flere tusende diamanter. I Bretagne kallas dylika stenpelare Peulvan. Uti Bas Poitou i köpingen d'Aurillé uti värdshusträgården vid kyrkan ser man 3:ne sköna Skyddspelare, af hvilka den största har 22 fot i höjden, de äro aftagne hos Caylus T. 6. pl. 115. Hos oss finnas de i synnerhet i Småland, 3:ne tillsamman af omkring 3 till 5 alnars höjd, såsom vid Wrigstads Gästgifvaregård på Sönnerby gärde, och på Bolmsö vid Smederyd m. fl. Trestena i Wästergötland har fått sitt namn af 3:ne Skyddspelare, Lindskog H. 1. p. 70. Sådane finnas i Skåne och Östra Göinge Härad emellan Broby och Marklunda. Trenne dylika, reste i form af en liksidig triangel i Tanums socken i Bohuslän, äro aftagne i Nord. Fornl. H. 2. x. De 3:ne som man ser H. 7, 8, LI. kunde hafva någon flertydighet i anseende till stenröret, äfven är lokalen icke lätt att finna; ty Hjelby är ej en kyrkoby i Wästergötland, och Hejde är beläget på Gottland. Äfven kan en ensam utmärkt hög rest sten anses för Skyddspelare. Dylika finnas flera i Sverige, dock mera utmärkta och resliga i Norrige.

Men utom dessa stora Stengudar och dessa ansenliga, ja alldeles kolossaliska Tempel i Indien, finnas där små stengrottor, som för profana blickar dölja Gudar en miniature. Af Campbells och Paolinos Resor i Indien vet man, att Indianerne äfven hafva små grottor, uti hvilka Idoler äro inneslutne, och att i dessas grannskap, dels altaren, dels vattensamlingar finnas. Uti Ant. Ann. D. 2. p. 41, uppgifver ett annat ögonvittne, den bereste Kyrkoherden Fuglsang på Seland, följande upplysningar: att äfven i de största Tempel i Indien är det aldraheligaste, där Idolen befinner sig, ganska litet och trångt, så att allmänheten ej utan svårighet kan få se en skymt af sin Gudom: att på landsbyggden, på slätter och i skogar finnas, i stället för Tempel, endast små af sten hopsatte Sanctuarier, och att en sådan helig grotta kallas Kovil, uti hvilken en liten Gud ganska trångbodd residerar: att dessa Koviler utgöra en rektangelform, hafva en ingång åt öster, och däruti en passande sten till tröskel: att inuti äro de stenhällar, som utgöra tak och väggar, om ej polerade, åtminstone ganska jämna och släta, och att golfvet är något lägre, än den omgifvande jordytan: att dessa koviler, eller Tempelkummel, stundom omgifvas af fredsbanor, och att man på något afstånd ser det altare, på hvilket åt Guden skall offras. Uti Iduna H. 7, äro införde ganska interessanta uppgifter om Fornlämningarne i Nubien af en Svensk Resande. Där talas p. 63 om en Tempelgrotta i Deir på högra Nilstranden p. 75, om en Tempelgrotta vid Garb Girscheh på vänstra Nilstranden, och p. 67 anföres, att vid ingången till Templet vid Garb Sabua på vänstra Nilstranden stå 2:ne kolossala väcktare. Hvad här finnes kolossaliskt och stundom skönt, får man hos oss se likasom i smått modelleradt i en mera grof och rå styl; ty äfven hos oss finnas Tempelgrottor med vårdhållare. Detta slags grottor tyckas dock ursprungligen vara från Indien, där alla äro

i Rektangelform, och hvarest finnas dylika dels förvånande och kolossaliska, men äfven ganska små, hvilka bibehållit sig i flera tusende år, och ännu begagnas i samma form. Likheten emellan dessa små koviler och våra Tempelkummel är så stör, att man skulle tro, det våra Joter ursprungligen kommit ifrån Indien, eller att de åtminstone bland sig haft några utvandrande ifrån de inre och mera okonstlade trakter af Indien, af hvilka de lärt sin Gudadyrkan. Att alla Europeer härstamma från Asien är säkert: således om språken, såsom flere Philologer sökt ådagalägga, gifva anledning förmoda, att Göterne och således Skandinaviens och Tysklands nu varande Invånare äro Perser; så tyckas våra Kummelgrottor ej otydligen visa, att Joterne haft någon gemenskap med Persernes grannar, Indianerne Denna likhet har äfven till en del vägledt mig, då jag gifvit bestämda kännetecken på våra Jotiska eller Anti-Odinska Minnesmärken och de olika slag, uti hvilka jag funnit anledning indela dem.

Tempelkummel.

Dessa våra äldsta Helgedommar äro af 2:ne slags former, af hvilka den, som jag anser för äldst och ursprunglig, utgör en ordentlig Rektangel, och den andra, hvilken jag anser för sednare, visar ej alltid en ordentlig cirkel eller qvadrat, utan merendels ett medelslag emellan båda, hvarföre vi kunna gifva denna obestämda form det lika obestämda namn af krets, eller kretsformig, Fig. 5. 6. 13. Rektangelformen är åter af 2:ne slag, hvaraf den ena är kårtare med 3 kummelblockår och blott en takhäll, Fig. 1, 2, och den andra längre med flera takhällar, Fig. 9. Kännetecknen på våra Tempelkummel äro flera; dock om vid ett förefallande monument ej alla skulle förefinnas, är det tillräckligt, om ett par af de vigtigaste äro för handen.

1:o Är grottan så mycket säkrare ett Tempelkummel, om den är i Rektangelform, med det högst nödiga vilkår, att ingången måste vara på en af de smalare sidor, och det åt solen i öster eller söder.

2:o Är grottan kretsformig, bör takhällen ingalunda vara flat åfvan och tjenlig till altare, utan ojämn och kantig, eller med en hög rygg midtpå, eller alldeles i halfklotsform. Är grottan i Rektangelform, bör ingången ingalunda vara vid en af lång-sidorna, och alldraminst bör där finnas Förvård, så att det hela får likhet af en halfkorsgraf.

3:o Är det säkraste, men högst sällan förekommande kännetecken, att en liten kägellik eller pyramidformig sten befinnes i grottan, eller bibehållen tradition om, att en dylik funnits. Denna sten kan då anses för den form, under hvilken man tillbedt Gudommen. Då grottorna bestå af stora stenhällar hafva de haft bestånd, men då dessa små stenpelare varit lätt transporterade, hafva de blifvit förstörde, eller vid Joternas utvandring medtagne. På ett enda ställe vet man, att den är i behåll, af den orsak, att ingången med en tillräckligt stor och tung sten blifvit igenstängd, förmodligen af det bortvandrande folkslag, som dyrkat den, men som haft ett tillräckligt antal af dylika, och ville freda denna för obehörig åverkan. Detta högst märkliga

Tempelkummel är i Danmark på Seland i Slagelse Härad och Stillinge socken på en aflång och med fredsbana omgifven hög, kallad Hossedyss. Igenom små öppningar emellan stenarne kan man se midt uti grottan en rest sten ½ aln hög, öfverst spetsig, men för öfrigt i prismatisk Pyramidform, således trekantig, hvilket kan hafva afseende på Indianernas bekanta 3:ne Gudar, eller treenighet. Kyrkoherdarne Fuglsang i S:t Mickel och Lange i Stillinge hafva tillsamman besett denna vid 2000:åriga Sten-Gud år 1808, se Ant. Annal. B. 1. H. 1. p. 74. Således är ganska troligt, att sådane äfven funnits i våra Tempelkummel, och tradition om en dylik inemot sednaste tider bibehållen, finnes verkligen ännu i Halland, Weddinge socken, hvarest vid Qvarnome finnes ett Tempelkummel, kalladt Rumplösa Kyrka, på en liten kulle. Takhällen, som har inre sidan jämn och öfre kullrig, är 5 alnar lång och 2 bred samt hvilar på 6 kummelblockar, 2 alnar höga, med öppning åt öster, och otäckt förvård. En ännu lefvande gubbe säger sig i sin barndom sett i grottan en rest kägellik slipad sten, hvilken ansågs för hedningarnas Gud, (se Bexell D. 3. p. 231. &c.) och lär föraktet för en dylik Gudstjenst gifvit anledning till grottans namn. Det återstår att undersöka, om grottan är i rektangelform, hvilket takhällens storlek tyckes gifva anledning till, och om ingången är på en smalsida.

4:o Böra kummelblockarne och Takhällen vara utanpå skråfliga, men inuti släta och glatta. Detta inträffar merendels alltid hos oss, då blott en Takhäll finnes.

5:o Är en Tröskelsten i ingången ett ganska godt tecken, men hos oss sällsynt, emedan den så lätt kan borttagas och förstöras. Så är det äfven med vattensammlingar, hvilka med tiden uttorka och försvinna. Ett altare nära grottan är äfven till saken hörande, men hos oss har man ej funnit något enda dylikt bibehållet. I Danmark åter, där kummelgrottor hafva det egna, att de merendels ligga flera tillsamman på större aflånga högar, ofta omgifne med fredsbanor, finnas i behåll, ej allenast Tröskelstenar, såsom på Seland i S:t Mickels socken vid Walby gård, och i Stillinge socken 2:ne af ovanlig höjd, utan äfven altaren, såsom i samma Stillinge socken, se Ant. Ann. B. 2. H. 1. p. 37, 79, 81, 83, &c. B. Thorlacius uti sin afhandling om Höje og Steensætninger p. 47. säger till och med, att tröskelstenen alltid finnes i dessa gamla stenbyggningar. Men denna del af de Danska monumenter äro ännu icke tillräckligen undersökte och urskilde, hvarföre de merendels alla hållas för grafvar, ja till och med någon gång för Valplatser, äfven som merendels alla reste stenar i Rektangelform anses för Domstensbanor.

6: Måste inuti Tempelkummel ej i jorden finnas lämningar af brända eller obrända lik. Härvid förekommer likväl någon betänklighet. Kummelgrottor i allmänhet kunna ej utan svårighet i jorden undersökas, ehuru vigtigt det är för forskaren; man kommer sällan åt att arbeta med spade, och merendels låter det ej göra sig, utan att skada eller förstöra monumentet.

Dess-

Dessutom kunde väl hända, att en sednare folkstam, som sett dylika, till dess religion ej hörande, och för sig likgiltiga grottor, någon gång funnit för godt att använda dem till grafvar, och uti en och annan förvara en urna.

7:o Kan om de Svenska Tempelkummel slutligen anmärkas, att de stundom hafva Vårdhållare, att de ej sällan förekomma med fredsbanor, att de på flera ställen äro 2:ne tillsamman, att grottans golf äfven befinnes slätt och jämnadt samt något lägre än den omgifvande jordytan, och att de ej såsom kummelgrafvar äro till någon del fördjupade i jorden, utan stå mera högt och fritt. Äfven har jag stundom funnit att kummelblockarna haft en ordentlig lutning inåt grottan, för att likasom emot Takhällen bilda ett hvalf. Men dessa kännetecken äro hos oss icke af den väsendtlighet, att ju monumentet kan bestämmas, där de ej äro för handen.

I stöd af åfvannämde grunder, äro följande grottor bestämdt Tempelkummel:

Fig. 1. Skåne, Skytts Härad, Skegrie, nära kyrkan i söder. Fredsbanan emot 20 alnar lång och 5 à 6 bred. Grottan, en kårtare rektangel, 3 alnar lång, 1¾ bred och 2 hög, golfvet jämnadt och något lägre än yttre jordytan, ingången åt söder, och däruti en Tröskelsten, som åtminstone var i behåll i Augusti månad 1814, då jag aftecknade monumentet. Täckstenen, 2½ aln tjock och 4 alnar bred på alla sidor, till det yttre i halfklotsform, och inuti äfven som kummelblockarne släta. Planen af monumentet visar Fig. 2.

Fig. 3. På Skegrie ägor nära Maglarp på en liten hög. Fredsbanan, vid 16 alnar i längden och 8 i bredden, innesluter 2:ne grottor i mindre rektangelform. Hvar och en af dem har 3 alnar i längden och en i bredden med ingång åt öster och takhällen förlorad, äfvensom den ena grottan förlorat en af kummelblockarne. En liggande sten vid grottan till höger kunde varit rest till vårdhållare, såsom han här föreställes, då den däremot svarande förmodas vara förstörd, eller använd till någon på monumentet felande plats. Här tyckes ett Gudapar, Naturens verkande och emottagande Kraft, Thor och Goa, solen och jorden blifvit dyrkade. I denna trackt finnas flera utmärkta monumenter, hvaraf en del äro förstörda, men de återstående äro nu, äfven som en mängd af de märkligaste monumenter i Riket, fridlyste.

Fig. 4. Bohuslän, ön Oroust, Morlanda socken, Torebo i Bräcke skogen. Dylika Tempelkummel, men med flere märkliga egenheter. Hela monumentet är beläget på ett aflångt och platt stenrör, 60 steg i omkrets, 27 långt och 17 bredt, därpå en fredsbana med omkring 20 vårdstenar i behåll. Monumentet är sedt och aftecknadt på norra sidan. Inom fredsbanan har varit 2:ne grottor, af den ena återstå endast 2:ne stenar. Den andra till vänster eller i öster är i behåll, dess ingång är åt söder. Ifrån denna ingång och ifrån grottans banade och något fördjupade golf går en banad fördjupning eller väg emot 3 alnar fram i söder till en vårdhållare af 3 alnars höjd, som har en mindre sten på hvardera sidan. Dessa stenar tyckas äfven kun-

nat utgöra randstenar uti fredsbanan, hvilken i alla fall nu ej är jämn eller ordentlig. Monumentet befinnes i tjocka skogen och är bevuxet med furuträ, hvilka försvåra granskningen och skulle endast bortskymma monumentet, om de här blifvit tecknade. Grottan, vårdhållaren och banan dem emellan visas särskildt Fig. 5. Grottan är kretsformig, har 5 kummelblockar, som luta inåt, och uti öppningar emellan dem ser man en bakom varande stenmur: höjden inuti är 3 alnar och diametren i anseende till väggarnas lutning olika, men är på halfva höjden $2\frac{1}{2}$ aln, ingången är $1\frac{1}{2}$ bred, takhällen $5\frac{1}{4}$ lång, $3\frac{1}{2}$ bred och vid $1\frac{1}{2}$ tjock. Hela monumentet består af granit med mycket qvarts och glimmer, lyser således mot solen likt slotten i trollsagorna. I Tegneby socken och Lundeslätts kohage är ett monument, som liknar Fig. 6. utom det att randstenarne i förvården äro större, och att inga vårdhållare finnas.

Fig. 6. Skåne, emellan Stora Uppåkra och Flackarp vid Lund, väster ifrån Landsvägen. Takhällen borta, grottan i kårtare rektangelform 4 alnar lång, $2\frac{1}{2}$ bred och 2 hög, ingången åt öster, en rund fredsbana 9 alnar i diameter, och utanföre dess ingång 2:ne vårdhållare. Den vid sidan liggande sten var öfverflödig för att hafva kunnat tjena antingen till kummelblock, eller till vårdhållare, den var för liten att använda till takhäll, således lär den varit nedsänkt i jorden vid grottans ingång till tröskelsten. Detta ordentliga och i anseende till den runda fredsbanan och de 2:ne vårdhållare märkliga Tempelkummel låg på en liten höjd. År 1798 anade Kansliirådet, då varande Professoren Norberg dess snara förstöring, och förde mig dit att granska och afteckna monumentet, hvarefter det af Prof. Lundblad användes till dämning vid bostället Höjebroqvarn, som tillhörde hans Præbenda, St. Petri klosterförsamling i Lund.

Fig. 8. Wästergötland, Kullings Härad, nära Alingsås, vid byn Sköfde och dess kyrka, jämte vägen till Rebbingsberg. Ett märkligt Tempelkummel i större rektangelform på en sandbacke, hvilken i söder midt för ingången är utgräfd. Grottan omkring 12 alnar lång, 3 bred och $2\frac{1}{2}$ hög, har 5 takhällar och ingången i söder på ena smalsidan. Fig. 8. visar utseendet midt emot ingången, Fig. 9. visar däremot grottan à vue d'oiseau. Denna likhet med Indianernes Koviler återfinner man i Frankrike. En half mil ifrån Saumur, vid vägen förbi Coudray till Montreuil-Bellay, får man se en alldeles dylik kallad Pierre Couverte. Dess utseende emot ingången visar Fig. 34. B. dess profil Fig. 34. A. och dess plan Fig. 34. D. Takhällarne äro 4, grottan 50 fot lång, 11 bred och 7 hög, ingången är på ena smalsidan emot landsvägen i sydost. Omkring Saumur, Chinon och Isle-Bouchard finnas flere dylika. Ett Tempelkummel med ett förhus får man se uti Biskoppsdömet Rennes, där Redones fordom bodde, vid byarne Teil och d'Essé. Man kallar det La Roche aux Fées. Se dess plan Fig. 34. C. Grottan är öfver 50 fot lång, 13 bred, har 10 takhällar och ingången i öster. Jämför Comte de Caylus uti dess Recueil d'Antiqvités T. 6. pl. 23, 117. Grottor af denna

större rektangelform, förmodligen de hos oss äldste och mäst liknande Indiens Koviler, har jag hittills endast träffat på Wästergötlands urgamla höjder, hvarest flera funnits, men då de varit belägne på en lösare jord eller på sand, hafva de antingen blifvit förstörde, då man bortfört sanden till väglagning, eller hafva de med tiden nedsunkit i jorden och förlorat sitt anseende. En af sednare slaget har jag sett i Larfs socken, vid Jultorp, Norregården i Djurgårdsbacke, Jättegrafvarne kallad. Takhällarne hafva varit 5 eller 6, men endast en af de medlersta är qvar, grottan är 12 alnar lång och 3 bred, men blir något mera smal närmare ingången, som är åt söder. Man kan se att dess höjd varit minst 2 alnar, ehuru de fleste kummelblockar nedsunkit, så att grottan är full af jord. En dylik, kallad Stora Tegelhall, är vid Åsled, den är 10 alnar lång, $3\frac{1}{2}$ bred, $2\frac{1}{2}$ hög, ingången på ena smalsidan åt söder. Se Salanders Beskr. öfver Åsled p. 22, hvarvid kan anmärkas, att den där nämda ingång i öster endast visar en förlorad kummelblock, hvilken blifvit ersatt med klapur. Lilla Tegelhall lär varit af samma slag, ehuru något mindre, men är nu till större delen förstörd, således har här varit 2:ne Tempelkummel tillsamman, båda i större rektangelform. Vi komma nu till ett par Kummelgrottor, hvilka jag ännu måste räkna till de obestämda och flertydiga.

Fig. 10. Skåne, Skytts Härad, Hammarlöfs socken, Östra Wärlinge, söder från byn på en liten höjd i en åker. Grottan är kretsformig, omkring $3\frac{1}{2}$ aln i diameter med ingång åt öster. Af 2:ne Takhällar, kan blott den ena på teckningen synas, emedan den andra ligger där bakom. De äro 2 alnar tjocka, emot 4 långa och åfvanpå kullriga, så att de ej kunna utvisa Altarkummel, hvilket är det enda man nu om monumentet kan bestämma.

Fig. 11. Ligger där bredvid. Grottan är mera oval än i rektangelform, 5 alnar lång, midtpå 3^1 bred, och 2 hög, med ingång på ena långsidan i Nordost, och där utanföre 2:ne vårdhållare. De tvänne takhällarne äro omkring 2 alnar tjocka. Båda dessa grottor tillsamman kallas Stendösen.

Fig. 12. Åter visar sig ett afgjordt Tempelkummel, men af det kretsformiga slaget. Det är beläget i Skåne, Ingelstads härad vid Stora Köpinge, sydost ifrån byn. Dess plan ser man Fig. 13. Grottan är inuti jämn och slät, håller omkring 3 alnar i diameter med ingång åt söder och med en ganska stor halfklotslik och skråflig Takhäll af omkring 3 alnars tjocklek och 4 à 5 alnar i diameter. Stället kallas Trollasten. Den tid troll uträttade storverk är förbi, men alltid skola vi med förvåning fråga hvarannan: hvilka vidunder af människor har det varit, som förmått lyfta denna stenmassa och lägga den på sina 6 kummelblockar?

Fig. 14. Bohuslän, Oroust, Tegneby, $\frac{1}{8}$ mil sydväst från prästgården vid Mälby grind på Hagas utmark, i ett litet stenrör. Grottan i kretsform, med 4 inåt lutande kummelblockar, har på halfva höjden 2 alnar i diameter, är inuti slät, höjden är 3 alnar, ingången åt söder är ganska smal, nedtill ej en aln bred, och den därutom varande sten är en aln hög. Takhällen

är $4\frac{1}{2}$ aln lång, $3\frac{1}{2}$ bred, och icke alldeles slät; dock af den beskaffenhet, att den torde kunnat begagnas till offer. Rörkullen lämnar de främsta stenar fria, så att om därinne stått en Gud, har man igenom den trånga ingång kunnat kasta en vördnadsfull och nyfiken blick i dess skuggrika boning. Sedan höjer kullen sig och går på baksidan ända upp till takhällen. Sådant är här å orten allmännt förhållandet med dessa så kallade Dyrhus. Om takhällen tjent till altare, har man således ganska beqvämt kommit åt att offra därpå. Denna grotta är troligen ett Tempelkummel, men den kunde må hända därjämte varit nyttjad till altare, och tyckes detta monument visa ett medelslag emellan Tempel och Altaren.

Våra Nordiska Tempelkummel likna således de Indiske Koviler i flera ganska anmärkningsvärda omständigheter; ty 1:o är den heliga boningen ganska *trång:* 2:o har däruti funnits en *Idol*, hos oss i form af en helt liten Skyddspelare: och må hända hafva de Indiske samma utseende: 3:o hafva vi grottor i *rektangelform:* denna figur ▭ har en gammal Hieroglyfisk bemärkelse, och betyder detta lifvet, verlden, de Visas öfver hela jorden spridda samfund, som söker återförening med det Himmelska; således var denna form för Templen den mäst passande: äfven anser jag troligt, att det var samma tanke om sträfvandet till förening med det högre, som föreställdes genom offren och deras uppåt blossande lågor, hvarunder lika som en del af det jordiska goda återsändes till Himmelen: 4:o befinnas våra Tempelkummel äfven *inuti släta:* 5:o är ej sällan *golfvet något lägre* än jordytan och jämnadt: 6:o har stundom *tröskelsten* funnits bibehållen: 7:o är *ingången åt öster*, och om ej det inträffar, åtminstone mot solen i söder: 8:o har man i Norden funnit *altaren* vid dylika helgedomar: och 9:o hafva äfven våra kummelgrottor *fredsbanor*. Det är sannerligen högst märkligt, att uti från hvarannan så aflägsna länder finna så många likheter, och det i afseende på ett enda slag af monumenter. Härtill kommer ännu 10:o att vi äfven hafva Tempelgrottor med *vårdhållare*, äfven som i Nubien, och må hända sådane ännu finnas, eller ursprungligen funnits i Indien.

Altar-Kummel.

Dessa Jotiska helgedommar äro ganska svåra att rätt bestämma Man måste å ena sidan skilja dem ifrån andra Kummelgrottor och å andra ifrån Götiska altaren, hvilka vi således äfven här måste beskrifva, för att fullborda jämförelsen. Denna svårighet är så mycket större, som man i Sverige och Norrige hvarken af Jotiske eller Götiske altaren funnit några qvar af de äldsta klassiska, och ganska få af de sednare urartade. Men våra Grannar komma oss här till hjelp. Hos oss har man förstört hedniska altaren, och trott sig göra Gudi en tjenst därmed. I Danmark har man låtit dem stå, och därmed gjort Nordens Antiqvarier en verklig förnöjelse. I Sverige och Norrige hade man flera Tempel, och då ej sällan samma lokal anvädes till Christen kyrka, förstördes de altaren därvid kunde finnas. I Danmark däre-

mot var mera allmänt att till Guds tjenst begagna Offerhögar och fria fältet, där man länge bibehöll de gamla altaren, af hvilka flera, ganska klassiska, ännu icke lidit af okunnighetens eller egennyttans våldsverkan.

Ett Jotiskt altare har den öfre sten slät och jämn åfvan, och merendels däruti några ännu märkbara hål till askans samlande, men ingalunda bör den vara platt och tunn, liknande en bordskifva, utan ganska tjock och klumpformig. Tvåtalet tyckes för Joterne varit heligt, och Tretalet för Göterne. Äfven som de äldsta rektangelformiga Tempelkummel ofta äro 2:ne tillsamman uti gemensam fredsbana; så hafva äfven de klassiska Altarkummel 2:ne fötter, klumpformige och ofta spetsiga öfverst: men då det på flera ställen varit svårt att finna sådane stenar, att den öfre kunnat bibehålla jämnvigten på de 2:ne undre, har man fördubblat detta antal, hvadan Altarkummel finnas med 4 ordentliga Kummelblockar, hvilka innesluta en grotta, som dock ej kan formera en mindre rektangel, ty därtill fordras blott 3 sammanstötande stenar, den måste således vara i kretsform. Äfven är monumentet så mycket säkrare ett Jotiskt altare, om kummelblockarne äro något skilde från hvarannan och insläppa mera ljus, och äfven ingången är mera vid.

Danska klassiska Altarkummel med 2:ne fötter finnas i Roskilds Amt, Voldborgs Härad, öster ifrån Hyllinge by, där den öfre sten är 2 alnar tjock: samt på flera ställen, hvilka kårtligen uppgifvas uti Hedenolds Höje og Steensætninger af B. Thorlacius p. 44, 45. Däremot visar Ant. Ann. B. 2. p. 59. Tab. 2. Fig. 3. mera omständligt en dylik i Slagelse S:t Peders socken på Barnehöj, uti en fredsbana, öfver 70 alnar lång och vid 17 bred. Öfre stenen är 5 alnar lång, 4 bred och vid $2\frac{1}{2}$ tjock. De 2:ne undre stenar äro spetsiga uppåt. Alla stenarne hafva en viss sällsam triangelform, och är det förundersamt, att den öfre kunnat så länge bibehålla jämnvigten. Inuti banan är en liten stensatt krets, likasom utmärkande en där fordom varande brunn. Flera torde finnas, men dessa hafva blifvit uppgifne och granskade.

De Götiska Offeraltaren hafva en platt och tunn stenskifva åfvan. Såsom Offerhögarne ofta äro 3:ne tillsamman, stundom inom en gemensam fredsbana, så hade äfven våra Fäders äldsta och klassiska altaren 3 fötter: ja, man ser äfven 3:ne altaren tillsamman. Antingen på skryt, eller därföre, att vissa ställen varit ämnade åt mera folkrika samlingar, större fester och flera offer, har man någon gång utsökt altarskifvor, som till omkretsen varit ganska stora med flera, till och med 10 fötter. Må hända denna tillökning af fötter utmärkte antalet af de distrikt eller härader, som här hade gemensamt offerställe. Sedan den klassiska smaken börjat urarta, har man gifvit altaren af detta slag 4 ordentliga fötter, eller flera, och gjort dem till formen lika både bord och bänkar.

Klassiska Götiska Altaren måste vi äfven söka i Danmark. Sådana finnas med 3:ne fötter vid Ringsted, i Præstöe Amt vid Lyderslöv och på Laland vid Avnede på jämna fältet, med flere. Äfven finnas 3:ne altaren tillsamman, antingen vid en offerhög, såsom vid Bl thöj nära Snoldelev, hvaraf

ett har 7 fötter, eller på 3:ne vid hvarannan varande offerhögar med ett altare på hvarje hög, såsom i Schleswig, Amt Norburg, på Aerrö i Riese socken. Så lär äfven förhållandet varit med de 3 utmärkte högar på Seland vid vägen till Bircke, hvilka med sina vårdprydnader, samt det medlersta i behåll varande altare med sina tre fötter, (alldeles liknande Pl. 1, Litt. A. 1.), är aftaget hos Worm p. 8. I Jutland vid Fridericia är ett femkantigt altare på 5 fötter, i Oldenburgs Distrikt är ett med 3 skifvor och 10 fötter, utom flera andra i Danska länderna. Jämför Thorlacius och Ant. Ann. Wi återkomma nu till våra egna monumenter.

Fig. 15. Skåne, Harjagers Härad vid Hofterup, Stendösen. Ett märkligt och alldeles afgjordt Tempelkummel. Den öfverliggande häll är omkring 2 alnar i kubik. Öfra sidan är ganska slät, har flera askehål, och tyckes genom flera seklers offrande blifvit mindre skicklig att underhålla mossa, emedan litet eller intet däraf finnes på denna öfra del. Grottan, bestående af 4 kummelblockar, är 2 alnar hög och 2 alnar i diameter, med en ingång af 2½ alns bredd. Detta kan icke vara ett Tempelkummel; ty utom öfre stenens form, som tydligen hänvisar till altare, insläppa kummelblockarne för mycken dag och ingången är för vid att i en helig skymning dölja en inneboende Gud. Det kan icke heller vara en graf; ty jag lät i grottan gräfva till 3 alnars djup, utan att finna ringaste spår till begrafningsställe, hvarom jag på ½ alns djup nedlade underrättelse för kommande forskare. Således kan detta monument tjena till original för ett Tempelkummel, som, i anseende till svårigheten att träffa öfre stenens jämnvigt, fått ett dubbelt antal af de ursprungliga 2:ne supporter. Ett altarkummel, kalladt Hvinstein eller Reisenstein, finnes i Tyskland i Furstendömet Minden vid Raden, se Fig. 35. Öfra stenen är 15 fot lång, 7½ bred, 3½ tjock, och hvilar på 4 kummelblockar, 4½ fot höga. Åt norra sidan, vid stammen af det träd, man ser på teckningen, ligga 3:ne stenar i en rad, den ena högre än den andra, såsom trappor att därpå uppstiga till altarets öfre del, jämför Arnkiels Cimbr. Heyden Relig. p. 242.

Fig. 16. Halland, Tönnersjö härad, Enslöf socken, norr om Arlösa gärde, Hunnerör, nederst vid berget på slätten Hunneljung, ett ganska sällsamt, förmodligen Götiskt, altare i form af en bänk med många små fötter, stående på en därtill passande sten såsom grundval. Monumentet är beskrifvet och afteeknadt hos Richardsson p. 197. Tab. 25. Altarstenen är 11 alnar lång, 3 bred, och 1½ tjock. Uti den där framföre resta trekantiga stenform lär den afgudabild stått, åt hvilken man offrade. Ej långt härifrån vid Spongstad nära landsvägen uppreser sig en Skyddspelare af 10 alnars höjd. Att någon del af de gamla rycktbare och förfärliga Hunner en viss tid uppehållit sig i vårt fädernesland, hafva vi ej tillräckliga anledningar antaga, men det tyckes mig vara säkert, att den tid Sagorna skrefvos, gaf man i Norden benämningen af Hunner åt alla smärre horder, som här efter Odens tid inkommit

att försöka sin lycka, och som man ej rätt kände eller hade någon reda på, och däraf tror jag våra många namn efter Hunnerne härleda sig.

Fig. 17. Skåne, Skytts Härad, Gislöf, trenne Götiska altaren eller offerhällar, kallade Jellesdös. Dessa besynnerliga minnesmärken finnas nu icke mera, men före deras förstöring blefvo de nämde uti en af Lovén under Lagerbring utgifven Disputation om detta Härad. Af denna beskrifning gör man sig ett ganska oricktigt begrepp om monumentet, men till all lycka blef det aftaget af en Landtmätare Espman, och denna teckning har jag öfverkommit, jämte flera andra hithörande vigtiga uppgifter, uti Hans Exc. Statsministrens m. m. Herr Grefve v. Engeströms ansenliga Bibliotek och utmärkt fullständiga Samlingar. Offerstenarne voro emellan 5 och 6 alnar långa, den medlersta var 7 alnar tjock, men de öfriga 10 à 12 alnar. Hvar och en af dem lär hvilat på 6 små fötter, och deras öfre sidor lära varit mera flata och mindre kullriga än teckningen visar; ty i anseende till deras höjd lär man svårligen kommit åt att granska de öfre delar, och teckningen tyckes vara gjord ifrån en något aflägse höjd. Namnet Jelles, eller Elldisdös, lär komma af gamla ordet *elldi*, som betyder att göra upp eld. Tretalet och hela formen gifver äfven anvisning på altaren. Dylika altaren, lika stora bord eller bänkar, får man äfven se i Frankrike. Nära sjökusten vid Locmariaker, i Bretagne, där man tror, att det gamla af Ptolomæus nämda Dariorigum legat, som var hufvudstaden för Veneti, finnas 3:ne dylika altaren, Fig. 32. C, och i Klerevit i Crach socken ser man ett ensamt ordentligt altarbord med 6 fötter. Fig. 32. A. Uti Tom. 6. uppgifver Caylus dessa monumenter, såsom Galliske grafvar, men de äro tydligen altaren. Det härvid befintliga stenrör med hällkista är däremot ganska säkert ett grafställe. Tre altaren lika bänkar, och däromkring en fredsbana med vinkelstenar, har man sett i Preussen och Alte Mark vid byn Höbisch, se Fig. 37, och gifver Keysler anvisning på detta monument p. 519.

Grafkummel.

De äldsta och klassiska af dem kunna utan svårighet äfven vid första anblicken bestämmas. Den större rektangellika grottan med flera kummelblockar, och ingången på östra långsidan med en ansenlig förvård, visar tydligen det Grekiska Tau, Crux Truncata, eller Antonii korset, hvarföre jag kallat dessa monumenter *Halfkorsgrafvar*, Fig. 18, 20. Jag har förut p. 39. nämt denna Hieroglyfs Indiska betydelse af Naturens alstrande kraft, hvadan den äfven skulle kunna föreställa döden, såsom en oundviklig följd af födelsen, och såsom vårt högre väsendes i naturlig ordning tillvägabragta Nya Födelse, hvarföre ock verkligen de första Christne, som kunde fått denna förklaring från Egypten, ansågo Crux Truncata såsom en bild af det tillkommande lifvet. Joterne, som hade Tempelkummel, alldeles liknande Indianernas Koviler, hade således äfven grafvar i en form, som kan förklaras af en Indisk Hieroglyf: en ny anledning till min förmodan, att Joterne antin-

gen varit en Indisk utflyttning, eller om de varit Perser, såsom man i anseende till språkens likhet förmodat om Göterne, att de åtminstone bland sig haft flere Indianer. Ett slag af mindre Halfkorsgrafvar finnes, hvilket till yttre utseendet ej visar denna form, emedan rektanglen ej är stor och utmärkt: men grottans inre plan i förening med förvården, som, fullständig eller rubbad, alltid bör finnas, röjer Tau-formen. Af detta slag är Fig. 28, och äro dessa förmodligen yngre än de förutnämde. Slutligen visar kretsformen ett än sednare och än mera urartadt slag af grafkummel, dessa äro alltid flertydige, men man har dock så mycket större anledning att anse dem för grafvar, om de hafva förvård, om grottan har flere Takhällar, och om dessa äro otjenliga till altaren. Då man kan komma åt att göra undersökning i jorden, är dock säkraste tecknet, om i grottan finnas obrända ben. Någon gång har det händt, dock endast i Danmark och Skåne, att man i kummelgrottor funnit urnor, hvilken sällsamhet på 2:ne sätt kan förklaras: under Joternas bortvandring, kunde några af dem antagit Göternes sätt att bränna de döda: äfven, om ej Göterne sjelfve, dock andra genomvandrande folkslag, då de sett dessa nu mera onyttiga grottor, kunde de en och annan gång begagnat dem till grafchor åt sine aflidnas aska. I förra fallet blir det så mycket troligare, att Joterne vid sin bortvandring tagit vägen om Danmark. Obrända lik äro dock ett hufvudsakligt kännetecken på Joternas grifter. Någon torde anmärka, att just detta påstående visar, att de ej haft någon gemenskap med Indianerne: men uti Indien upptäckas många förändringar och olikheter: där finnas utmärkt stora Tempel, men äfven ovanligt små: där har man funnit folkstammar, som gå nakne, men äfven de som nyttja kläder. Där finnas de som alldrig äta kött, men äfven de som äta det: där finnas flere som bränna sina döda, men äfven de som ej göra det: där finnas hustrur, som låta bränna sig med sina män, men äfven största delen långt slugare, som icke göra det: och hvad deras begrafningssätt före och vid Christi födelses tid vidkommer, så kan man därom ej en gång gissningsvis något anföra.

Fig. 18. Wästergötland, Wartofta Härad, Karleby Långa, nära Falköping och Ålleberg. Att här är största landhöjden är ganska säkert. Warkullen nära Karleby af 84 alnars höjd och på hvilken man fordom haft vårdkasar, är medelpunkten för vattudragen: åt norra sidan flyta de i Wenern, och åt södra i Wästerhafvet. Af denna kulle har Wartofta säteri och hela Häradet namn. De 4 grafvar, som här föreställas, ligga bredvid landsvägen norr om kyrkan, och Fig. 19. visar belägenheten af den därvid på andra sidan landsvägen liggande och byn tillhörande gård, Möagården kallad. Denna för beskrifningen tillräckligt tjenliga teckning visar tydligen dessa klassiska Halfkorsgrafvars yttre beskaffenhet, ehuru den är utkastad efter minnet, således utan afseende på kullarnes mer eller mindre sluttande form eller noggrannt beräknade altal från hvarannan, hvilket för begreppet och bestäm-

stämmelsen är likgiltigt. Antiqvarien Thams löfte, hos Tuneld p. 285. åberopadt, och ofta sedermera muntligen yttradt, att utgifva en beskrifning öfver dessa monumenter jämte Hilfelings teckningar, blefvo alldrig uppfyllde, och det var honom ingalunda en fägnad, i händelse man gått honom i förväg. Hilfelings utkast lära icke heller blifvit utförde såsom brukbara till Plancher, utan om de må hända blifvit sände till Köpenhamn. Emedlertid skall en forskare på stället finna allt af vigt här utfördt, och äfven det likgiltiga ej aflägse från sanningen. Af dessa minst omkring 2000:åriga Minnesvårdar, ser man den ansenligaste vid Litt. *a*. Denna är äfven, af hvad man hittills känner, den största som någonstädes finnes, och mer än dubbelt större än den vid Axvalla. Grottan öfverst på kullen är 28 alnar lång, 4 bred, med 9 stycken ansenliga stenhällar, omkring 5 alnar långa, till betäckning. Förvården är emot 20 alnar lång, 3 bred, har 4 takhällar i behåll, och skulle således ensam utgöra en ansenlig kummelgrotta. Hela Stenvården är likasom infattad uti den af jord uppkastade kulle, så att endast takhällarne och några öfre kanter af kummelblockarne synas. Takhällarne äro granit, men kummelblockarne kalksten, och vid alla dessa grottor är förvården ovanligt lång och går ända ned emot kullens fot. Det är denna, som oricktigt hos Lindskog p. 11 anföres såsom Ragvald Knapphöfdes graf. Rimligare hade den förmodan varit, att Joternas Gylfe eller någon af hans företrädare här hade sitt hvilorum. Att Karleby Långa var ett rycktbart Wästgöternas samlingsställe, och att Ragvald där blef af dem mördad är ofelbart, men Ragvalds ätthög, som är öfver 1000 år yngre, befinnes ännu till någon del i behåll ett litet stycke i väster härifrån, och ehuru mycket skadad, kan man dock se, att den liknar en skeppshög, att den varit vid 30 alnar lång, 12 bred, och bibehåller den ännu 12 alnars sluttningshöjd. Äfven finnes i denna trakt Hemmings hög, däruti en Konung Hemming skall vara begrafven. Litt. *a*, hvars grotta är 12 alnar lång, har 6 takhällar, af hvilka den största är emot 6 alnar lång. Förvården är 10 alnar lång med 4 åfvan jord synlige takhällar. Denna är till storlek närmast lik Axvalla monumentet. Litt. *e*, hvars grotta är 20 alnar lång, har 3 takhällar, omkring 6 alnar långa, med en förvård af 6 alnars längd, hvars takhällar äro förstörde. Litt. *d*, grottan, 18 alnar lång, har 6 takhällar, af hvilka en ovanligt stor, 8 alnar lång, 5 bred, 1 aln och 9 tum tjock. Förvården är vid 20 alnar lång, men nästan helt och hållet nedsänkt i jorden: inga takhällar synas. Dessa Halfkorsgrafvar ligga i en rad vid landsvägen från norr till söder, alla med ingången åt öster. En dylik ser man än längre fram i norr, något aflägse från dessa. I söder från kyrkan finnas äfven spår till dylika, och på hela denna orten är knappt någon kulle, på hvilken man ej finner en Halfkorsgraf, eller några dess qvarlefvor. I synnerhet finnas flera Antiqviteter nästan i en linie väster ifrån Karleby Långa och dessa 4 tecknade grifter. Först förekommer Ragvald Knapphöfdes ätthög, sedan en halfkorsgraf, därefter vid

Ålleberg ruiner af Agnestads gamla kyrka, åter en halfkorsgraf, kallad kyrkerör, ytterligare, på andra sidan gården Wiken, ytterst i väster 2:ne Halfkorsgrafvar, kallade Stora och Lilla Gälls eller Hjelms rör. Härvid lär äfven varit en Hällkista, hvilken Linné och Tuneld uppgifva under namn af stenflisgraf, af 9 alnars längd och 3 alnars bredd. Omkring Karleby Långa kallas de ställen, där Halfkorsgrafvar förekomma, merendels rör, såsom Oxerör, Djurerör, Galgerör m. fl. Stora Gällsrör visar en grotta af 12 alnars längd och 6 alnars bredd med 3 takhällar: den medlersta och största af dem är 5 alnar lång, 4 bred och 2¾ tjock, har därjemte den märkvärdighet, att den med en liten kant hvilar på kummelblockarne i en sådan undersam ställning af jämnvigt, att denna ofantliga stenmassa med största lätthet kan röras än på ena sidan, än på andra. Där en dylik vacklande sten, i Frankrike kallad Pierre Branlante, i Ängland Rocking-Stone, i dessa länder upptäckes, uppgifves den såsom ett föremål för Celternas dyrkan.

Fig. 20. Wästergötland, Walla Härad, Skärfs socken på Axvalla hed, så kallad af gamla slottet Axevall, hvars ruiner ännu synas. Denna Halfkorsgraf, som ingalunda är bland de största, har därföre blifvit märkvärdig, att den, såsom belägen på mönstringsplatsen, på Kongl. befallning förstördes 1805, och att vid samma tillfälle blefvo grottans inre delar undersökte och aftecknade af Kapiten Lindgren, hvars uppgifter äro ganska goda och fullständiga; dock hade varit önskligt, att någon Antiqvarius blifvit tillkallad vid ett tillfälle, då så mycken handräckning till utförandet af granskningen var att tillgå, och i grannskapet i Sköfde satt allas vår Senior, Hilfeling, i sitt lugn och förmodade ej, att man skulle våldföra de gamla grifter. Emedlertid har Archäologien mera vunnit af en så fullständig undersökning, än den förlorat därigenom, att grafven ej blef återställd i sitt fordna skick; ty den var ingalunda den enda i sitt slag. Den var belägen på en kulle af jord, omkring 15 alnar i diameter, på denna kulle var ett mindre stenrör, uti hvars medelpunkt grottan befann sig, som hade 4 takhällar af röd granit, 1½ aln tjocka. En af dem skall hafva vägt 117 skeppund. Ingången och förvården var efter vanligheten åt öster. Grottan var inuti 12 alnar lång, 4 bred, 4½ hög, och lär haft 20 kummelblockar. På en af dessa såg man på inre sidan små figurer, i någon likhet af Österländska bokstäfver, likasom ämnade att utgöra en inskrift, se Fig. 21. Förvården, hvars kummelblockar varit 10, var inuti 7 alnar lång, emot 2 bred och hade 2:ne takhällar, af hvilka den yttersta bestod af grå granit. Vid ingången till denna förvård låg en mindre sten, på hvilken man anmärkt ett korstecken, hvarom se här p. 42. Man ser detta monument à vue d'oiseau Fig. 22. Vi skola nu, enligt hvad man kan sluta af de lämnade uppgifter, beskrifva grottans märkvärdiga inre beskaffenhet. På bottnen var en bädd af blandadt kol och aska till 1 alns höjd, förmodligen för att afhålla fucktighet och för att länge bibehålla liken i ett slags balsameradt tillstånd. På denna bädd befunnos rundt omkring väggarna 18 små stenkistor, formerade af trapp-skifvor. Häruti suto liken, af hvilka ännu

skeletterna voro i behåll, uti en särdeles hopkrupen och lutande ställning. Ett enda utsträckt låg i sin kista framföre de öfriga vid södra sidan. Bland dessa tycktes vara människor af olika åldrar och äfven barn af omkring 6 till 10 år. Man fann vid dessa lik tresidiga pilspetsar, (förmodligen af koppar), flintknifvar, af hvilka den ena var bågig, en liten hammare af bernsten utan skaft, och en bernstenspärla med hål uti, hvaraf man slutat, att lik af båda könen här voro nedsatte. Denna afdelning i grottan, som utgjort sjelfva likplatsen, lär varit af 2 alnars höjd. Där åfvanpå var en bädd af kullersten och mylla, blandad med aska och kol, af en alns höjd, förmodligen för att så-mycket bättre utestänga luften och bibehålla de därunder varande lik. Från denna sista bädd var ½ aln till takhällarne. Stället kallades Jättegrafven, eller Onsgraf, hvilket man ganska orätt gjort till Odens graf. Om Oden fått ett grafmonument, hade det varit en ganska stor ätthög med en rik vårdprydnad af bautastenar, men han lär med flit ej velat hafva någon utmärkt grift, och må hända han velat, att man sedan bålet nedbrunnit, skulle kasta askan i sjön, (hvilket äfven hörde till Göternas seder, Yngl. S C. 8.) på det man så mycket snarare skulle tro, att han alldeles försvunnit och befunnes endast i Asarnas fordna hem och Gudaboningar. Dessutom ser man tydligen, att Axvalla grafven ej varit ämnad åt någon viss Gud, Konung, eller Hjelte, utan tvärtom åt ett talrikt Herrskap, bestående af 19 personer. *On* på gamla språket, och ännu i flera landsorter, betyder en ugn, och man har, ej så orätt tyckt, att dessa grottor hade någon likhet af bakugnar. Utom den här beskrifne, funnos omkring 10 Halfkorsgrafvar i denna trakt. Jämför Göteb. Vitt. Sällsk. Handl. 5:te stycket, Malte Bruns Annales des Voyages, T. 1. p. 361. Lindskog om Skara Stift p. 185. Doctor Blad uti V. H. och Ant. Ak. Handl. D. 10. p. 207.

Fig. 23. Skåne vid Cimbrishamn, en något skadad halfkorsgraf, kallad Tågeborg, emellan Gladsax och Tågarp vid Fleskie å. Grottan 12 alnar lång, 3 bred, har endast qvar 3 takhällar, förvården 8 alnar lång, 3 bred, har 2 takhällar. Denna Croqvis jämte Fig. 27. fick jag för längre tid sedan af Hilfeling, då han, stadd på resan till Köpenhamn, kom från sina undersökningar vid Cimbrishamn, i hvilken trakt han, utom reste bautastenar, Runstenar, och kullerstensformer, fann 8 kummelgrottor. 1:o Tågeborg; 2:o Björnshög, hvarom se Fig. 27: 3:o Kycklinghönan ½ mil från staden, förbi Järrestad till höger om vägen: 4:o Stendöset, en stor Halfkorsgraf emellan Järrestad och Gladsax till vänster i en åker: 5:o och 6:o norr om staden i Gladsax hästhage vid hafvet, tvänne kummelgrottor: 7:o i Hammenshögs norra gärde vid vägen: 8:o ¼ mil från staden vid vägen midt före Bjersjö qvarn nära Cimbris. Det lär vara denna, hvaraf Hilfelings teckning, utan åtföljande beskrifning, funnits i Köpenhamn, och är införd i Nord. Fornl. LXXV. Där tyckes vara 2:ne takhällar på 6 eller 7 plattformiga kummelblock. Inuti grottan ligger en stor sten, men man vet ej, om det är en af de förutnämde, som kullfallit. Den har ingen likhet af Idol, och om den ursprung-

ligen tillhört monumentet, så är det en besynnerlig sällsamhet, äfven som den i sitt slag alldeles egna förvård. Hilfelings fulländade ritningar äro vackra, sanna och åtföljas oftast af fullständig beskrifning, merendels utan egna åsickter, hvarföre de äro utmärkt brukbara; dock har man länge och hittills förgäfves haft det hopp, att få se hans Res-Journaler i allmänhetens händer: men först Thams förlorade lust att låta fullständigt upprita alla utkast samt fortsätta sina Götiska Monumenter, och sedan nödvändigheten att omarbeta i synnerhet den del af Hilfelings text, som ej egentligen rörde Antiqviteterna, jämte den kostnad Plancherna skulle förorsaka, har vållat denna förlust för vår Archäologi. Slutligen såldes dessa ganska goda Samlingar på Thamska bok-auctionen till ett öfverdrifvet pris, men stadnade lyckligtvis inom Hufvudstaden.

Fig. 24. Wästergötland, Gudhems härad, Stora Dala. Hilfelings ritning, uppgifven af Tham. En Halfkorsgraf, alldeles full af grus och sten, och däraf märklig, att de 2:ne medlersta takhällar hafva en annan ricktning än de 4 öfriga, äfven är den största af dem af ett särskildt stenslag, och då han är närmast ingången, kallas den Nyckelsten. Förvården är emot öster och har 2:ne takhällar. I grottan emot västra väggen funnos flera skeletter i ett dylik sittande ställning som de vid Axvalla, men de dem omgifvande stenflisor voro sönderfallne och till större delen förvandlade till grus. Så har man äfven i Hångsdala, där flera Halfkorsgrafvar blifvit bibehållne, uti en af dem funnit, jemte ben och nedåt lutande hufvudskålar, flisor af lös och mörk skiffer, såsom lemningar af de sönderfallne stenkistor. Se Melins Beskr. öfver Hångsdala p. 150 Af dessa redan nämde Wästgötiska, det är klassiska Halfkorsgrafvar, hvilka blifvit undersökte, är således klart, att ursprungligen kunna i grafkummel inga andra lämningar af lik finnas, än obrända ben, hvilka merändels genom det sorgfälliga begrafningssättet bibehållits omultnade. Det kan äfven icke vara annorlunda; ty om Joterne bränt sina döda, hade ej Oden behöft genom en särskild lag införa denna nya sed. Jämf. p. 96.

Fig. 25. Skåne, Harjagers Härad, vid Dagstorp väster från byn på norra sidan vid landsvägen till Annelöf. Fordom var här en grind, kallad Hylle led, och detta härvid på en liten höjd varande monument kallade man ganska oricktigt Harald Hildetans graf, se p. 69, jämför Floræus p. 103. Denna grift är helt besynnerlig, i jorden till större delen nedsänkt, och förekommer på stället ganska oansenlig. Ovalen, 9 alnar lång och 5 bred, tyckes vara en fredsbana omkring en i jorden varande kummelgrotta med 2:ne takhällar, men innesluter då icke förvården, som är i sydost och har 2 takhällar. Man kunde äfven tro, att stenarne i ovalen varit kummelblockar, som förl rat sina takhällar, hvaraf 2:ne nedfallne synas midtuti. Grafven har ett högst åldrigt utseende. Man hade borrat uti de stora stenarne för att spränga dem, men anstalt fogades, att detta förehafvande upphörde. Flere ättbögar finnas häromkring, samt flera sagor och minnesmärken af ortens märkvärdighet.

Fig. 26. Skåne, Oxie Härad, Åkarp, södra gärdet, Stendösen, på en låg kulle, öfre stenen 2 alnar tjock, 5 alnar nästan i qvadrat, af de undre stenar äro de största $2\frac{1}{2}$ aln. Den skenbara ingången är åt norr, men det är tydligt, att här varit 1 à 2 kummelblockar, som blifvit förstörde, då den rätta ingången, knappt 1 aln bred, varit i öster. Monumentet har utseende af ett altarkummel. En stensättning i rektangelform är helt nära och längre bårt synas flera ätthögar.

Fig. 27. Skåne, Järrestads Härad, emellan Cimbris och Wiarp, den förutnämde Björns hög. En Takhäll af $\frac{1}{2}$ alns tjocklek hvilar på 7 kummelblockar af 2 alnars höjd. Kunde man förmoda att benämningen vore urgammal, är meningen ej, att detta är Björns graf, utan Björns altare, och kunde ej vara otroligt, att detta är ett förvändt namn på den gamla Kon. Berich, hvilken, enligt Jornandes, vid uttåget från Skandinavien anförde Göterne, som sannolikt tagit vägen öfver Skåne, från Cimbrishamns tracklen, Bornholm och Rügen till Preussen &c. Detta inträffar med den tid, då Joterne ännu kunde vara i Skandinavien, och må hända alla, eller en stor del, af denna utflyttning varit Joter, hvilka sedermera fått eller sjelfva antagit benämning af det mera allmänna och ryktbara Götanamnet. Vi få då äfven en orsak till de flera kummelgrottor här å orten finnas, eller rättare funnits; ty de flesta äro för flera år sedan förstörde. Våra lärdaste Forskare hafva ännu ej fullkomlig reda på de gamla vandrande folkslag, således är ej underligt, om allmänheten fordom förblandat deras namn, och om Skåningarne ansett dessa Joter eller Göter för Cimbrer, och gifvit deras sista hamnplats namn af Cimbrishamn. Lyscander, Floræus och Gillberg med flere antaga såsom säker den fornsägn, att en Bjarn uttågat med Cimbrerne från Cimbrishamn. Peringsköld omtalar äfven denna Ättfader Beor eller Bjarn, hvars namn närmast öfverensstämmer med Björn, men torde ej vara någon annan än den åfvannämde Berich, och må hända se vi här det altare, på hvilket han för sista gången i Norden offrat, för att utbedja sig lycka under förestående äfventyr. Om så är, har offret varit kraftigt; ty med dessa Skandinaviens utvandrande förenade sig en mängd beslägtade Tyskar, och deras bedrifter blefvo tid efter annan högst lysande, så att sjelfva Rom, verldens fordna Universal-Monarki, därvid svigtade.

Fig. 28. Bohuslän, Orust, Tegneby, i Lundeslätts kohage. En mindre halfkorsgraf, på en rörkulle med 8 kummelblockar, och däröfver en takhäll, 3 alnar bred, $6\frac{1}{2}$ lång. Grottan är 5 alnar lång, $3\frac{1}{2}$ bred och blott $1\frac{1}{2}$ hög. Förvården är $2\frac{1}{2}$ lång, $1\frac{1}{2}$ bred, och den därvid liggande sten lär vara en dess nedfallne takhäll. Planen Fig. 29 visar, att det är en halfkorsgraf. Ingången är i sydost.

Fig. 30, Äfven vid Tegneby, i prästgårdens kohage på jämna fältet. Stenarne äro, såsom alla här å orten, glimmande mot solen. De 8 kummelblockarne hafva till större delen en aflång form äfven som grottan, hvilken ej är en aln hög med ingång åt öster. Takhällen är $5\frac{1}{2}$ aln lång och $3\frac{1}{2}$

bred. Det enda man med visshet kan uppgifva om detta flertydiga monument är, att det ej tjent till altare. En graf kunde det vara, dock troligast ett Tempelkummel. Öfverallt på denna trakt finnas högar och stenrör. Slutligen kan anmärkas, att jag i Sverige känner vid 80, dels alldeles bibehållna, dels mer eller mindre skadade kummelgrottor af alla slag. I anseende till svårigheten att förstöra dem, torde vi kunna antaga, att största delen ännu, åtminstone i anseende till lokalen, kunna utmärkas, och att de från början ej varit mycket öfver ett hundrade.

Fig. 31, Visar formen af utländska Pelarkummel, för att jämföra dem med våra kummelgrottor. Här ser man en ännu qvarstående sida af den högst märkvärdiga stensättning, kallad Stone Henge, i Ängland och Westsex vid Salisbury, hvarest man dels ser enkla stenar i pyramidform, emot 4 alnar höga, dels ett slags Portiker, sammansatte af 2:ne vid 8 alnar höga pelare med en därpå liggande takhäll, liknande en tvärbjelke af omkring 5 alnars längd. Alla pelarne bestå af en enda ohuggen sten. Uppgifterne äro olika, i synnerhet om alnmåttet, men enligt Ignatius Jonas uti The most notable Antiquity Stone Henge on Salisbury plain, skall monumentet ursprungligen haft den cirkelform, som här visas Fig. 33, hvarest Litt. A. och C. utmärka Cirklar bestående af Portiker, men B och D visa Cirklar, som utgöras af Pyramidformige stenar. L. är en inuti det alldraheligaste liggande omkring 6 alnar lång sten, och de små kors utmärka de delar af monumentet, hvilka i Jonas tid redan voro förstörde. Sedan har ganska mycket, dels kullfallit, dels gått alldeles förloradt, så att sednare författare dragit i betänkande att antaga desse äldsta uppgifter. Under Portikerna har man i jorden funnit urnor, ben, kol, penningar och svärd. Se The Curiosities of Great Britain Vol. 3. Charleton Chorea Gigantum, Camden Descr. Brit. in Wiltonia, och Keysler Ant. Sept. et Celt. hvarifrån dessa teckningar äro hämtade. Mycket är härom skrifvet och gissadt. Då detta monument är så högst utmärkt, förmodar jag, att ett uråldrigt folkslag, som ej haft stor olikhet med våra Joter, här haft sitt största offerställe, att ett länge sedan förstördt altarkummel varit i medelpunkten, att prästerne, stående på den i öster liggande sten L, under det offren brunno, förrättat sin andakt, och att man vid offerfesterna äfven här haft allmänna Riksmöten. Något sednare inkräcktande eller ströfvande folkslag, såsom AngloSaxer eller Norrmän, torde slutligen användt dessa underbara fredsbanor omkring helgedommen till grifter. För öfrigt finnas stengrottor, ganska mycket liknande våra Jotiska, uti Wales, Cornwall och Kent, där en dylik kallas Kets Coity House.

VALPLATSER,

Ifrån Planchen 11 till 21.

Dessa minnesmärken af våra Förfäders tapperhet har jag funnit vara af 3:ne slag:

1:o endast Bautastenar i mängd, likasom armeer, antingen i en rad

till striden ordnade, eller öfver hela slagfältet spridda i massor, stundom af olika former. Sådana äro, enligt Historiens uppgift både af fältslag och af lokal, Fig. 43. 44. Sådana äro utom andra Fig. 38, 39, och 62, hvilka enligt fornsägn äro afgjorde slagfält. En sådan mängd bautastenar skulle alldeles icke på annat sätt kunna förklaras. Dessutom finnas bautastenar bland flera kullerstensformer, som äro afgjorde Valplatser, såsom Fig. 40, 51.

2:o Ätthögar, antingen i en lång linie, eller en mängd i en mera tät massa. Ganska säkert är, att ätthögar förekomma bland andra minnesmärken på några af de ställen, som enligt Historiens vittnesbörd äro afgjorde Valplatser, såsom i Norrige, slaget vid Freyrsberg Pl. 16. och vid Sticklarstad Fig. 47, äfven som i Sverige på Blendas hed i Småland, som i alla fall blir ett slagfält, antingen man tror, att Bråvalla slaget där stått, eller att Blenda med sina qvinnor där försvarat landet, eller att man där slagits med Hunner, Fig. 51.

3:o Kullerstensformer; ty den rätta Bråvalla hed i Östergötland, där det märkligaste slag i Norden stått, visar hufvudsakligen endast dylika, Fig. 40. Sådane äro äfven på Blendas hed, Fig. 51.

Här måste jag i förväg besvara ett inkast, som kunde göras, att flera af de för slagfält ansedda ställen kunde äfven så väl varit allmänna begrafningsplatser. Hvad enskildte grifter vidkommer, så hafva de funnits i största mängd. Konungars ätthögar äro ej sällan omgifne af flera smärre, däruti förmodligen dels en del af Konungaslägten, dels deras kämpar och hoffolk fått sina hvilorum. Sådan är händelsen med Kongshögarne vid gamla Upsala, med Kongshögarna vid Adelsö kyrka, med Njords hög, med Björn Järnsidas hög på Munsöu, med högarne vid Håga i Uppland, med Braut Anunders hög i Wästmanland, och med Ingels hög i Småland, m. fl. Bland enskildte hade hvarje bofast man sin ättgrift vid sin gård, och dylika, stundom med bibehållna namn, finnas bland oss till stor myckenhet spridde öfver hela riket. En betydlig mängd äro likväl både i äldre och nyare tider förstörde. Gårdarne lågo af naturliga orsaker på de bördigaste ställen, och sednare Christne, med företrädarne obeslägtade jordägare funno fördel af att förstöra högarne. Landet var mera skogbevuxet, de fleste gårdar lågo enstaka: en myckenhet stora byar äro däremot en följd af sednare tiders utvidgade jordbruk, då man började anse det för klokare att med plogbilen odla egen, än med svärdet våldföra andras egendom. Allmänna grafplatser höra till vigd jord, kyrkogårdar och Christendom. Våra äldste städer, Lund, Skara, Sigtuna m. fl. visa ej minsta spår af gemensamma hedniska begrafningsställen. Dessa gamla stadsboer lära, då som nu, därjämte varit jordägare, då hvar och en haft sin slägts graf på sin jordlott. Om en stor mängd högar finnas på Fyrisvall vid gamla Upsala och vid ruinerna af Björkö stad vid Adelsön, så är det därföre, att ganska betydliga slag där blifvit hållna. Uti våra landsorter har man alldeles ingen uppgift om något urgammalt allmänt begrafningsställe. Om sådana varit vid byarna, hade

bland flera slägter förmodligen någon qvarstadnat på orten, som vårdat grifterna och fortplantat traditionen, men detta är, så mycket man vet, ej på ett enda ställe händelsen. Om dylika nämnes ej ett ord i våra äldsta trovärdiga Sagor. Sednare Isländske sago-äfventyr interessera oss alldeles icke, och angå föga sjelfva Island. Således lära sådane hedniska de sotdödas allmänna grafplatser hos oss ej finnas. Skulle någon vilja ytterligare efterforska dylika, böra de sökas, dels vid Tings- och Offerställen, dels på smärre öar, och dels vid allmänna vägar. Såsom kännetecken kan jag emedlertid uppgifva: att de gamla enskildte grifter äro, om ej alldeles enstaka, dock alldrig i stor mängd nära tillsamman: en eller flera af dem pläga bibehålla gamla namn, såsom händelsen ofta är vid våra byar på slättbyggden: till det yttre äro de likartade: föreningskedjor finnas ej därvid: i det inre äro de starkare byggde och stenarne med mera sorgfällighet sammanfogade. Slagfält visa däremot i en sträcka, eller i flera grupper, en mängd grifter, hvilkas yttre är mera vårdadt, men ofta af alldeles olika slag och af alla former, hvilket förmodligen gifver anvisning på krigare af olika värdighet och af olika vapen: det inre är däremot ofta hastverk, och utom de stridsvapen, som där kunna framletas, får man ej sällan spörja, att i trakten däromkring funnits svärd, stridsyxor eller dylikt. I Churfurstendömet Trier, emellan Ehrenbreitstein och byn Rothenhahn, har man ej länge sedan funnit i sanden en mängd grafvar på 6 à 7 fots djup. Hvar och en af de döda låg med hufvudet i väster, således i den ställning, att om han varit lefvande, skulle han kunnat rickta sina blickar mot den uppgående solen. Kistorna voro af mursten 2 fot höga, täckte med stora skifferstenar. I kistorna funnos Urnor, ett hals-smycke af agat, flera illa bibehållna mynt, stridsyxor, små kastspjut, pilspetsar och en stormhatt. Oacktadt dessa fundna stridsvapen, skulle jag dock vara benägen tro, att denna Götiska antiqvitet visar ett allmännt begrafningsställe för en nära boende menighet; först emedan intet spår till vårdprydnad funnits åfvan jord, sedan emedan kistorna voro så ordentligt uppförde af mursten, och slutligen emedan mynt funnos, hvilket icke plägar vara händelsen på valplatser. Då jag ej funnit anledning hos oss igenkänna säkra spår till urgamla allmänna grafplatser, må man ej befara, att af slagfälts minnen, hvaraf vårt Fäderneslund öfverflödar, kunna uppgifvas allt för många. Snarare må man undra, att ej flera blifvit bibehållne, då man vet, att våra förfäder, i en tid af omkring 1000 år, ansett bardalekar ej allenast för de mäst ärofulla bragder, utan äfven för säkraste vägen till en säll odödlighet. Man har därföre så mycket mera varit mån om, att synbart utmärka ärans bana, och ymnigt besegla den med slagne hjeltars minnesvårdar.

Fig. 38, Halland, vid Kongsbacka, Fjärås Bräcka emellan Tom och Li, i ett pass emellan bergen. Bautastens-valplats af oviss ålder, men tyckes tillhöra tiden omkring 500:talet. Teckningen får man återse hos Richardson Tab. 4. Stenarne voro då vid 200 och äro ännu vid 120. En därvid varan-

rande hög, kallad Frodes hög, har en ätthäll, kallad Frodes sten, hvilken jämte de fleste till fotkedjan hörande stenar funnos kullfallne: men då högen nyligen blifvit undersökt, hvaruti fanns en lerurna med kol samt brända ben, och bland dem en menniskotand af ovanlig storlek; blef äfven ätthällen åter upprest, som har den ansenliga höjd af 11 alnar. Midt uti finnas 5 ättkullar med bautastenar till fotkedjor. På platsen har man funnit en mängd brända ben, stycken af järn och kopparvapen, samt urnor, fyllda med en ovanlig mängd ben och pärlor, hvaraf finnes, att krigare äfven brukat pärlor till prydnad. Ej allenast Frodes hög, utan äfven traditionen vill säga oss, att en Kon. Frode här stridt och stupat. Af en gammal folksång erinrar man sig ännu dessa ord: *Emellan Tom och Lie, Där måtte Kong Frode bie* (bida). Men de Nordiska länders Tideböcker uppgifva ingen Frode, som stupat i Halland. Det måste således vara någon af Historien alldeles okänd vikingsfarare, som här företagit en misslyckad landstigning.

Fig. 39. Skåne, Wästra Göinge Härad, Mälby socken vid landsvägen emellan Gunnarps by och Sösdala gästgifvaregård på Vetteryds hed. Stenarne äro ifrån en till 4 alnar höga, men äro, äfvensom på förutnämnde slagfält, före fridlysningen till en ganska stor del förstörde, dock när man på stället öfverser hela fältet, tyckes där ännu vara omkring 600 qvar. Sträckningen är ifrån söder till norr, och på höjden rätt fram i väster ser man en stenhäll kallad Klack, som betyder på gamla språket en uppstående klippa. Allmogen säger, att denna häll har namn af Jättarnas anförare, som bott i stenen, hvilken haft en järndörr: att hit fördes ortens flickor, som af Jättarne bortsnappades: och att slutligen Klack med sina Jättar, stupat i slaget på heden. Om monumentet kunde anses för så urgammalt, skulle man häraf komma på den tanke, att det hade gemenskap med Joternas utdrifvande. Men jag har funnit flera dylika från tiden omkring 500:talet, och hit hörer äfven detta. Joh. Magnus uti Sveon. Hist. p. 328 uppgifver, att en Dansk Kon. Snio slog Skånska höfdingen Eskil och intog Skåne, som således på en kårt tid kom att tillhöra Danmark. Suhm i sin Dan. Hist. D. 1. har vidare utredt händelserna och berättar, att Svenska Kon. Adil efter Kon. Helges död i Danmark, fick ett betydligt välde i de Danska länder, och satte en Anglisk furste, Rerek hin raske Bökisson, till förmyndare öfver Rolf Krake, som var Helges son och Adils styfson. Men Rerek var en Tyrann, man afskydde honom och kallade honom Racka eller Hund. Skåningarne lära slutligen gjort af med sin Racka; ty efter gammal tradition ligger han begrafven under en sten i Hundskogen vid Mälby emellan Sösdala och Röinge. Vår Rimkrönika tager detta efter orden, och berättar, att en Svensk Kon. Attila, eller Adil, underkufvat en del af Danmark och satt sin hund där till Konung. Suhm berättar vidare, att Adil tillsatte 2:ne Höfdingar i Skåne, Eskil och Alkil, men att Konungen i Norra Skåne Snio sökte undandraga sig Adils öfvervälde, således kom det till en afgörande träffning, då de Svenske höf-

dingar blefvo i grund slagne. Detta har med största sannolikhet skett här på Vätteryds hed, i grannskapet af det ställe, eller kanske på samma ställe, där Rerek fått sin bane. Göingarne, som i längre tid gjört sig kände för en viss öfverspänning af styrka och mod, torde det mästa bidragit till segren. Stenarnas mängd visar, att kampen varit hårdnackad: och så strider man för sjelfständigheten — och segrar. Traditionen i orten är ganska bestämd, att här stått ett slag, och af en gammal folksång erinrar man sig ännu dessa ord: *Då Wättery blef Jättery, Hördes ett gny Allt upp i sky, Ty slaget stod mellan Gunnarp och Medelby.* Professor Bexells fullständiga granskningar af de Halländske Antiqviteter har öfvertygat mig, att allt hvad som har någon gemenskap med Hagbarts och Signes ryktbara kärlekshändelser, ej bör dragas ifrån denna Provins. Jag har därföre frångått den mening jag förslagsvis anfört i Nomenkl. p. 173, och i dess ställe vägledt mig till den åfvannämde, hvilken för en så aflägsen tid och då Häfderne ingen lokal uppgifva, svårligen kan komma sanningen närmare. I Bretagne vid köpingen Canac är en dylik Valplats, bestående af öfver 4000 stenar, hvaraf en stor del har en ofantlig höjd, ända till omkring 10 alnar: och en ganska liten del af slagfältet efter Cambrys teckningar ser man här Fig. 32. E, hvarest stenarnes sällsamma form visar sig. En stor mängd hafva äfven det oväntade, att breda ändan är uppåt och den smala i jorden, se Fig. 32. D. Märkligt är, att äfven vi hafve en och annan dylik i behåll. I Östergötland, Ydre Härad på Torpön i sjön Sommen finnes en sådan af 6 alnars höjd på en valplats, som beskrifves i Iduna H. 4. p. 175. En dylik har Ennes funnit i Småland i Fryeleds socken af 2½ alns höjd, såsom central sten i en trekantig kullerstens form, se Finveden p. 31. Caylus, som visar Carnacs monumentet, Tom. 6 pl. 120, 121, bestrider med rätta deras tanke, som tro det vara rest af Galler eller Romare, oacktadt allmogen kallar det Camp de César, han säger derföre, att det tillhör en okänd nation. Må hända detta folkslag säkrast finnes bland vår Nords urgamla inbyggare.

Fig. 40. Östergötland, Wikbolandet, Östkinds Härad, Östra Husby socken vid Bråviken och Wara ån, Bråvalla Hed. Danska Konungen Harald Hildetand, gammal och trött att lefva, ville stupa på ärans bana, och förklarade därföre vid år 730 sin halfbroders son, Kon. Sigurd Ring i Sverige, krig, då 2:ne ofantlige härar, från flera länder sammandragne, här kämpade. Pedanteriet att gifva orter Latinska benämningar vållar ofta oreda och misstag. Saxos förvända benämning af lokalen har gifvit anledning till att man trott detta slag hafva stått i Småland, och att man ansett Blendas hed för Bråvalla hed. Alla slagfällt kunna så kallas; ty Bråvalla betyder en Valplats. Saxo åberopar Starkadr och hans Danska vitterhetsstycke, men tillstår, att det ej fanns skrifvet, utan bibehölls endast genom tradition, således har det kunnat blifva till åtskilliga delar förändradt. Starkadr var med i slaget, men på Svenska sidan, äfven som en mängd andre Norrmän, således kunde traditionen bättre hafva bibehållit sig i Norrige och sedan på

Island. Också ser man, att författaren till Isländska Sagobrottet fått säkrare uppgifter och bättre känt de Svenska orter. Saxo säger, att de Svenska skepp lågo i Garnumsund, som ingenstädes finnes. Sagan uppgifver Stocksund, som är en gammal känd benämning af farvattnet närmast Stockholm. Namnen Wiken och Wärend eller Werendia, dem Saxo uppgifver, äro ej annat än de i Sagobrottet ganska ricktigt nämde Bråviken och Wara ån. Att Harald gått i land vid Kalmar, kunde gärna medgifvas; ty därifrån var beqvämt att tåga upp igenom Östergötland, hvars invånare voro på hans sida, till Bråviken, nära gränsen, där hans område tog slut och Sigurds började; ty Östgötar och Ryssar m. fl. voro med Harald, men utom andre, Västgötar och Norrmän med Sigurd. Harald föll, och fick först af sin brorson Sigurd en hög, såsom bevis af aktning, men sedermera lära Danskarne upptagit hans lik, bränt det och fört hans urna till Danmark, så att Saxo och vår saga, hvilka i hufvudsaken med hvarannan öfverensstämma, ganska väl kunna förenas. Dessa monumenter äro således för vår archäologi ganska vigtiga, då ej allenast traditionen, utan äfven Historien intygar, att ett slag i hedna tiden här verkligen stått. Här se vi således, att kullerstensformer ofelbart utmärka slagfällt. Lokalen är på en sluttande backe, vid 221 alnar lång och 100 bred. Vägen därvid går från Oklunda by till Lönnbro öfver Wara ån. Här ser man vid 80 cirklar, från 4 till 17 alnar i diameter, (dels med dels utan planering, eller fyllnad, eller vinkelstenar), en halfcirkel, en rektangel, 13 alnar lång och 4 bred, 4 fotanglar emellan 20 och 30 alnar i hvar båge, en trekant öfver 10 alnar i hvar sida, samt flera bautastenar. Utom dessa minnesmärken, finnas på flera ställen i socknen ättkullar och kullerstensformer i särskildta massor, och har man i dem funnit kol och brända ben, järnnaglar, samt flere arbetade stycken af koppar. Man finner äfven i jorden på åkrarna stridshamrar af sten och stycken af svärd. Hvarföre desse grifters former äro så olika, är svårt att utreda: gissningsvis kunde man dock förmoda, att bautastenar utmärka ryktbare kämpar, trekanter sköldmör, fotanglar människor af ovanlig höjd, som höllos för resar, cirklar styrkan af armeen, som stridde med svärd, spjut och klubbor, och rektanglar bågeskyttar. Om Bråvalla slaget se Lagerbring D. 1 p. 138 etc.

Fig. 41. Småland, Berga socken emellan Ljungby och Dörarps gästgifvaregårdar, på Yssle bys gärde tätt vid landsvägen på en lång ås. I dessa ättkullar skall man hafva funnit urnor, ben och kol. Rätt fram i väster är stensättningen Fig. 42, som är 53 steg lång och öfver 18 bred, stenarne äro vid ½ aln höga. Bönderna kalla stället kyrkogården, och jorden däromkring kyrkoåkrarna. Närmare Dörarp vid Alsjö by, öster om vägen äro åter några ättkullar och bautastenar, samt en stor ätthög. Sedan man vid Fig. 41 lyckligen fulländat någon drabbning, torde man vid Fig. 42 upprest ett altare i den ännu qvarstående fredsbanan och offrat åt Gudarne för erhållen seger. Såsom monumentet är flertydigt, kunde man äfven gissa, att 2:ne partier, hvaraf det ena Christna, och det andra hedningar, hafva käm-

pat, hvarefter hedningarne begrafvit sina slagna efter gamla sättet på åsen, men de Christne låtit inviga en kyrkogård åt sina döda.

Fig. 43. Skåne, Albo Härad, Hwitaby socken, vid Säteriet Torup, nära landsvägen ifrån Rörum till Brösarp: Fig. 44 är ett stycke därifrån närmare hafvet i Torups Lund, som nu nästan endast visar en sandhed. Stället kallas Höga-Stenar, också äro de största af 4 alnars höjd, men de öfrige af 2 à 3 alnar. Flere ätthögar synas häromkring. I grannskapet åt norr är Raflunda Lund och Skipparps skog, äfven vid stranden, hvarest finnas reste stenar, liknande dem vid Fig. 38, dock med den skillnad, att stensättnings-linien, som går från norr till söder, är likasom bataljonsvis uppställd, då träden uppfylla luckorna. I grannskapet i söder befinner sig det ryktbara Kiviks monumentet med flera därvid varande ätt- och rörkullar. Om Kiviks monumentet se Nomenkl. p. 114, och skall det visas afritadt i nästa Tom. Uppror äro i Skånes Historia icke sällsamma händelser. Vid år 750 yppades ett dylikt, då det uttryckligen nämnes, att Kon. Ragnar Lodbrok slog dem vid Hvitaby, och äro åfvannämde monumenter, alla nära Hvitaby, ganska tydligen minnen af detta Skåningarnas nederlag. Se Suhm Dan. Hist. D. 1, där Ragnar Lodbrok och Kiviks monumentet omtalas. Fig. 43, visar ovaler, af hvilka hvardera har en polarsten. Denna form torde hafva afseende på 2:ne berycktade kämpars envige; ty flera sådana föreföllo under fälltslagen. Då en högre polarsten finnes, är den ett minne af den fallne kämpen. Men då båda stupat, som ej sällan var händelsen, finnas 2:ne polarstenar, se Fig 61. N:o 2. Ännu en säker valplats, närmast liknande denna vid Torup, hafve vi i Skåne i Kullen. Saxo och Suhm omtala, att vid 500:talet en Prins Jarmerik blef Konung i Norra Skåne och byggde ett befäst slott på Kullaberg med 4 portar efter de 4 väder. Han hade under sina äfventyr kommit i en ganska bitter oenighet med de Tyske Slaver. Desse anföllo honom plötsligen och kraftigt, intogo hans slott, höggo händer och fötter af honom, men Skåningarne samlade sig, skyndade till hjelp och Slaverne blefvo nedergjorde. Till segren bidrog, att Skåningarne kastade med skarpa flintstenar, hvilken konst Oden lärt dem. Häraf ser man, att en stor del af våra flintkilar varit nyttjade såsom kastspjut. Till minne af denna Skåningarnas seger hafva vid Kullaberg i Grefvie Socken vid Ängelsbäck flera hundrade stenar varit reste, af hvilka vid 50 endast äro i behåll, ifrån ½ till 3 alnar höga, dels i cirklar, dels strödde på en slätt emot hafssidan.

Fig 45. Nära Landskrona, Asmundtorps socken, Runeberga by, Runeberga Högar. Lagerbring, Dalin, Stobæus och Wessman härleda namnet från en viss kämpe Rune, men man har nyligen upptäckt, att sagan och versen om Balder och Rune höra till Seland, se Ant. Ann. D. 1 p. 279. Runebjarg, såsom häradet af ålder hetat, betyder en rad af berg eller backar; ty en linie kallas på gamla språket Runa. Denna rad af backar, eller Runeberg, har gifvit namn åt byn och åt häradet. Runeberga högar intaga

en sträcka från väster till öster af vid 1280 alnar, 32 högar äro ännu i behåll, men de hafva varit långt flera; ty en del äro i grund förstörde. Ingen af dem kallas Runehög. Den största vid gården är den enda som har namn, och kallas Bålshög. Den har 150 steg i omkrets och 38 stegs sluttningshöjd. Därifrån ser man, utom en mängd kyrkor, 3 städer i Skåne och 2:ne på Seland. Saxo L. 9. p. 169, 170, efter honom Lagerbr. D. 1. p. 150 och Suhm D. 1. p. 539. anföra, att ännu ett slag stått emellan Ragnar Lodbrok och de upproriske Skåningar vid år 762, men på Skånes västra sida vid Ulleryd nära Landskrona. Något ställe, som heter eller hetat Ulleryd, finnes hvarken vid Landskrona eller på något annat ställe i Skåne. Detta Ulleryd lär således vara Örja kyrkoby, som är belägen emellan Landskrona och Runeberga högar, och äro dessa högar således minnesmärken efter slaget vid Ulleryd. Hade här varit en stenig ort, torde detta slagfällt haft samma utseende, som det vid Hvitaby, men nu var lokalen på den bördiga Skånska slätten, således blefvo grifterna jordhögar. Så visar slagfälltet vid Freyrsberg i Norrige äfven endast högar, se Pl. 16. Må hända fälltet vid Runeberga högar i Saxos tid varit en betesmark, rikligen bevuxen med ängull, *eriophorum polystachion*, och därföre kallad Ullängen. Saxo kallar stället *Campus Laneus*, hvaraf Lagerbring gjort Ulleryd. Den byggnad här synes är en från Runeberga by utbruten egendom vid vägen, som kommer till höger eller åt öster från byn och går åt väster till Örja och Landskrona.

Fig. 46. Bleking, Medelstad Härad, Forkärla socken, Hjortehammar, en udde i hafvet, tillhörande säteriet Tromtö. Här ser man Bautastenar, ättkullar med fotkedjor, en fyrkant, en planerad och 2:ne endast randade trekanter. Något vikinga slag lär här hafva stått.

Fig. 47. Norrige, Drändheims amt, Werdalen, Sticklastad. Bing om Norrige skrifver Stikkelstad, Öfverste Lyng på sin karta Stikklestad, Djurberg och Klüwer Stiklestad, allmogen på orten kallar socknen Stikstad, men Sturluson har Stiklastad. Kon. Knut den store i Danmark ville inkräckta Norrige. Norrmännen voro ganska missnöjde med sin Olof den Helige, som förböd vikingsfarandet och brukade våld emot dem, hvilka ej ville antaga Christendomen. Knut förstod att häraf begagna sig. Olof kom från Sverige, där han fått hjelptroppar och mötte de missnöjde bönders här vid Sticklastad, där Olof föll år 1030, se denne Konungs-Saga C. 221. etc. Lagerbring D. 1. p. 264. m. fl. Vi återkomma nu till Planchen. N:o 1. visar ätthögar: N:o 2. Norra Sticklastad: N:o 3. Västra Sticklastad. Då Öfverste Lyng år 1794 utgaf sin karta, trodde han sig finna anledningar att utmärka vid N:o 4 stället, där bondehären stod, och vid N:o 5, där Olof den Heliges linier v ro uppställde. N:o 6 visar vägen till kyrkan och vidare. Kapiten Klüwer har på sin karta af år 1821 förlaggt slagfälltet något mera i öster vid öfre Sticklastad och vid St. Olofs kors. Detta kors är en minnesstod, som skall utvisa stället, där Konungen föll. Den var först af trä med ett järnkors öfverst, men blef år 1710 af en Öfverste Lemfort förnyad

och murad 5 alnar hög och därpå korset uppsatt emot 2 alnar högt, och är stället med skrank omgifvet. Inskriften visar ett ganska oricktigt årtal; ty man läser, att St. Olof år 1025 här led sin *marter og pine*, hvilket ej skedde förr än 5 år därefter. Vi lämna all jemförelse emellan de åfvannämde 2:ne Herrar officerares kartor och olika uppgifter af platsen, där härarne varit uppställde, ty bestämmelsen af denna plats interesserar oss, såsom antiqvarier, alldeles icke, utan så vida några monumenter där finnas. Klüwer har en stor trovärdighet för sig; ty hans uppgifter stödja sig på anledningar, dem han söker hos Sturluson. Lyng skulle hafva en ännu större, om han bifogat någon bestämd tradition i orten. För öfrigt äro under ett slag arméernas ställningar ganska olika, och 2:ne härar, bestående tillsamman af omkring 16.000 man, som i särskilde hopar med anfalls- och försvars-vapen till större delen gå hvarannan in på lifvet, och ömsom drifva och drifvas fram och åter, kunde behöfva en verkningskrets af omkring $\frac{1}{4}$:s mil. De få ovala högar, som år 1794 ännu voro i behåll, göra Öfverste Lyngs karta för oss ganska vigtig, och kan man taga för afgjordt, att de från början funnits till långt större antal. Både ovala och fotangels former utmärka bestämdt Valplats, och bevisas detta till en stor del af Herr Klüwers egen karta öfver slaget vid Freyrsberg. Dessa formers stora och ovanliga beskaffenhet angifva äfven tiden omkring år 1000. Många af de segrande voro ännu hedningar, således var ej underligt, att flere grafvar fingo en hednisk form. Af de öfrige döda blefvo flera på skeppen bortförde och i sina hemorter begrafne, och några af de Christne blefvo i de närmaste kyrkogårdar jordade. Om för 20 år sedan en urna funnits i Dag Ringssons hög, hvartill likväl ingen sagesman uppgifves; så bevisar det hvarken med eller mot. Bing, som skref 1796, anför p. 670, att på slätten nedanföre västra Sticklastad tillförne varit flera runda, ovala och trekantiga högar, utom fotanglen, och att vid deras förstöring funnos uti dem svärd, stridsxyor, skeppsnaglar, äfven som kedjor och allahanda smycken, men ej aska, kol, urnor eller dylikt. Skada, att man ej med visshet vet, om här är fråga om stora högar i form af ovaler, trekanter etc. eller om fyllde kullerstensformer: i förra fallet hafva trekanterna och fotanglen varit de enda i sitt slag, men i alla fall utmärka de en valplats. Vidare uppgifver han, att på flera ställen omkring dessa gårdar och omkring hela socknen funnos en mängd ätthögar och ättkullar. Han nämner äfven traditionen, att slaget stått vid dessa högar af olika former. Enligt Sturluson trodde Olof sin lycka bero på första anfallet, hvilket äfven företogs med största häftighet ifrån en höjd ned på fienden, som drog sig tillbaka och kom i oordning. Olof kom från Sverige, således från öster på vägen närmast N:o 3. Sedan lär han uppställt sin armé vid N:o 5, men mera längs utmed vägen och mera i sydväst, hvarest, enligt båda kartorna, en sådan lång ås finnes, från hvilken Olofs armé kunde nedrusat på fienden, som vikit tillbaka och lidit ett märkligt nederlag på det ställe, där Lyng sett de 5 skeppshögar jämte en hög i fotangelform, hvilka här

rätt i söder äro utmärkta. Vid samma tillfälle, då bondhären fick en bågig och rubbad ställning, lär Olofs armé fått en ricktning mera ställd i öster och väster: men sedan bönderne återkommit från första häpenheten och samlat sin vida öfverlägsna styrka, har den drifvit Olof tillbaka åt öster, förmodligen först till N:o 5, och sedan nedom åsen vid korset, där man af traditionen vet, att Konungen stupade. Således kunna uppgifterna af Lyng, Bing ock Klüwer förenas, utan att motsäga Sturluson. Ätthögen vid N:o 4 kallas DagRingssons hög, ej därföre, att hans slagne där äro jordade, utan, såsom jag förmodar, därföre, att han med sina till Konungens bistånd försent ankomna troppar, framträngde ända till denna gårdens gamla ättgrift, ehuru han sedan blef tillbakadrifven ned i en dal, därvid en väg fanns, hvilken delte sig. Sedan flere i dalen blifvit slagne, flydde de öfrige hemåt på desse 2:ne olika vägar. Här var icke fråga om någon *Huulvei*, utan har man kommit på denna tanke, i anledning af Peringskölds mindre tydliga öfversättning. Sturluson säger ej *klofi*, utan *dalur*, en dal, och då han talar om trånga pass, kallar han dem *fjalldaler thraungver*, se Yngl. S. C. 32. Sturluson säger icke heller, att de blefvo slagne på någon väg, utan att sedan de flytt till dalen, föll äfven där mycket folk.

Fig. 48. Forbrigds gård ¼:s mil ifrån Sticklastad, efter Klüwers teckning. En mängd endast randade kullerstensformer. Bing säger, att de legat på en torr och jämn plats, som nu är upptagen till åker, så att endast några få äro qvar, men att de fordom på en plan af 150 alnars längd utgjort 44 kretsar, ifrån 10 till 70 alnar i omkrets, och att öfver hela platsen finnes spår efter antänd eld. Han tillägger, att på en härvid varande utmark finnas 12 dylika, men dessa jämte alla de förutnämnda äro nu förstörde. Klüwer visar oss emellan 50 och 60 kretsar. I första manuskriptet, som han inlämnade till Norrska Vett. Sällskapet, hvaraf jag har afskrift, uppgifves, att fyrkanterna blifvit undersökte och att man uti dem funnit kol, aska, ben, glaspärlor, och stridsvapen (i tryckta uppgiften p. 68 har orätt influtit ordet Offer-instrumenter). Emedlertid är tydligt, att man härmed velat utmärka någre få af mera anseende. Jag finner det troligt, att efter slaget vid Sticklastad funnos, utom de förutnämda, ett så stort antal af lik, dem ingen vårdat sig om, att man funnit sig föranlåten att här, hvarest förmodligen var tillgång på gammal torr ved, samla dem i en stor hög och bränna dem, hvarefter man öfver deras aska velat sätta dessa stenformer. Den gamla sed att bränna de döda var ingalunda kommen i förgätenhet, och kunde här vara en till kriget hörande nödvändighet. Att dessa monumenter hafva någon förbindelse med dem vid Sticklastad, om ej på detta, dock på något sätt, är ej otroligt.

Fig. 49. Uppland, Waxala Härad, Danmarks socken, emellan kyrkan och Lötgrinden, enligt Peringskölds uppgift uti Mon. per Thiund. p. 293, med tillaggd tradition, att Danska Prinsen Magnus Henriksson, Erik den Heliges mördare, här blef slagen af Carl Sverkersson år 1161. Han tror att

monumentet måste vara mycket äldre och hedniskt. Men fornsagan var här bättre än Sagoskrifvaren. Hedningar och Christne voro denna tid om hvarannan, sättet att kriga var utan all förändring, äfvenså den sed, att på valplatser resa minnesvårdar. År 1818 voro icke allenast monumenterne på dessa åkerfällt förstörde, utan allt så förändradt, att jag till och med icke kunde finna en enda, som visste, att någon Lötgrind varit till, eller hvar den funnits. Man kan likväl ingalunda misstänka Peringskölds uppgift, som är af år 1710, och är ganska vigtig i hithörande samlingar. Ericus Olai säger, att slaget stod där Danmarks kyrka sedan blef byggd, hvilket passar ganska väl; ty då har valplatsen haft en sträckning därifrån till de fordna monumenter, och må hända längre.

Fig. 50. Småland, Östbohärad, Fryeleds socken, vid Näsbyholm. Ingen tradition finnes om dessa ätthögar. Uppgiften är af Major Ennes, som benäget lämnat mig en ej obetydlig samling af teckningar.

Pl. 16. Norrige, Dråndheims län, Nordmörs fögderi, Tingvolds socken, Freyrsö, Walplatsen vid Freyrsberg efter Klüwers uppgift, hvilken för oss är så mycket mera välkommen, som den af historien kan både till tid och ort bestämmas, och därjämte visar tydligen minnesmärken efter ett slag, endast bestående af högar. Tiden för detta slag lär rättast kunna utsättas till omkring år 958. Bing kallar denna ö Fredö, Sturluson talar hvarken om någon Fredö eller Freyrsö, men han nämner Frädarberg och Freyarsund. Håkan, Harald Hårfagers son, kallad Adalstens Fostre, emedan han blifvit uppfostrad af en Kon. Adalsten, dref sin broder Erik Blodoxe från thronen, och blef Norriges öfverkonung. På denna udde af Freyrsö blef han af sina brodersöner anfallen, men han besegrade deras öfverlägsna styrka vid Freyrsberg i 3:ne träffningar, förlorade dock därvid sin faders gamle banerförare, Ejgill Ullsärk, hvars rådighet och krigslist hufvudsakligen bidrog till segren. Han ligger förmodligen i den medlersta skeppshögen, jämför p. 76. En af Erik Blodoxes söner, Konung Gamle, föll äfven i detta slag, och är förmodligen begrafven i en af stenrören vid N:o 7, om ej i en af högarne vid N:o 3, men att Ejgill Ullsärk i ett rundt stenrör här skulle ligga jordad, såsom Schönning och efter honom Klüwer uppgifver, är högst stridande mot all trovärdighet. Den förmodan, att på slagfällt vänner och fiender ej fingo grafvar nära hvarannan, är alldeles oricktig. Efter döden upphör all fiendskap och alla jordiska förhållanden: så tänkte äfven våra förfäder: vi hafva icke spår af motsatsen. Ejgill och någre af hans män, som i långskepp blefvo jordade, kunna omöjligen ligga i andra än skeppshögar. Sex år därefter föll Håkan i en strid med sina brodersöner, och fick en af dem, Harald Gråfeld, till efterträdare, se Håk. Adal. Fostr. S. C. 22 etc. Här ser man vid N:o 1. Första träffningen, utmärkt af 17 runda ättkullar: N:o 2. Andra träffningen: N:o 3, Tredje träffningen, utmärkt af 5 ätthögar, och 3 skeppshögar 50 à 70 alnar långa: N:o 4. Öfra Freyer: N:o 5. Freyrs kyrka vid Freyrsberg,

berg, vid hvilket äfven N:o 6 Nedra Freyr är beläget: N:o 7 Trenne runda stenrör: N:o 8 Konungens 9 skepp: N:o 9 Erik Blodoxes söners 20 skepp (i Sagan säges, att de voro öfver 20). Sturluson lär icke fått noggrann underrättelse om väderstreken; ty han säger, att Konungens skepp lågo på norra sidan af ön, och fiendens på södra. Här tyckes mera böra vara fråga om östra och västra sidan, men denna lilla olikhet kan icke väcka tvifvel om saken. Fjärden härvid kallas Freyrsfjord, sundet Freyrssund, och näset Freyrsnäs. Antingen lär, där kyrkan nu står, varit ett Tempel åt Guden Freyr, eller lär på sjelfva Freyrsberg varit ett offeraltare till denne fridälskande Gudens dyrkan. Det är en verklig förtjenst af kapiten Klüwer att med så mycket sannolika skäl för oss hafva stadgat begreppet om lokalen för detta slag, hvarom man haft så olika uppgifter.

Fig. 51. Småland, Wärende, Albohärad, Blendashed, emellan Skatelöf och Sjöbo. Detta är en liten, men den vackraste del af slagfällten i det gamla fornsagornas land, Wärende, vid Wexiö trackten, som innefattar 5 härader och är alltigenom utmärkt af fornlämningar. Man har uppgifvit, att Bråvalla slaget här stått och gifvit slagfälltslinien i Albohärad namn af Bråvalla hed, men vi kalla den Blendashed. Man har äfven trott, att det i Hervarar Sagan omtalta slag emellan Reidgöterne och Hunnerne här stått, och man har därjemte berättat en Saga om en Hjeltinna Blenda, som under männens frånvaro försvarade landet emot Danskarnas infall, hvarom se fullständigt min Nomenklatur p. 57. etc. jämför p. 50. Någon anledning härtill finnes i Historien. Omkring år 1150 gjorde Danske Konungen Sven Grate infall i Småland. Kon. Sverker I, som då regerade i Sverige, fogade ingen anstalt till Smålands försvar: detta är hvad man säkert vet, nu får man gissningsvis tillägga, hvad Danske författaren Saxo ej vetat, eller velat veta, att en del af Danska hären verkligen blifvit slagen i Småland, och att qvinnor på något sätt därtill bidragit, hvarigenom traditionen om Blenda uppkommit. Suhm, som tror att Bråvalla slaget här stått, yttrar D. 1. p. 516 den så alldeles otroliga gissning, att emedan en af Harald Hildetans kämpar hetat Bland, har därigenom sagan om Blenda uppkommit i Småland. Kyrkan till höger, eller åt norr, är Skatelöf, de byggnader man ser till vänster, eller i söder, utmärka Sjöbo by, som genom misstag vid teckningen fått utseende af en kyrka. Skogen och den lilla bergsryggen gör, att man ej på en gång kan öfverse denna sköna valplats, men här äro med alla omkring 50 bautastenar, af hvilka några hafva 5 alnars höjd, därjemte ser man en mängd större och mindre dels runda, dels mera aflånga stensättningar, stenarne af 1½ alns höjd och därunder. I söder reser sig en vacker ätthög, vid dess fot ser man en runsten, hvars runor visas tydligen Pl. 16. Litt. A. Jag läser: *Thirithr ak Thunage satu iftr Rumar guth, jalbi Guth at as*; det är: Didrik och Tunne satte denne sten efter Rumar den gode, Gud hjelpe hans anda! Denne Rumar lär varit någon anförare, som stupat och ligger

15

begrafven i högen. Om så är, blir denna valplats därigenom så mycket märkligare, och den enda i sitt slag. Både högen och runstenen kunna ganska väl tillhöra denna tid, dock lär stenen vara sednare ditsatt.

Fig. 52. Halland, Wiskehärad, Wärö socken på höjden Ekerslund, se Richardsson Tab. 7. med tradition om valplats och om någon Frode. Lär vara ett minne af Kon. Frode V:s bemödande att intaga Halland och Norra Skåne, se Suhm D. 1. p. 268. Stället är märkligt för sina fyllde kullerstensformer, hvaribland en tydlig Skeppskulle, hvilket är sällsynt. Af Bautastenarne äro en del 4 à 5 alnar höga. Flere monumenter, som här tillförene varit, äro nu förstörde.

Fig. 53. Halland, Himlehärad, Grimetons socken, Fagras slätt, Fagras graf, en grafvall i gaffelform. Figuren visar formen, som är hufvudsaken, utan afseende på proportionerne. Teckningen, äfvensom de 2:ne följande, äro meddelade af Professor Bexell, som är Kyrkoherde i Grimeton. Längden är 60 alnar, figuren skall föreställa en liggande människa, bredden öfver bröstet är 12 alnar, inuti alltigenom var en rad af klumpformige stenar, som skulle föreställa benen i kroppen, öfverst voro dessa stenar störst och skulle tydligen föreställa hufvudet. Vid bröstet fanns en rund plåt af 9 tums längd med handtag, allt af järn, längre ned i lifvet vid vänstra sidan fanns en krossad urna med ben, aska och kol, nederst i lifvet var en askevård och däruti en urna med litet aska och ben, samt därunder ett pärlband, pärlorna af hvitt, genomskinligt glas, emaljeradt med mångfärgade kroklinier, därvid mjuk och röd rökelse, och slutligen små arbeten af koppar i form af blomster, löfverk och spännen. Nära urnan fann man ett dryckeshorn med ett affallet kopparbeslag 22). Märkligt nog, att minnet af detta, efter tidens sed, sköna och dyrbara halsband så länge kunnat, ehuru något förändradt, bibehålla sig! Bexell, som hos sig förvarar fynden, har nyligen gjort upptäckten, se hans Hall. Beskr. D. 1. p. 581. etc. men förut och ända intill sednaste tider har det blifvit berättadt, att en Jättinna, Kon. Götriks gemål, här blifvit begrafven med guldkedja om halsen, hvartill traditionen äfven lagt armband. Skattsökare hafva därföre i Fagras graf sökt utan att finna; ty man misstog sig om stället, och gräfde omkring Prinsessans hals och bröst.

Fig. 54. Nära Fagras graf, vid Grimeton på Broåsen vid gränsen af Gödestads socken. Norr har man rätt framför sig, och där ligger Gödestads Kyrka, och på höjden i väster Hvalinge. Därunder visar sig Götriks hög, som har till ätthäll den 10 alnar höga Götriksstenen, hvilken äfven kallas Slummesten, må hända af gamla ordet *slum*, som betyder tystnad, ty med ett tyst språk vittnar han om Hjeltens sista hvila efter fulländade bedrifter. För-

---

22) Då vid antiqviteter nämnes koppar, menas alltid den vanliga urgamla metall, bestående af koppar och tenn.

eningskedjan ifrån högen ned till Valplatsen är i sammanhang med samma tanke. Utom dessa vanliga slagfällts prydnader, ser man i öster 4 rätlinige grafvallar (se p. 76.), hvilkas ungefärliga utseende och plats här är utmärkt, då rummet icke tillåtit gifva tillbörlige proportioner; ty de hafva blott 1½ aln i lodrät höjd, med en längd af vid 30, ja till och med 60 alnar. Under västra vallgrafven vid foten af åsen ser man ett märkligt götiskt Offer-Altare, skifvan 4½ aln lång, 1¼ tjock, de 4 fötterne nu ej mera än ¾ aln höga, men de hafva varit högre, ty de äro nu till större delen i jorden nedsunkne. Öfver altaret och grafvallen litet mera i öster ser man en tingscirkel, bestående af 13 större stenar i domstensform, 2½ aln höga med en diameter af omkring 34 alnar, kallad Götriks Ting. Föröfrigt äro kullerstens-formerna och bautastenarne af vanliga slagen. Flera ätthögar finnas härvid. Uti ättkullarne och vid bautastenarne har funnits en mängd urnor, dels jämte, dels öfver hvarannan med en ovanlig mängd aska och ben, i en urna lämningar af 3:ne hufvudskålar, jämte stycken af pärlor. Där askevårdar visade sig, voro de illa sammanfogade. Kopparsvärd och allehanda lämningar af järnarbete såg man äfven.

Fig. 55. I Grimetons gärde på Högaberg. I Norr, rätt fram för sig, ser man Grimetons kyrka, längst i öster 2:ne högar, af hvilka den understa är Grimshög på Thorstorps gärde. Här hvilar Grim af Grimeton, af hvilken socknen har namn. Han var vid Danaholms gränskillnads-möte vid år 954 en af de 12 bofaste Svenske och Danske män. De gamla Provinslagar kalla honom ömsom Grimer, Grymitur och Grimulf af Grimtuna från Halland. Således är denna ätthög en af de ganska få, som till viss man och ålder kunna bestämmas. Väster därifrån ser man säteriet Klostergården, och längst i väster Thorstorps säteri. Däröfver synes Hunehögen med sin ätthäll, belägen i Hunestads socken, som af samme Kon. Hune har namn, åfvensom Gödestad, eller Götriksstad, af Götrik. Den sällsamhet, som på denna Valplats förekommer, är en föreningskedja, hvilken alldeles liknar ett W; man ser, att den leder från en bautasten och en kullerstens-cirkel, men monumenterne vid de öfrige vinklar äro förstörde, jämför pag. 52. Traditionen säger, att Götrik och Hune slagits, och att Fagra, Götriks gemål, beskådat kampen ifrån Fagras Slätt, där hon äfven ligger begrafven. Att slåss om sköna Prinsessor var i gamla dagar ej ovanligt, och fornsagan gifver oss någon anledning till den gissning, att Hune varit en Sjökonung, som kommit i land med en här, för att röfva Fagra från Götrik, att de i 2:ne träffningar slagits, och att slutligen Hune med sina vikingar stupat, då Hune fått den hög, som bär hans namn. Vidare kan vara troligt, att Götrik, som fick behålla sin Fagra, af kärlek till segerplatsen, där sedermera haft både sitt Offer och Tingsställe, samt förordnat, att både han och Fagra, efter deras död, därvid skulle jordas. Men detta skulle då hafva tilldragit sig långt förr än Grim här blef godsägare, och vidpass omkring 700:talet.

Man slogs om sköna Helena, och tidhvarfven hafva lyssnat till händelsens vigt; ty den blef ämnet för Skaldfadrens sånger. Den Halländska Fagras öde höljes af glömskan, under det minnesvårdarne stå här och teckna obestämda Sagor, dem ingen Skald besungit, men Walkyrierna fara däröfver och hviska till fornforskaren: Våga, — gissa — det troligsta!

Fig. 56. Bohus län, Ön Tjörn, Klöfvedals socken, Pirrlånda stenar, en vanlig valplats med kullerstens-former. Benämningen på orten af Pirrlanda Domstenar, den äfven Oedman bibehåller, vore alldeles orimlig, om det ej förmodas, att man af kärlek till segerplatsen härvid hållit Tingssamlingar. Planen är nu vid 100 alnar lång och 50 bred. De störste bautastenar, centralstenarne inberäknade, äro ej öfver 2 alnar höga, och de största cirklar hafva 15 alnar i diameter. En tradition, den äfven Oedman omtalar, är att Irrländarne gjort en landstigning på Tjörn och blifvit slagne. Oedman nämner några högar, såsom minne af detta slag, men jag anser Pirrlandastenar, såsom platsen för den hufvudsakligaste af dessa träffningar med Irrländarne.

Fig 57. Småland, Östbohärad, vid Tonnö. Teckningen, meddelad af Ennes, har utseende af en Valplats. Fig. 58. visar dylika monumenter, belägne litet mera i norr framföre de öfrige.

Fig. 59. Wästergötland, Wäne härad, vid Tunhems prästgård. Den högste stenen är $3\frac{1}{2}$ aln. Ett par ättkullar hafva fotkedjor, cirklarne hafva 8 steg i diameter. En mängd dylika monumenter häromkring äro förstörde.

Fig. 60. Bleking, Bräkne härad, Hällaryds socken, Ökasäng vid utloppet af Trensums å. Teckningen meddelad af Akad. Adjunkten Bruzelius. Den har här fått en sådan ställning, att man har söder rätt framför sig. Planen är 450 alnar lång: utom 2:ne ättkullar, hvardera med sin fotkedja, ser man här en mängd cirkelformer, samt 2:ne ovaler, hvardera 15 alnar lång och 3 bred, med 2:ne polarstenar, hvilka dock här ej blifvit ricktigt utmärkte. Dessa ovaler lära fordom varit fylkda, och utgjort Skeppskullar; ty det är troligt, att desse monumenter äro minnesmärken af något slag emellan Blekingsboarne och någon vikingsfarare, som försökt landstigning vid ån.

Fig. 61. Bohuslän, Torpe härad, på Hjertums Ske, eller betesmark, flera stensättningar kallade Jättesa, se p. 55.

Fig. 62. Bohuslän, Minnesmärken af en träffning i ett pass emellan bergen vid Knäm, nära landsvägen emellan Hede och Skällereds gästgifvaregårdar. Här ser man, att vid trånga pass restes, till minne af striden, endast en rät linie af bautastenar. En sådan stenrad emellan Svarteberg och Rabalshed omtalar Kalm i sin resa p. 225, där den ene stenen var 1 aln och sedan allt längre, så att sista stenen var 6 alnar, med tradition om en Kon. Rane, som här måste försvara sig emot en Prinsessa, som bekrigade honom, och krigsorsaken var, att han ej ville gifta sig med henne. En dylik stenrad äfven i ett pass emellan bergen i Tanums socken, med stenar vid 2 till 3 alnars höjd, ser man i Nord. Fornl. H. 2. XIII; så att

det i forntiden i Viken lär hört till goda ton, både att strida i passen emellan bergen, och att där uppresa enkla bautastenslinier till minnesvårdar.

En valplats af annat slag, och den enda man känner, visar formen af en halfcirkel eller halfmåne. Samma form har blifvit bibehållen i sednare tider vid flere vigtiga fältslag, hvaruti Sverige deltagit. I denna form stodo härarna vid Leipzig 1631, då Tyskland skalf, och Nordgöters afkomma reste Religionens och frihetens segrande fana. Denna form hade äfven Europas härar, då vid Leipzig 1813 denna verldsdels öde afgjordes. Så har man på en af fornverldens valplatser sett bautastenar, lika hjeltars vålnader, uppställde i halfmånans skepnad. Se Pl. 42. Fig. 137. Detta monument finnes i Halland, Årstads Härad, Getinge socken, emellan Asige och Getinge. Jämför Richardsson Tab. 15, Bexell. D. 2. p. 308. Stället har varit omgifvet af fotanglar, kullerstenscirklar och ovaler, men de äro nu förstörde och äfven flere af bautastenarne rubbade. I den nästgränsande Asige socken äro de märklige minnesmärken efter Hagbarts och Signes tragiska kärleksöden. Detta slagfällt hörer förmodligen äfven dit, och finnas heromkring flere grupper af resta bautastenar, som vittna om, huru kärleken segrar, besegras och hämnas.

En del af de äldste utländske valplatser visa, jämte stora bautastenar, äfven flere pelarkummel eller par-vis reste stenblock, på hvilka andra blifvit upplaggde. Man ser några dylike, liknande Fig. 31, bland de p. 106. nämde Carnacs-Monumenterne, och är det osäkert, om stenarne i Holland vid Drente, (se här Fig. 36, jämf. Keysler p. 5. Fig. 2), äro kummelgrotter, eller delar af Valplatser.

OFFERHÖGAR.

Planchen 22 och 23.

Något i allmänhet om offerhögar är redan anfördt p. 58. Nu vilja vi blott anmärka följande: 1:o Offerhögar äro ofta 3:ne tillsamman: antingen i en trekant, sådane äro Trehögarne vid Lund, hvilka i nästa Tom skola visas, sådane äro de 3 offerhögar på Seland vid Lejre, dem Münter p. 42 nämner såsom ätthögar, sådane ser man här Fig. 66: eller ock äro de i en rät linie, sådane äro de 3:ne högar vid Birke, dem Worm p. 8. uppgifver såsom ätthögar, sådane ser man här Fig. 63 och 65. 2:o Trenne offerhögar tillsamman hafva ursprungligen haft ett offeraltare på hvarje hög. Trenne sådane med alla 3 altaren i behåll finnas ännu på Aerö i Sehleswig, se Ant. Ann. B. 1. p. 376. Af dem Worm uppgifver vid Birke har medlersta högen altaret i behåll. 3:o Då en offerhög finnes enstaka, har den äfven ursprungligen haft öfverst på högen ett offeraltare. Ett sådant finnes på Seland i Lyderslöfs socken, se Thorlacius p. 45, i Gunderlöfs socken på en offerhög med fotkedja Ant. Ann. B. 1 p. 360, och i Jutland vid Fridericia, se Wilses Be-

skrifning om denna stad p. 90, Tab. 2. m. fl. 4:o Gudabilderna stodo således icke på offerhögarne, såsom Chytræus uppgifver och efter honom Nord. Fornl. H. 2. IX och H. 7, 8. L 1. Chytræus bodde i Wä vid Christianstad, och skref omkring början af 1600:talet, men han har icke bättre än Skåningarne på 1800:talet kunnat veta, huru förhållandet var med Lunds offerhögar den tid Nordens Gudar där dyrkades. Än mindre trovärdig blir han, då han berättar att, icke Freyr, utan Freya stod på ena högen vid Lund i skapnad af en skön flicka med utslaget hår, och då han såsom Historisk sanning antager, att Lund vid Christi födelse stod i största flor, enligt den bekanta vers, hvilken han lärt oss, och efter honom blifvit ofta upprepad. Men han har icke gjort sig något begrepp om, huru desse Gudar, som presenterat sig på högarne, blifvit af det vördiga hedniska prästerskapet dyrkade, och hvar offren förrättades. I Sverige var Gudabildernas plats i Templen, äfvenså i Norrige, och då vid ett särskildt tillfälle vid Hundstorp i Guldbransdalen Thors bild presenterades utom Templet, skedde det på en särskild altan, omgifven af ett slagt fredsbana. Se Ol. Tryggv. S. af Odde Munk p. 81, 160, af Sturluson C. 63. Håk-Adalst. Fostr. S. C. 16 m. fl. jämför Nomenkl. p. 137. not. 22. Men att Gudarne stodo på offerhögarne lär Chytræus dicktat, emedan han ville nödvändigt hafva dem med, och därföre skaffa dem plats, men han viste, att man ej känner något hedniskt Tempel hafva varit i eller vid Lund. Så mycket af hans uppgift är dock ganska troligt, att hvarest 3:ne offerhögar finnas, är den medlersta helgad åt Thors, den till höger åt Odens och den till vänster åt Freyrs (icke åt Freyas) dyrkan. Anledningen därtill hafva vi däraf, att Gudabilderna i gamla Upsala Tempel befunnos sittande i denna ordning.

Teckningarne af alla de, vid de 4 följande Figurer uppgifna märkliga offerställen, äro meddelade af Major Ennes.

Fig. 63. Skåne, Norra Åsbo Härad, vid Wedby. Ett litet berg och där ofvanpå 3:ne offerhögar. Denna vackra höjd är såsom offerställe högst sällsamt, tyckes vara i den mäst uråldriga smak och erinrar om, hvad i 2 Kon. Bok. 12: 3. och 14: 4. nämnes, att Guds folk afföll till Hedningarnes sed att offra och röka på höjderna. Här ser man på en större höjd 3:ne offerhögar: men ett monument vid Snoldelev på Seland visar, enligt Ant. Ann. B. 1. p. 285, 286, en mindre dock naurlig kulle, därpå 3:ne offeraltaren, och ett stycke därifrån en offerhög, kallad Blothöj.

Fig. 64. Småland, Bolmsö, vid Hof, söder om gården, ytterst vid sjön Bolmens branta strand. Vore en sådan hög ensam, skulle man afgjordt taga den för en Tingshög; ty detta är just tingshögarnas ursprungliga form, men att 2:ne tingshögar ligga på detta sätt bredvid hvarannan, är vida skildt från all trovärdighet. Således måste de vara offerhögar, hvartill formen äfven ganska väl passar, och dessutom är ingen tvifvel, att gården Hof har namn af detta offerställe; ty *hof* betyder tempel och offerplats. Men 2:ne sådane tvillinghögar till offer vore, såsom Nordgötisk Antiqvitet, en

oförklarlig sällsamhet; således måste här en tredje hög varit, som är förstörd. En hög vid Lejre har en annan hög vid och på sin fot, och få alnar ifrån dessa den tredje högen, så att de formera en triangel, se Münter om Lejre p. 42, och det är just denne tredje vinkel af trianglen, som här fattas. Den har förmodligen haft så många andra högars öde, att till ekonomiska behof i sednare tider blifva använd. Äfven skulle det ej otroligt låta tänka sig, att de äldste orolige öboar vid flera infallande missväxtår, efter fruktlösa offer till bördighetens Gud Freyr, slutligen i harmen nedrifvit hans hög; ty att de 2:ne ännu i behåll varande äro Thors och Odens, tyckes vara tydligt.

Fig 65. Småland, Sunnerbo Härad, på Berghems gärde, emellan Ljungby och Hamnedals gästgifvaregårdar. Trenne offerhögar, i öster vid den medlersta hög är en andaktsvård, se hvad härom och om andaktsvårdar förut är sagdt p. 55, 60. På medlersta högens östra sida ser man 2:ne murformade stenar (se p. 52.) på långsidan reste vid dess fot. Dessa måste antingen haft en täcksten och varit ett offeraltare, eller måste de utgjort, eller tillhört, en ställning att lägga och granska slagtoffren på. Om de bildat ett altare, så är troligt, att på västra sidan om högen varit ett dylikt, så att de öfriga högar haft ett altare hvardera, men Thors hög 3:ne. Då man vid mindre högtidliga tillfällen offrat på de 2:ne små altaren vid foten, men vid stora högtider på alla de 3 stora altaren ofvanpå högarne. I Thune socken på Seland är en offerhög, kallad Helleshöj, inrättad med 3 afdelningar, och i hvar afdelning ett altare, se Ant. Ann. B. 1. p. 138: så att en hög med 3 altaren är, ehuru sällsynt, dock ej ohörd i Norden. Hade medlersta högen varit ensam, så hade man, såsom förut är nämdt p. 69, tagit den för en ätthög med ett graf-altare. Här kan tilläggas, att man äfven ser ett dylikt graf-altare vid roten af en ätthög i Schlesvig vid Qvern, se Ant. Ann. B. 1. p. 377.

Fig. 66. Småland, Bolmsö, på Skeda ägor, nordväst från Smederyds qvarn, vid stranden. Dylika högar, som föregående, men i form af trekant, och andaktsvården i väster, ett stycke derifrån en vårdhållare, och vidare några bautastenar. Vägen går ifrån Skeda till Smederyd och Smederyds qvarn. Biskopp Münter om Lejre p. 28 anför, att han vid flera offerställen i Danmark, äfvensom vid Lejre, sett en på skrå stående sten, som han förmodar tjent till att vid slagtandet däremot lägga de människor och djur, som skulle offras. Har väl denna krokiga vårdhållare, som hos oss är, (så mycket jag vet), den enda i sitt slag, tjent till samma ändamål? Det är möjligt, kanske troligt, men jag önskar ej därom blifva öfvertygad; ty denne vore endast tjenlig vid människo-offer, och vi vilja tills vidare kalla den vårdhållare.

NÅGRE MONUMENTER I UPPLAND.

Planchen 24 — 29.

Fig. 67. Planen af Antiqviteterna vid Gamla Upsala, uppritad af Kapiten Erik Forsell, som år 1815, på vår nu varande allernådigste Konungs befallning och kostnad, var mig med tecknande behjelplig, och efter min anvisning genomreste några Svenska provinser, för att möta mig i Norrige. A. visar stället, där man förmodar, att gamla Konunga-Residenset varit: gårdarne bära ännu namn af Kongsgården. B. Kyrkan, uti hvilken man ser tydliga spår efter gamla Afguda-Templet. C, D, E, Kongshögarne, hafva omkring 350 alnars omkrets, 30 alnars lodrät höjd, och 116 alnars diameter. Däruti hvila flere af de första Regenter af Ynglingaätten. Enligt traditionen hafva de fordom haft både ätthällar och fotkedjor. F. Tingshögen af vid 300 alnars omkrets, 100 alnars diameter och 20 alnars lodrät höjd. Den öfverste jämna plan har vid 50 alnar i diameter. G. Stället, där traditionen vill veta, att den hedniska offerlunden med skirkällan eller brunnen varit. Denna åt Oden helgade Lund omtalas af Adam. Brem. C. 234, jämför Scheffers Upsal. Ant. C. 16. m. fl. H. Några ätthögar på en liten bergsrygg. I. stor ätthög. K. ett ställe, kalladt rännarebanan, förmodligen en gammal Gymnastisk bana. L. Prästgården. M. Skolhuset. Uti ätthögarne har man funnit kärl af guld, Romerska mynt, armringar m. m. och nyligen har man i en af högarne funnit en stridsyxa af järn. Utom de här tecknade, finnes litet längre bort vid detta Nordens och Afgudadyrkans fordna hufvudsäte, på det gamla Fyrisvall, ätthögar i hundradetal ännu i behåll, ehuru en stor mängd äro förstörde.

Fig. 68. På en gammal kalk i Gamla Upsala såg jag denna inskrift, som icke tillförene blifvit uppgifven, men som är märklig för sin sällsamma form af bokstafven F. Jag läser: *Hoc vas sacratum fert Christum, virgine natum, filium Marie:* d. ä. Detta heliga kärl visar Christus, född af en jungfru, Marias son.

Fig. 69. Nyckelsten vid Sigtuna, ritad af Forsell. Den är belägen ½ mil från staden. Om nycklarne till Sigtuna Stad, Kyrka och Chor äro flera traditioner. Man säger, att då Ryssar, Kareler och Ester år 1188 förstörde staden, togo de Kyrko- eller rättare Chordörrarne med sig, hvilka voro af silfver och förvaras ännu i en kyrka i Novogrod. Stenen skall bibehålla minnet af desse Kyrkonycklar, hvilka Ryssarne kastade i sjön Skarfven. En annan saga berättar, att vid samma tillfälle hafva nycklarne till Stadsportarne blifvit laggde i en urhålkad stock och kastade i sjön, de gingo med strömdraget och där de stadnade har man anlaggt en ny stad, hvaraf Stockholm uppkommit, som fått sitt namn af samma anlända stock. En annan gissning är, att nyckelsten endast tjent till ett sjömärke. Se Wallin, Sigtuna Stans et Cadens, p. 238, 240. Man har tillförene visat på stenen några

spår

spår af minst 2:ne nycklar, men Forsell har ej funnit beqvämligt rum för, eller tecken till mera, än en ingräfd nyckel på denna fornsagornas minnesvård.

Fig. 70. Gamla Upsala hedniska Tempel med sin korsformiga förgård eller Fredsbana, sådan våra äldre Antiqvarier tänkt sig den, i anledning af gamla beskrifningar, fornsagor och i jorden fundne grundvalar. Den har här fått plats, dels för att jämföra ett Götiskt Tempel med de Jotiske Tempelkummel (se p. 87. &c.), dels för att med denna korsform, som mera än alla kunde vara berättigad till någon uppmärksamhet, då fråga är om Thors märke, jämföra hvad förut är nämdt om korsformen och Thors hammarmärke p. 26. 39 &c. Men vi hafva sett p. 108, att Slottet på Kullaberg i Skåne hade 4 portar efter de 4 väderstrek, så tyckes äfven planen varit till Upsala tempel, och när man så bygger, uppkommer helt naturligt en korsform. Om detta Tempel se Peringsköld, Mon Upl. p. 151. Verelius uti anmärkn: till Herv. S. p. 64. Svec. Ant. et Mod. Tom. 1. Tab. 63. Busser om Upsala D. 1. p. 17 Om Templen i Norrige se Schöning T. 2. p. 337. jämför Yngl. S. C. 72. Adam. Brem C. 253.

Fig. 71. Ruinen af St. Peters kyrka i Sigtuna, hvilken äfven kallas Domkyrkan. Denna, äfvensom de 2:ne följande Ruiner, äro uppritade efter Kap. Forsells utkast. Fig. 72. visar planen af Peters kyrkans qvarstående murar. Sigtuna har namn af Oden, eller Sigge Fridulfsson, som grundlade staden, må hända redan före Christi födelse. Detta Forn-Sigtuna förmodas hafva legat nära staden på Signildsberg. Oden byggde där ett Tempel, och han, äfvensom efterträdaren Njorder, hade där sitt Residens. Men Njords son Yngve Freyr flyttade snart Konungasätet och största offerstället till Gamla Upsala. Sedan Sigtuna af Olof den Helige i Norrige blifvit förstördt vid år 1007, återbyggdes staden på det ställe, där den nu är belägen, hvarefter den åter undergick en förstörelse af Ryssar 1188, men som dock ej rubbade detta dess sednare läge. Stadens äldsta Kyrkor voro: St. Petri, Olai och Laurentii, samt dessutom ett St Görans kapell. St. Mariæ Kyrka är sednare byggd, och en St. Niklas kyrka skall vara uppförd af Ryska Köpmän. Gustaf I. lät af Ruinerna vid Sigtuna bygga Svartsjö Slott, men Johan III. befallte, att hvad ännu var qvar skulle stå orubbadt. Biskopp Rhyzelius omtalar både ett Benedictin- och ett mycket ansedt Dominican-kloster därstädes, hvars bibliotek lämnades till Upsala Akademi. Han säger, att Wårfru eller Marie kyrka är den, som hålles vid mackt och tjenar till Stadskyrka. Ruinerne af de öfrige var Biskoppen ingen älskare af att se, utan säger han, att de stå där ännu till ett Skröpeligit Spektakel.

Fig. 73. Visar Ruiner af St. Olofs Kyrka, och Fig. 74. dess plan.

Fig. 75. föreställer Ruinerna af St. Laurentii Kyrka, och Fig. 76. dess plan.

Fig. 77. Uppland, Långhundra Härad, Lagga socken, nära Danmarks kyrka, Mora Stenar. Forsells teckning häraf är på annat sätt med utsatt nog-

grann mätning, men jag har hellre följt den, hvilken Doctoren och Kongl. Hofpredikanten Lüdeke i större skala affattat och benäget meddelat mig; såsom äfven visande qvarlefvorna af de gamla inskrifter. Sedan Ynglinga-ätten, eller den gamla Guda-stam som naturligtvis hade arfsrätt, utgått, blef Sverige Valrike. Valen och hyllningarne förrättades under denna period vid Mora stenar, på Kongsängen under öppen himmel. Ursprungligen bestodo de af 12 stenar i en Cirkel, med en större midt uti, på hvilken Konungen stod, sedan han blifvit vald, och emottog hyllningen, men Riksråden, eller Lagmännen stodo på de 12 randstenarne. Den medlersta stenen är längesedan förstörd, och skall därpå varit uthuggit en Konung med krona, glob och spira. De 3:ne öfversta stenar äro urgamle, de öfriga äro misstanke underkastade, de kunna anses för afslagne stycken af de äldste, men de kunna äfven vara ditlaggde i stället för de gamla borttagne och förstörde, så att man till och med ser ett afslaget stycke af en Runsten. Man har flera till någon del skiljaktige läsearter af de gamla Munkstyls-inskrifter på Mora stenar, men så mycket af dem är ännu qvar och styckevis läsbart, att man vid jämförelsen af olika uppgifter, med visshet kan bestämma den verkliga fordom varande text. Den öfversta sten har fått sin inskrift vid tillfälle af Kon. Carl Knutsons val. Här har man ristat: *Anno Domini MCDXLVIII. XXVIII. die mensis Junii in vigilia Petri et Pauli electus est nobilis vir Karolus Knutzson Marescalcus Svecus in Regem Sveciae:* d. ä. år 1448, d. 28 Juni, dagen före Petri och Pauli dag, är den ädle mannen Karl Knutsson, Svensk Riks-Marskalk, utkorad till Sveriges Konung. Likaledes ser man, på den närmast där under till höger varande sten, stycken af följande inskrifter, i anledning af Kon. Eriks af Pommern hyllning, öfverst där man fordom skall hafva sett St. Eriks bild: *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, et in honorem Sancti Erici, Regis Svecie:* d. ä. uti Fadrens, Sonens och den helige Andas namn, och till den helige Eriks, Sveriges Konungs ära. Nedomkring sidorna af samma sten äro qvarlefvor af dessa ord: *Anno Domini MCCCXCVI electus est in Regem Sveciae in hoc loco Illustrissimus Norvegiae Dominus Ericus:* d. ä. År 1396 är den Högborne Herren till Norrige Erik på detta ställe vald till Sveriges Konung. Erik blef egentligen endast hyllad vid Mora stenar, som skedde den 23 Juni. Drottning Margareta ville vara säker om att äfven i Sverige till efterträdare få sin slägting Erik, som då endast var på 15:de året, hon hade därföre föranstaltat, att han blifvit vald i Skara d. 11 Juni samma år. Herre till Norrige kallas han därföre, att han redan år 1388 var utkorad arfvinge till detta rike. Stenen till vänster kallas kronstenen och visar Sveriges uråldriga vapen 3 kronor, hvilka figurer skola vara dithuggne i Kon. Knut Erikssons tid, och äro i den händelse jämnåriga med Stockholms anläggning. På den stympade Runsten står: *brodur sin auk*, eller att den som rest stenen, gjort det till minne af sin broder och af någon annan &c. Man kunde så gärna i stället för dessa 7, förmodligen till större delen understuckne stenar, ditlagt 9, så att antalet af

ra blifvit fullt, då de äfven borde läggas i Cirkelform. Regeringen beslöt år 1667, att omkring dessa stenar skulle resas 4 stoder, afbildande de 4 Rikets Stånd, som skulle upplyfta en krona, hvilken formerade ett hvalf till stenarnes betäckning. Detta blef alldrig verkställdt, men ändtligen byggdes, på tillstyrkan af Gustaf III., då varande Kronprins, åt dessa stenar ett litet stenhus, se Fig. 78. Här ligga stenarne i den ordning Fig. 77 visar. Uppomkring väggarne har man antecknat, att här valdes och hyllades *Stenkil* 1060 (skall vara 1061) *Magnus Ladulås* 1276, *Magnus Smek* 1319, *Erik af Pommern* 1396, *Christoffer* 1441, *Carl Knutsson* 1448, *Christian I.* 1457. och *Sten Sture den Yngre* 1512. *Mor* betyder på Skandinaviska Fornspråket en fet torfjord, äfven ett ställe bevuxet med buskar, och häraf har Mora äng fått namn, och däraf Mora stenar. Då denna uråldriga märkvärdighet väcker resandes uppmärksamhet just vid landsvägen emellan Upsala och Marma gästgifvaregård, bör huset alltid hållas snyggt, och inskriften öfver dörren förgyllas. För öfrigt kan om Mora stenar läsas Atlant. T. 3. p. 393. Wexionius eller Gyllenstolpe, Descr. Sv. L. 5. C. 3. Scheffer, Ups. Ant. C. 17. p. 345. Salvius om Uppland, p. 130. m. fl. I Skåne skedde Konungavalen på St. Liborii eller Lybers hög vid Lund, men i Danmark skedde de på stenar, såsom på Seland vid Lejre, på den så kallade Kongsstolen, i Jutland på Danerljung vid Wiborg, äfven valdes Danska Konungarne på samma sätt vid vallen Kovirke nära Schleswig. Så hyllades äfven de gamla Hertigar i Kärnthen på Furstenstein vid Clagenfurt, ehuru efter ett mera parodierande ceremoniel.

Fig. 79. Det var år 1818, som jag sednast såg Gamla Upsala, där jag var till godt bistånd anmäld af Professoren Doctor Ödman, dit Magister J. H. Schröder hade den godhet föra mig, och där flere Studerande gått oss till mötes. Att råka på något nytt, äfven af mindre betydenhet, vid ett ställe, som så länge varit föremål för våra Fornkännares forskningar, och som i sitt grannskap i flera år haft ett helt Antiqvitets Collegium, var icke att förmoda på vanliga vägar; likväl lifvades hoppet, sedan jag funnit den förutnämda Munkstyl Fig. 68, hvarföre jag nu besteg klockstapeln, och fann verkligen där på ena klockan denna gamla inskrift: *Anno Domini MDXIIII fusa est ista Campana in honorem Sancti Erici Regis & Martiris. Rex erat Ericus humilis, devotus, honestus, prudens, V:* d. ä. År 1514 är denna klocka stöpt till Konungens och Martyrens St. Eriks ära; ty Erik var en ödmjuk, gudfrucktig, ärbar och försicktig Konung. Det sista *V.* kan antingen betyda *Vir* och höra till prudens, att han utom de öfriga egenskaper såsom Konung, därjemte var en förståndig man. Det kan äfven betyda *Viriatus*, ett gammalt ehuru icke godt Latinskt ord, som betyder käck, tapper, hvilken egenskap äfven plägar tilläggas Erik den helige. Det skulle slutligen äfven kunna vara ett afsked till den gunstige läsaren och säga ett godt *Vale! Vivas! Vigeas!* Tvänne lättlästa och nyare klockinskrifter i samma stapel anför Peringsköld uti Mon. Upl. p. 206, men denna har man antingen icke gifvit ackt på, el-

ter icke kunnat läsa på den gamla klocka, där allt på långt nära ej faller sig så lätt att se, som på en teckning, särdeles då man i en sådan höjd ofta står på en nog slippig fot.

Fig. 80. Uppland, Erlinghundra Härad, öster ifrån Åshusby, vid 600 alnar från landsvägen, den så kallade Nordians hög efter Forsells teckning. Högens lodräta höjd är 30 alnar, diametern vid foten är öfver 90 alnar, en rund plan åfvanpå har emot 20 alnar i diameter, ätthällen är plattformig, öfver 3 alnar hög, emot 3 bred och vid ½ tjock. Här tror man att Odens efterträdare hvilar, och då Njord var en lycklig, välgörande och efter sin död dyrkad regent, är ganska troligt, att först tacksamheten och sedan en grundad tradition både länge och väl bibehållit så väl hans minne som hans minnesvård. Denna är således den äldste Svenska ätthög, och står, med sina 1800 år på hjessan, ganska reslig och vördnadsbjudande, ännu utmärkt af en ätthäll. Efter Njord heter socknen Norsunda, en tillhörande by Norslunda, en lund därvid Nordians lund, där man troligen fordom åt honom offrat, och Rosersbergs slott, som är beläget i grannskapet, har fordom i sin enkla form hetat Norsa. Edda och Sturluson omtala, att Oden tilldelade Njord egendommen och bostället Noatun, och i anledning af monumenterne samt lokalen finner jag intet troligare, än att detta af Isländare så kallade Noatun varit ett Höfdinga-säte och Furstligt Residens, som hetat Njordtuna, och legat just här i Norsunda socken, nära Njords hög. Vid 50 mindre högar kan man ännu räkna omkring Njords, uti hvilka man funnit urnor och gammla spik. Uti en af dem fanns urnan ej inuti, utan åt söder utanföre den inre stenvården. Uti en annan var bottnen af ett slags Askevård planerad i hjertform eller trekant, då urnan stod vid öfversta delen af denna form, men det öfriga af ben, Kol och Aska ned emot spetsen. Uti dessa hvila antingen de gamla Asiatiske Drottar, som man vet dogo bort under Njords regering; eller, som må hända är mera troligt, hans Hofstat och tjenare. Sturluson kände ej, att Njord fått någon hög, förmodligen därföre, att han ej blef jordad vid Gamla Upsala. Man uppgifver äfven, att Njords hög någon tid blifvit nyttjad till Tings-församlingar, hvartill dess här visade form icke tyckes vara obeqväm. Jämför Yngl. S. C. 11. Peringsk. Ättart. p. 8. Bautil N:o 187. Hadorph i Föret. till Dale Lagen, Blad i Ant. Akad. Handl. D. 10. p. 212. m. fl.

GOTTLAND och ÖLAND.

Planchen 30 — 33.

Wisby har ett ganska märkligt utseende. Full af stora ruiner visar den en, från ett gammalt och utmärkt anseende, åter uppstående stad. Envoyéen v. Asp, som år 1806 var på Gottland, blef högst intagen af dessa ålderdomsminnen, och omtalte dem med en lifflighet, hvilken gaf anledning

till, att Öfverintendents Ämbetet fick år 1807 befallning utse en kunnig Ritare, för att aftaga Antiqviteterna uti och omkring Wisby. Kapiten J. W. Gerss utförde detta värf och uppritade dessa Ruiner och märkvärdigheter på 51 Plancher i Imperial Folio-format; och äro dessa de största äfven som de vackraste Taflor, föreställande Nordiska Antiqviteter, som någonstädes finnas. De förvaras uti Kongl. Maj:ts enskildte Samlingar. Kapiten Gerss har äfven sjelf samma Ruiner, affattade i mindre format, och dessutom en ansenlig samling croquier hörande till Gottlands och i synnerhet Wisbys beskrifning, hvilka han lär ämna i ett särskildt verk utgifva. Jag äger äfven teckningar af Ruinerne vid Wisby, och det i dubbla exemplar af olika styl, meddelade af 2:ne Ritare och VitterhetsÄlskare, som båda varit på stället, nämligen Öfverste-Löjtnanten och Professoren F. Blom, och Fält-Prosten J. Karlsson. Dessa hade jag ämnat här införa, men då jag ingalunda saknar ämnen för framställande af Nordisk Fornforskning, tillräcklige för dessa Samlingar, och för min lifstid, och då jag förnummit, att Lector Klingvall arbetade på en Beskrifning öfver Wisby med Plancher; har jag tills vidare hvarken velat gå någon i förväg, eller här borttaga rummet med hvad man annorstädes kan få se, och som denna gång ej tjente mig till bestämmande af Nordiska Fornlämningars beskaffenhet. Fig. 81 har jag låtit här inflyta, emedan den icke lär finnas i nämde Beskrifning. Hvad Öland och dess borgar vidkommer, hafva ganska goda uppgifter och teckningar blifvit mig meddelade af Collega Scholæ i Kalmar, Magister Abr. Ahlqvist, som en längre tid under utöfvandet af sitt Prästämbete, uppehållit sig på Öland, och lär nu äfven vara sinnad utgifva en Beskrifning öfver denna ö.

Franska Antiqvarien Louis Petit Radel i Paris gjorde år 1803 flere undersökningar om Ruiners beskaffenhet, för att kunna äfven af ritningar bestämma hvad land, folkslag och tid de tillhörde. Rörande Nordens Ruiner framställde han då till mitt besvarande följande frågor: Äro stenarne klumpformige, och hurudan är linien, som stenen beskrifver på murens yta? Äro stenarne huggne på alla sidor, eller på hvilka, och kan det synas hvad instrument man därtill nyttjat? På hvad sätt förenas hörnen med murarne? Hvad storlek har den största och minsta sten? Äro de huggne stenarne förenade blott därigenom, att de passa tätt till hvarannan, eller genom hvad bindande ämne äro de hopfogade? Huru tjock är muren, och huru många stenar i bredd? Äro portarne i en jämn fyrkantig form, eller är hvalf åsvan, eller likna de bokstafven A? Finnas flera dubbla concentriska murar? Finnas underjordiska hvalfgångar och källrar? Ligga Slott, borgar och fästen på höjder, eller på jämna fältet? och slutligen: Huru äro de gamla grafvar byggde, och huru många tums matjord finnes på dem? — Jag har anfört dessa frågor, emedan de kunna gifva dem, som bo vid, eller under resor bese Ruiner, anledning att göra dylika forskningar, hvilka samlade, någon gång torde kunna leda till nyttiga anmärkningar.

Fig. 81. Ruinerne af Wisby stads murar i söder, där man ser ett

gammalt torn till höger och qvarlefvor af St. Görans kyrka till vänster. Teckningen är gjord efter Öfverste-Löjtnant Bloms samlingar. Wisby har haft 16 särskildt byggda Kyrkor, utom en i Slottet. Vid några af dem hafva varit Kloster, dem de tillhört, en af dem St. Marie, är ännu qvar och tjenar till Domkyrka, af flera synas ännu utmärkta och resliga qvarlefvor af huggen sten, en del visa blott helt låga murar, eller endast grundvalar, eller sten och grushögar, hvilka intet ämne tillbjuda åt ritaren, och af en annan del är nu ej minsta spår qvarlämnadt.

Fig. 82. Öland, Sandby socken, Södra Sandby borg, nära stranden vid Östersjön. Grus och stenrader visa fordom varande byggnader inuti, äfven som man ser spår efter den ringmur med sina 2:ne portar, som försvarat de inre boningar. Här ser man tydligen qvarlefvor af ett gammalt Vikingsnäste. Man skulle äfven tro, att den sista Vikingen fått sin hög inne uti sjelfva borgen. De flera på Öland befintliga Borgar kunna vara minnen, antingen af gamle Vikings-Höfdingar, Sjö-Monarker och Näs-Konungar, eller af de fordna Riddare-Slott och af Adlens befäste gårdar. Men för att säga sanningen, var vid en viss tid allt i hufvudsaken det samma, allt är våldets minnesvårdar, allt var dels för eget försvar, dels tillflycktsorter och tillhåll efter lyckade eller misslyckade anfall och sjöröfverier, ganska loflige och berömlige, ja till och med nödvändige näringsfång och bragder på en tid, då hvarken någon allmän Europäisk Politik, eller enskildte tjenlige Statsförfattningar och krigsanstalter skyddade allmänna säkerheten.

Fig. 83. Gottland, Alskogs socken, Gufrida gårds ägor. Dessa Monumenter visa antingen en grafplats, där de blifvit jordade, som fallit i ett närbeläget sjöslag, eller utmärka de sjelfva slagfälltet; ty då vikingar voro så nära stranden, plägade de stundom gå i land, för att afgöra stridens öde. I sednare fallet är detta en ganska märklig Valplats. A. visar ett större stenrör, kalladt Dikare-Röret, 8 à 9 alnar högt, 140 alnar i omkrets med dubbel fotkedja, bestående af vida större stenar, än de som äro i röret. Hagen, uti hvilken röret ligger, kallas Dikare-hagen, och lär uti röret de ligga, som blefvo slagne under flyckten; ty *dika* betyder på Fornspråket löpa. B. visar andre stenrör af vid 60 a 90 alnars omkrets med dubbla fotkedjor. C. Fem Skeppshällar, föreställande långskepp, i likhet med Pl. 1. Litt. N. Dessa kunna antingen vara några af de under striden och segren slagne sjöhjeltars grifter, eller ett sätt att föreställa den ställning i hvilken flottan visade sig vid anländandet till stranden, och hade då samma ändamål som de flesta hällristningar. Men dessa båda afsickter kunde äfven förenas. D. visar 2:ne från de öfriga något frånskilda skepp, om hvilka samma anmärkningar äga rum. Det tyckes, såsom förmodligen äfven fordom ofta var händelsen, att Chefskeppet gick i spetsen för flottan, som på ett passande afstånd framför sig hade ett spejande skepp eller ledare, i samma afsickt som förtroppar, och ett dylikt efter sig, likasom eftertroppar. Jag känner ej sjötermerne, för att rätteligen i Amiralitetsstyl uttrycka mig. För öfrigt anser jag ingalunda

dessa fornlämningar för utmärkt gamla, tvärtom visar konsten både i plan och sammansättning, att de ej äro äldre än omkring 8 eller 900:talet. Teckningen är gjord hos Tham på Dagsnäs efter Hilfelings Samlingar.

Fig. 84. Öland, Segerstads socken, Treby-Borg, litt. *a* visar de tredubbla Ringmurarne, hvaraf ännu grus och smärre ruiner äro qvar, *b* öppningar, där de gamla slottsportarne varit, och *c* en bondgård, som i sednare tider blifvit byggd inuti ruinerna.

Fig. 85. Gottland, Wänge socken, på högsta landhöjden, Stenen midt på landet. Ett gammalt märke, där öns medelpunkt är, eller hölls för att vara, stenen ligger midt på landsvägen, är af granit, nötes dagligen, bibehåller dock ännu sina till en tums höjd öfver stenens yta höjde figurer, liknande band eller linier på en glob, den går djupt i jorden och tyckes hafva en åfvantill platt klotform. Öfver jorden håller den $2\frac{1}{2}$ aln i längden och 2 i bredden. Stenen har af ålder hetat Wänge sten. På Gottland nyttjas ett slags sadel, bestående af en uppstoppad skinndyna, som med flera remmar fastbindes. En sådan sadel kallas vänge. Stenen liknar denna sadel, har däraf fått namn, och efter stenen kallas socknen Wänge. På flera öar har man varit mån om att med någon stenvård utmärka medelpunkten. Vi få snart se en dylik på Öland. I sednare tider har, förmodligen i anledning af ett äldre märke, RiksDrotset Grefve Per Brahe den yngre låtit på Wisingsö i Wettern vid Wrixlösa, nära väderqvarnen på en sten, rista dessa ord: *Petrus Brahe Comes. Midt på Landet 1673.* Men mera en annan gång om Antiqviteterne på Wisingsö och om de många där varande inskrifter af och om Braheska familien.

Fig. 86. En Kopparspets i naturlig storlek, funnen i Wipetorps borg på Öland, torde haft ett träskaft i ändan och tjent till Kastspjut, hvilket man med en lina, fästad i ringen, kunnat draga tillbaka, för att flera gångor nyttja. Nästan dylika Kopparspetsar har man på samma ö funnit uti ett stort stenrör vid Hjelmstad i Persnäs socken, äfven som uti en ättbog vid Ottenby. Utom denna spets har i Wipetorps borgen funnits 2:ne andra, en med skarp udd, såsom en pilspets och en med bred ända, såsom ett huggjärn eller skafinstrument, äfven har man där funnit en ihålig Koppar-Idol i sittande ställning, 4 tum hög, armarne fastnaglade vid kroppen och händerna i den ställning, att de hållit något, som är förloradt. En dylik har funnits vid Glömminge. De förvaras på Biblioteket i Kalmar. I Stiftstidningen därstädes kallas de Romerske penater, men de äro snarare Nordiska Odens-bilder.

Fig. 87. Öland, Thorslunda, sydost från kyrkan, i byn Linstads norra gärde, Linstads Borg, liknar nu en sten- och grushög, har vid 100 alnar i diameter. Det rum, som den därutom vid vägen varande mur innesluter, kallas Norra Borgkammaren.

Fig. 88. En Kopparstämpel till ett sigill, funnen vid Algustrums kyrka på Öland. Det lär vara St. Thomas, som visar sig här med krona och sitt framräckta finger. Omskriften är: *St. Thomas Patronus Ecclecie Bar-*

sebeck. Af hvad anledning kyrko-sigillet, tillhörande Barsebeck, som ligger på Skånes västra kust, kommit till Algustrum på Öland kan man ej veta. Det lär hafva skett efter Reformationen, sedan Barsebecks församling ej mera behöfde ministeriela vägen underhandla med den osynlige Allgode.

Fig. 89. Midt på landet på Öland ser man detta märke En nästan klotrund sten, 9½ aln i omkrets, på en liten hög, bestående af grus och sten, i Långlöts socken vid Folkeslunda på gärdet nära landsvägen. Här medföljer en saga om en jättinna, som slungat denna sten efter Runstens kyrka, men träffade ej, ty stenen nedföll midt på landet. Jämför Fig. 85.

Fig. 90. Öland, Långlöts socken, vid byn Forslunda och på dess utmark, Ismantorps Borgen, den största och märkligaste af Ruinerne efter borgar på Öland, liknande en befäst stad. Man ser dess plan Fig. 91. De teckningar jag har af Hilfeling och af Ahlqvist äro fullkomligen lika, och lära båda vara kopior af en geometrisk ritning af L Rosvall, som finnes på Kalmar Bibliotek. Litt. *a* visar öppningar för portar, där man äfven för längre tid sedan sett grofva porthakar af järn: *b* platser vid portarne, hvarifrån man kommit upp på muren, som på inre sidan har trappsteg: *c* en gata rundt omkring borgen: *d* husen vid muren, där förmodligen Kämpar och Krigare bott: *e* torg: *f* ringmuren, sådane kallas i de gamla sagor draken, den är 10 alnar tjock vid grunden, och öfverst 5 alnar, på yttre sidan är den 6 alnar hög: *g* de midt uti borgen varande hus, murarne äro 1½ aln tjocka, äfven så höga, och tyckas ej varit högre åfvan jord, emedan det öfriga af rummen varit i jorden. Diametren af hela borgen ifrån det yttre af Ringmuren utgör omkring 230 alnar. Man skulle snart tro, att detta vore en modell af Troja, eller af Asgård, eller åtminstone af Odens gamla stad vid Sigtuna, ja af allt hvad gammalt och utmärkt finnes af borgar och befäste platser. Utom de 3:ne här tecknade, äro på Öland spår af 10 Borgar, efter hvilka några Ruiner synas, och dessutom omtalar traditionen några, efter hvilka nu ej minsta spår finnes. De dubbla och tredubbla borgar hafva mäst lidit af tiden, antingen därföre, att de äro de äldsta, eller därföre, att de varit mindre starkt byggde. De flera Valplatser, som finnas på Öland, äro alla mera aflägsne från borgarne, hvilket visar, att de gamle Slottsherrar och Kämpar, ej nöjde att vara säkra inom sina fästen, ryckt ut på fria fältet för att möta fienden med oförskräckt motstånd. De flesta Ölands borgar visa ej tecken till kalk och murbruk, utan stenarne äro hvarftals på hvarannan uppstaplade. På sidorna längs utmed stränderna af Öland sträcka sig 2:ne långa och höga åsar, kallade Landborgarne. Det lägre landet dem emellan längs igenom ön kallas Midtlandet. På detta Midtlandet ligga nästan alla borgarne, då däremot Valplatser och andra monumenter äro belägne uppe på Landborgarne. Fig. 138 visar åter en Öländsk antiqvitet, men den är redan nämd p. 40.

NORRIGE,

NORRIGE,

Planchen 34 — 40.

Då jag år 1815 var i Christiania, träffades där Biskoppen samt Preses för Norrska VettenskapsSällskapet, P. O. Bugge från Drândheim. Han medförde Klüvers samlingar af teckningar och beskrifningar, rörande Antiqviteterne i Drândheims Stift, och lämnade mig dem till låns, då jag fick dem afkopierade. Ingen utsickt hade man då att kunna utgifva dessa samlingar i Norrige, hvarföre jag ämnade att efter hand i en upplaga af mina i Sverige samlade fornlämningar införa dem. Hans Maj:t Konungen, som då såsom Kronprins var i Norrige, gaf sitt nådiga bifall till, att så skulle ske, och befallte mig i ett verk utgifva, jämte de Svenska, äfven de Norrska teckningar och beskrifningar. Men utan betydligt allmännt eller enskildt understöd kunde detta, i anseende till Planchernas mängd, ej verkställas, utan största förlust för utgifvaren; således måste ett gynnande tillfälle afbidas. Omsider sedan nästan alla möjliga försök voro gjorde och hopp förlorade, yppades tillfälle för mina samlingars utgifvande, just då äfven Klüver var färdig med att utgifva sina, som endast hafva till föremål den norra och öfversta delen af Norrige. Genom Hans Maj:ts vår allernådigste Konungs bidrag äro nyligen Klüvers Plancher aftryckte i Stockholm, och Texten, hvaraf Kongl. Norrska VettenskapsSällskapet i Drândheim består upplagan, utgifves i Christiania. Vid samma tid påkostas både Plancher och Text, tillhörande de på dessa blad uppgifne Minnesvårdar, af ett, under Hans Kongl. Höghet Kronprins Oscars höga beskydd, sig bildande samfund.

Af samma orsak, som förut är nämd vid Wisby monumenterne p. 125, finnas här inga andra fornlämningar från öfra Norrige, än de redan anförda Valplatser, som voro mig nödiga, för att styrka grunderna för mitt system, dessutom Fig. 119, hvartill Klüver endast har texten, och där jag vill uppgifva en helt annan läsart, och Fig. 118, den jag ej blef varse, då Klüvers Plancher trycktes.

Pl. 34, 35, visa några Koppar-bilder eller Idoler i den storlek de verkligen hafva. Utom Fig. 99 äro de alla fundne i jorden i Norrige och förvaras nu uti Katedral-Skolans Naturalie-kabinett i Christiania. Ingen tvifvel tyckes vara, att våra Skandinaver i sina Tempel, icke allenast haft stora afgudabilder, förmodligen alla i trä arbetade, utan äfven små koppar-gudar i likhet med Romarnes Signa och Slavernes små gudabilder, som till och med hafva därpå ingräfde runor, se p. 34, utom andra folkslags liknande Idoler. Olof Tryggv. Saga af Odde Munk p. 99 omtalar ett Tempel i Wästergötland åt 100 gudar. Här kunna ej alla bilder varit stora, utan helt små, hängande på Templets väggar, eller stående på något slags piedestaler eller supporter. På en sådan står Fig. 92, den man på baksidan ser Fig. 95. Hans raska ställning och växt, jämte hans förfärande uppsyn har kommit mig på den gissning, att han skall föreställa Thor, den starkaste af Gu-

dar och människor, detta bestyrkes då man ser det styrka gifvande bältet *Megingjard* och i högra handen hammaren *Mjolner*, eller åtminstone dess skaft, då öfra delen är afbruten. Han liknar den Galliske Jupiter, som Caylus visar Tom. 3. Pl. 88, N:o 2. Kostumen tyckes man hafva ansett likgiltig och valt den man först råkat på, passande till den raska ställningen. Den lilla i Danska National-Museum förvarade kopparbild, som är aftagen i Iduna H. 8. Tab. 2. Fig. 3. kan däremot ingalunda hafva afseende på Thor eller hans hammare. Snarare är det Balder, som under en hufvudbonad förvarar sitt sköna hår och nu med en sax putsar sitt vackra skägg, eller Njord, som håller antingen ett fiskedon, eller ett skeppsstyre. Vi gå nu till Fig. 93, som visar sig på baksidan Fig. 94, dess utsträckta högra arm har rummet ej tillåtit att helt och hållet föreställa, hvarföre man därunder ser det felande, för att visa, att han ej håller något i handen, men att armen har den upplyfta ställning, att han såsom en Krigsgud kunnat hålla ett bart huggande svärd, om ej ett långt spjut eller hällebard, äfven som vänstra handen har utseende af att där hafva hållit något stridsvapen. Hans 2:ne dolkar i bältet och hans pantsarskjorta visa äfven en stridbar belägenhet. Äfven uti Gånge Rolfs S. p. 156. omtalas dolk och bälte, såsom tillhörande krigares rustning. Han liknar den Galliske Hercules hos Caylus Pl. 88. N:o 1, och flere Etruriska Gudabilder T. 2. Pl. 27 &c. Jag förmodar, att det är Odens bild. Hans utseende är lugnt och alfvarligt, såsom begrundade han verldens öden. Han har förmodligen hängt i ett Tempel, ty genom en hufvudets och lifvets ihålighet går ifrån hjessen en kedja, hvilken fasthålles med en ögla nedom underlifvet, hvilken kedja jag på teckningen ej visat, emedan den vanpryder bildens utseende. Då jag visade en dylik teckning för Norrska Antiqvarien Mörk, Kyrkoherde i Hurum, yttrade han sin tanke vara, att dessa bilder blifvit nyttjade att hänga i åar, då man därmed ville förtrolla laxfisket för sina ovänner. Någon Norrsk tradition, eller ännu varande vidskepelse lär härtill gifvit honom anledning. För min del tror jag ej, att så kostbara bilder därtill användes. Vi hafva ingen historisk uppgift och ingen tradition hos oss, som kunde gifva styrka åt en sådan tanke. Caylus T. 2. Pl. 92. N:o 1, 2, visar små Romerska djursbilder, dem man för boskapens trefnad stundom såsom amuletter hängde i fähuset, men annars hängde de vid Gudabilderna, för att där samla kraft och välsignelse. Man finner således, att om dylika små bilder någon gång uträttade ett och annat litet trollärende, var likväl deras rätta plats i Templen, stående eller hängande. Fig. 96. 97. anser jag vara den samma som Fig. 93, eller blott en duplett och variation däraf. Fig. 98. Freyrs häst, enligt en tradition i Norrige, att Åkerbruks-Guden Freyr älskade att visa sig i luften eller på jorden i likhet af en häst, emedan detta djur nyttjades till åkerbruket. Odde Munk omtalar i Ol. Tryggv. S. p. 160, att man i Drandheims trackten mäst dyrkade Freyr, att Konungen gick in i deras Tempel, tog ut Freyrs bild och bröt den sönder. Denna bild har förmodligen varit af människoskapnad och storlek, och af

trä. Hrafnkel Godes Saga omtalar, att en gråspräklig häst, kallad *Freyrfara*, var helgad åt Freyr. Se Saga Bibl. af Müller D. 1. p. 103, 104, jämför D. 3, p. 147. I Danmark och på Island får man höra samma tradition om Freyrs häst, och hafva flera dylika små koppar-hästar där funnits, hvilka likaledes fått namn af Freyrs hästar. Flera sådane har jag sett på National-Museum i Köpenhamn. En af dem, förmodligen af sednare fabrik, har den sällsamhet att vara sadlad, och visas här Fig. 99. Vi kunna således tills vidare anse hvar och en i vår Nord funnen kopparfigur i hästform för Freyrs häst och kalla den Freyrfara; ty om den än vore kommen ifrån continenten, där den haft en annan betydelse, tyckes den åtminstone i Norden varit representant af bördighetens Gud.

Fig. 100. Munkstyl på en grafsten i Christiania, den jag 1815, i närvaro af flere Universitetets ledamöter, samt flere i staden varande resande Litteratörer, grannskade och lät noggrannt upprita. Norriges gamla Hufvudstad Opslo afbrann sista gången 1624, och utgör nu en förstad till Christiania. Af de där fordom varande 4 Kyrkor kan man nu knappast bestämma, hvar ruiner skulle sökas; dock visas stället, där Domkyrkan, eller St. Halvars kyrka, stått. Om denna Halvar se Fig. 120. Stenen har en längd af 4 Svenska alnar med en bredd af en aln. Af Biskoppens bild ser man nu endast nedra delen. Inskriften är och har varit denna: (Incarnationis Ch)*risti milleno C*(entum) *ter anno* 23) *Septuagesimo qvinto deno Septembris menseque* (Secundo) *Pontificis posita Sunt ossa Iohannis in isto, Pro qvo gratuita Vos ferte precamina Christo*: d. ä. År efter Christi börd 1385 den 2 September blef Biskopp Jons stoft nedlagdt i detta hvilorum: måtte Ni för honom uppsända ädelmodiga förböner till Frälsaren! Det lär i Norrige vara lika så allmännt som hos oss och annorstädes, att finna medeltidens inskrifter, äfven som dess tänkespråk, vara på Latinska rim. Om denna inskrift uppställdes i rader, är meningen, att hvarannan rad skulle hafva lika ändelse, således *milleno* och *deno*, *anno* och *secundo*, *posita* och *gratuita*, *isto* och *Christo*, efter vanligheten ricktiga rim men dålig vers. Själmässor och förböner kostade annars testamenten, donationer och skänker, men med ordet gratuita gifves här rent ut tillkänna, att man denna gång vände sig till dem, som ej läto betala sina förböner. Af Ramus med flera vet man, att en Biskopp Jon (Johannes) lefvat i Opslo vid år 1378. Stenen är en af de få minnesmärken man har efter fordna Hufvudstaden och Domkyrkan, den ligger nära Biskoppsbostället och gamla Kyrkogården, vid ingången till en liten boning, då tillhörig en Slagtare, den nötes således dagligen af de ut- och ingående. Jag anhöll därföre hos flera Autoriteter, att den måtte förvaras i

23) På stenen står ARPO, och vore det på ett passande ställe, skulle man ofelbart läsa *Archiepiscopo*, men då *R* och *N* ofta hade nästan samma form, och då *P* är ett dylikt *N*, hvarpå nedre streken är alldeles bortsliten, blir tydligt, att här står *Anno*.

Skolhuset, eller på annat passande ställe, men Slagtaren ville alldeles icke under något vilkor mista hvad han ansåg för sin egendom, och det såg ut som hedersmannen trodde, att hans egenskap af fri Norrman skulle lida en wådelig afbräck, om han, efter min granskning, skulle förmås bortlämna sin märkliga trappsten 24).

Fig. 101, 102. En Pilspets af stål, sedd på 2:ne sidor, funnen jämte stycken af svärd och flera vapen i en af ättkullarne på Lövön i Åsfjords Pastorat, Fosens Fögderi och Dråndheims Amt. Man ser af dess daning, att den haft ett skaft af trä. Teckningen är af Klüver.

Fig. 103, 105, 106. Jag har här uppgifvit 3:ne af Klüver tecknade, men i dess utgifna arbete icke förekommande reste stenar, för att visa, att dessa Norrska af alla författare för Bautastenar uppgifne monumenter, icke böra komma under detta namn, utan att de snarare äro Skyddspelare, sådane jag beskrifvit p. 85, 60. Fig. 103 uppgifves af Schöning, och finnes jämte 2:ne andra mindre uti Dråndheims Amt, Holtålens Pastorat vid Sindsås Kyrka. Stenen är rest 8 alnar hög, och dessutom 3 alnar i jorden, emellan 2:ne höga stenrör, uti hvilka 2:ne bröder och Konungar, Gaute Tildran och Torre Aune, skola vara begrafne, och namnen bibehålla sig ännu på flera höfdingar och kämpar, som i denna trackt haft sina säten. Om de reste stenar haft afseende på Konungarne, så hade öfverst på hvarje hög eller rör en sten varit rest såsom ätthäll. Denna stora Skyddspelare är däremot mycket äldre, än stenrören, men just därföre, att denna plats ansågs för helig, hafva Konungarne därvid velat begrafvas, och af samma orsak har sedermera Kyrkan där fått sin plats. Fig. 105, i Inderöns fögderi, på Ytterön, den så kallade Taassaastenen vid Ejd, är pyramidformig, 3 alnar hög och står på en klippa. Emedan den är en Skyddspelare och hednisk helgedom, hafva sednare Christne trott, att troll vistades uti och omkring stenen, hvaraf den fått sitt namn, ty *tasse* betyder på Norrska, det vill säga på bondspråket, ett troll. Sedan har en andäcktig man velat därvid hafva sin ätthög, som efter stenen fått namn af Taassaa-haugen, hvilken nu är till större delen förstörd. Vid samma redan i hedendommen helgade plats har äfven Kyrkan blifvit byggd. Fig. 106 i Stördals fögderi, Skatvold annex, vid byn Auran, en flisformig Skyddspelare, 4 alnar hög, 2 alnar bred och 8 tum tjock. Man lär äfven häromkring älskat att få sitt sista hvilorum, så att här blifvit en hel begrafningsplats; ty Klüver uppgifver i sitt manuskript, att häromkring finnas

---

24) Klüvers teckning i Iduna H. 9. Tab. 3 har ett par små skiljaktigheter från denna, men den på samma Tabell befintliga plan af Hovedöns kloster är fullständigare, än den jag affattade, då jag granskade dessa ruiner i sällskap med Öfver-Läraren Flor, hvars vänskapsfulla biträde jag i Christiania flera gångor begagnade. Det synes att Klüver antingen haft en äldre planritning att följa, eller varit försedd med den betydliga handräckning, som vid undersökningen af en så beskaffad ruin är nödig. Min teckning, alldeles öfverensstämmande med Klüvers, men mindre utförlig, har jag således funnit öfverflödigt att här uppgifva.

större och mindre stenar, som tycktes vara delar af fyrkanter eller Cirklar, och Bing p. 21. nämner 2:ne härvid varande ättbögar. Då den resta sten är ganska hög och här ensam i sitt slag, har man snarare orsak att anse dessa monumenter för enskildta begrafningsställen omkring en Skyddspelare, än för en del af ett slagfält, hvaraf de äfven kunde hafva något utseende. Nära härvid äro ruinerne af Stenvigsholms slott, hvilkas närvarande mera förfallna utseende Klüver i sin tryckta afhandling uppgifver N:o 13, men huru de icke länge sedan varit, visar Bing p. 665, 666. Flere ganska höga stenar finnas i Norrige, som äro reste på jämna fältet, och någon gång på helt små kullar af jord eller sten, och antingen stå ensamme (såsom reste stenar), eller endast 3 till antalet och däromkring. Att dessa antingen tillhöra någon viss af de högar, som i grannskapet kunna finnas, eller att en enda dylik utgör något enskildt grafställe, är en mening, som jag ej kan antaga, ej allenast därföre, att det strider emot hvad man finner vid våra Svenska Antiqviteter, där bautastenarnas plats är på ättbögen, eller i en ring omkring dess fot, och där Bautastens-grifter bestå af en mängd stenar i oval, eller fyrkant, reste på jämna fältet; utan i synnerhet därföre, att jag icke funnit något enda antagligt bevis eller anledning, att det annorlunda förhåller sig i Norrige. Således anser jag de i Klüvers Afhandling förekommande N:o 16, 22. a, 23. q. r, 24, 29, c, 31. a. c, alla för Skyddshällar, till hvilka man, i anseende till ställets heliga märkvärdighet, fogat andra monumenter, såsom grifter, ja äfven offerhög och tingsställe.

Fig. 104. En Norrsk Urna, funnen i en ätthög i Aggerhus fögderi, och förvaras af Kyrkoherden i Asker Doctor Neuman, Ledam. af Kongel. N. O.

Fig. 107, 108. Det Antiqvitets Kabinett, som finnes i Christiania, tillhör Kongel. Sällskapet för Norriges Wäl, som ej har någon egen lokal, men får begagna ett par rum i Katedral-skolans hus, och i ett af dessa förvaras Antiqvitets-Samlingen, hvarom mera en annan gång. Här förekomma bland annat 2:ne sällsamma slag af Runkalendarier, skurne i trä. Fig. 107 visar utseendet af de runde, som hafva vid ½ aln i diameter med ett hål midt uti. Fig. 108 visar en af de ovale, som har vid 1½ alns längd, sammansatt af 2:ne skenor. Båda äro ämnade att hänga på väggen, och båda visa de vanliga 7 första runor, som på våra runstafvar utmärka dagarne i veckan. Jag har sedan sett dylika i National Museum i Köpenhamn, hvilka förmodligen äro från Norrige, ty betydligt af samlingen i Christiania har blifvit fördt till Köpenhamn.

Fig. 109, Skogns pastorat, Ekne annex vid gården Gustad, vid sjön under en klippa. Öfvervuxne grundvalar efter 2 byggnader, den östra 39 alnar lång, den västra 45 alnar lång, båda 17 alnar breda, och afståndet emellan dem 80 alnar. I norr ser man en 40 alnar lång skeppshög, kallad *Juttul* (det är Jötun, eller jätte) *grafven*, däruti man funnit ett svärd. I söder förekomma några bautastenar och några högar med fotkedjor, nu till större delen förstörde. Allmogen säger, att här varit ett Kloster, men både for-

men och lokalen visar, att det är orimligt. Snarare har här en Vikingshöfding bott, som sjelf ligger i skeppshögen, hans män i de öfrige högar, och bautastenarne, såsom ett valplatstecken visa, att de stupat vid ett tillfälle, då de blifvit af fiender öfverfallne. Teckningen är af Klüver, äfven som den följande.

Fig. 110. Ett sällsamt monument i samma Skogns pastorat på Finneshaugan, eller gården Finnes Utmark. Man kallar det ett offerställe, hvilket är troligt och därjämte högst märkligt. Man kallar den medlersta lilla sten offerstenen, hvilket är orimligt i den mening, att man offrat på stenen, men alldeles troligt och märkligt, om man förstår det så, att man offrat till stenen. Det stora stenröret är då icke ett grafrör, utan ett sådant helgadt stenrör, som jag nämt p. 51. Äfven som man på en lokal, där ej mull, utan grus och stenar gjorde grunden, i stället för ätthögar tilldanade grafrör; så kunde man äfven i stället för en offerhög uppkasta en stenhög och därpå resa ett altare. Söder från stenhögen ser man den lilla spetsade sten, som var (eller föreställde) den Gud, åt hvilken man offrade, de 4 reste, 2 till 3 alnar höga stenar äro vårdhållare, flera små spetsade stenar bilda Fredsbanan, och vid de liggande stenar i öster är ett stenlagdt hål, som varit skirkälla, se p. 58. Detta kunde man således anse för det alldra äldsta af Norrska monumenter, och således äfven för ett af de märkligaste.

Fig. 111. En liten grafsten i Antiqvitets Kabinettet i Christiania. Omkring år 1294 dog Erik Prästehatare, efter honom blef hans bror Håkan Konung i Norrige. Han skickade sin slägting, Audun Hästakorn, såsom Ambassadör att fria till Fransyska Prinsessan Isabella af Joigny. Audun lyckades till och med för mycket; ty han skall hafva missbrukat rättigheten att föreställa älskare. Emedlertid förde han henne sjöledes till Norrige. Traditionen, bestyrkt af Historiska anledningar, tillägger, att Prinsessan blef tillsagd att återvända, hvarefter hon, förmodligen af sorg, dog på det fartyg, som skulle återföra henne, och blef begrafven vid den närmaste kyrka Fjäre i Christiansands stift och Nedenäs fögderi, där man funnit denna, föga öfver en aln långa sten, och fört den till Christiania. Man läser därpå: *Hic* (hie) *Ysmac nata Recubet de prole beata, Regis Norvegie Principis et Danie:* d. a. Här hvilar Norriges Konungs och Danmarks Arffurstes saligen aflidna, född af slägten Joigny 25). Rimmen äro *nata* och *beata*, *Norrvegie* och *Danie.*

Fig. 112. — 116. Smärre Munkinskrifter. Fig. 112. *Help Maria* läser man på förgyldta mässingsbeslaget på ett Dryckeshorn, som förvaras af Con-

25) Som på Latin kallas Jugniacum, och här blifvit uttryckt med det kårtare ordet Ysmac. Audun blef sedermera aflifvad och hans betydliga egendommar indragne till Kronan. Man ser här, att teckningen i Ant. Annal. B. I. Tab. 3. Fig. 2. är i flera delar alldeles oricktig, den är likväl icke svår på stenen att taga reda på, men Prof. Verlauffs upplysningar, p. 82 och följande, äro de bästa och mäst grundliga man kan önska.

suln Büche på Molde i Bolsö pastorat, Romdals fögderie och Drândheims Län. Fig. 114, Inskriften på en klocka i Aggerhus Amt, meddelad af Doctor Neuman i Asker. Man läser här först baklänges Ängelens hälsning till Maria: *Ave Maria gracia* (gratia) *plena:* d. ä. Frid vare Dig, Maria, Du nådefulla! Sedan läser man rätt fram *Olavus*, som lär hafva afseende på St. Olof. Under denna inskrift ser man det sällsamma Korstecken Fig. 113. Uti Antiqvitets-samlingen i Christiania ser man, bland flera gamla dryckeshorn, ett utan fötter med denna inskrift Fig. 115: *Caspar, Melchior, Balthasar:* dessa voro, enligt munkarnes föregifvande, namnen på de 3 vise män från Österlanden, som kommo att fira Frälsarens födelse. Dessa namn finnas ofta på medeltidens arbeten, och troddes vara skyddande och kraftgifvande. På ett annat horn med fötter ser man öfverskriften på Christi kors, Fig. 116: *Jhesus Nazarenus, rex Judeorum:* d. ä. Jesus af Nazaret, Judarnas Konung.

Fig. 117, 119. Originalteckningen af de utländska mässings-dopfat med figurer och ganska svårlästa inskrifter i bottnen, af hvilka flera finnas i Norden, ser man Fig. 117. Jag har sett och granskat dylika både i Sverige, Norrige och Danmark, och då de flesta visa Marie Bebådelse, hvaraf jag sett omkring 40 i Sverige, och några i Danmark, har jag blifvit öfvertygad, att Jungfru Maria vid sitt altare och sin blomsterkruka, som afbildar hennes egenskap af ren jungfru, sjelfva Ängelen Gabriel med spira i påfvisk knäböjd ställning för henne, och öfverst den Helige Ande i dufvoliknelse utgöra första och rätta original-idéen på dessa fat. Icke heller kunde vid döpelsen något mera passande föreställas, än förkunnandet af Christi födelse. Mästaren, som gjort faten och älskade variationer, trodde att inskriften kunde passa till hvad figur som helst, har därföre sedermera på åtskilligt sätt förändrat figurerne med bibehållande af samma inskrift Så har det skett med fatet i Norrige Fig. 119. På några fat ser man Adam och Eva &c. Öfvertygad att Marie Bebodelse är hufvud-idéen, och efter jämförande af en mängd, mer och mindre tydlige inskrifter, läser jag Fl. J. V. C. H. R. E, hvaraf blir: *Filium Jesum Vecabis, Cum Hominum Redemtor Erit:* d. ä. Du skall kalla hans namn Jesus, ty han skall blifva människors Frälsare. Detta upprepas flera gångor. Vid Fig. 117 är ifrån 1 till 2, från 3 till 4, och från 6 till 7 inskriften fullkomlig, men på de öfriga ställen saknas en och annan bokstaf, och så förhåller det sig merendels med alla fat. På Norrska Dopfatet i Bynäsets kyrka, Strinde fögderie och Drândheims amt, se Fig. 119, är samma inskrift fullkomlig ifrån 1 till 2, och från 3 till 4. Här föreställes St. Göran, som rider öfver draken. Klüver har ej låtit trycka sin teckning, men p. 98 nämner han fatet. Den här nämda förklaring af Pastor Mörk i Hurum, sammansatte denne fintlige Fornälskare vid genomseendet af mina samlingar, under det jag hos honom tillbragte nattens stunder till hvila efter en besvärlig resa. Det var naturligt, att Mörk skulle tro, att man borde hafva afseende på St. Göran, hvarföre inskriften, oaktadt det förekommande motstånd, lämpades dit. Benedictinernes förklaring i Nouveau Traité de Diplo-

matique är så orimlig, att den ej förtjenar vederläggning. JustitieRådet och Professoren Thorlacius i Köpenhamn har i Ant. Ann. B. 3, H. 1. en förklaring, som äfven har afseende på Maria. Han läser: *Maria Virgo Casta Ave!* Då jag i nästa Tom visar flera dylika dopfat, skall det blifva än mera tydligt, att af de hittills uppgifne förklaringar, är ingen mera antaglig, än den jag här anfört. Den öfversta randskrift, som äfven repeteras, och är fullständig vid Fig. 117, ifrån 1 till 2, förekommer äfven ofta på dessa fat, nämligen *Rekor De Ngi Seal.* Hvad denna inskrift vidkommer, så vill jag nu icke uppgifva någon förklaring, emedan jag är missnöjd både med min egen och andras hittills gjorda gissningar. Jämför min Beskr. öfver Malmö p. 160 &c.

Fig. 118. I Påfviska tiden hade man ej allenast Helgons qvarlefvor förvarade i Reliqvaria och Sanctuaria, eller skrin och askar af alla former, hvilka uppvistes och kringburos i procession vid Festum Reliquiarum och andra tillfällen, se dylika nämde i mina Skånska Saml. p. 46 &c. utan vid altarens invigning lades äfven under altarstenen i ett hål flera reliqvier jämte en pergamentslapp, med gammal skrift, som upplyste när, och åt hvilket helgon altaret blef invigdt, samt hvilka helgons reliqvier dit blefvo laggde, och skedde detta ej allenast i Domkyrkorna, utan äfven stundom på landsbyggden. Om Upsala se Busser D. 1. p. 170. Om Lund, se Sk. Saml. p. 58, och Sommelius Disput. om Domkyrkan. Märkligt är hvad man ser i Märe kyrka i Dråndheims amt, Inderöns fögderi, Sparboe pastorat, se Klüver p. 79. Här är på altaret ett hål och däröfver en marmorskifva, som, i stället för ett pergament, upplyser om kyrkans invigning. Det är nästan omöjligt att noggrannt aftaga en inskrift, den man ej kan läsa, och i sådan händelse kan det inträffa, att, vid en tecknings uppvisande, sådane Antiqvarier, som F. Magnusen, Nyerup och Thomsen, kunna hafva skiljaktige läsearter. Med stenen framför sig, skulle de säkert, utan betydlig svårighet, läsit: *III Kalendas Februarii dedicatio hujus ecclesiæ in honorem Sanctæ Mariæ, et Sancti Qvintinioli et Sancti Huberti martyrum, qvorum reliquiæ hic habentur:* d. ä. Den 3:dje Februari skedde invigningen af denna kyrka till den heliga Marias, samt Martyrernes St. Qvintiniolus och St. Huberts ära, hvilkas reliqvier här förvaras. Årtalet har förmodligen stått öfverst för sig sjelf, men lär nu vara bortnött. Märe måste således hafva namn af Marie Kyrka, men ej af Margareta, såsom Klüver anför.

Fig. 120. Pastor Mörk i Hurum förvarar, såsom en stor sällsamhet, en teckning af gamla Hufvudstaden Opslos sigill. St. Halvar var Domkyrkans Patron, och där bevarades hans reliqvieskrin. Legenden säger, att han var en ung man, beslägtad med Kon. Olof den helige. Han skall vid något tillfälle uppehållit sig i Wästergötland för att handla, återkommen inträffade, att en hafvande hustru, misstänkt för tjufveri, förföljdes af dem, som förde sak emot henne. Halvar tog henne med sig på en båt i sjön, men de kommo efter och mördade både qvinnan och hennes beskyddare vid år 1043.

Hans

Hans bild i militärisk drägt ser man i Drândheims Domkyrka. Halvarsmässan firades d. 15 Maj. Helgonets minne nalkas allt mera glömskan, men dess handels-lynne bibehåller sig i Christiania. På sigillet lär den nedersta undertryckta figur föreställa qvinnan. De där åfvanpå varande gumsar lära förebilda åklagarne, eller deras advokater. Öfverst sitter Halvar med en sköld och 3 pilar i händerne, omgifven af stjernor; omskriften är: *Civibus hoc signum Manet Osloiæ Ecclesiæ sigillum*, som vill säga, att detta är Opslos stads och kyrkas sigill.

Fig. 121, 123, Inskrifter på en kanna af malm i Antiqvitets-Kabinettet i Christiania. Kannan. är ½ aln hög och 10 tum i diameter. Åfvanpå locket läser man Fig. 121: *Tappa i oc drik.* Det *i*, som skulle tillhöra sista ordet, har af misstag kommit i det första. Öppningen visar det ställe, där handtaget är fästadt. I kanten af locket ser man, jämte några figurer, fyra m, hvilka förmodligen hafva afseende på Mariedal, hvarifrån kannan är kommen, hvilket ställe är, beläget ¾ mil öster ifrån Christiania. I en rand omkring nedra vidaste delen af kannan ser man denna inskrift: *Emblema refectum sæpius apertum* (står sepius appertum), *confratres!* Att få rätt sammanhang af denna Latin, skulle man snart tro vara en ordenshemlighet, som var dryckeslaget ensamt förbehållen. Meningen lär likväl vara: Bröder! ju trägnare man öppnar (och dricker) desto bättre uppfylles ändamålet.

Fig. 122. I Christiania sade man mig, att i det därvarande Fäste, Aggerhus, i slottstornet, vore en klocka med runor, dem flere förgäfves sökt läsa. Jag besåg äfven där, på en sällsam, smal och aflång klocka, inskriften, och fann, att det ej var annat, än runalfabetet bakfram, en gång fullständigt, men sedan stympadt och förvändt. Man ser att *s* är taget ur Helsingerunorna. En dylik inskrift hafva vi hos oss i Segerstad i Wästergötland. Om detta ej är en qvarlefva af den fordna med runor bedrifna trollkonst, lär det tillhöra någon till Kalendern hörande uträkning. Att den står bakfram, kan vara med flit, men kan äfven vara Klockgjutarens fel. Jag erinrar mig härvid, hvad i en gammal Kyrkobok i Pjetteryd i Småland är antecknadt, nämligen, att förr än minsta klockan blef omguten, stod därpå, i stället för annan inskrift, hela Munkalfabetet, hvaraf den gunstige läsaren kunde göra hvad mening han behagade.

Fig. 124, 125. Runinskrifter i Skebergs kyrka vid Fredriksstad i Idde och Marker fögderi, Smålänens amt. Fig. 124: *Detta hus er vigt Droten* (åt Herren: detta *d* är ej ovanligt på Norrska inskrifter) *varom* (vår) *ok Modr hans Mariu ok Per apostola.* Fig. 125: *Stein denna gerde* (gjorde) *Botolfr steinmeistara* (stenhuggaren). De dubbla runor visa en yngre ålder.

BLANDADE FORNLÄMNINGAR.

Planchen 41, 42.

Fig. 126—134. Små uppgifter, upplysande, dels vid förklaringen af flintkilarnas användande, dels vid föreställandet af Thors Hammare. Utom mångfalldiga på flera sätt danade stenkilar, som man i Kabinetterne får se, har jag i min samling Fig. 134 af slipad flinta, och 133 af hackad sten. Dessa, äfven som alla slags kilar, kunna blifvit använde på 3:ne sätt: 1:o äro de passande i stället för huggjärn, då man inga andra hade. 2:o kunde de användas att kasta på fienden i stället för kastspjut, såsom nämdt är p. 108. 3:o äro de tjenlige till det slags stridsvapen, som jag kallat kilklubba (Nomenkl. p. 105). Man har anledning tro, att folkslag, som befunnit sig i samma tillstånd af okunnighet om metallers anskaffande och användande, påfunnit samma slags stridsvapen; ty att månniskan är ibland de med hvarannan stridande djuren, är afgjordt. Uti Historiska Museum i Lund hafva vi en stridsklubba Fig. 126. ifrån de fordna vildar i Pensylvanien i Norra America, den är 12¼ tum lång, en a 2 tum bred och öfverst 2½ tum, tjockleken omkring 1 tum. Skaftet är af ett svart och hårdt trä, omlindadt med något slags rötter af flera färgor. Den infattade stenen är mörk, och står fram en tum utom skaftet. Våra stenkilar hafva kunnat vara använde till sådane kilklubbor, då de haft dylika skaft. Ibland Vett. Akad:s Samlingar i Stockholm ser man ett rödt skaft af samma form ifrån St. Barthelemy, som ej har någon kil, utan nyttjas af infödingarne på resor, såsom ett beskyddande försvarstecken. I samma samling ser man äfven en kilklubba från Nigritien i Africa med rundt träskaft och en järnkil, så stor som våra i jorden fundne kilar af sten och koppar. Uti Museum Historicum i Lund finnes en mängd gamla, i våra ättliögar fundne stridshamrar af sten med hål uti, till skaftets insättande. Dessa, och ingalunda korstecknet på våra runstenar, äro de ägta klassiska mönster för våra Målare och Bildhuggare, då de vilja föreställa Thor med sin Hammare i handen, jämför p. 26, 42. Då således Fig. 127, som liknar en hammare på ena sidan och en yxa på andra, sättes på sitt skaft, som har någon likhet af Vildarnes kilklubbor, bildar den korsformen Fig. 132. Då Fig. 129 får sitt handtag, bildas korsformen Fig. 131, och anser jag dessa former, i synnerhet den sednare, för de mäst antagliga och klassiska; ty då Thors Hammare är en förebild af åskans och den eteriska eldens verkningar, visar Fig. 131 på ena sidan hammaren, eller åskans krossande kraft, då den motsvarande spetsiga sidan är en bild af dess genomträngande förmåga. Denna form passar så mycket mera med Thor, som man vet, att han vid tillfälle slog hammaren i sin fiendes hufvud, så att den gick in ända till skaftet. Allt detta kunde äfven tydas på Fig. 132, och hafva dessutom dessa former med våra urkunder passande skaft, ty man vet, att skaftet på Thors hammare var ganska kårt, det vill säga ej längre, eller föga längre, än sjelfva hammaren. Äfven vet man, att då Thor kastade hamma-

ren, återkom den i hans hand. Fig. 131 har det företräde, att dess skaft liknar det den Norrske Thor håller i handen, se Fig. 92, och som är ganska beqvämt att däruti under handtaget hafva ett trissverk med en lina, som kunde efter kastandet återföra hammaren. Ville man tänka sig en kilklubba med dubbla kilar, blir äfven däraf en korsform Fig. 130, åtminstone mera antaglig, än den på runstenarne. Fig. 128 visar en uti Historiska Museum i Lund befintlig sällsam sten i korsform med ett hål. Sättes däruti ett skaft, uppkommer en helt besynnerlig korshammare eller stjernklubba.

Fig. 135—139. Af dessa hörer Fig. 136 och 138 till de Öländske Monumenter p. 126 &c. Man ser här Fig. 136 Abbotens på Roma kloster Johans sigill, visande hans bild på knä med en staf, (hvilken öfverst bildar bokstafven R, som betyder Roma), med mössa, kåpa och därtill (helt ovanligt att se på Prelater) 2:ne små ängla-vingar. Däromkring läser man: *Johannes Abbas de Rome.* Alla de öfriga Figurer äro förut omtalte: den vid 2 alnar höga sten Fig. 135, se p. 39: Fig. 137, se p. 117: Fig. 138 en ättkulle med sin profil, emot $\frac{1}{2}$ aln hög och af 6 alnars diameter, se p. 40: och klockinskriften Fig. 139, med det därunder varande korstecken, Fig. 140, se p. 40 och 41.

NYLIGEN UPPTÄCKTE RUNSTENAR,

Planchen 43.

Jag har en betydlig samling tecknade run-monumenter, som af ingen författare äro nämde, beskrifne, eller åskådligt i tryck framställde. Således finnas de icke heller i våra stora Run-Magasin, Göranssons Svenska, och Worms Danska, Norrska, Skånska, Halländska och Blekingska, hvarföre de höra till nya upptäckter. Af dessa vill jag här blott anföra 4 till prof.

Fig. 141. Wästmanland, Norrbo Härad, Skultuna socken, Berga gård. Stenen låg i källaren med baksidan till golf, så att ena ändan räckte ut genom muren. Den upptogs, flyttades och upprestes på det så kallade Jacobsberg vid Skultuna Mässingsbruk, som äges af Brukspatronen C. J. Adlervald. Härpå läses: *Ingvaltr* 26) *liet resa stain dinsa iftir Gerfast* 27) *sun sin, trik* 28) *gudan, auk vas farin til Eglans: hjolpi Gud salu hans:* d. ä. Ingvald lät resa denna sten åt Gerfast sin son, som var en god kämpe, och som var utrest till Ängland: Gud hjelpe hans själ! Detta är således en af de stenar, som vittna om våra Norrmäns besök på de Ängelska kuster.

---

26) Af dessa runor har *n* på stenen kommit på orätt ställe. Att ᛡ ofta läses för *g*, har jag förut nämt p. 14, 16.

27) *Geir* är ett spjut, således betyder Gerfast, (rätteligen *Geirfast*) den som med säkerhet kan handtera sina vapen.

28) Trik, eller trek, är egentligen dräng, en rask pojke. Att jag flerstädes funnit runor, (särdeles *g*, som äfven är *k*), hvilka skola anses vara 2:ne uti hvarannan, har jag förut anmärkt p. 14.

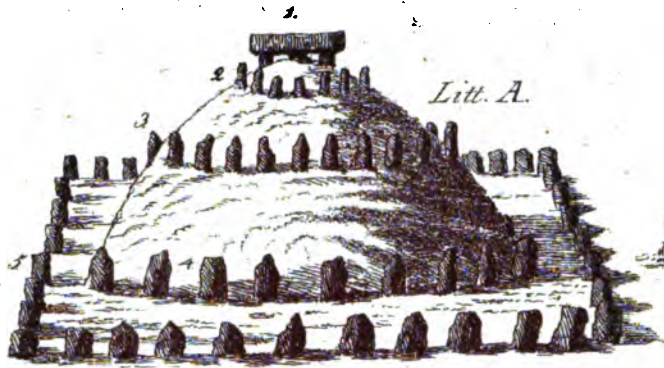
Fig. 142. Skåne Wämmenhögs Härad, Örsjö, låg till trappsten vid mindre förstugan i en gård, tillhörig Fru Friis. Man läser: (Ivar) *risti stin disi iftir Hovid brudur sin harda gudan trik:* d. ä. Ivar reste denna sten efter sin broder Hovid, som var en hedersman. *Harda gudan trik* är egentligen en ganska (hårdeligen, förhärdad) god dräng, likasom på Ängelska *hardily good* skulle betyda manligt god, tapper och god. Verelius uti Herv. Sag. p. 101, vill att orden *harda gudan*, som på flera runstenar förekommer, skola betyda den hårde Guden, eller Oden.

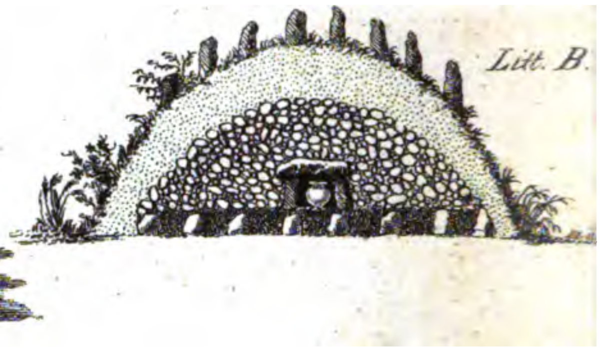
Fig. 143. Småland, Södra Wedbo härad, Flisby, Sunneränga. Man läser här: *Klakr risdi stin dansi aftr su*(n) *sin Surbjaurn:* d. ä. Klackr reste denna sten efter sin son Styrbjörn. Klackr betyder en klippa, således bergfast, pålitlig, jämför p. 105, Fig. 39. Den här förekommande förändring af runan И finnes på flere stenar. Teckningen, äfven som den följande, är af Major Ennes.

Fig. 144. Småland, Östbo härad, Rydaholms socken, på Skaftarps gärde vid vägen. En runsten, som har en rörkulle till vårdprydnad, inskriften är: *Sen* (Svein) *uku* (auk) *Starki gardi kubl desi eftir Gudmut fadur sin vitr dasi oviga* (hviga, vega) *muti*: d. ä. Sven och Starki (Starkadr) gjorde denna vård efter sin fader Gudmund vid detta vägamöte (korsväg). Att hafva fornminnen vid allmänna samlingsplatser, vid farbara ställen, och således äfven vid korsvägar, är en ganska gammal sed. I synnerhet vore besväret med en runstens tillhuggning utan ändamål, om den skulle resas på ett aflägse eller doldt rum, där den ej oftare kunde beskådas af allmänheten, och någon gång läsas af Runkännare.---Således är nu det bestämda antal af Plancher förklaradt, och Första Tomen slutas.

Vi hafva följt den djupaste Hedendom i spåren, vi hafva äfven sett Norden beströdd med Runminnen efter de Förfäder, som bestrålades af Christendommens morgonrodna. Slägter af olika tänkesätt komma och försvinna, mer och mindre obemärkte. En hvar af oss bortgår äfven, utan att säkert kunna utstaka, på hvad rum en väns hand skulle vilja rista en Runa på den aflidnes grift. Men det veta alla Svenskar och Norrmän, att ännu vid sista andedrägten är hjertat varmt för de gamla Redlighetens Hembyggder, och för dessas Nya, högt älskade Konungahus.

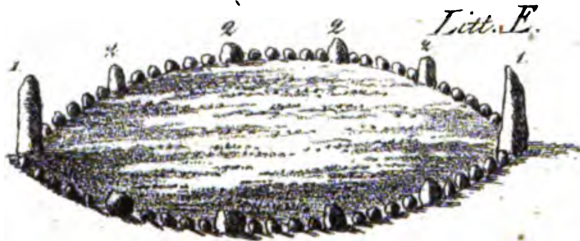
Om den af mig här uppgifna åsickt och ordnande af Nordiska Archäologien vinner bifall af Fornälskare, och bland dem i synnerhet af den Upplyste och Beskyddande Furste, samt af det för Forntids Minnesvårdar nitälskande Samfund, som till utgifvande befordrat arbetet; skall utom denna, åtminstone under loppet af 4 påföljande år, om man lefver, en Tom årligen utkomma. — Och huru skulle andra känslor än Hoppets äga rum, då dessa sista rader tecknas i ögonblicket af Glädjens Högtid (d. 13 Juni 1823), vid vår Drottnings och vår Kronprinsessas lyckliga och efterlängtade ankomst till Hjeltars vidtfrägdade och på Fornminnen rika Stränder?

Litt. A.
1.
2
3
4
5

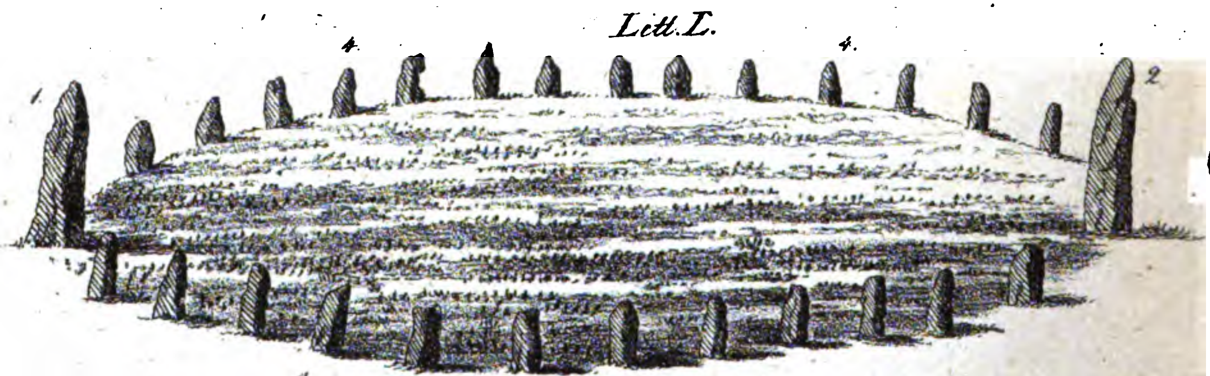

Litt. B.

Litt. C.

Litt. E.
1.
2
2
1.

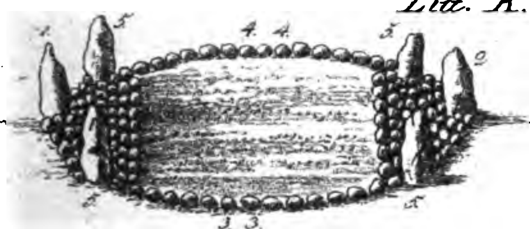

Litt. F.

Litt. L.
1.
2
4.
4.
3.
3.

D.

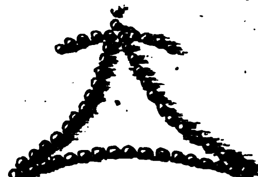

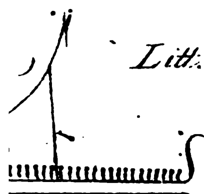
Litt. G.

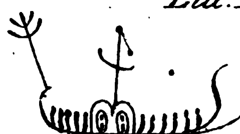
Litt. I.

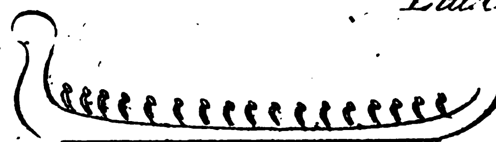
Litt. Q.

Litt. P.

Litt. O.

Pl. 2.

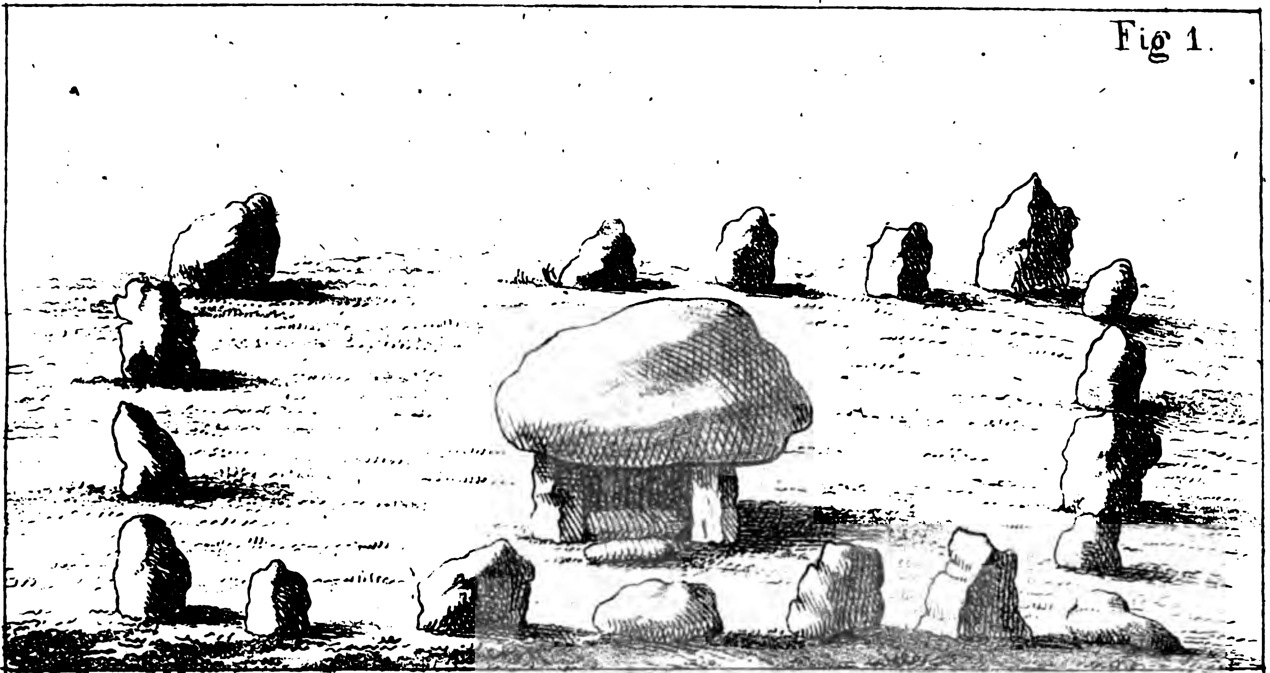

Fig 1.

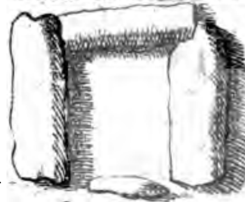

Fig. 2.

Fig. 3.

Pl. 3.

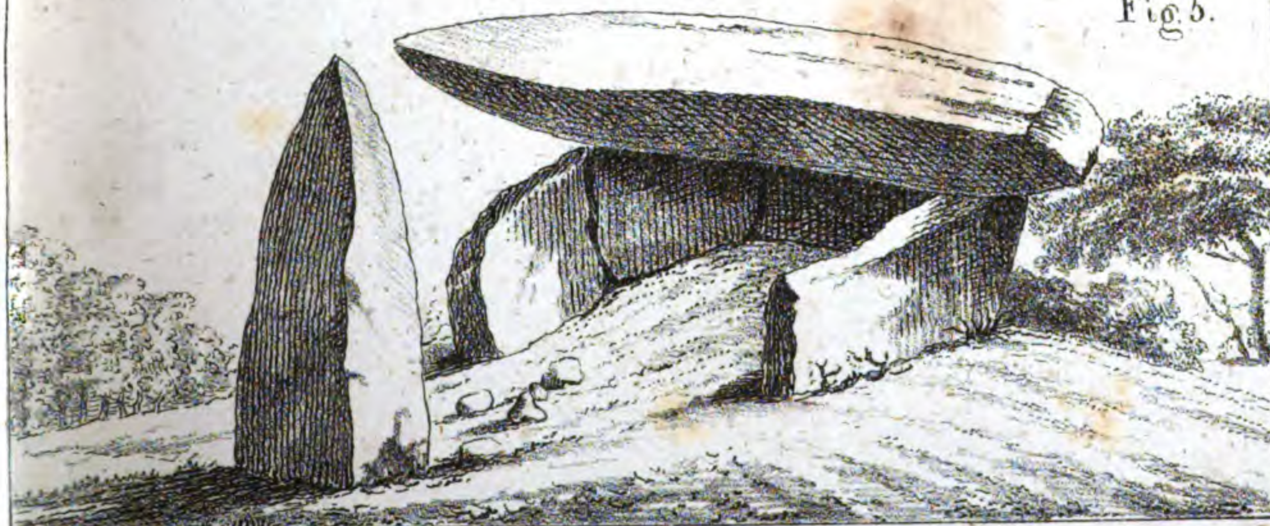

Fig. 7.

Fig. 9.

Fig. 8.

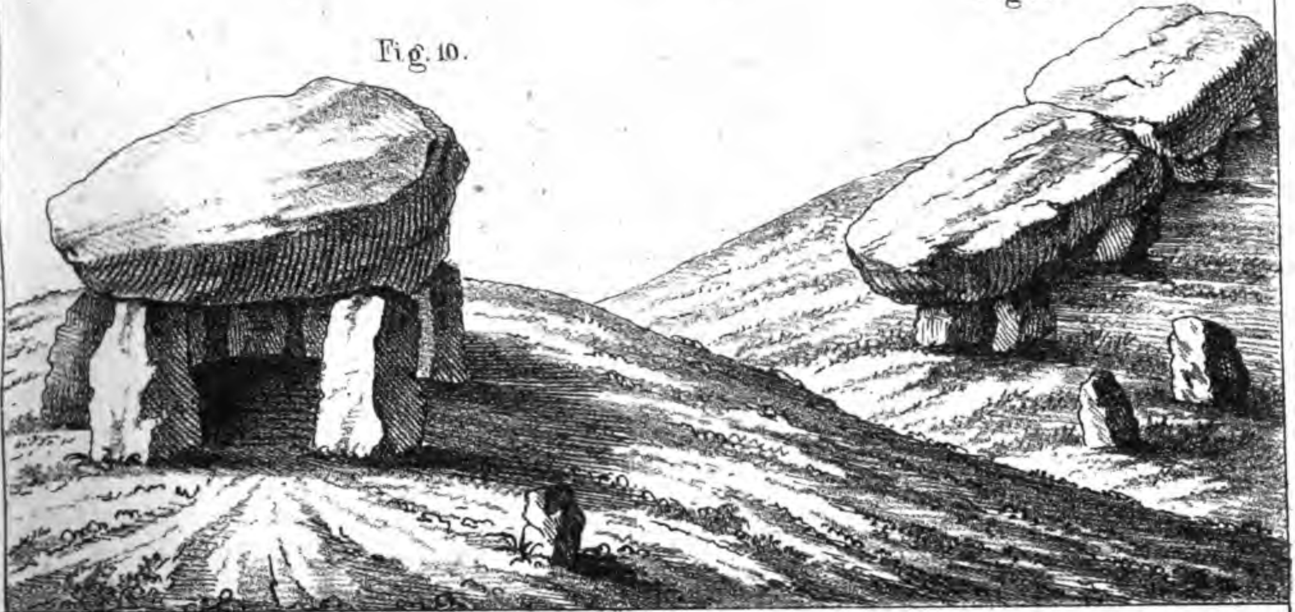

Fig. 12.

Fig. 13.

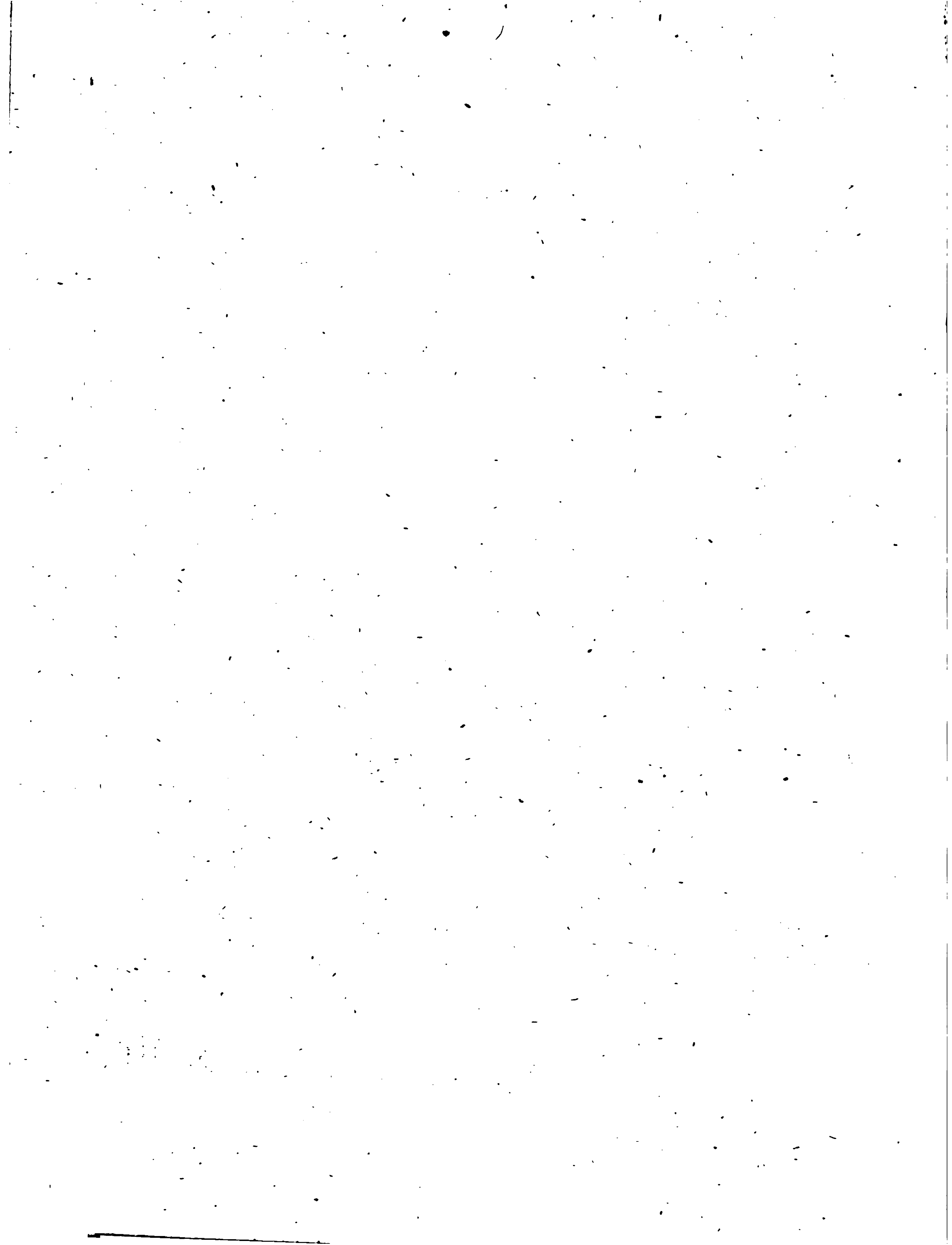

Fig. 14.

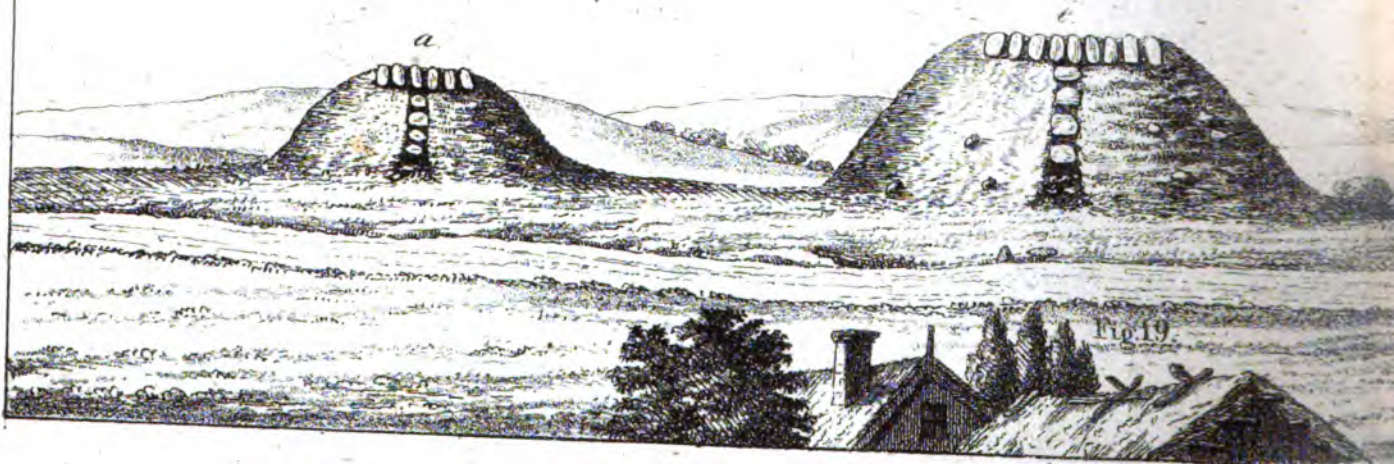
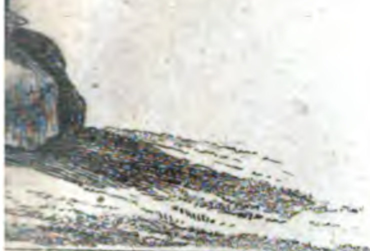
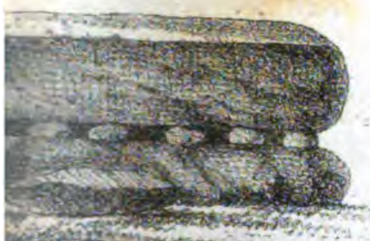
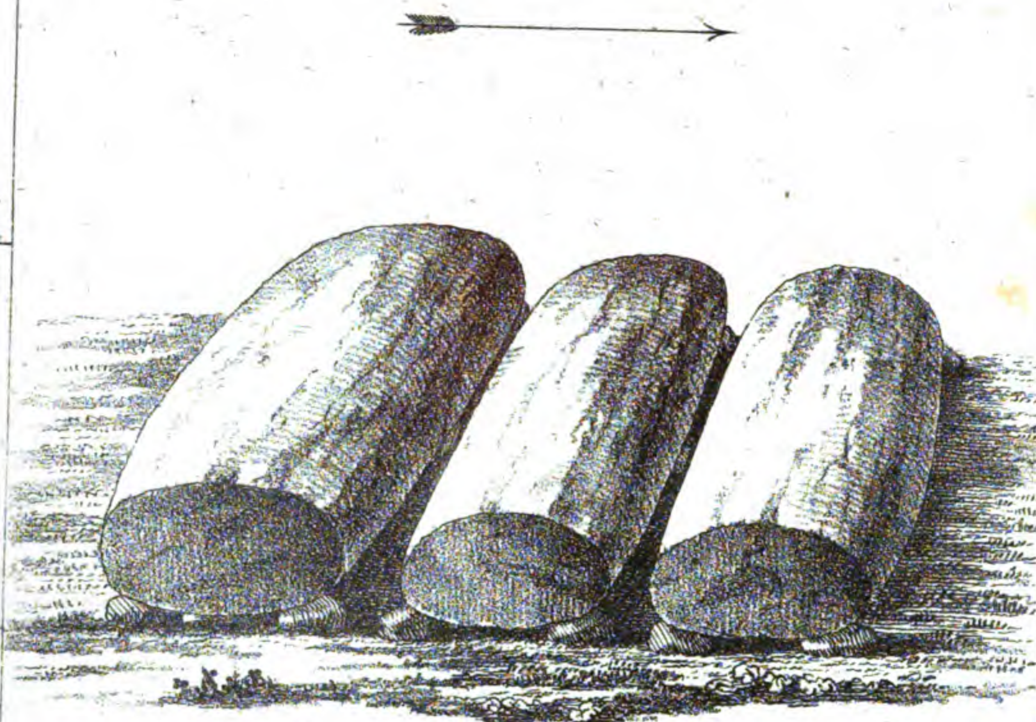

Fig. 19.

Fig. 15.

Fig. 16.

Fig. 17.

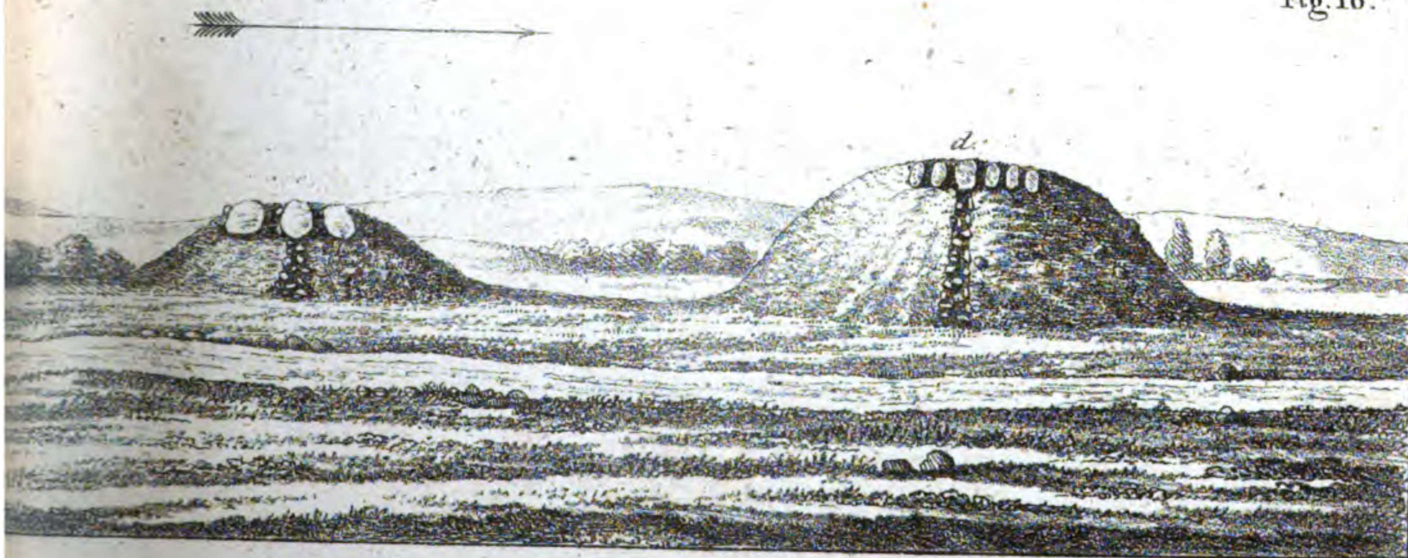

Fig. 18.

Fig. 20.

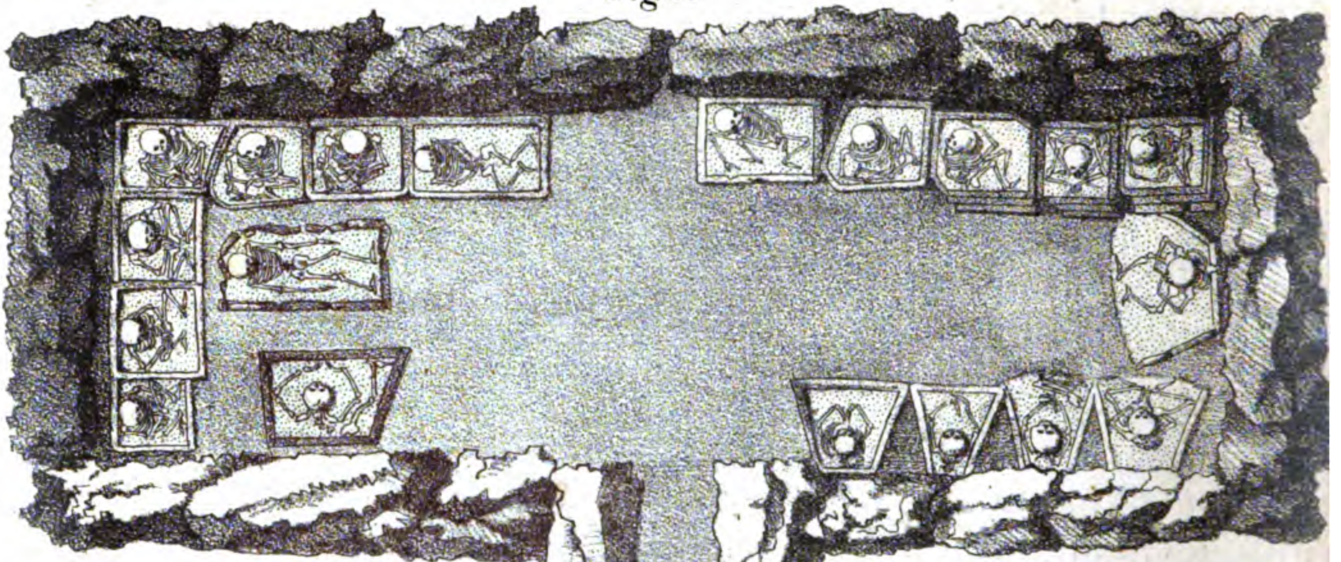

Fig. 2

Fig. 21.

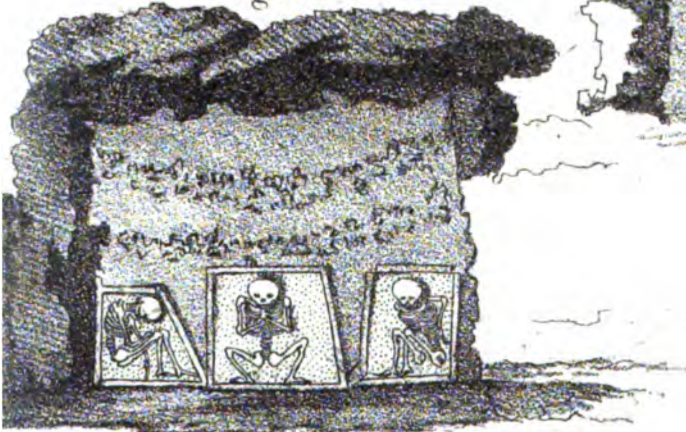
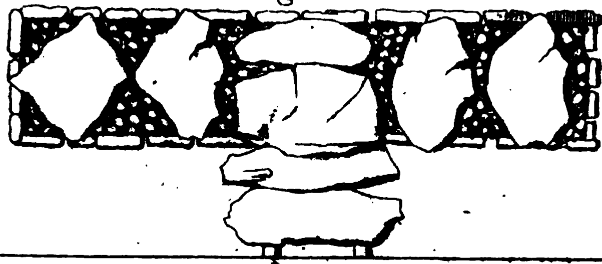

Fig. 22.

Fig. 24.

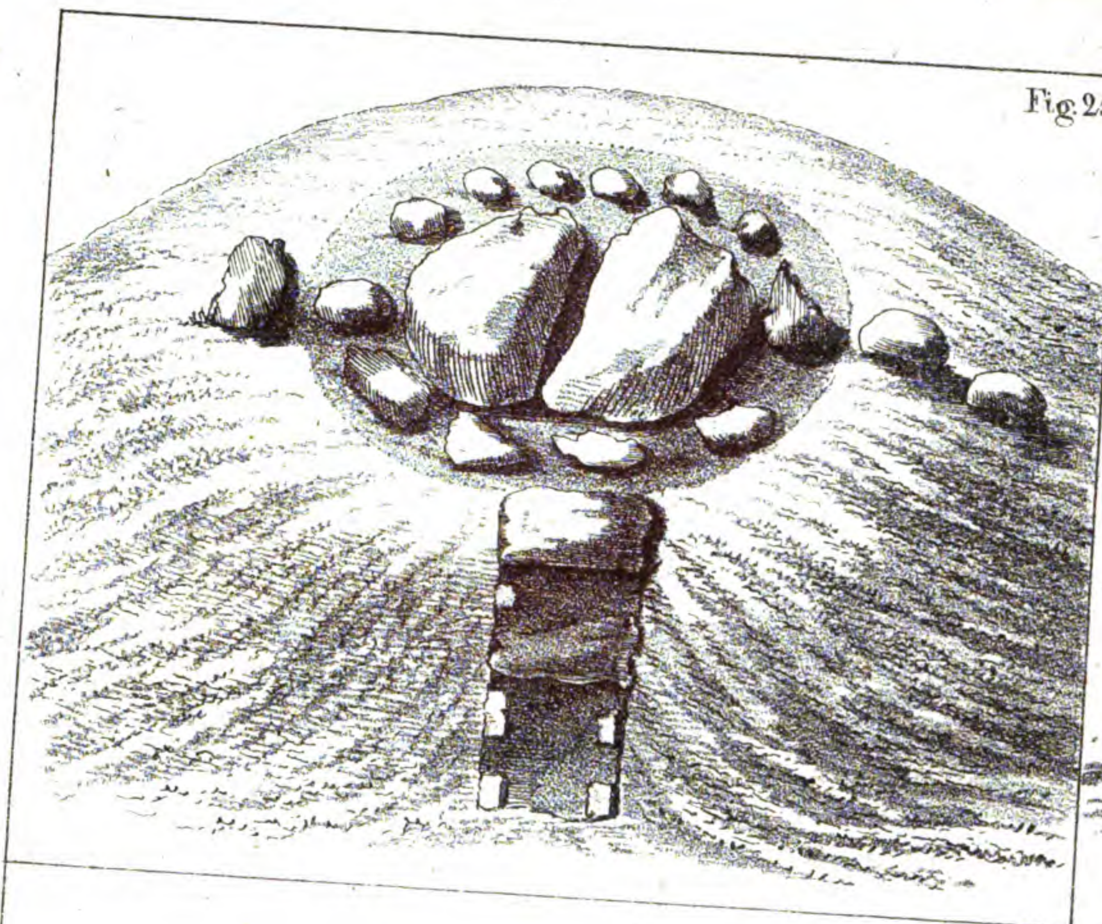

Fig. 25.

Fig. 28.

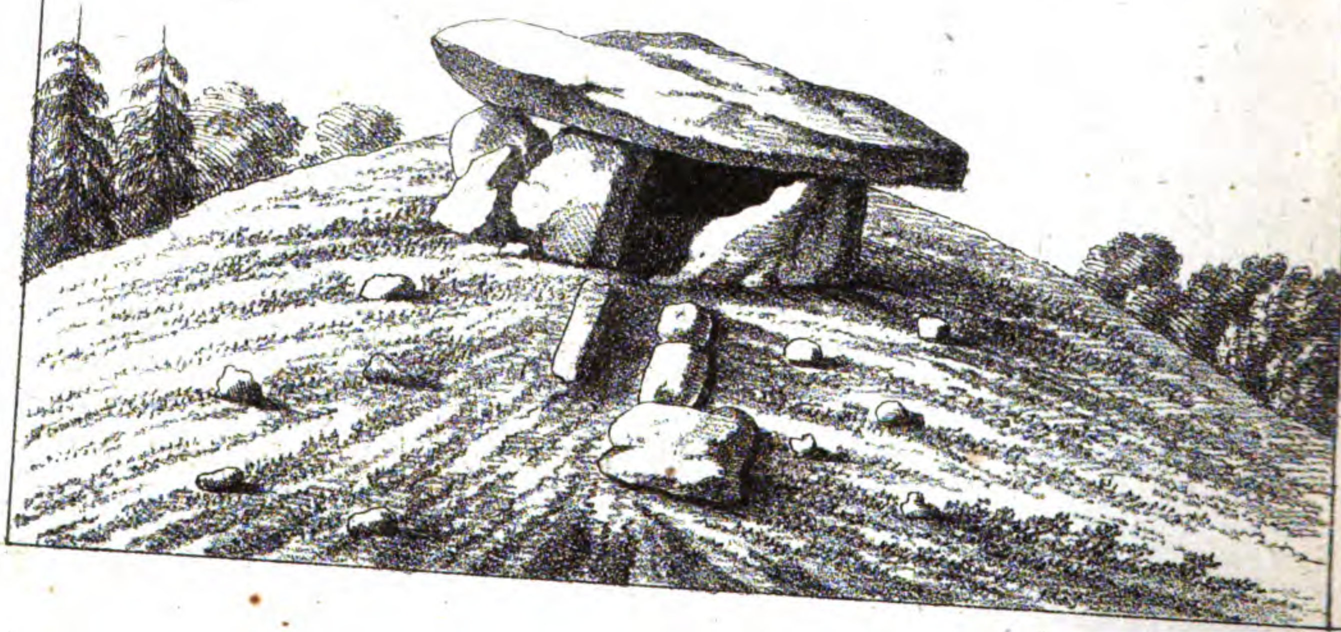

Fig. 26.

Fig. 27.

Fig. 29.

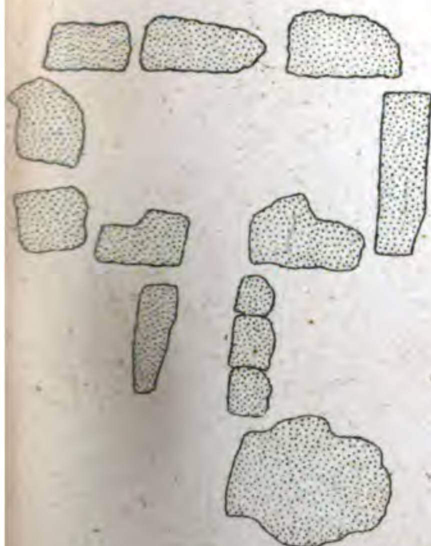
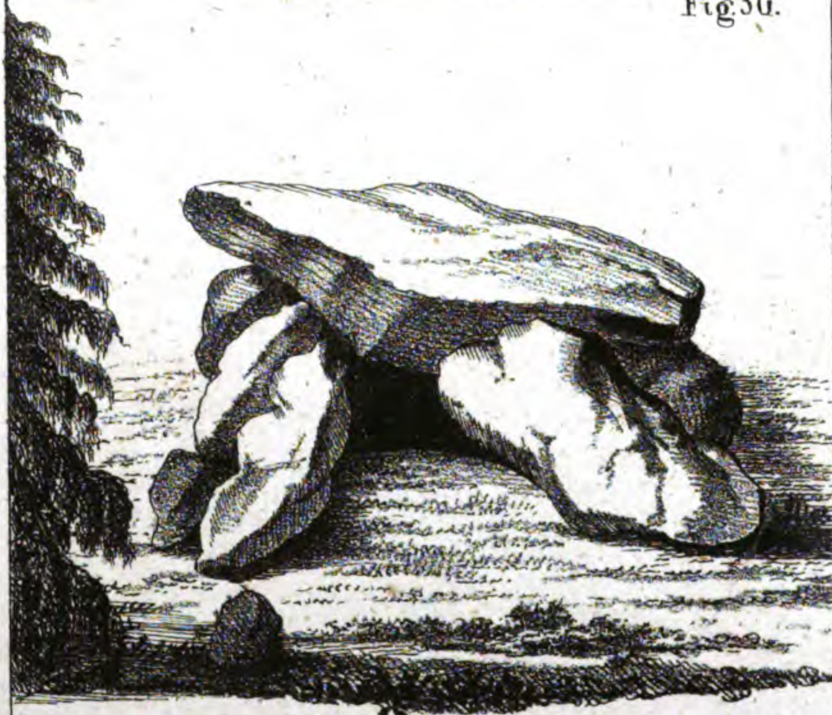

Fig. 30.

Pl. 9.

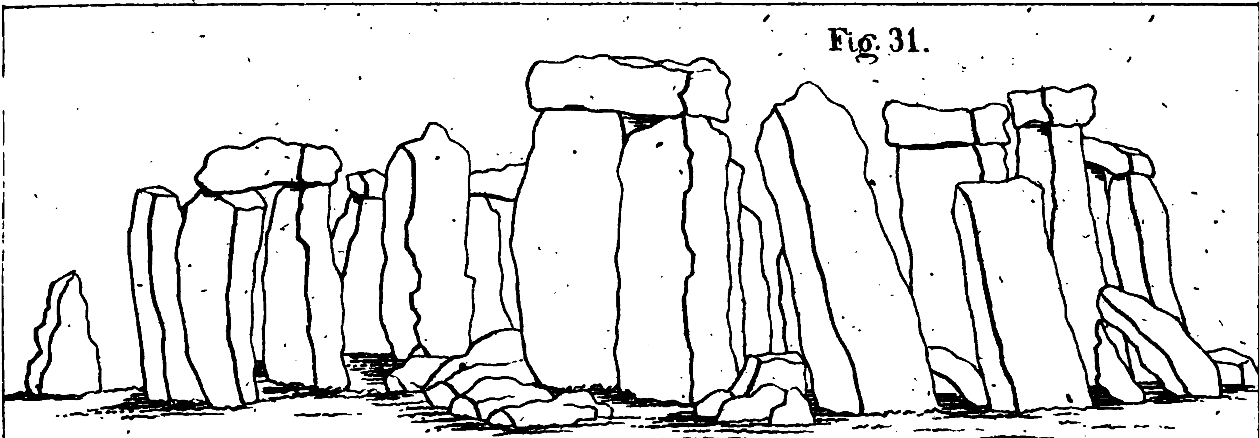

Fig. 31.

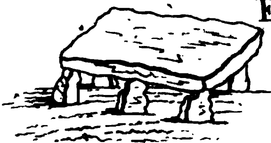

Fig. 32. A.

Fig. 32. B

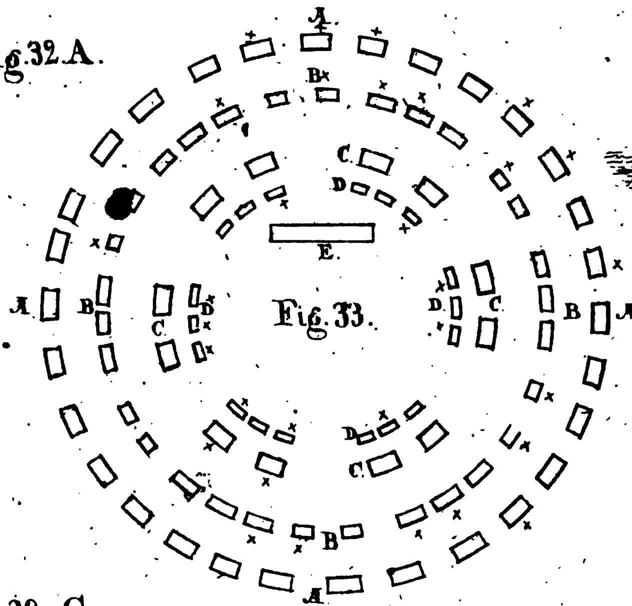

Fig. 33.

Fig. 39. C.

Fig. 32. E.

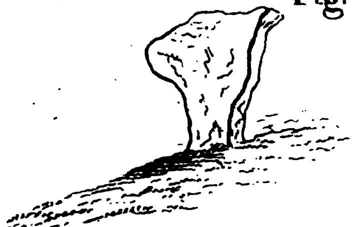

Fig. 32. D.

Fig. 34. A.

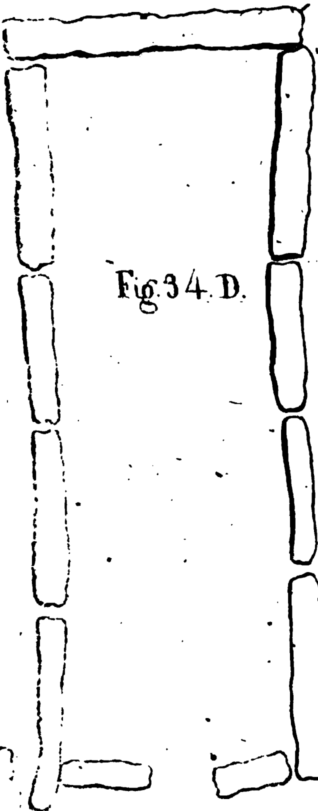

Fig. 34. D.

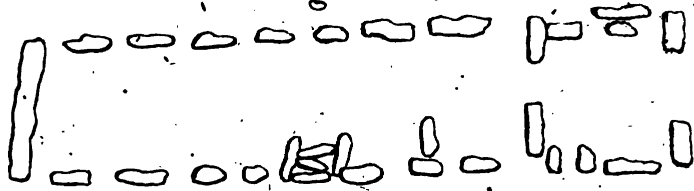

Fig. 34. C.

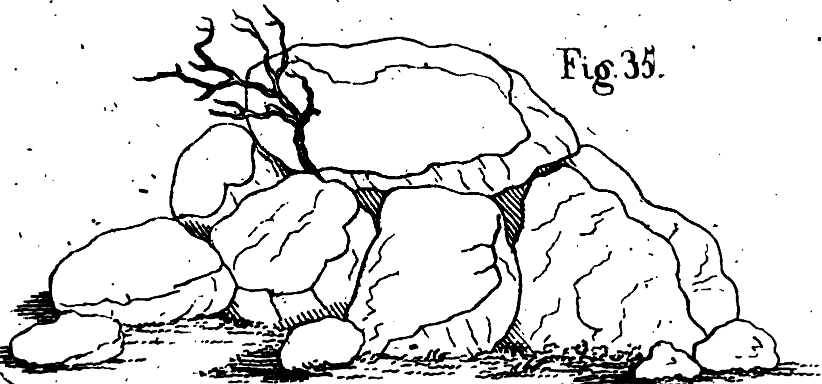

Fig. 35.

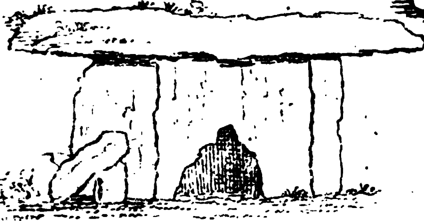

Fig. 34. B.

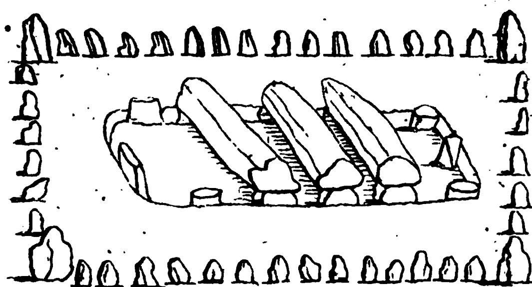

Fig. 37.

Fig. 36.

Pl.

Fig. 38.

Fig. 39.

0 10 50 Aln.

Fig. 42.

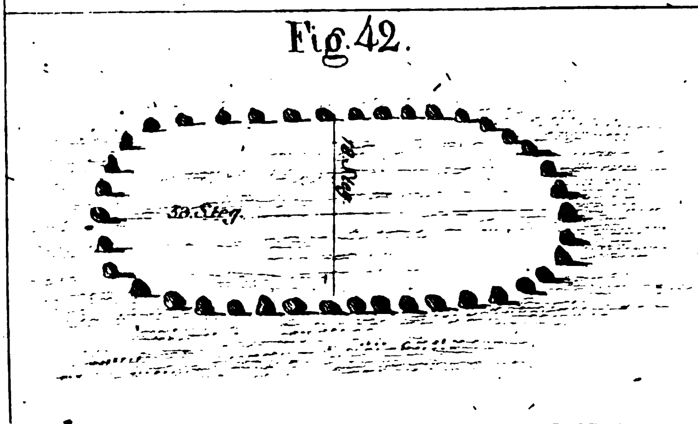
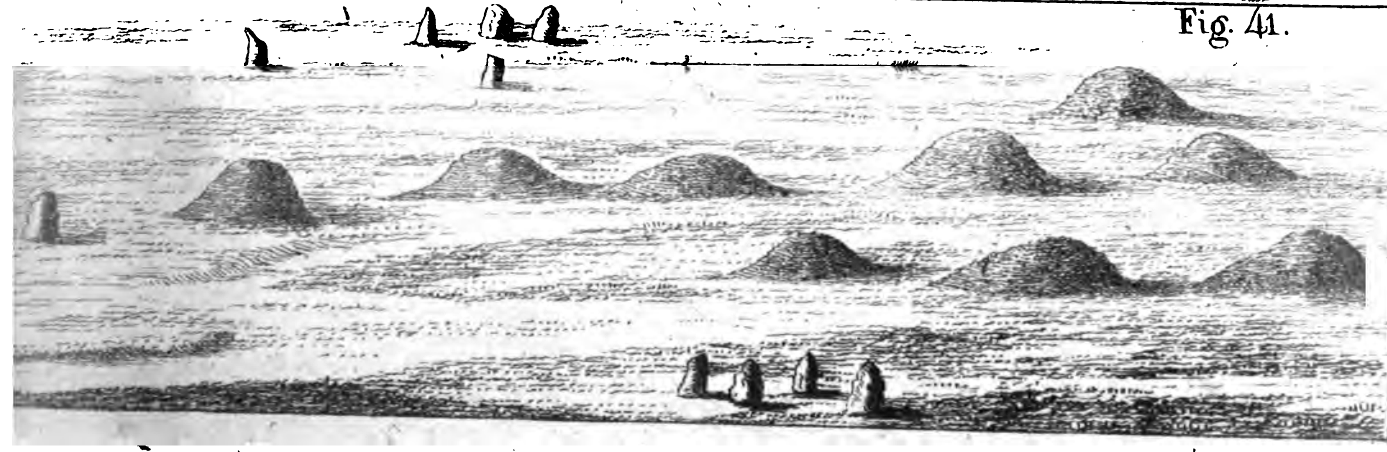

Fig. 40.

Fig. 41.

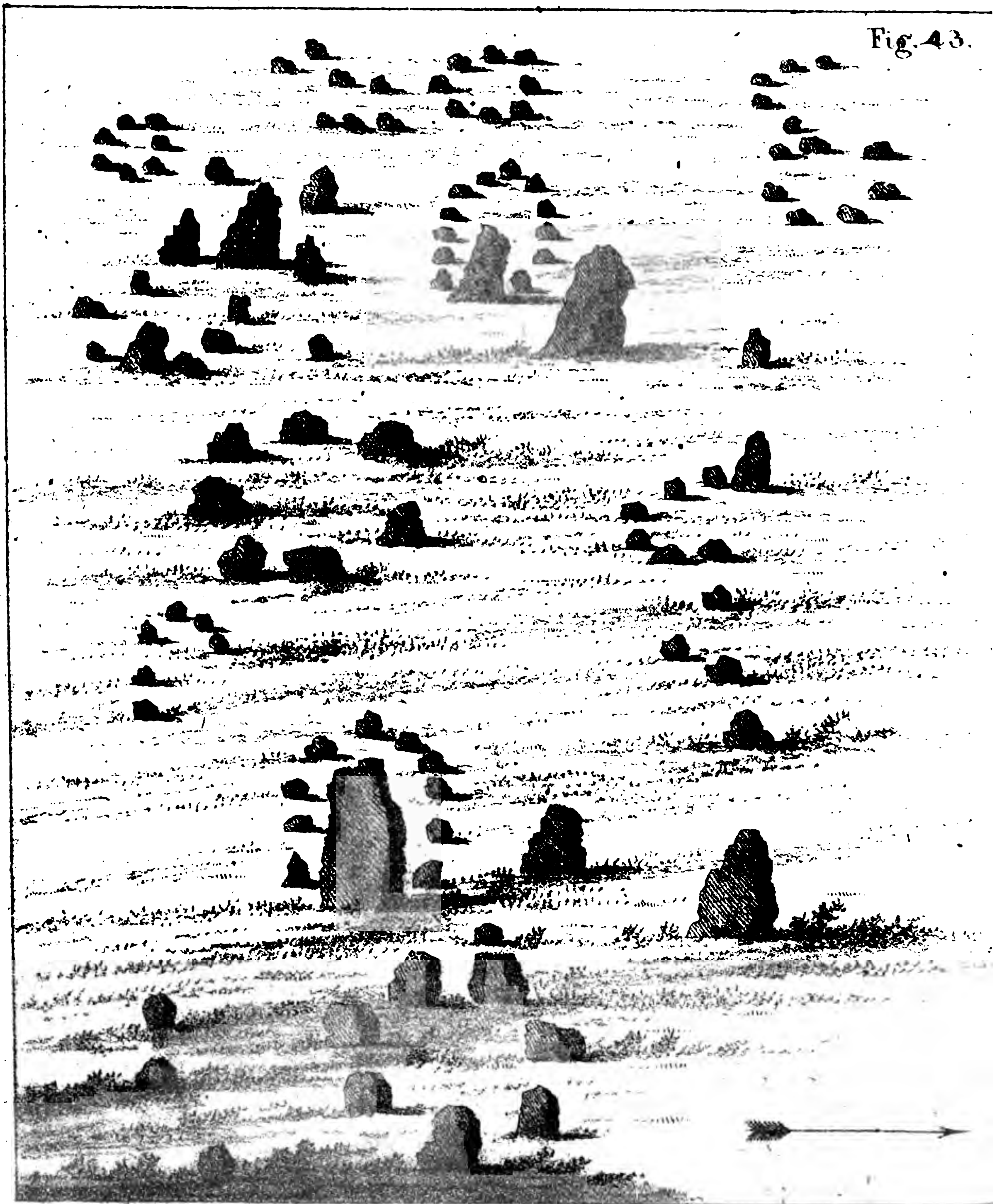
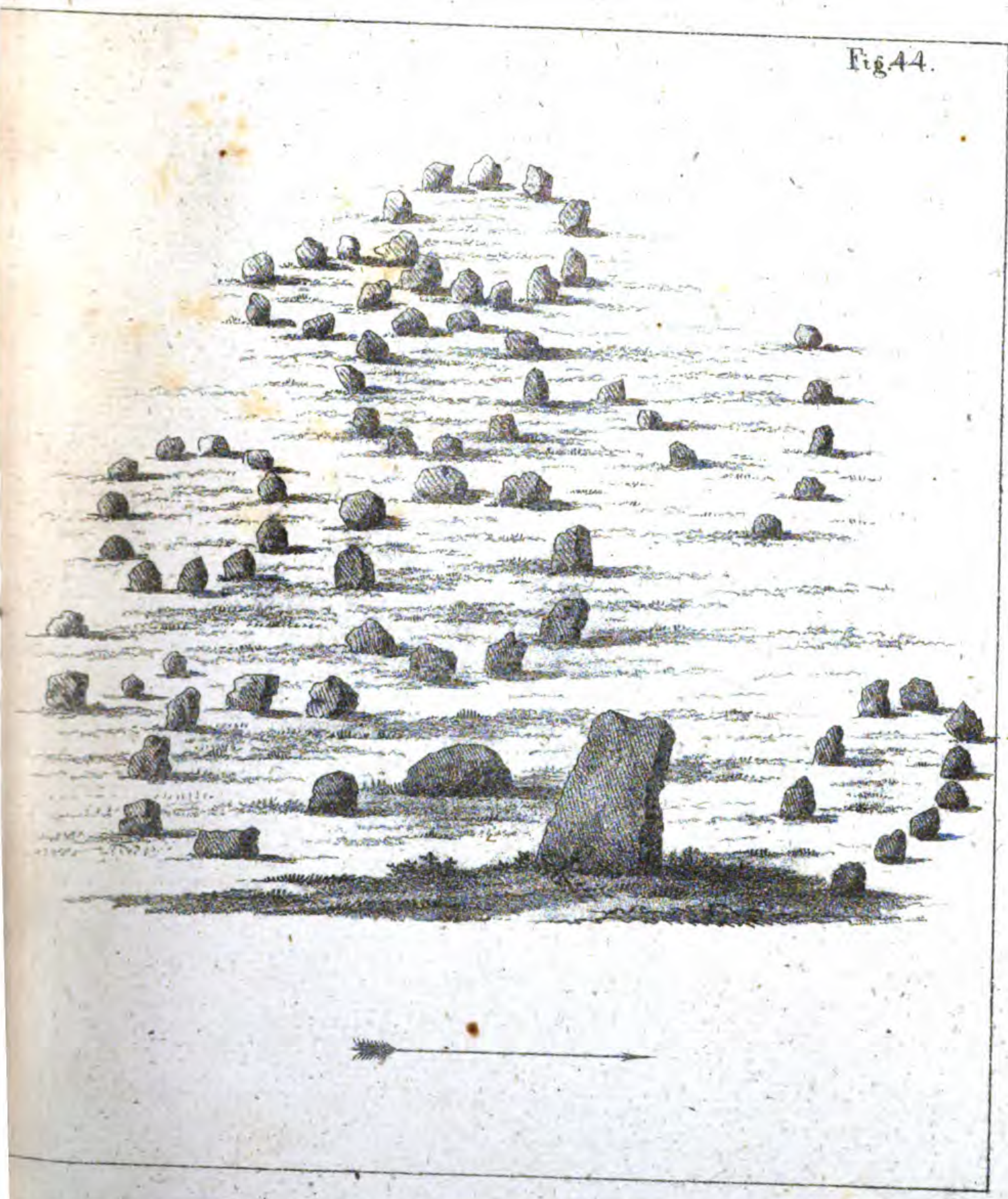

Fig. 43.

Fig. 44.

Pl

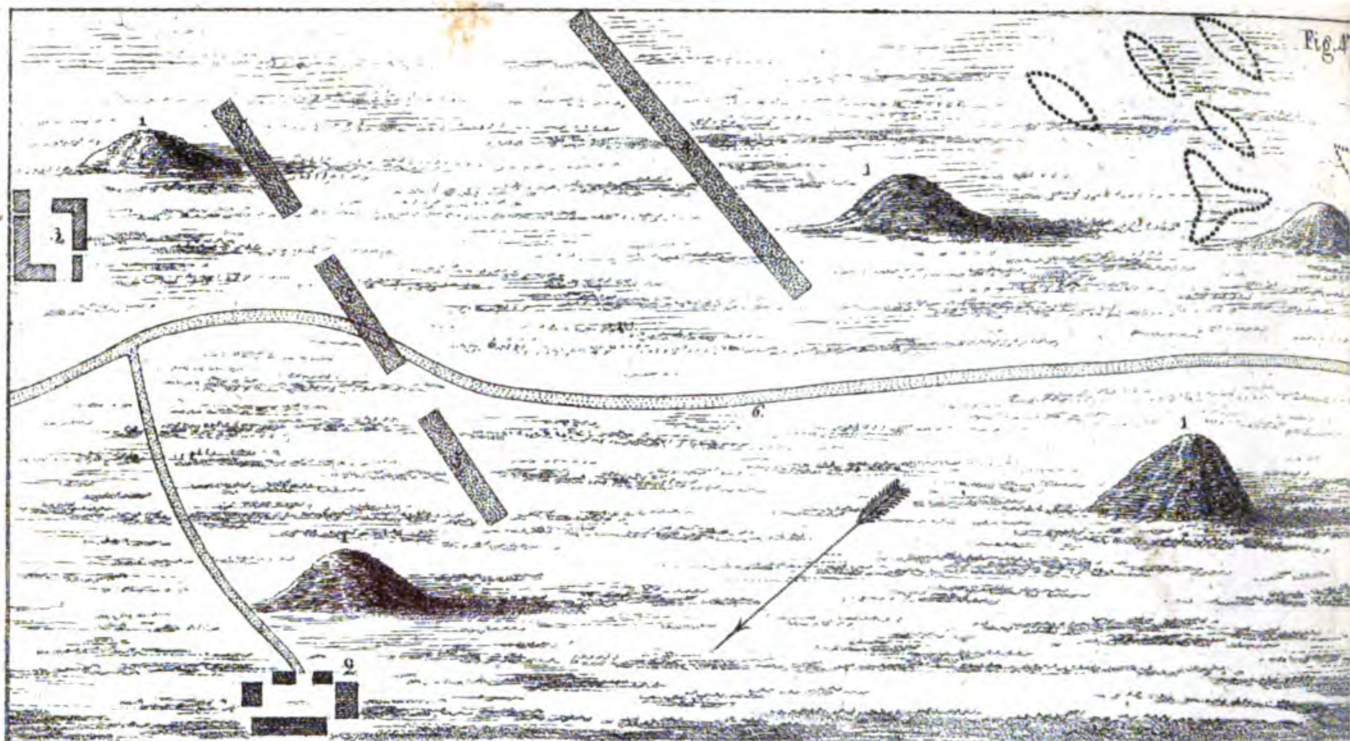

Fig.4

5 10 20 30 40 50

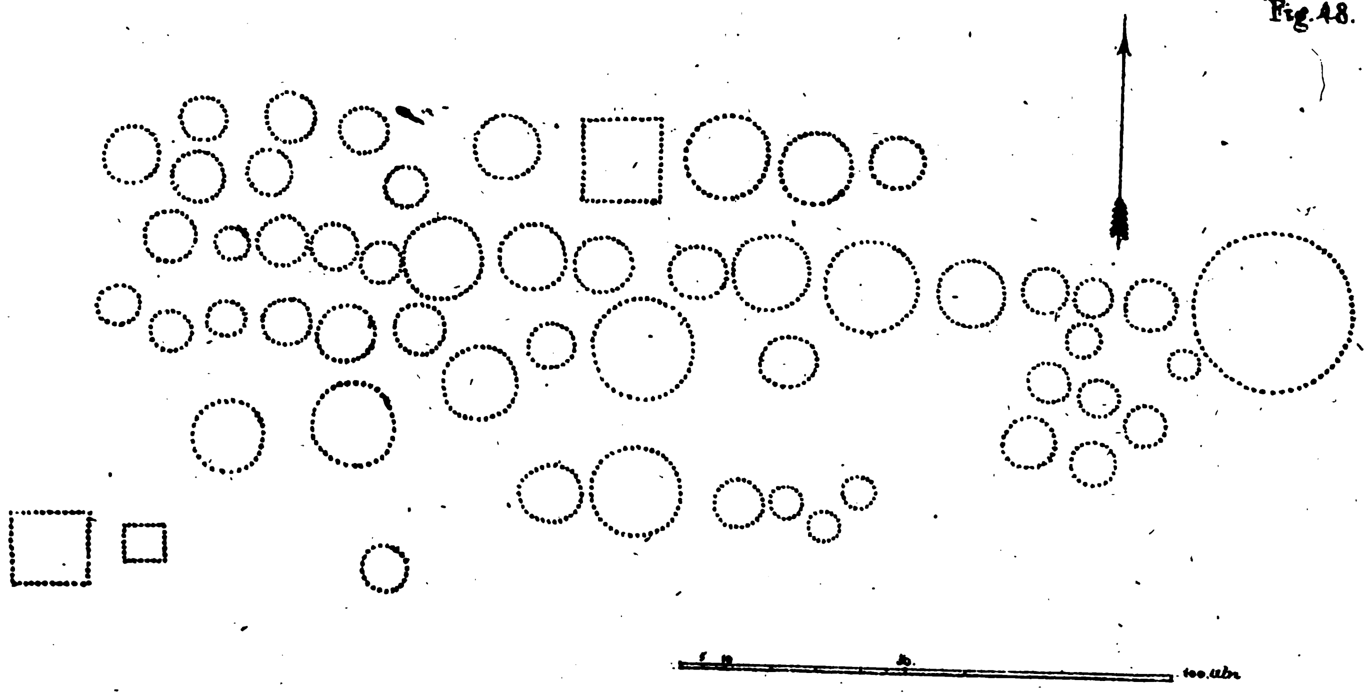

Fig. 50.

5. 20. 30. 40. 50. 60. 70. 80. 90. 100.

Pl. 16.

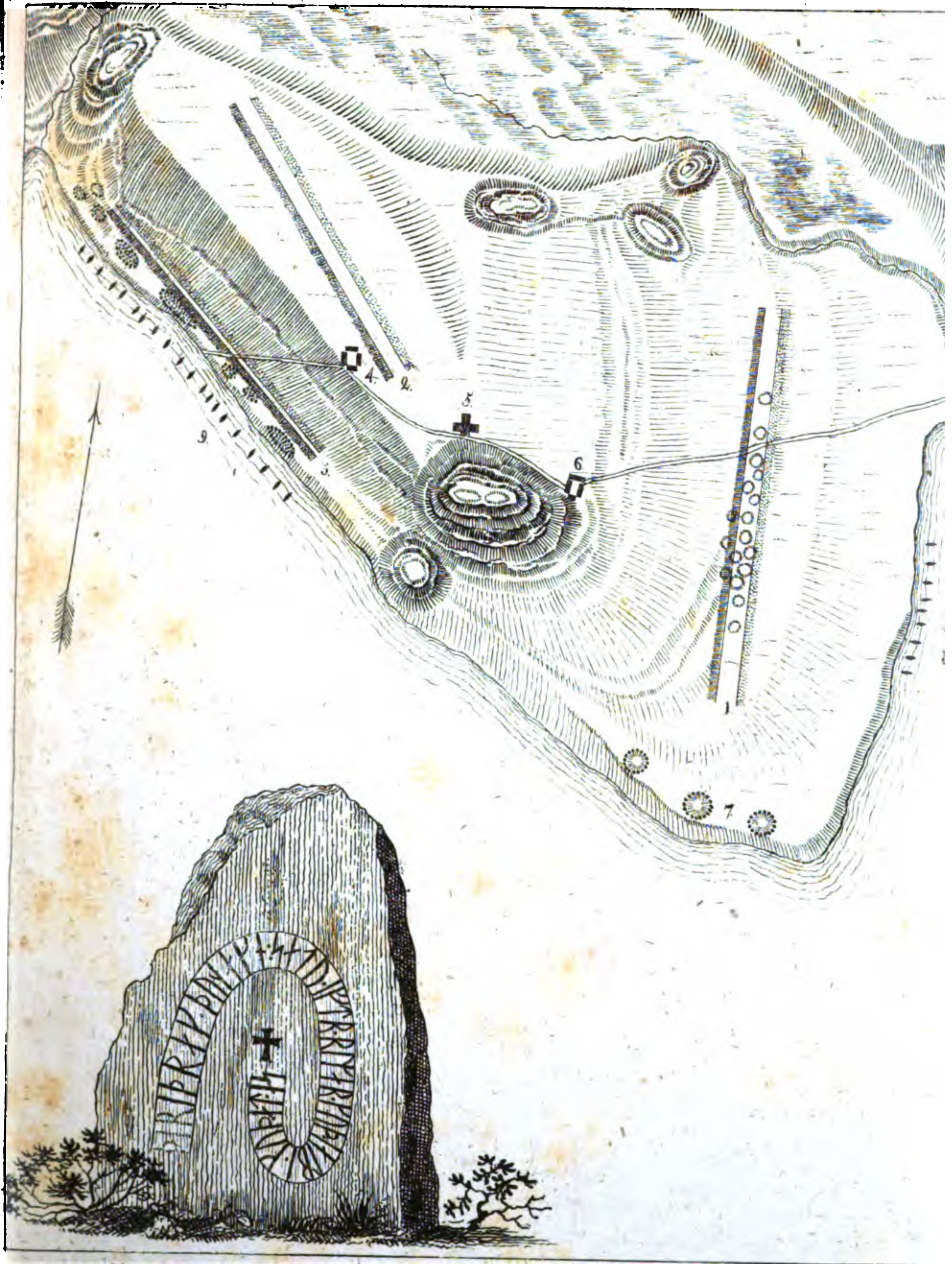

Fig. 58.

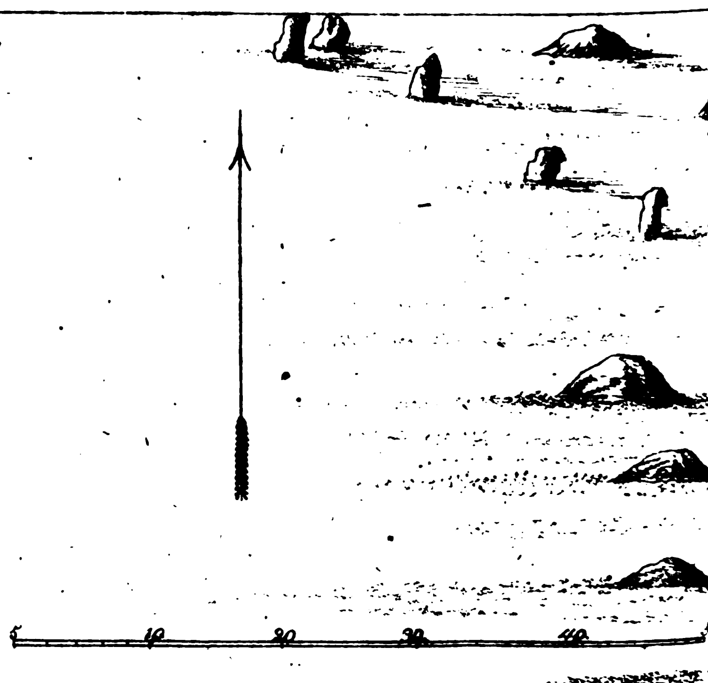

Fig. 56.

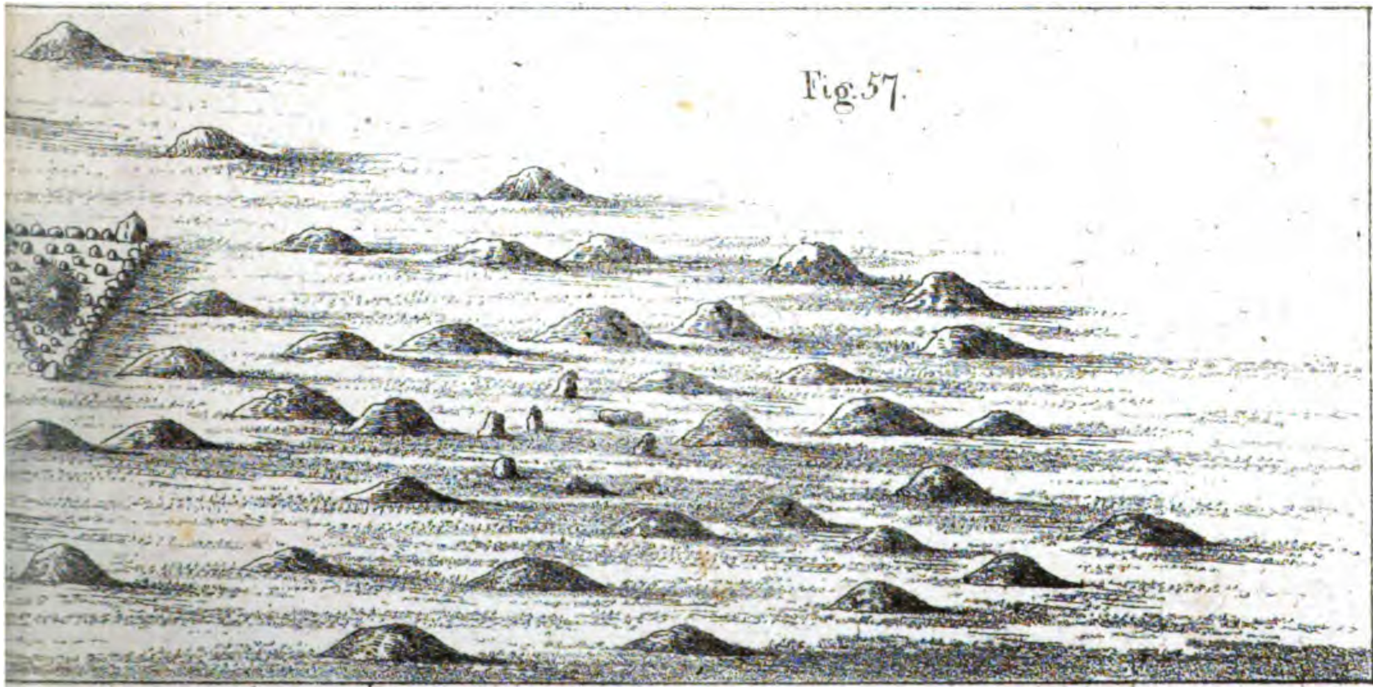
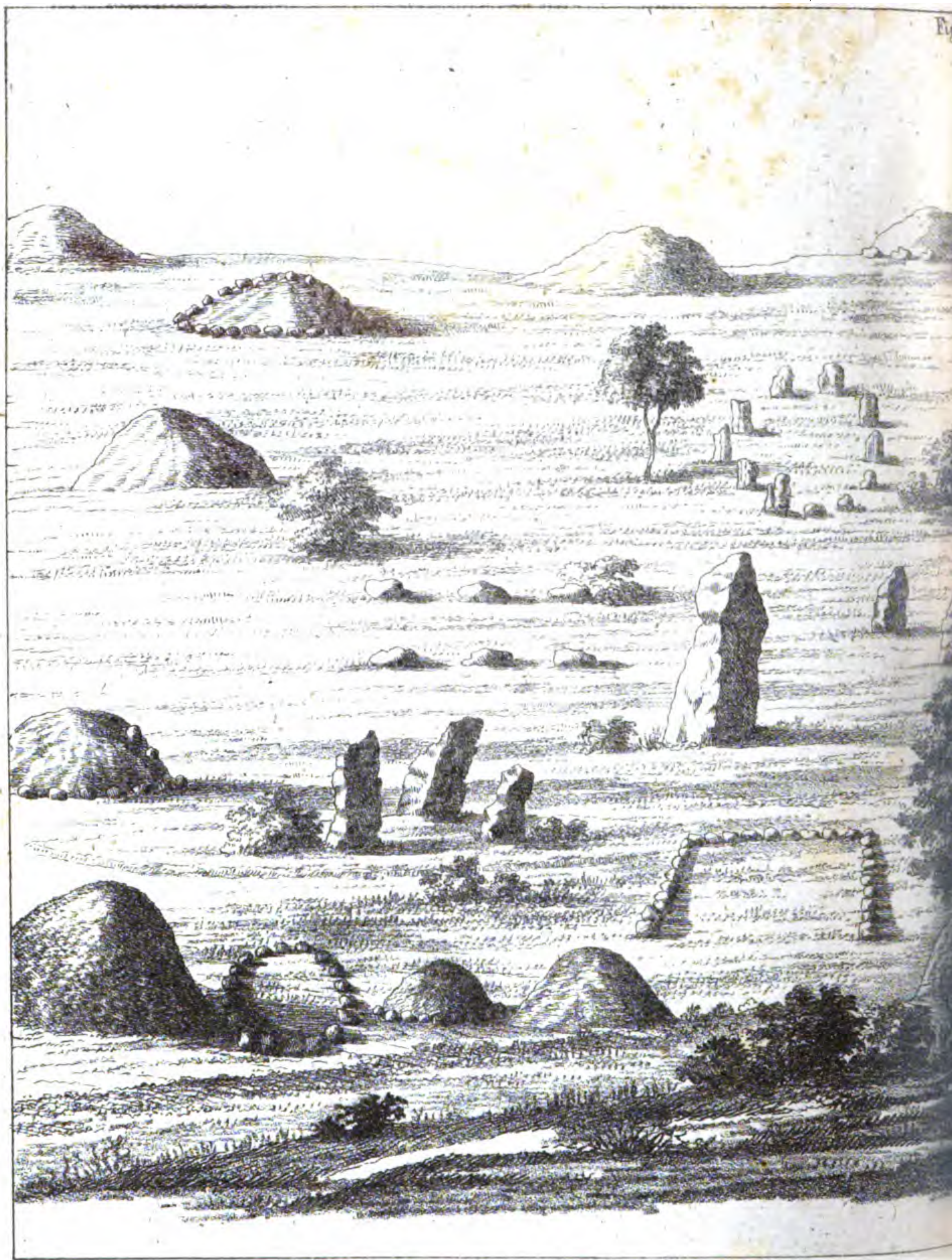
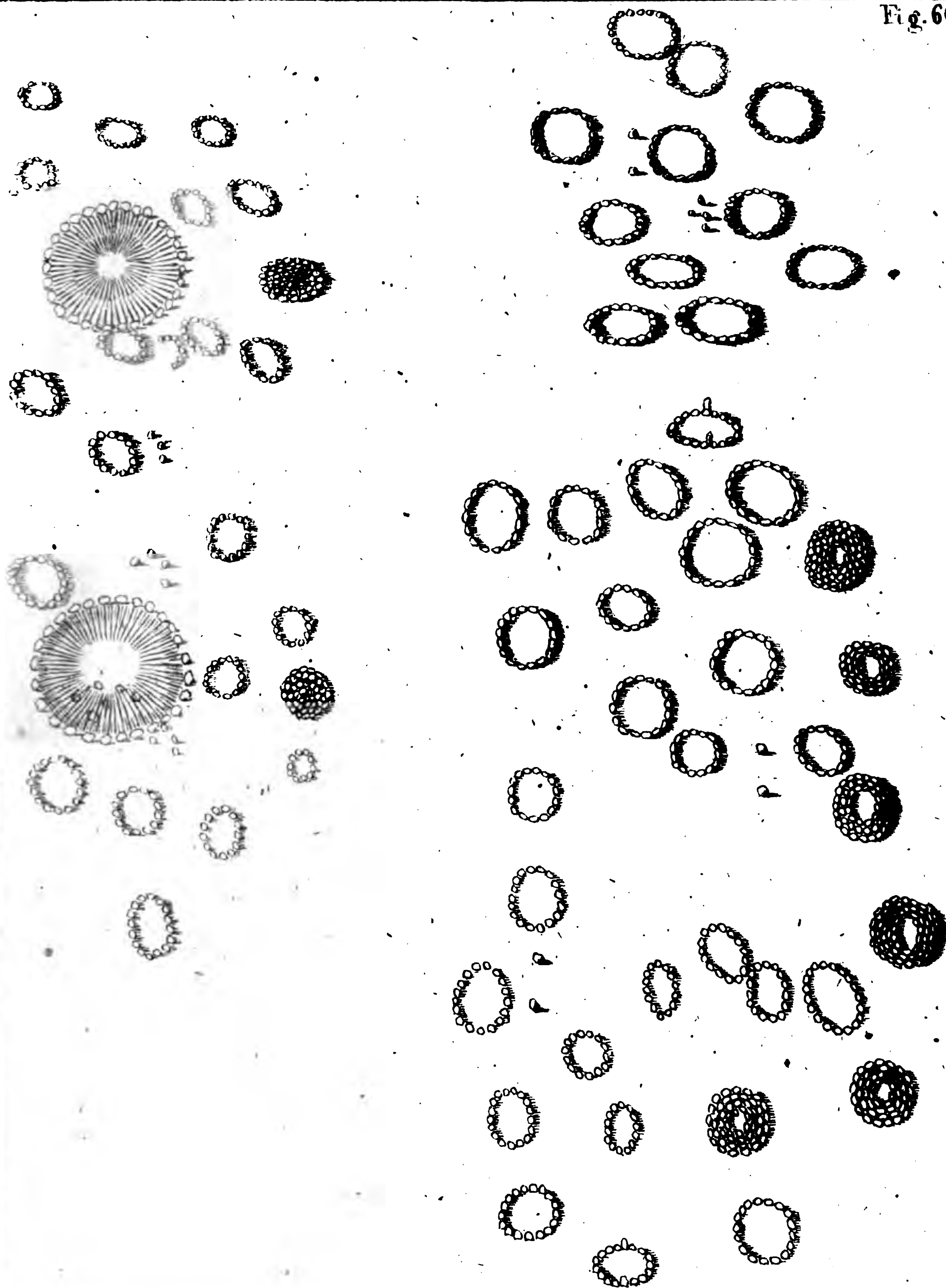
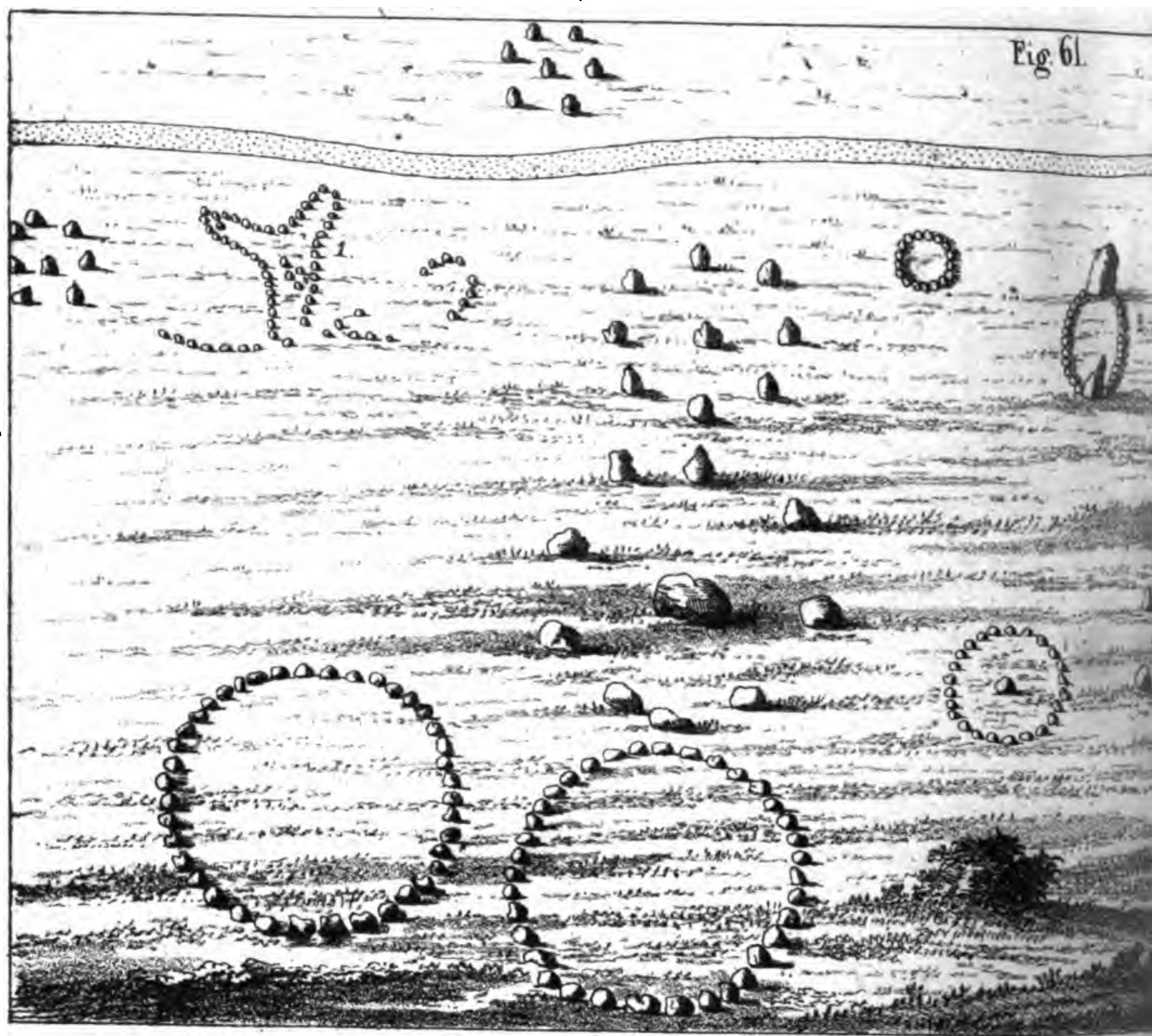

Fig. 57.

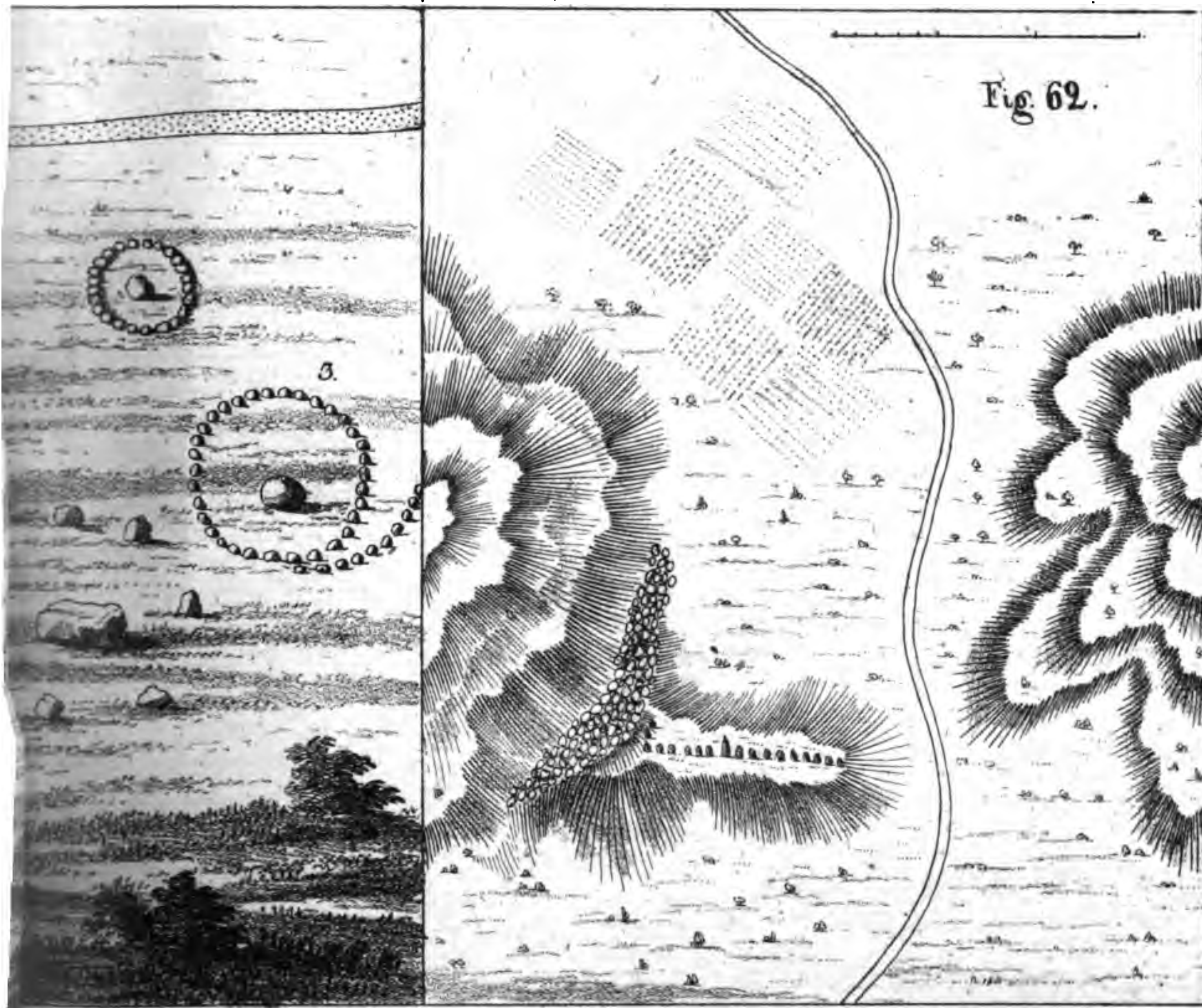
Pl. 9

Fig. 60.

Fig. 61.
1.

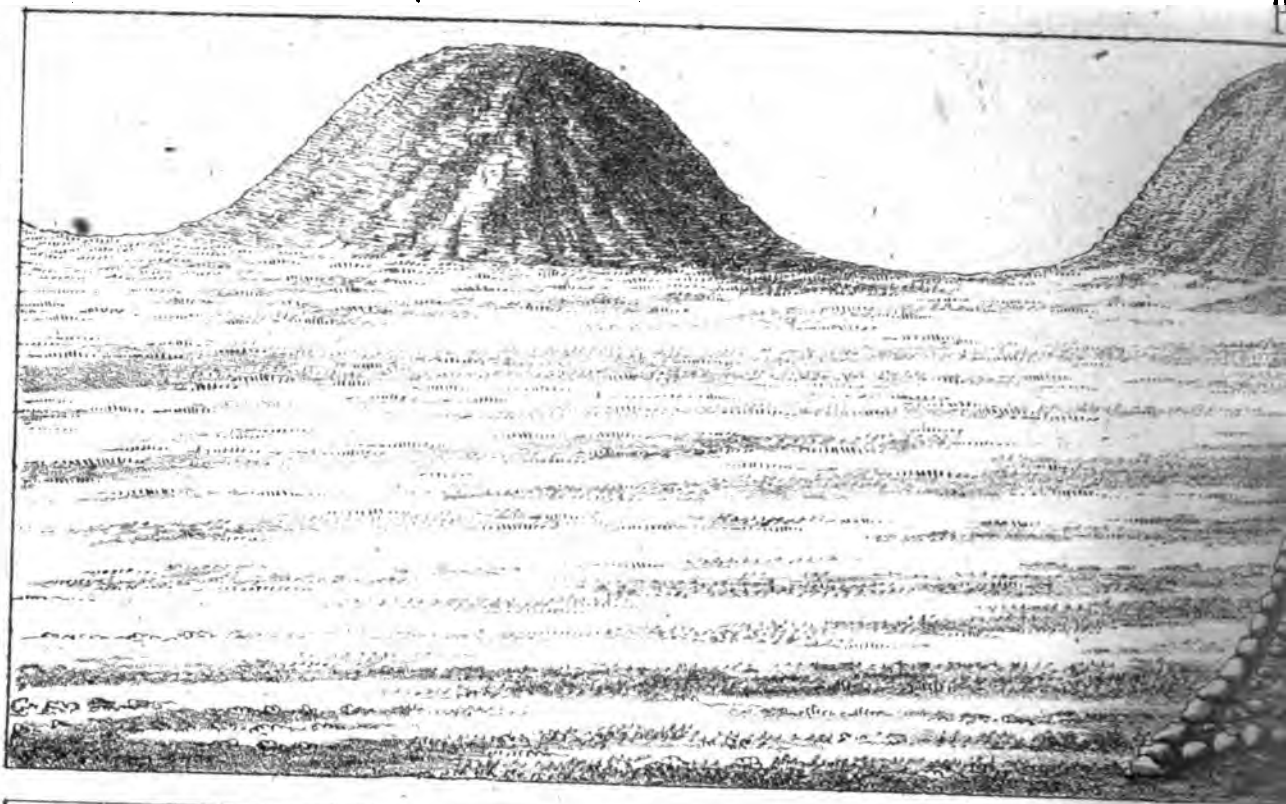
Pl. 21.

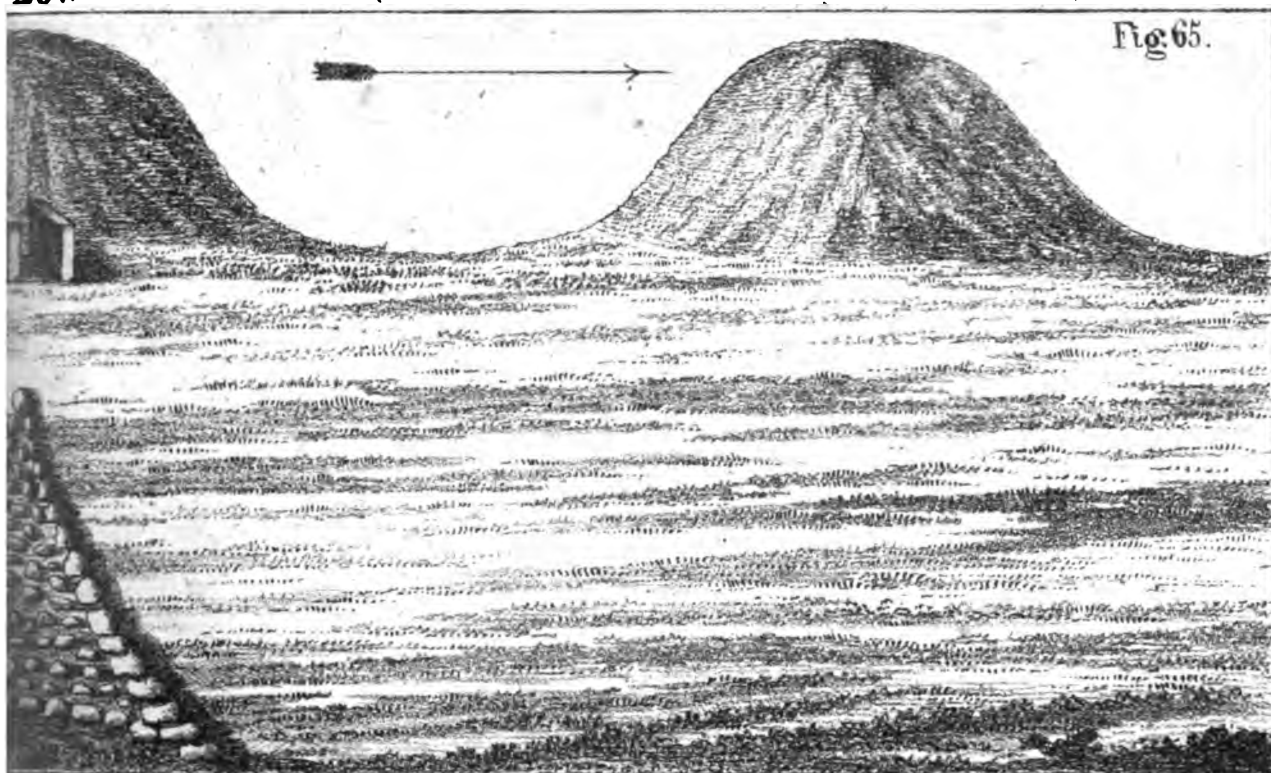

Pl. 22.

Fig. 63.

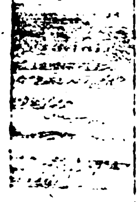
Fig. 64.

5 10 20 Aln.

Fig. 66.

Pl. 25.

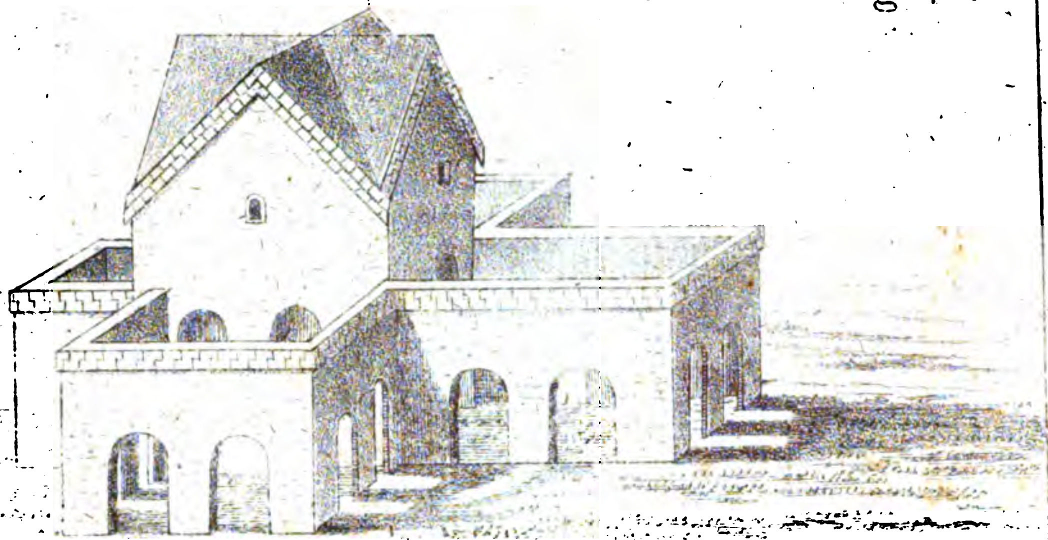

Fig. 70.

Fig. 71.

Fig. 72.

Pl. 26.

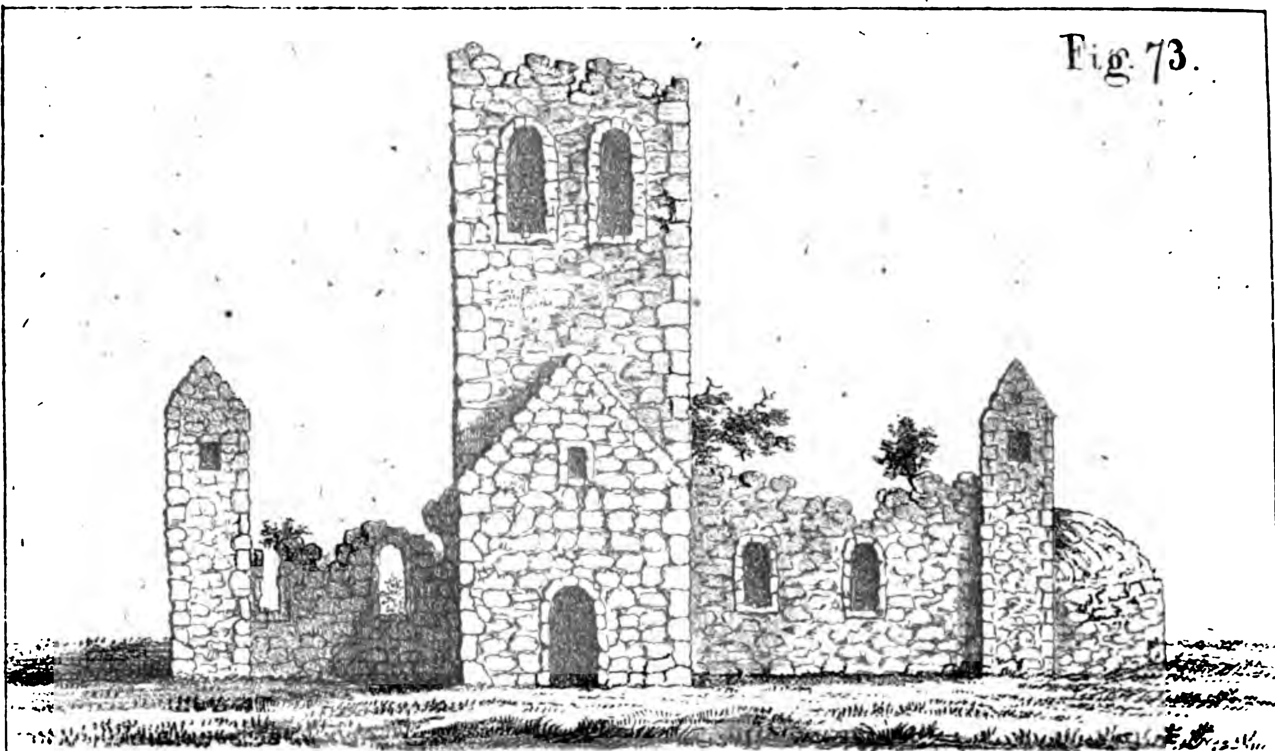

Fig. 73.

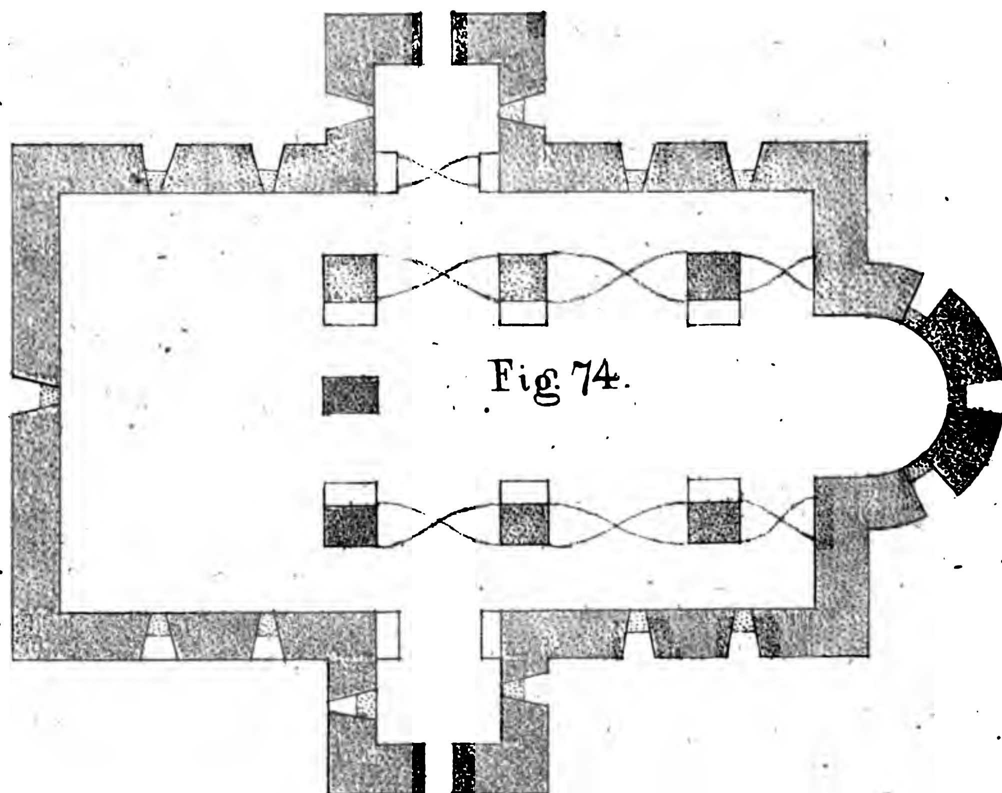

Fig. 74.

Pl. 27.

Fig. 75.

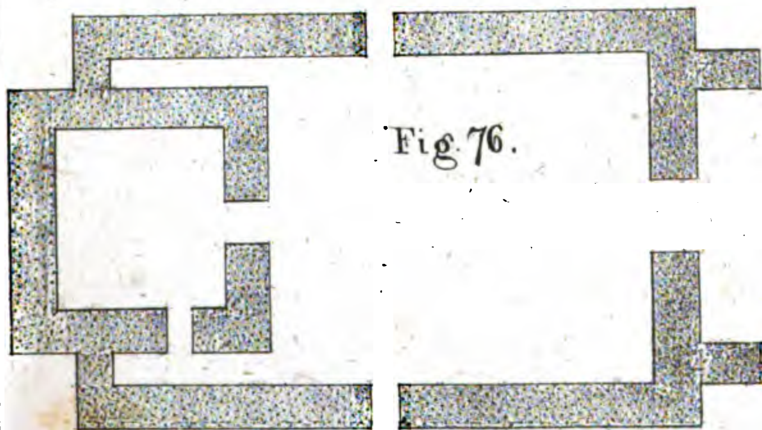
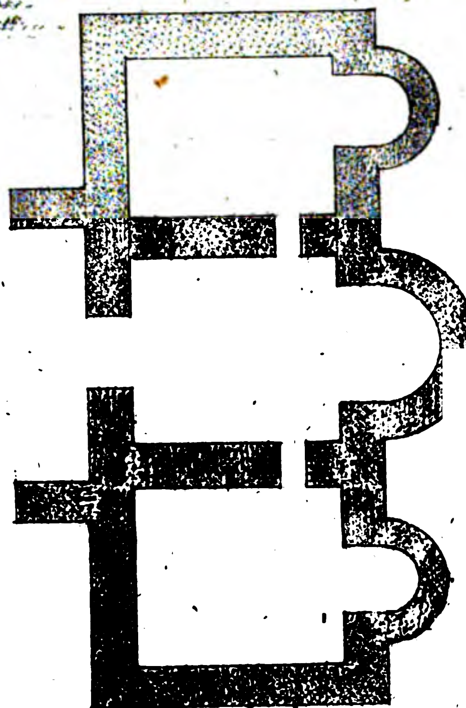

Fig. 76.

Fot.

Fig. 77.

Fig. 78.

Fig. 79.

Fig. 80.

Pl. 30.

Fig. 81.

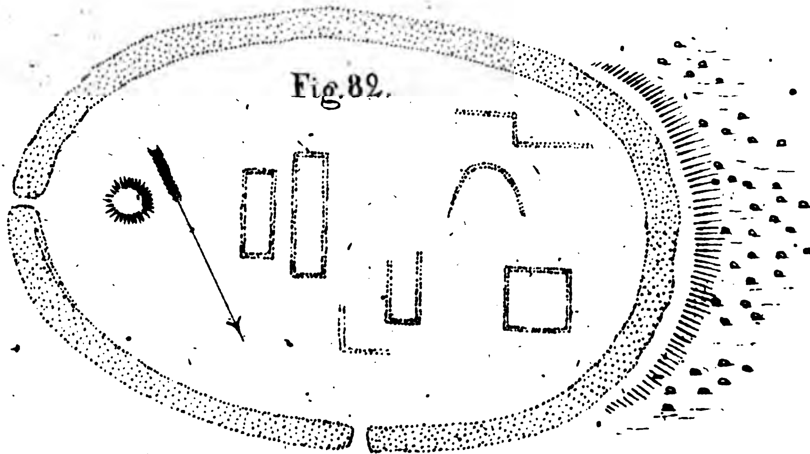

Fig. 82.

Pl. 31.

Fig. 83.

Fig. 84.

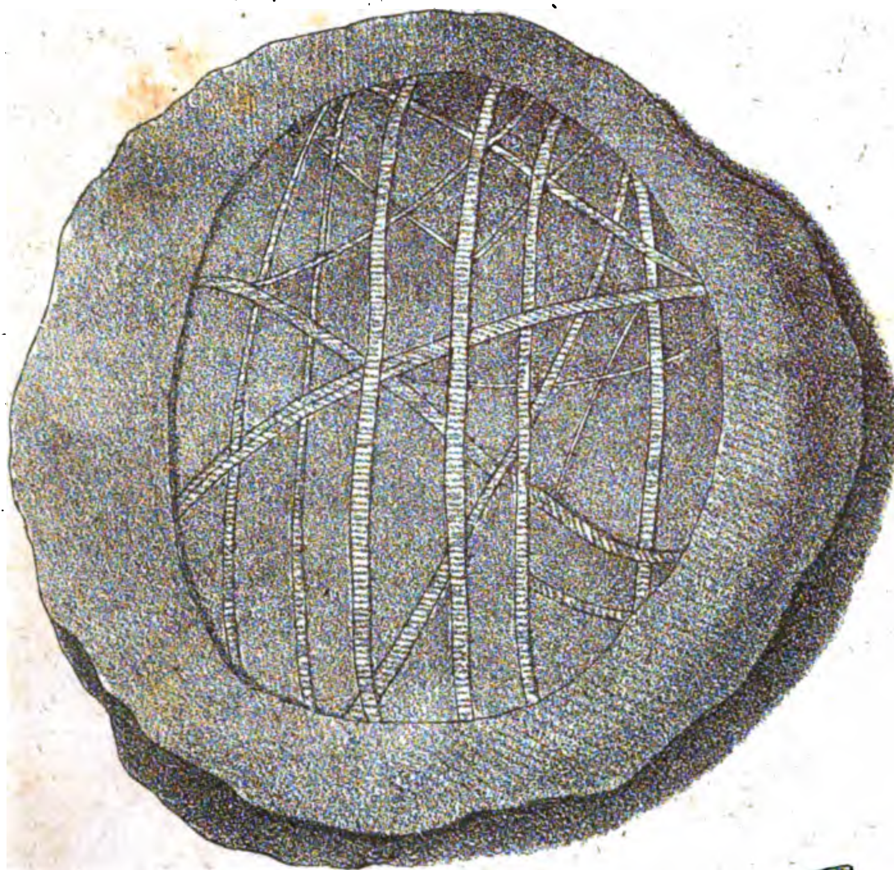

Fig. 85.

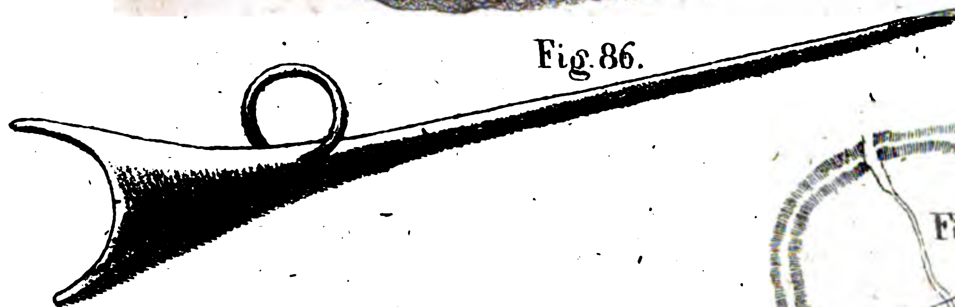

Fig. 86.

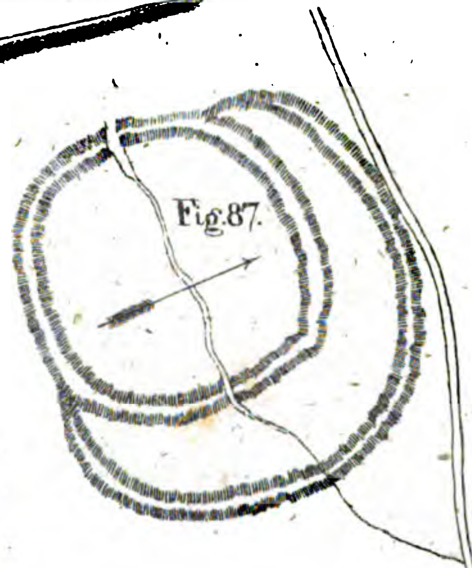

Fig. 87.

Fig. 88.

Fig. 89.

Pl. 33.

Fig 90.

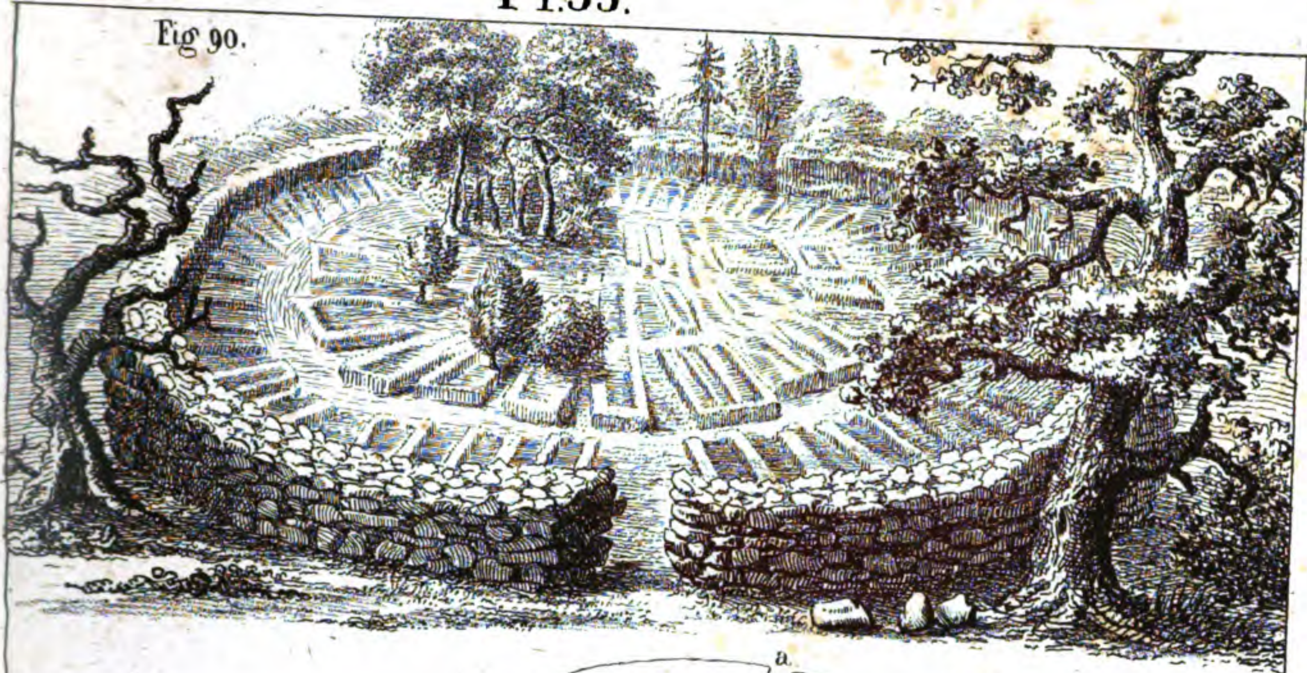

Fig. 91.

a. a. a. a.

b. b. b. b. b.

c. c. c. c.

d. d. d. d. d. d.

e. e.

f. f. f. f.

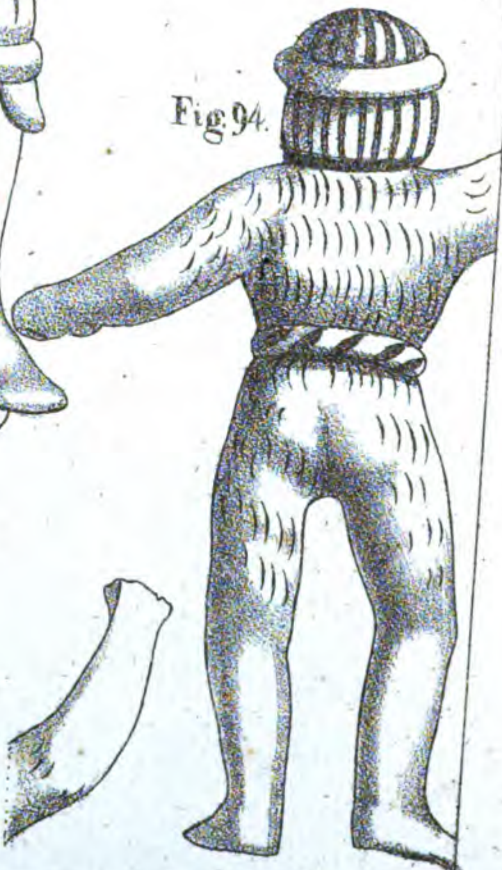
g. g. g. g. g. g.

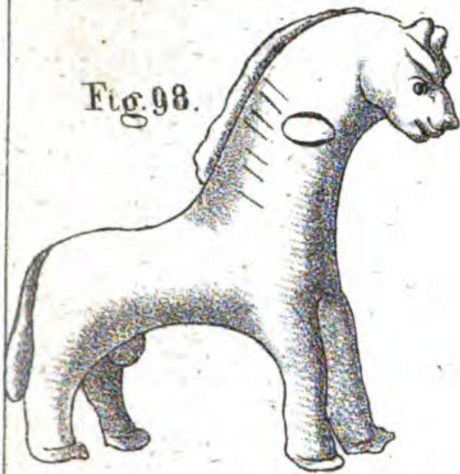
0 50. 100

Pl. 34.

Fig. 92.

Fig. 93.

Fig. 94.

Fig. 98.

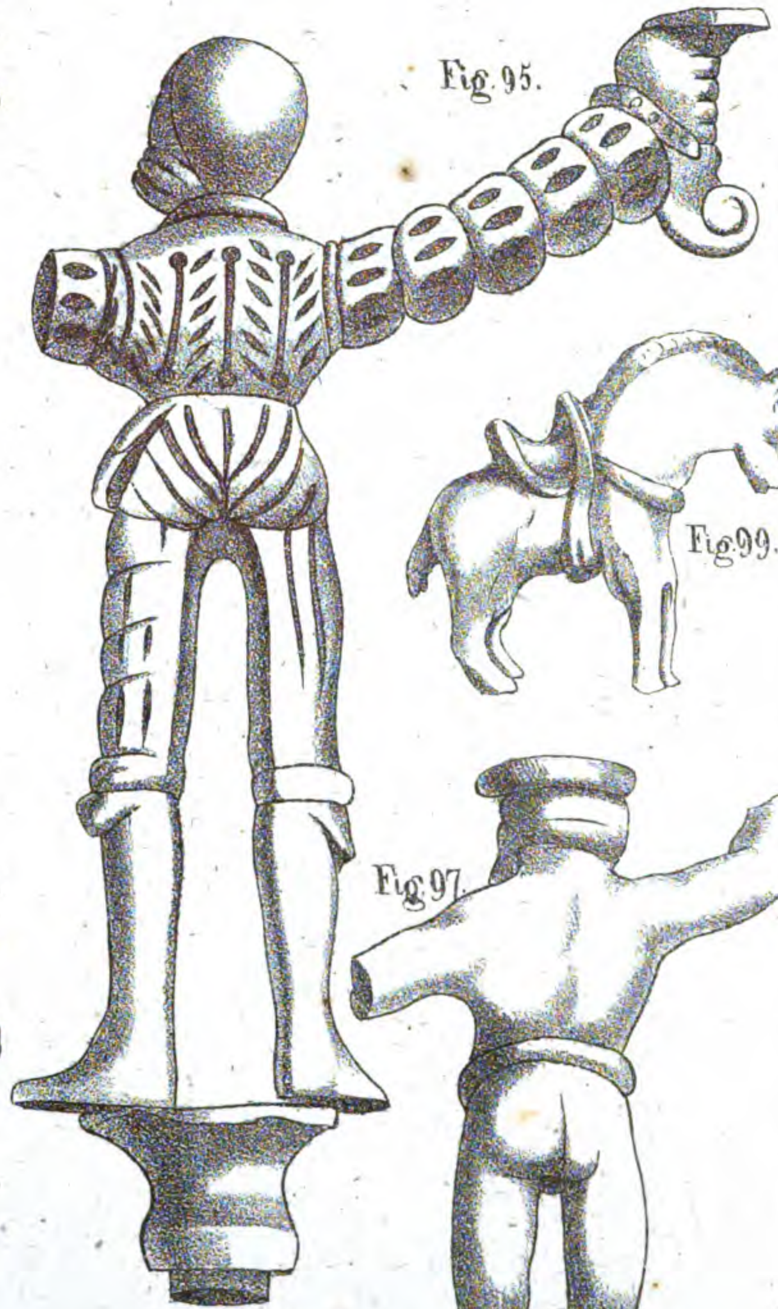
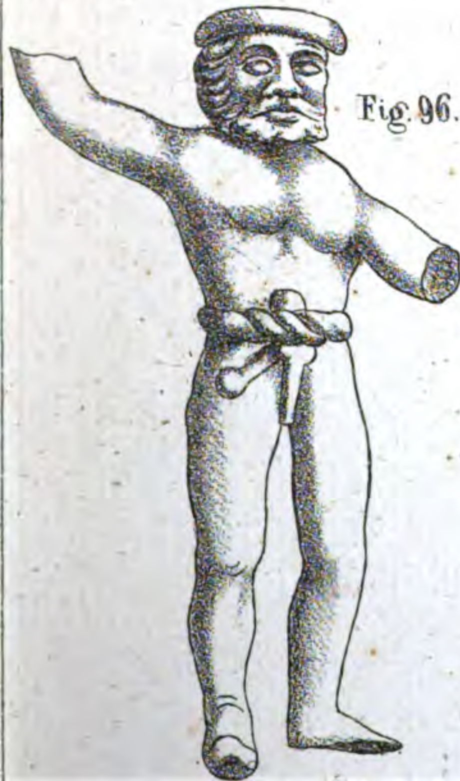
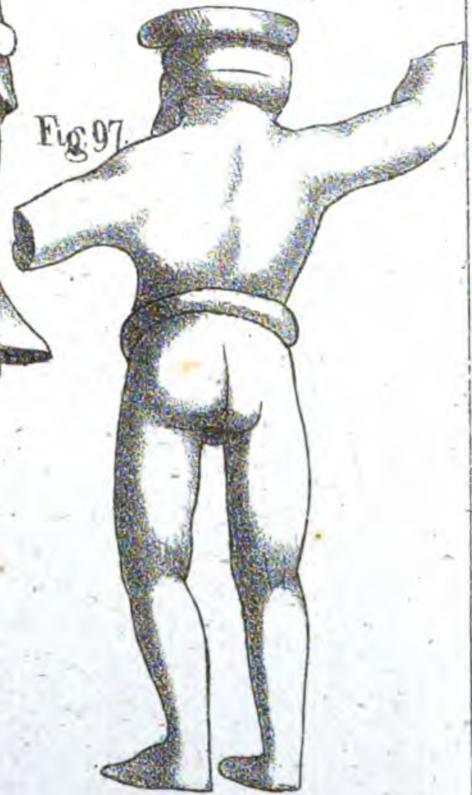

Fig. 95.

Fig. 99.

Fig. 96.

Fig. 97.

Pl. 36.

Fig. 100.

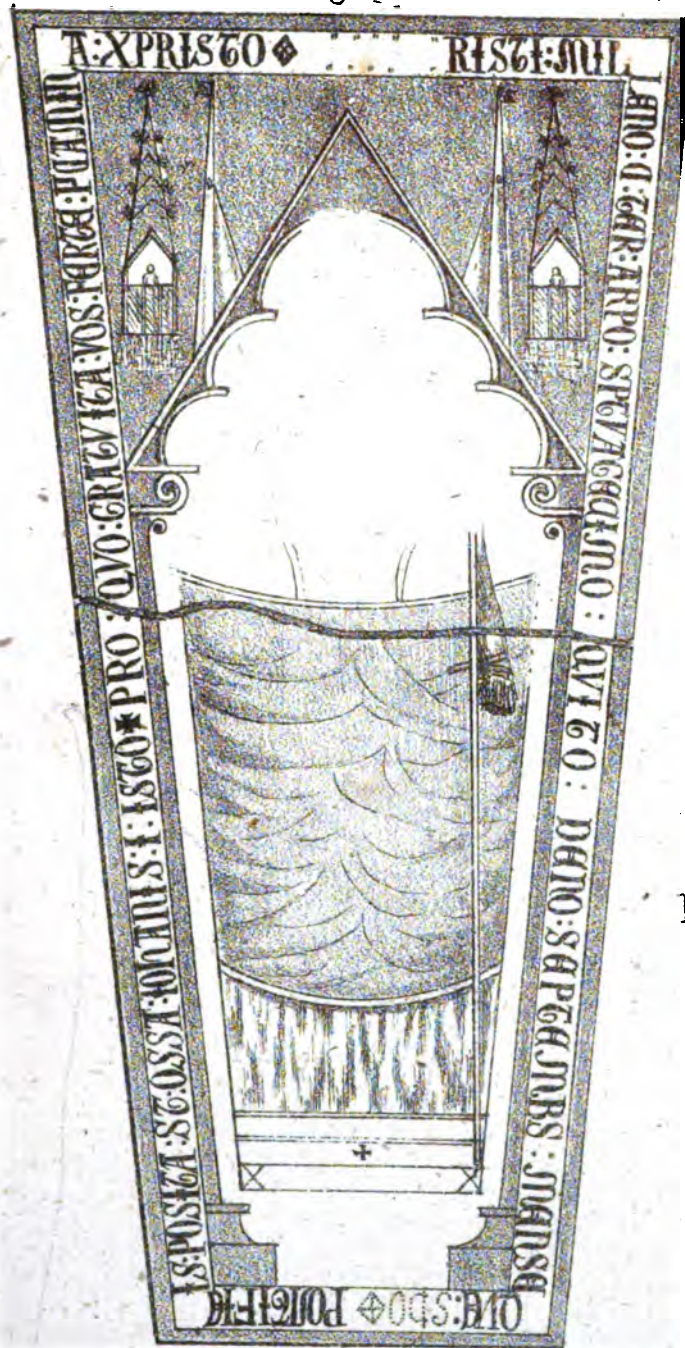

Fig. 101.

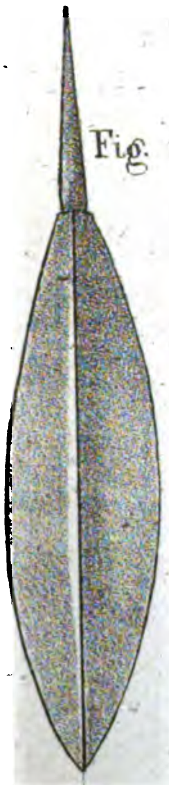
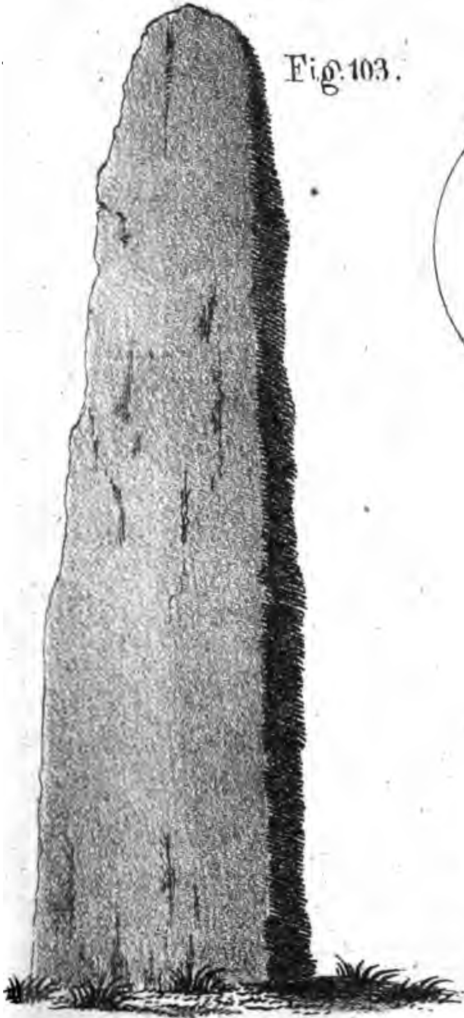
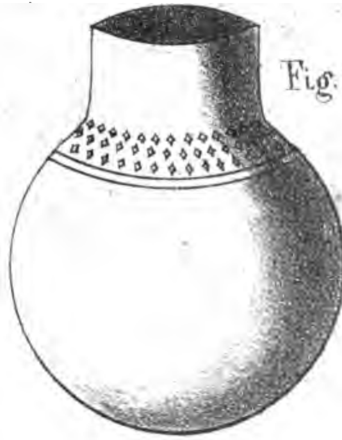

Fig. 102.

Pl. 37.

Fig. 103.

Fig. 104.

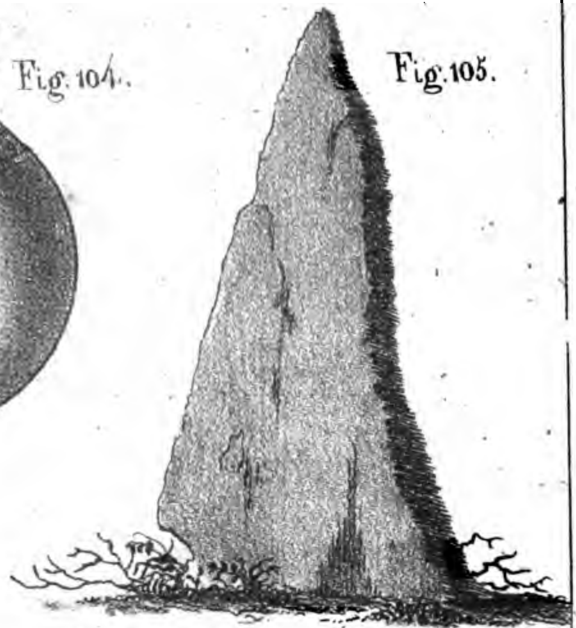
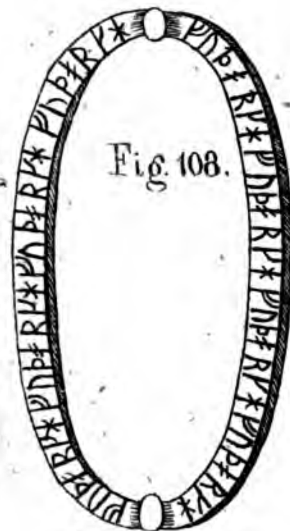

Fig. 105.

Fig. 106.

Fig. 107.

Fig. 108.

Pl 38.

Fig. 109.

50 Al.

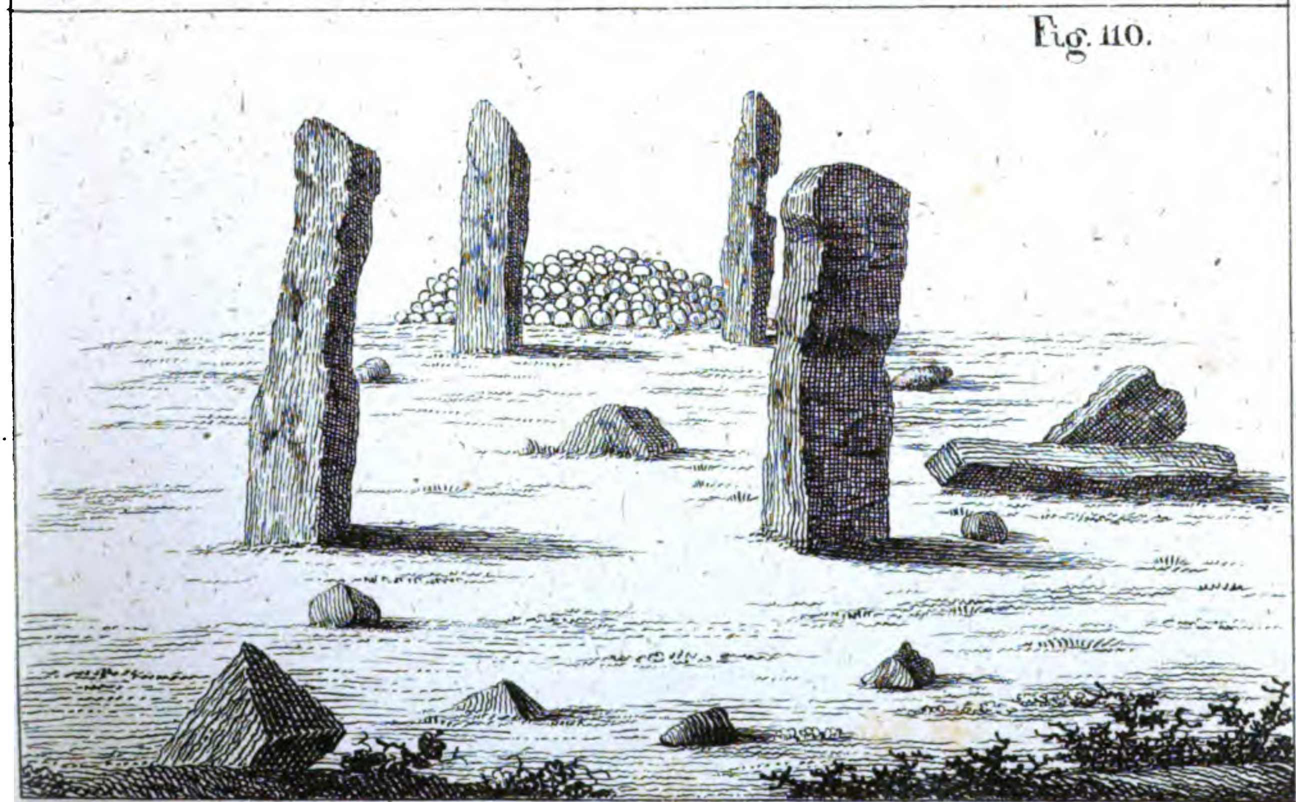

Fig. 110.

Fig. 112.

Fig. 111.

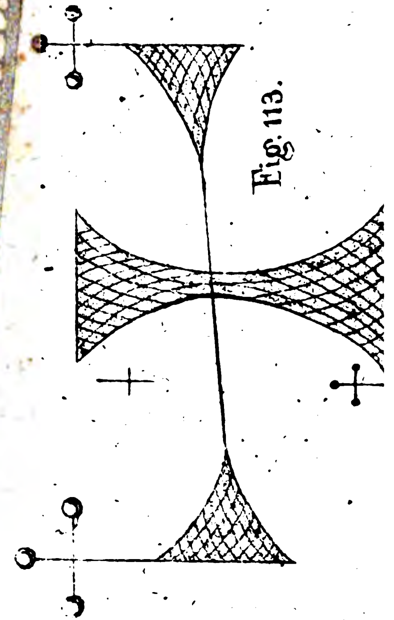

Fig. 113.

Fig. 114.

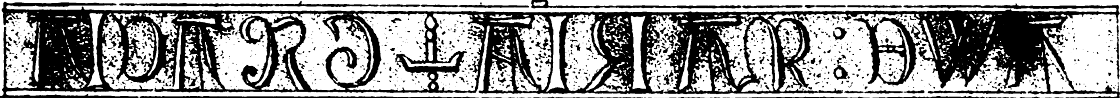

Fig. 115.

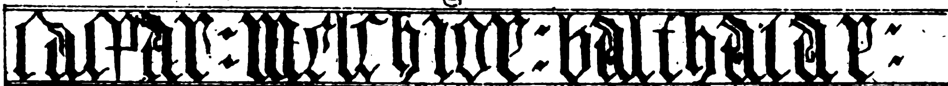

Fig. 116.

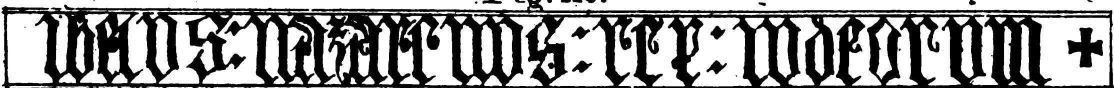

Fig. 117.

Fig. 122.

I.

Fig. 118.

RL FEBRVARII DEDICO
B ECCLE I HORE SC MARIE
7 SCONTINIOO. 7 SHVHBTI
O. QR RELIQE HHNT

Fig. 119.

Fig. 120.

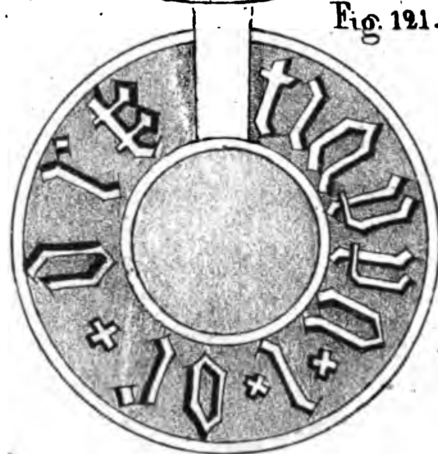

Fig. 121.

Fig. 123.

Fig. 124.

Fig. 125.

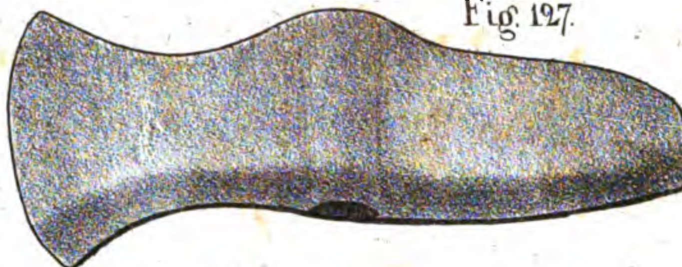

Fig. 127.

Fig. 126.

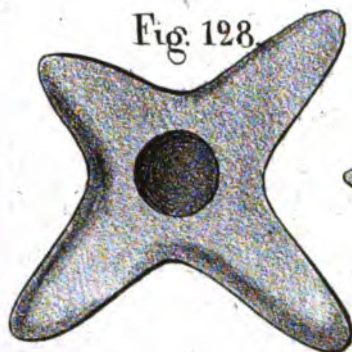

Fig. 128.

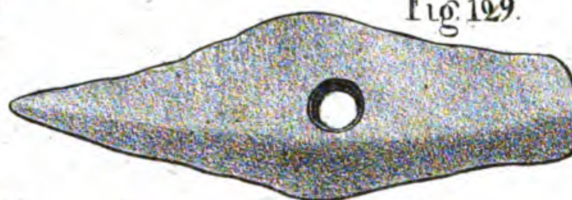

Fig. 129.

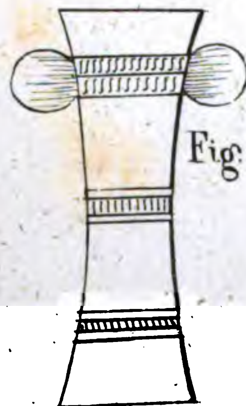

Fig. 130.

Fig. 131.

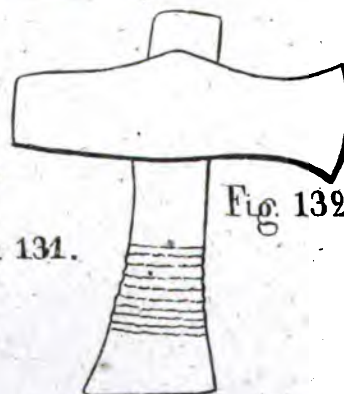

Fig. 132.

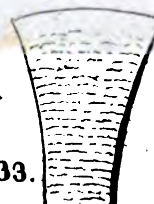

Fig. 133.

Fig. 134.

Pl. 42.

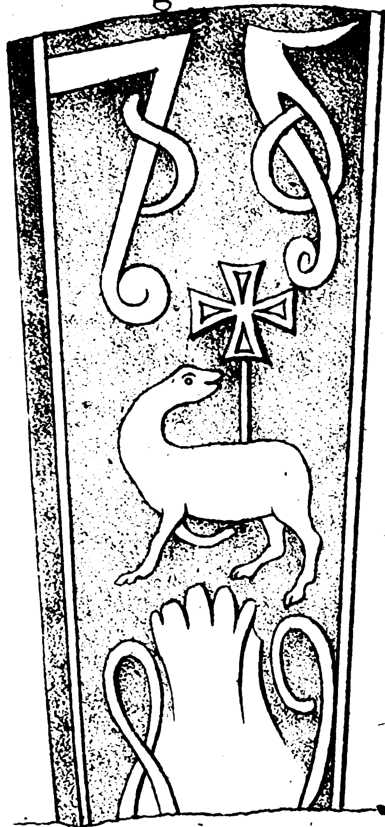

Fig. 135.

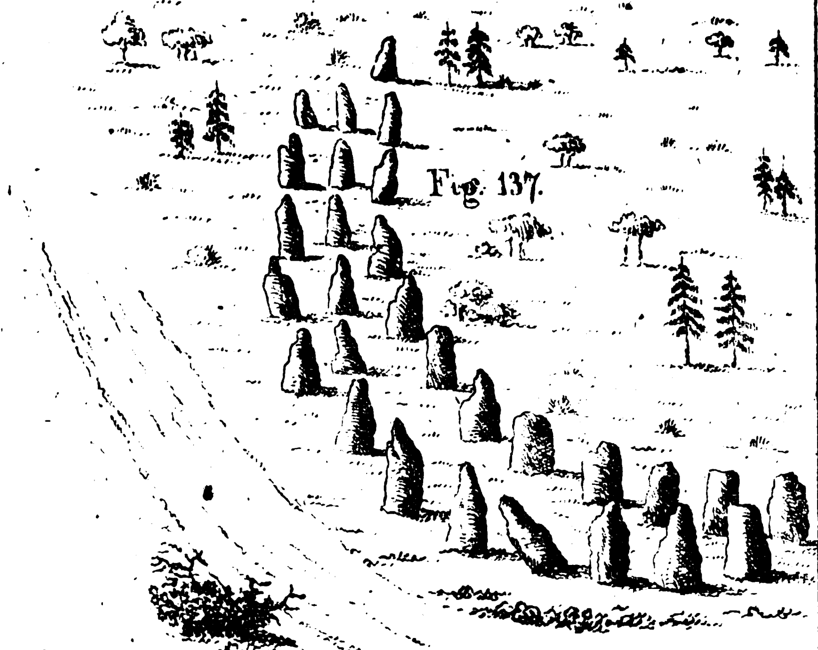

Fig. 137.

Fig. 136.

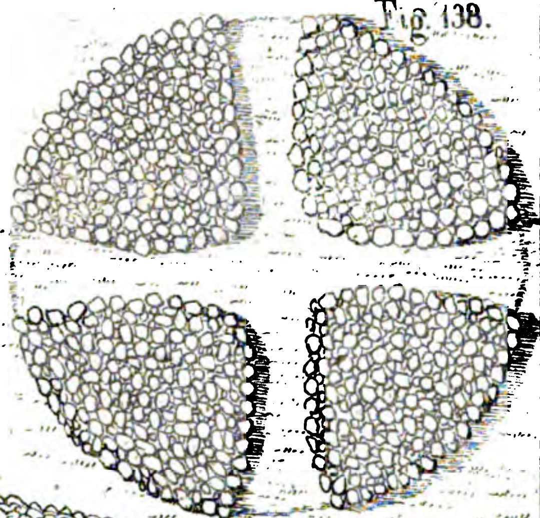

Fig. 138.

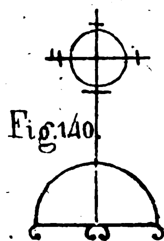

Fig. 140.

Profil.

Fig. 139.

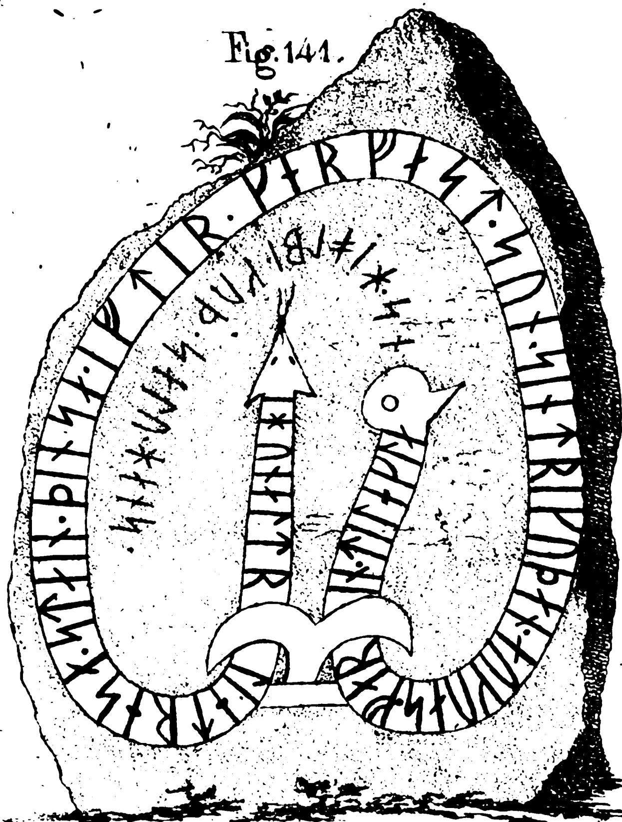
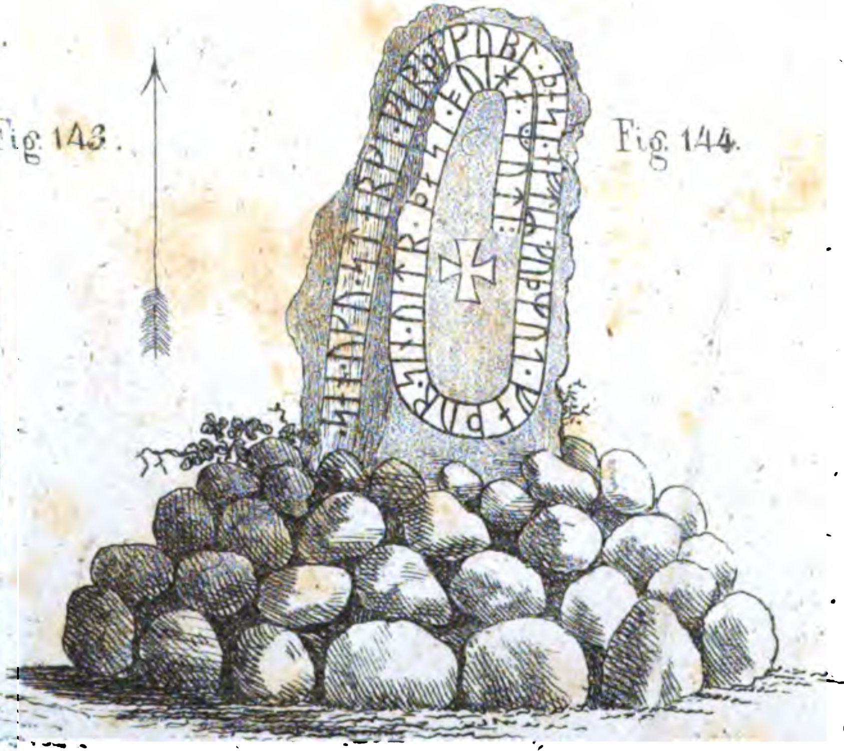

Fig. 141.

Fig. 142.

Fig. 143.

Fig. 144.

